DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

UNDERSØGELSERNE FORETAGNE MED UNDERSTØTTELSE AF
DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFTSELSKAB OG MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGSVÆSENET;
UDGIVELSEN BEKOSTET AF CARLSBERGFONDET

I. DE HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN)
THIELES BOGTRYKKERI
1895

DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

FØRSTE BINDS FØRSTE AFDELING

FORORD. ALMINDELIG INDLEDNING

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1907—1908

DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

FØRSTE BINDS ANDEN AFDELING

DE HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN)

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1893—1895

FORELØBIGE BEMÆRKNINGER.

Idet jeg hermed udsender den første afdeling af mit længe forberedte værk om de danske runemindesmærker, ønsker jeg dertil at knytte nogle få bemærkninger, som senere vil blive nærmere udviklede i den almindelige indledning.

Der er i disse dage netop forløbet 20 år, siden det kgl. nordiske oldskriftselskabs daværende vicepræsident J. J. A. Worsaae og dets sekretær C. Engelhardt rettede den opfordring til mig med selskabets understøttelse at udgive et værk om vore runemindesmærker.

Jeg havde oftere haft lejlighed til med de nævnte venner og studiefæller at drøfte planen for et sådant værk, og jeg var derfor ikke i tvivl om, hvorledes det efter min mening burde udføres; men det stod som følge heraf også klart for mig, at det vilde kræve mange års ihærdige arbejde, at det vilde lægge beslag på en lang række af mine bedste år, og at andre arbejder, som jeg ikke blot havde planlagt, men hvortil jeg allerede havde indsamlet et stort stof, måtte opgives. Først efter længere tids overvejelse erklærede jeg mig derfor villig til at påtage mig det ærefulde hværv, så fremt to betingelser, som jeg anså for ufravigelige, kunde opfyldes. Da jeg havde haft rig lejlighed til at overbevise mig om unöjagtigheden af de ældre gengivelser af vore runemindesmærker, mente jeg ikke i noget tilfælde at kunne nöjes med at benytte de tegninger eller gengivelser af anden

art, som i betydeligt antal var samlede i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv; men jeg anså det for nødvendigt personlig at undersøge alle mindesmærker sammen med en kunstner, som kunde udføre de tegninger, der skulde ledsage beskrivelsen af mindesmærkerne. Først når hele stoffet på den måde var skaffet til veje, og jeg således gennem selvsyn havde kunnet danne mig en pålidelig dom om de forskellige mindesmærker, deres indbyrdes forhold og tid, vilde jeg skride til udgivelsen.

Bægge de nævnte betingelser er nu opfyldte. På en lang række af rejser, der begyndte i sommeren 1876 i Skåne og derpå med forskellige afbrydelser er fortsatte lige til sommeren 1894, har jeg, stadig ledsaget af vor udmærkede arkæologiske tegner professor Magnus Petersen, undersøgt alle bevarede danske runemindesmærker, de fleste gentagne gange. På grundlag heraf er de for værket bestemte afbildninger efterhånden udførte. Efter at materialet således er skaffet til veje, begynder jeg udgivelsen med den gruppe mindesmærker, der særlig kan kaldes historiske, og som derfor med rette stilles forrest både på grund af deres egen vigtighed, og fordi de yder faste holdepunkter for bestemmelsen af de øvrige mindesmærkers tid.

Ved selve undersøgelserne og måden, hvorpå de er udførte, skal jeg ikke dvæle nærmere her, da jeg andetsteds har haft lejlighed til udførlig at skildre dette.

Med hensyn til værkets omfang og stoffets fordeling bemærker jeg, at det hele vil udgöre fire bind, hvert på omtrent 50 ark, af hvilke det første foruden de historiske runemindesmærker (den afdeling, som nu udsendes) skal indeholde en almindelig indledning, det andet runemindesmærkerne i Jylland og på øerne (med undtagelse af Bornholm), for så vidt de kan henregnes til de egenlige runestene, det tredje på samme måde runemindesmærkerne i Skåne og på Bornholm, det fjærde runemindesmærker fra senere tid, som ikke i egenlig forstand kan kaldes runestene,

altså runeligstene, døbefonte og andre genstande med runer, som på en eller anden måde er knyttede til kirker, samt ordsamling.

Ved selve værkets titel »De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede« har det været min agt at fremhæve, hvilken vægt jeg har lagt på undersøgelserne. Jeg har derfor også under hvert mindesmærke anført den dag eller de dage, da vedkommende undersøgelse er foretaget. I resultaterne af disse undersøgelser ligger nemlig værkets blivende betydning, idet det skulde bringe og forhåbenlig også bringer nöjagtige, fuldt pålidelige gengivelser af hver enkelt indskrift. I de på undersøgelserne grundede oplysninger om indskrifterne og deres læsning og i de af mig selv fra først til sidst kontrollerede afbildninger, der ledsager beskrivelsen af mindesmærkerne, og hvis udførelse skyldes Magnus Petersens enestående dygtighed, er altså en meget væsenlig del af mit videnskabelige arbejde nedlagt. Mine beskrivelser må derfor stadig sammenholdes med afbildningerne, da de gensidig oplyser og udfylder hinanden. Uden afbildning havde beskrivelsen naturligvis i mangfoldige tilfælde måttet göres langt udførligere, end det nu har været nødvendigt.

Alle afbildninger er udførte i en bestemt målestok i forhold til monumentets störrelse, således at mindesmærker på indtil $5^1/_2$ fods höjde i reglen er afbildede i $^1/_8$, mindesmærker på $5^1/_2$ til $8^1/_2$ fods höjde i $^1/_{10}$ af den virkelige störrelse. Når der findes afvigelser herfra, har det altid særlige grunde. Meget ofte er også stenenes form fremstillet ved et tværsnit (i halv störrelse af den egenlige afbildning); af mange stene har det dog på grund af deres plads ikke været muligt at tage et tværsnit (f. eks. når de er indmurede i kirker). Målene er altid angivne i fod og tommer (betegnet ′ og ″), ikke, hvad jeg egenlig fra først af havde tænkt mig, i meter. Når jeg ikke har valgt den sidstnævnte betegnelse, skönt det kan forudses, at den også

hos os om kortere eller længere tid vil fortrænge fod og tommer, beror det på et par rent praktiske hensyn. Dels havde nemlig min kunstner altid tidligere udført sine tegninger efter vort gamle mål, og en forandring heri kunde let — især i førstningen — give anledning til fejltagelse og tidsspilde; dels var det mig klart, at en angivelse af en runestens höjde og bredde i fod og tommer straks for enhver Dansk vilde tegne et levende billede af denne, hvad der aldrig vilde være tilfældet med en angivelse i meter. Dette sidste hensyn tillægger jeg en ikke ringe betydning, især da enhver let vil kunne overføre de af mig angivne mål i fod og tommer til metermålet.

Den til hver indskrift knyttede sproglige tolkning er forsætlig indskrænket så meget som muligt. Den nærmere begrundelse af den betydning, som jeg sproghistorisk har tildelt de enkelte tegn i indskrifterne ved omskrivningen til Olddansk, agter jeg nemlig at samle under ét i den almindelige indledning, og forskellige enkeltheder vil blive nærmere drøftede i den ordsamling, der skal afslutte værket. Foreløbig nöjes jeg derfor med at henvise læserne til den fremstilling, som jeg har givet i »Die runenschrift« s. 315 ff., hvor alle væsenlige spörsmål angående hver runes forskellige betydninger er behandlede. Ligesom i den nævnte afhandling gengiver jeg også i runeværket ethvert ord, der anføres lige efter indskrifterne, med spærret skrift, hvorimod jeg ved løbeskrift betegner omskrivningen til Olddansk (ᚠᛁᛚᛅᚴᛁ filaki, ᚠᛂᛚᛅᚴᛁ felaki, ᚠᛂᛚᛅᚴᛁ felagi = *félagi*; ᛏᚱᛁᚴᛦ trikʀ, ᛏᚱᛂᚴᛦ trekʀ, ᛏᚱᛂᚴᛦ tregʀ = *drængʀ*, o. s. v.). Kun ved ord, der kan være genstand for tvivl i henseende til udtale eller betydning, eller som af andre grunde volder særlige vanskeligheder, har jeg anset det for nødvendigt at dvæle nærmere. Ved denne fremgangsmåde har jeg ikke blot kunnet undgå en mængde trættende gentagelser, men også kunnet udelade mange, for alle sagkyndige velbekendte udviklinger og spare en ikke ringe plads.

For ganske ørkesløs og fra den nordiske sprogvidenskabs nuværende standpunkt snarere vildledende end vejledende anser jeg også den tidligere så godt som altid (også af mig selv) brugte omskrivning af indskrifternes sprog til 'Oldnordisk' (Oldislandsk). Enhver, der har de nødvendige sproghistoriske forudsætninger til at forstå min olddanske omskrivning, vil også let uden min vejledning kunne oversætte dette sprog på 'Oldnordisk'. Også ved denne udeladelse vindes en del plads.

Langt betydeligere er dog den plads, jeg har sparet ved næsten overalt at udelade henvisninger til ældre urigtige læsninger og tolkninger. Det var jo tidligere, da runologerne grundede deres behandling af indskrifterne ikke på egne undersøgelser af mindesmærkerne, men på tegninger, undersøgelser, tilfældige meddelelser og iagttagelser af usagkyndige, nødvendigt at sammenstille alle foreliggende gengivelser af indskrifterne og heraf at vælge, hvad der i hvert tilfælde kunde synes rimeligst. Det følger af sig selv, at også jeg under forberedelserne til mine undersøgelsesrejser havde gjort mig nöje bekendt med de tidligere gengivelser af vore runeindskrifter, så at de mange fejl af forskellig art, som man her havde begået, efterhånden blev mig klare. Men på ny at gentage alt dette for mig selv og fremstille det for mine læsere vilde jo være ganske betydningsløst. Hvor indskriften ikke giver anledning til mindste tvivl om læsningen, har jeg derfor anset det ikke blot for overflødigt, men for meningsløst i det enkelte at göre rede for, at ᚽ af den eller den er læst som ᛁ eller omvendt, at ᚠ er læst som ᚴ eller omvendt, o. s. v. Hvor indskriften derimod af en eller anden grund er så utydelig, at der virkelig kan rejses tvivl om læsningen, har jeg jævnlig ment at burde anføre tidligere forsøg på at tyde vedkommende sted. Der er dog her et tilfælde, hvor det ofte kan være vanskeligt at afgöre, hvad der bör medtages og hvad ikke. Jeg kan kun sige, at jeg i så henseende yderst sjælden har været i tvivl og derfor håber, at

det er lykkedes mig at træffe et nogenlunde passende valg mellem et for lidt og for meget.

Hvad der gælder tidligere urigtige læsninger af indskrifterne, gælder i endnu höjere grad de ældre tolkninger. Lige så lidt som jeg altså har ment at burde omtale ganske urigtige læsninger, som ikke har mindste støtte i indskrifterne selv, lige så lidt har jeg naturligvis villet anføre de utallige sprogstridige og for en del helt meningsløse tolkninger, der er fremsatte lige fra Worms dage til den nyeste tid.

Da Ole Worm for 250 år siden for første gang udgav de danske runemindesmærker, havde han kun den lærde verden for öje. Af hensyn til den skrev han ikke blot sit værk på Latin, men anså det også for nødvendigt at ledsage sine danske citater med en latinsk oversættelse. Når jeg omvendt ikke blot skriver mit værk på Dansk, men også i reglen gengiver mine latinske citater på modersmålet, sker det ikke, fordi jeg frygter for, at mine lærde læsere ikke længer skulde forstå Latinen — skönt det vel næppe går så let som i Worms tid —, men fordi jeg mener, at et værk om de danske runemindesmærker i vore dage først og fremmest har national betydning, og fordi jeg af den grund ønsker og håber, at min bog må finde læsere også uden for de egenlige fagmænds kreds.

København i April 1895.

L. W.

TILFÖJELSE OG RETTELSER.

Længe efter at de ark, på hvilke jeg har behandlet Vedelspang-stenene, var trykte, er der til de s. 55 f. not. 2 nævnte indlæg om disse stenes tid kommet to nye, nemlig: H. Möller, »Bemærkninger til Prof. Wimmers Afsluttende Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid« i Oversigt over d. kgl. D. Vidensk. Selsk. Forhandl. 1893, s. 370 ff. og Gustav Storm, »To Runestene fra Sønderjylland og deres historiske Betydning« i (Norsk) Historisk Tidsskrift 3. Række III, s. 354 ff. Medens den første af disse afhandlinger ikke giver mig anledning til at foretage nogen rettelse eller tilföjelse, beklager jeg, at Storms klare og overbevisende udvikling først er udkommen, efter at mine undersøgelser var offenliggjorte, da jeg ellers vilde have ændret min fremstilling på et enkelt punkt. I det hele og store slutter Storm sig fuldstændig til de resultater, som jeg har fremsat i »Sønderjyllands historiske runemindesmærker«, og han fælder samme dom som jeg over Möllers forsøg på at berige vor historie med to Gnupaer, idet han siger: »Dette forsøg minder ganske om ældre tids historikere, hvis formål var at 'forlige' kilderne, og det nye forsøg er hverken mindre eller mere vilkårligt end hine. Ulykken var, at det for sådanne historikere blev ganske tilfældigt, hvad man ofrede og hvad man vandt, og arrangementet kunde göres på mange måder, uden at den ene kunde overbevise den anden. Her er i virkeligheden to aldeles modsatte sagn: 1) Adam har en lang række konger over Danmark för Gorm og blandt disse en Gnup(a), medens han lader Gorm kues af kong Henrik. 2) Sagaen har en jysk kong Gnupa, som fældes af Gorm, som selv senere vinder sejre både over Vender og Saksere; og hertil kan endvidere föjes, at 3) Saxo og Sven Ågesön har en dansk høvding (Enni-)Gnup, formynder for kong Knut. Vi har altså to (eller tre) meget afvigende beretninger om

kong Gnupa (eller Gnup), men ingen kilde kender mere end én konge af dette navn. En af disse kilder er historisk, og den nævner Gnupa ved år 934; andre er mere eller mindre sagnmæssige, og det gælder da af disse at udskille, hvad der er historisk, ikke at betragte alle som lige gode og vælge ud, hvad der kan passe sammen« (s. 377 = særtryk s. 24). I den foregående del af sin afhandling (s. 359 ff. = særtr. s. 6 ff.) har Storm efter min mening ført et fuldgyldigt bevis for, at Vedelspang-stenenes *Sigtrygg* er den hedenske vikingehøvding 'kong Sigtrygg' (*Setricus rex paganus*), som ifølge Flodoard fra Reims faldt i kampen mod den vestfrankiske konge Ludvig i sommeren 943. Sætningen hos mig s. 72[9–12] (»Men da Sigtrygg ...... Harald blåtand.«) bör altså ændres i henhold hertil; men i øvrigt fastholder jeg i et og alt min fremstilling af den svenske høvding Olavs og hans slægts herredömme i Sønderjylland i egnen omkring Hedeby i første halvdel af det 10. årh., som jeg har ment at kunne bygge særlig på Vedelspang-stenenes indskrifter.

Følgende trykfejl bedes rettede:

S. 5, l. 12	f. n.	nogensinde	læs	nogen sinde
- 8, l. 12	-	fintkornet	-	finkornet
- 66, l. 14	-	umkreiz	-	umkreis

Endelig bemærker jeg med hensyn til afbildningerne, på hvis trykning der er anvendt den yderste omhu, og hvis tilretning jeg til stadighed personlig har kontrolleret, at punktet i ᚠ i ordet ᚼᛁᚠᛁ aigi på Hällestad-stenen I s. 82 træder for svagt frem, og at omvendt skilletegnet (de to små kors) efter ordet ᚢᚼᚱᚦ uarþ i indskriften på kanten af den store Århus-sten s. 127 er blevet for kraftigt. Grunden til disse småfejl — hvis det kan kaldes således — vil enhver, der kender bogtrykkerkunstens teknik, let forstå og undskylde.

DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

I

DE HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

Er der plads for sagnet mellem monumenterne, beholde vi det i vore historier; modsige monumenterne sagnet, må dette vige som digt eller misforståe se eller fejltagelse.

C. PALUDAN-MÜLLER.

De skriftlige optegnelser i Norden tilhører som bekendt en forholdsvis sen tid. Nordboens hu stod i lange tider til at udføre bedrifter, men ikke til at optegne dem. Da man endelig ned i middelalderen fik en nordisk historieskrivning, havde mindet om fortids dåd på mange måder formet sig i sagn og sang, der var overleveret fra slægt til slægt. Men af sagnenes masse fastholdes i tidernes løb kun de mærkeligste, og disse vokser og ændres på forskellig vis; ikke blot væves de hjemlige sagn ind i hinanden, men de blander sig med fremmede sagn, der overføres på hjemlige forhold, og vi står over for en mundtlig overlevering, hvor det bliver historieskriverens opgave at skelne mellem sandhed og digt. At de ældste historieskrivere ikke stillede sig og vanskelig kunde stille sig en sådan opgave, behøver ikke nærmere at påvises. De nedskrev da sagnene væsenlig i den form, hvori de fandt dem på folkets læber, og altid vil vi Danske stå i taknemmelig gæld til Saxo for den rigdom, han har overleveret os af gamle sagn og sange. Vi må da ikke bebrejde ham, at hans fortællinger ofte er forvirrede og selvmodsigende, eller at de jævnlig står i strid med andre både ældre og samtidige kilder.

For nyere historikere stillede sig altså den opgave at bringe orden og klarhed i den forvirrede masse, at give historien, hvad der tilhørte den, og overlade digtningen, hvad der ene tilkom den. Det kunde være en lokkende opgave for lærdom og skarpsindighed; men på mange punkter var opgaven så vanskelig, at den ikke kunde løses og næppe nogensinde vil blive løst. Ikke engang det vigtigste hjælpemiddel, som stod til de nyere historikeres rådighed, gennemforskningen af fremmede kilder, der i alder langt overgik de nordiske og derfor stod begivenhederne langt nærmere, og sammenligningen mellem bægge har formået at løse en mængde af de tvivl, som knytter sig til Nordens oldhistorie; alt for ofte er nemlig de fremmede kilder tavse netop om de forhold, hvorom vi helst ønskede oplysning.

I mangfoldige tilfælde er derfor fremstillingen af vort lands oldhistorie bygget på mer eller mindre lærde hypoteser, på mer eller mindre skarpsindige forklaringer og sammenstillinger, og således vil det ifølge forholdenes natur altid være.

Kun hvor et samtidigt mindesmærke kan tale til os, spredes ofte på en forunderlig måde sagnenes tåge, og hvad der för stod uklart og forvirret, kan pludselig stille sig for os i et uanet lys. Nu er vi Danske i modsætning til vore frændefolk så

lykkelige at have en række af sådanne samtidige historiske mindesmærker, der i korte, men dog indholdsrige sætninger fortæller os om begivenheder af vor ældste historie. Og disse mindesmærker er så meget mere betydningsfulde, som de begynder just med det kongepar, fra hvilket den danske kongeæt i uafbrudt linje når ned til vore dage.

Men også og ikke mindst her må kritiken selvfølgelig være vågen; kun de mindesmærker tör benyttes som historiske kildeskrifter, om hvilke det sikkert kan bevises, at de handler om virkelige historiske personer eller begivenheder. Men i så henseende må al tvivl svinde, når den mindre Jællinge-sten siger, at „Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Tyre sin kone, Danmarks bod“, eller når den större Jællinge-sten fortæller, at „Harald konge bød göre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og efter Tyre sin moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“. Et ikke mindre sikkert historisk mindesmærke er den runesten, som „Sven konge“ ved Danevirke „satte efter Skarde sin hjemfælle“, eftersom indskriftens sprog- og runeformer ingen tvivl lader om, at „Sven konge“ er den danske konge Sven tjugeskæg. Ganske anderledes forholder det sig derimod med et par andre mindesmærker (Bække-stenen I og Læborg-stenen), som man på grund af navnet Tyre almindelig har sat i forbindelse med Jællinge-stenene, men som ingenlunde tör bruges som historiske monumenter, således som jeg har påvist i „Den såkaldte Jællingekredses runestene“ i Opuscula philologica ad I. N. Madvigium, 1876, s. 193 ff. Som erstatning for, at disse mindesmærker må udgå af de sikre historiske kilders tal, er der imidlertid i den nyeste tid fremdraget en hidtil ukendt indskrift, der ikke blot selv giver os vigtige historiske oplysninger, men også kaster et uventet lys over et af de ældre mindesmærker, der indtil denne nye opdagelse var og måtte være genstand for mange tvivl, nemlig Vedelspang-stenen i Louisenlund, som fra nu af også får plads mellem de historiske runemindesmærker.

1–2. JÆLLINGE-STENENE I–II

Jællinge sogn, Tørrild herred, Vejle amt, Jylland

(undersøgte d. 25.–30. Juli 1878 og d. 7.—8. Juli 1882).

Hædenspladsen i spidsen for vore historiske runemindesmærker indtages med rette af de to Jællinge-stene, da den mindre sten kronologisk er det ældste blandt disse mindesmærker. Men den större sten er, skönt yngre end de mindesmærker, der følger lige efter, så nöje knyttet til den mindre og til hele Jællingemonumentet, hvoraf runestenene kun udgör en del, at bægge stene må behandles i sammenhæng. Hertil kommer desuden, at indskrifterne på Jællinge-stenene — særlig på den större sten — efter min mening yder så vigtige bidrag til den rette forståelse af indskrifterne på Vedelspang-stenene, der kronologisk følger nærmest efter den mindre Jællinge-sten, at det vil være hensigtsmæssigt at omtale Jællinge-stenene för disse.

At runestenene i Jællinge med de tilhørende tvillinghöje hører til de mærkeligste oldtidsminder ikke blot i Danmark, men i hele Norden, har været almindelig anerkendt fra de ældste til de nyeste tider. De har derfor fra gammel tid af været genstand for historie-, sprog- og oldforskernes særlige opmærksomhed, og dette er også grunden til, at vi af disse runestene tidligere end af noget andet runemindesmærke fik virkelig kunstnerisk udførte tegninger, som for deres tid må kaldes særdeles nöjagtige og omhyggelige. Det var de bekendte tegninger af Adam Müller, der blev stukne i kobber af P. Schöler og ledsagede P. E. Müllers udgave af Saxo (II, tav. 2—5, s. 290 ff.). Senere blev stenene på ny tegnede og stukne i kobber af J. Kornerup til Jællingeværket („Kongehøiene i Jellinge, udg. af det kgl. nord. Oldskriftselskab“, Kbh. 1875). Kornerups tegninger giver unægtelig smukke maleriske billeder af stenene; men med hensyn til nöjagtig gengivelse af enkelthederne lader de meget tilbage at ønske, og de synes mig i det hele at stå tilbage for A. Müllers, idet runernes karakter gennemgående er uheldig opfattet, så at de har fået underlig ubestemte, skæve og vredne former, medens de på stenene selv står overordenlig klart, fast og bestemt. Desuden giver det ene billede, hvorpå Kornerup (som allerede O. Worm) har forenet de to sideflader af den större sten, langtfra en så tro og nöjagtig fremstilling af billeder og indskrifter på disse flader som de to tegninger af Müller.

På grund af Jællinge-stenenes store vigtighed og for så vidt muligt at komme til sikre resultater med hensyn til de tvivl, der endnu var til stede eller kunde opstå om forskellige enkeltheder, opholdt jeg mig 1878 med min tegner, professor Magnus Petersen, næsten en uge i Jællinge og gjorde i den tid daglig bægge stene til genstand for de omhyggeligste undersøgelser. Under disse kunde jeg altså benytte A. Müllers og Kornerups tegninger til sammenligning; derimod var de tegninger, som M. Petersen havde udført for P. G. Thorsen, og som senere er udgivne i „De danske Runemindesmærker“ II, 1 (1879), mig ubekendte. Som den følgende fremstilling vil vise, lykkedes det mig i løbet af undersøgelserne at komme til fuld klarhed også på de punkter, hvor jeg selv tidligere under et kortvarigt ophold i Jællinge havde anset det for umuligt at nå en fuldstændig sikker løsning[1].

De af M. Petersen under vort ophold i Jællinge 1878 udførte tegninger, på hvilke de tre flader af den större sten selvfølgelig er fremstillede hver på sit billede, dog således, at forbindelsen mellem de to sammenstødende sideflader tillige er anskueliggjort, tör vistnok siges så vel i det hele som i det enkelte at gengive både indskrifter og billeder fuldt tilfredsstillende. På grundlag af disse tegninger og under stadig jævnførelse med aftrykkene og mine optegnelser udførtes 1880 de afbildninger af stenene, som her gengives.

For yderligere at forvisse mig om rigtigheden af mine tidligere iagttagelser foretog jeg 1882 atter en rejse til Jællinge, hvor jeg — ligeledes sammen med M. Petersen — i løbet af to dage sammenlignede afbildningerne og den beskrivelse af stenene, som jeg meddeler i det følgende, med originalerne.

Da mine afbildninger er i samme målestok som de nys nævnte af A. Müller, Kornerup og M. Petersen (hos Thorsen), vil enhver let kunne anstille en sammenligning mellem dem, og jeg anfører derfor i det følgende kun undtagelsesvis andre afvigelser fra de ældre afbildninger end sådanne, der er væsenlige for læsningen af indskrifterne eller forståelsen af de billedlige fremstillinger.

Jællinge-stenen I (den mindre Jællinge-sten).

Den mindre runesten i Jællinge, der består af lysegrå, fintkornet granit, rager på sin nuværende plads ved kirken ved siden af den större sten 4′ 6″ op over jorden, medens 1′ 4½″ er skjult af denne. For at komme til klarhed om stenens form, der, som jeg nedenfor skal påvise, har betydning for spörsmålet om dens oprindelige plads, lod jeg ved min undersøgelse 1878 forsiden[2] udgrave, således at den på tegningen kunde fremstilles i sin fulde störrelse[3]. Af bagsiden er derimod kun den del, der rager op over jorden, gengivet.

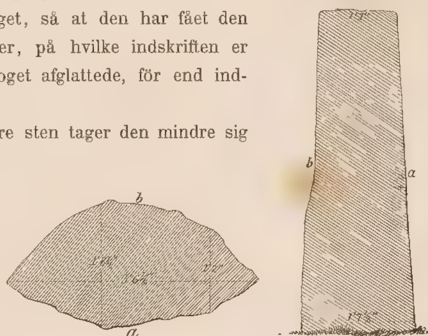
[1] „Den såkaldte Jællingekredses runestene“ i Opuscula philol. ad I. N. Madvigium, 1876, s. 197 ff.

[2] Således kalder jeg regelmæssig den flade af stenen, på hvilken indskriften er indhugget, eller, hvis stenen er beskreven på flere sider, den flade, der bærer begyndelsen af indskriften.

[3] Ved de to små punkterede linjer antydes på afbildningen, hvor stort et stykke af forsiden der skjules af jorden.

Til nærmere oplysning om stenens form og störrelse tjæner hosstående tvær- og længdesnit, bægge i $^1/_{20}$ af den virkelige störrelse[1], på hvilke **a** betegner forsiden, **b** bagsiden. Det første er taget et lille stykke foran indskriftens begyndelse, hvor stenens hele omkreds er 8′ 3″. Længdesnittet, som kun gengiver den del, der rager over jorden, viser stenens flade top, der har sin oprindelige skikkelse, uden at noget, som man undertiden har antaget, er afslået; men det er selvfølgelig muligt, at runeristeren selv i sin tid har tildannet toppen noget, så at den har fået den nuværende skikkelse. Også de to flader, på hvilke indskriften er anbragt, må antages at være blevne noget afglattede, för end indskriften indhuggedes.

I sammenligning med den större sten tager den mindre sig meget uanselig ud på det sted, hvor den nu er rejst; men forholdet har naturligvis været et andet, da den stod på sin oprindelige plads, der uden tvivl, som jeg nedenfor skal søge nærmere at påvise, har været toppen af den store søndre höj (Tyres höj).

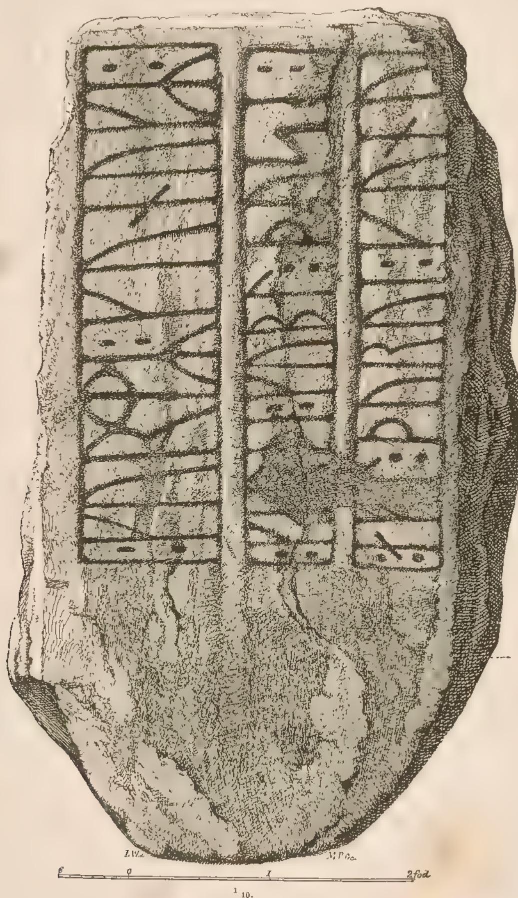
Indskriften er fordelt i fire bånd, tre på forsiden, et på bagsiden, der alle løber fra venstre til höjre og nedenfra opad. Båndene på forsiden omsluttes hvert af en ramme, men er ikke forbundne indbyrdes. Båndet på bagsiden er af ornamentale grunde, for bedre at fylde pladsen, omgivet af en dobbelt ramme. Kun den ene af disse rammer afsluttes dog ved en forbindelseslinje ved indskriftens slutning ligesom på forsiden, hvorimod de bægge løber ud i et par små spiraler af samme art, som vi kender fra andre samtidige og især noget yngre runestene. Forbindelseslinjerne mellem disse spiraler, der er antydede på tegningen hos Thorsen (De danske Runemindesm. II, 1 no. 4), hvor spiralerne også er for store, findes derimod ikke på stenen, lige så lidt som de to små halvcirkelformede ornamenter på samme tegning over og under det sidste ᛏ i indskriften. Her findes kun naturlige småfordybninger i stenen som på mange andre steder, men ingen huggede linjer.

Vejrligets indflydelse har gjort runerne i alle tre bånd på forsiden så vel som rammelinjerne og skilletegnene, der i sig selv er brede i de dybt og kraftig indhuggede linjer, meget urene i kanterne, og de fliser stadig mere og mere ud. Linjen til venstre[2], med hvilken indskriften begynder, udmærker sig ved sine, ikke blot i forhold til stenens störrelse, men også til hvad vi ellers i reglen træffer i runeindskrifterne, usædvanlig höje runer (næsten 1′). Fra hovedstaven i det første ᚠ løber en större afskalning hen over de

[1] Ligesom her gengives tvær- og længdesnit også i det følgende altid i den halve störrelse af afbildningerne, og ved **a** betegnes den flade, hvorpå indskriften eller dens begyndelse er anbragt.

[2] Hvor der her og i det følgende tales om stenens (indskriftens) höjre og venstre side, menes altid fra beskuerens standpunkt.

følgende runer i dette ord og har især gjort nederste del af bistaven i ᚴ, samt de dele af bægge stave i ᚢ og af hovedstaven i ᚱ, som den berører, noget utydelige. Udflisninger har

Jællinge-stenen I. A.

bragt den venstre bistav i det oprindelig meget smukt formede ᛘ til at løbe helt sammen med det foregående ᚱ og har ligeledes sat bistaven til höjre i forbindelse med det følgende ᛦ. Det sidste ord i denne linje (ᚴᚢᚿᚢᚴᛦ) står endnu forholdsvis rent og klart.

I andet og tredje bånd er runerne betydelig mindre end i det første, nemlig kun $7^1/_2$" höje[1].

Den første rune i andet bånd (ᚴ) er ligesom de foran stående punkter og rammestregernes forbindelseslinje temmelig uren, men fuldkommen tydelig. Over de tre følgende

Jællinge-stenen I. B.

runer løber derimod en större afskalning, som har borttaget store stykker af dem, så at nederste halvdel af hovedstaven i ᚾ og bistaven til höjre næsten er ukendelige, og også den øvrige del af runen kun træder svagt frem; ᚱ er endnu utydeligere, idet kun øverste

[1] De gör også på flere steder indtryk af at være blevne temmelig korte i forhold til deres bredde; det gælder således hele det sidste ord i bægge bånd; men især har ᚦ i ᚦᚢᚱᚢᛁ og ᚴ i ᚴᚢᚾᚢ bistavene anbragte på en sådan måde, at hovedstavene egenlig burde have været betydelig forlængede (i det første foroven, i det sidste forneden). — At ᚴᚢᚱᛘᛦ er så stærkt fremhævet ved runernes störrelse fremfor ᚦᚢᚱᚢᛁ, skönt mindestenen er rejst efter hende, kunde også synes mærkeligt fra vor tids standpunkt; men det bör ikke vække vor forundring, da navnet på den, der rejste stenen, netop ofte er særlig fremtrædende i runeindskrifterne.

del af bistaven, der begrænser afskalningen, er fuldkommen klar, hvorimod den nederste del kun har efterladt svage spor, og den mellemste del så vel som hovedstaven næsten er helt forsvunden. Det følgende ᚦ kan derimod atter følges helt undtagen i den midterste del af hoved- og bistaven. I ᚴᚢᛒᛚ har ᛒ haft samme form som i indskriften på bagsiden; men udflisningerne giver det let udseende af, at bistavene når til enden og (især) toppen af hovedstaven. Det sidste ord (ᚦᚢᛋᛁ) indtager en forholdsvis stor plads, og runerne er på grund af udflisninger, især i nederste del, blevne usædvanlig brede i linjerne, hvorved de har fået et temmelig massivt udseende. En flire over ᚢ-runens hovedstav går ikke dybt ned og kan umulig forveksles med en hugget linje; jeg vilde derfor næppe have omtalt den, hvis den ikke på A. Müllers tegning var stærkt fremhævet og ganske havde form af et med ᚢ-runen sammenskrevet ᛅ (ᚤ), som man har trot at kunne læse som ᚤ (au) for at få samme form som på den större Jællinge-sten; på stenen selv er den nævnte flire næsten vandret.

Afskalningerne i begyndelsen af andet bånd strækker sig også ned over det tredje og har beskadiget de to efter ᛅ følgende runer ᚠᛏ. I ᚠ kan dog ikke blot hele hovedstaven, der begrænser afskalningen, endnu følges sikkert, men også spor af bægge bistave er tydelige, den øverste udgående $2^1/_2$", den nederste $3^1/_2$" fra toppen af hovedstaven. I ᛏ kan derimod hovedstaven og bistaven til venstre kun følges meget svagt; men af bistaven til höjre træder den nederste del stærkt frem lige oven for skilletegnene[1]. I ᚦ står bistaven ualmindelig höjt oppe på hovedstaven. Det sidste ord indtager samme forholdsvis store plads som i anden linje, og ᚴ har en usædvanlig form, fordi den lige bistav træffer hovedstaven langt nede. Efter dette ord findes ingen skilletegn, hvilket ellers er tilfældet på alle andre steder i indskriften både foran og efter de enkelte ord. Udeladelsen af skilletegnene skyldes sikkert udelukkende symmetriske grunde, idet bistaven af det sidste ᚢ står lige under og således optager den plads, hvor skilletegnene i de to øverste linjer er anbragte. At manglen af skilletegn skulde antyde, at indskriften ikke var afsluttet med ordet kunu, men fortsættes på stenens anden side, er derimod höjst usandsynligt og bestyrkes ikke af andre indskrifter.

I indskriften på bagsiden er runerne ikke som på forsiden udflisede i kanterne, men har endnu bevaret de oprindelige omrids meget godt, hvilket uden tvivl må forklares af, at denne side ikke har været så stærkt udsat for vejrligets uheldige indvirkning som forsiden og måske også i længere tid har været skjult af jorden (sml. bemærkningerne i det følgende om stenens oprindelige plads), en omstændighed, som i andre tilfælde (Bække-stenen II, Rygbjærg-stenen o. s. v.) har været af væsenlig betydning for indskriftens bevarelse.

Runerne på denne side er i gennemsnit $9^1/_2$" höje. Både denne störrelse og deres elegante slanke former giver indskriften på bagsiden en karakter, der er noget

[1] Da Worm har alle runer i ordene ᚴᛅᚱᚦᛁ og ᛅᚠᛏ fuldstændige, kunde man tro, at afskalningerne i begyndelsen af de to indskriftbånd på hans tid var mindre end nu. Nogen sikker slutning i så henseende tör man dog ikke drage af de Wormske tegninger (heller ikke på den större Jællinge-sten betegner han „lakunen" foran ᚴᚱᛁᛋᛏᛅᚿ, som han selv kalder det utydelige sted; sml. også under Læborg-stenen).

forskellig fra den på forsiden, især i dens to sidste linjer, men som derimod uagtet småafvigelser i det enkelte minder om indskriften på forsiden af den större Jællinge-sten. Når man derfor blot med dette forhold for öje, der, så vidt jeg ved, ikke tidligere er påagtet, vilde sammenligne indskrifterne på bægge sider af den mindre Jællinge-sten, kunde man mulig fristes til at anse indskriften på bagsiden for yngre end den på forsiden og samtidig med den större Jællinge-stens indskrift. Heldigvis gör dog ikke blot ordet sina, der er anbragt først i linjen på bagsiden, og som efter min mening kræves af og altså også må være samtidigt med kunu i slutningen af indskriften på forsiden, men også en nöjere betragtning af indskrifterne på bægge stene en sådan antagelse og følgelig alle de slutninger, som kunde drages deraf, umulig (sml. nedenfor s. 16 not. 1).

Medens de to første ord i linjen står klart og skarpt, træder det sidste (ᛒᚢᛏ) og særlig punkterne og rammelinjen derefter så vel som de spiraler, i hvilke rammestregerne løber ud, noget svagere frem. Punkterne er derfor også tidligere blevne oversete, men er bægge utvivlsomme (omtrent i linje med, en smule lavere end, punkterne foran ᛒᚢᛏ).

Indskriften lyder altså:

(Forsiden) : kurmʀ : kunukʀ :
: karþi : kubl : þusi :
: aft : þurui : kunu
(Bagsiden) : sina : tanmarkaʀ : but :

Alle ordene i denne indskrift er klare og let forståelige; men et par former afviger fra de tilsvarende på den större Jællinge-sten, nemlig þusi og þurui, der svarer til den störres þausi og þąurui.

At þausi på den större Jællinge-sten har bevaret den gamle skrivemåde med ᛅᚢ, men at udtalen har haft *ǿ*, kan næppe være tvivlsomt. Samme udtale kunde på den mindre Jællinge-sten naturligvis betegnes ved ᚢ; men da andre mindesmærker fra første halvdel af 10. årh. regelmæssig bruger tvelydene ᛅᚢ og ᛅᛁ, anser jeg det for sandsynligt, at udtalen på den mindre Jællinge-stens tid endnu har været *åu*, så at vi på denne sten snarere skulde vente ᚦᛅᚢᛋᛁ end ᚦᚢᛋᛁ. Ganske vist kan runeristeren forsætlig have brugt ᚢ som tegn for ᛅᚢ, ligesom vi i andre tilfælde kan finde ᛁ (eller undertiden ᛅ) for ᛅᛁ og ᚢ for ᛅᚢ; men jeg er dog mere tilböjelig til at tro, at den mindre Jællinge-stens ᚦᚢᛋᛁ for ᚦᛅᚢᛋᛁ har en anden grund. Som jeg foran (s. 12) har fremhævet, indtager dette ord en forholdsvis stor plads i linjen, og jeg formoder derfor, at runeristeren virkelig fra først af havde beregnet at riste ᚦᛅᚢᛋᛁ. Da han imidlertid så, at pladsen vilde blive meget lille til dette ord og de følgende skilletegn, foretrak han at udelade ᛅ og at stille runerne i god afstand fra hinanden i steden for at rykke dem alt for nær sammen, så meget mere som skrivemåden ᚦᚢᛋᛁ jo var lige så klar som ᚦᛅᚢᛋᛁ. Muligt er det naturligvis også, at runeristeren ved en fejl kan have glemt ᛅ foran ᚢ; herfor kunde den omstændighed tale, at særlig de to runer ᛋᛁ med det følgende skilletegn indtager en ualmindelig stor plads. Hvad

enten ᚦᚢᛋᛁ imidlertid er hugget forsætlig eller uforsætlig, antager jeg, at det snarest betegner *þåusi,* medens omvendt den större stens þausi udtrykker *þøsi.*

I skrivemåden ᚦᚢᚱᚢᛁ stemmer den mindre Jællinge-sten med andre både ældre, samtidige og yngre indskrifter. Derimod er den störres ᚦᚬᚢᚱᚢᛁ ganske enestående, og denne skrivemåde kan ikke forklares af den sammenblanding af ᚬ og ᛅ, som vi træffer på den större Jællinge-stens tid, og som på denne sten viser sig i ordet ᛋᚬᛅ (se nedenfor). Ti en skrivemåde ᚦᛅᚢᚱᚢᛁ vilde være lige så påfaldende som ᚦᚬᚢᚱᚢᛁ. Når runeristeren har valgt ᚦᚬᚢᚱᚢᛁ for det almindelige ᚦᚢᚱᚢᛁ, som han jo også kendte fra den mindre sten, tror jeg, at han har gjort det forsætlig, idet han har ment derved at kunne betegne udtalen nöjagtigere end ved ᚦᚢᚱᚢᛁ. Skönt tegnene ᚬ og ᛅ nemlig i visse tilfælde sammenblandes på den större Jællinge-stens tid, tör man ikke deraf slutte, at de gamle nasalerede selvlyd den gang havde mistet næselyden. Tvært imod overholdes adskillelsen af ᚬ og ᛅ endnu som oftest efter de gamle regler. Men a var jo den eneste selvlyd, som på grund af sprogets og runeskriftens dermed følgende forandringer fik to tegn, et for den rene a-lyd, et andet for den nasalerede lyd. Denne forskel kunde runeristeren altså ikke udtrykke ved de andre selvlyd, der kun havde et enkelt tegn for bægge lyd. Da *þyrwi* er afledet af (sammensat med) *þórr,* må *y* have været nasaleret ligesom *ó* i *þórr* og ligesom ᚬ i ᚬᛋ- o. s. v. I ᚦᚬᚢᚱᚢᛁ ser jeg derfor et forsøg af runeristeren på ved hjælp af ᚬ at betegne den næselyd, hvormed ᚢ ɔ: *y* blev udtalt; ᚬ er altså her brugt som tegn ikke for ą, men kun for den i ą indeholdte nasal. Samme betydning har ᚭ vistnok i Nörre Nærå-stenens ᚾᛁᚭᚢᛏ, hvor jeg opfatter ᛁᚭᚢ som tegn for den under indflydelse af det foregående *n* nasalerede lyd *iu*[1].

tanmarkaʀ but] but ɔ: *bót*, vort 'bod' i 'råde bod på noget', oprindelig 'hvad der tjæner til at bøde på, udbedre en skade' (sml. 'bod' i den forældede betydning 'lap på klæder' og 'at bøde klæder'). 'Danmarks bod' bliver da i denne forbindelse omtrent ensbetydende med 'Danmarks redning, frelse'.

Under navnet *þyri Danmarkar bót* kendes Gorms dronning også af Islænderne (Heimskringla ed. Unger s. 46), og i en dansk kongerække, der fandtes i det håndskrift, hvorefter Stephanius udgav Sven Aggesön (Sorø 1642), kaldes hun *Thyre Danmarkebot* (Steph. s. 206, SRD I, 22). Ligeledes har overskriften til c. 3 i Sven Aggesöns Danmarkshistorie „De *Thyra Danmarkebot*". I sin tekst har Sven dog misforståêt betydningen af ordet *bót*, som han oversætter ved *decus*: Thyre, quæ *regni decus* est cognominata (c. 2 slut.), „Tyre, som fik tilnavnet rigets pryd", og c. 3 fortæller han netop i anledning af Danevirkes opførelse: Reginam vero Thyram, cujus ingenio Danorum et parta et aucta libertas, non immerito *decus Daciæ* nominabant, „dronning Tyre, ved hvis klogskab Danskerne både vandt og øgede deres frihed, kaldte de med rette Danmarks pryd". Også Saxos „Thyra, *Danicæ majestatis caput*" (s. 486) er vist oversættelse af *Danmarkar bót.* På dansk blev navnets oprindelige form *Danmarkaʀ bót, Danmarkebot* tidlig ændret til *Danebot, Danebod.*

[1] Dette synes også at være Bugges opfattelse af formerne þąurui og niąut (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 65).

Med tilnavnet *Danmarkar bót* stemmer i øvrigt tilnavnet *árbót*, 'årbod', 'årforbedring', 'som skaffer gode år', der blev givet Harald hårfagres datter Ålov (Heimskr. s. 70, 78). Derimod er betydningen af *bekkjarbót*, der i Landnáma (s. 172; sml. noterne s. 173 og 176) bruges som tilnavn til Þorbjǫrg Ásgeirsdóttir, uklar.

I olddansk sprogform gengiver jeg da indskriften således:

Gormʀ konungʀ gærði kumbl þåusi (þósi?) æft þyrwi konu sína, Danmarkaʀ bót.

„Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Tyre sin kone, Danmarks bod (frelse)".

Skönt denne indskrift i sig selv synes så overordenlig klar og simpel, frembyder den dog de allerstörste vanskeligheder. Enhver uhildet betragtning, der kun går ud fra indskriften selv, må nødvendig komme til det resultat, at höjen med runestenen på toppen (*kumbl*) af Gorm er rejst til minde om hans afdøde hustru, der hvilede i höjen. Da man imidlertid ved den bekendte udgravning af denne höj 1861 ikke fandt mindste spor af gravkammer, lå den slutning nær, at Tyre ikke var bleven stedet til hvile i höjen, men at denne var et kenotafion, en mindehöj. Tyre kunde da være begravet på et andet os ubekendt sted; men til hendes minde havde Gorm ved Jællinge, hvor han plejede at opholde sig, rejst höjen med runestenen. At en sådan skik ikke var ukendt i oldtiden, viser f. eks. indskriften på Valleberga-stenen i Skåne, der lyder:

suin : auk : þurgutr : kiaurþu : kuml : þisi eftiʀ : mana auk suina
kuþ : hialbi : siaul : þeʀa : uel : ian : þeʀ : likia : i : luntunum

Vi har altså her et sikkert eksempel på et 'mindekumbl', rejst i Skåne efter to mænd, der lå begravede i London. Hvorvidt Tyres 'kumbl' skal opfattes på samme måde som gravmindet i Valleberga, vil dog først en ny undersøgelse af hendes höj kunne afgöre (se nedenfor).

Indskriften på den mindre Jællinge-sten frembyder imidlertid den endnu större vanskelighed, at den synes at stå i uløselig strid med Saxo og de andre historiske kilder, der meddeler, at Tyre overlevede Gorm. For at bringe overensstemmelse mellem disse kilder og stenen har man grebet til den udvej at erklære, at Gorm havde rejst höjen og stenen til Tyres minde i hendes levende live, og som analogi hertil har man henvist til runestene fra en langt senere tid, hvis indskrifter siger, at „N. N. rejste stenen efter sig selv" eller „efter sig selv i levende live". At en mand rejser en sten efter sig selv og udtrykkelig lader indskriften sige dette, er jo imidlertid noget ganske andet, end at han rejser höj og sten til minde om sin levende hustru uden med et ord at antyde dette i indskriften. Er der noget ord på runestenene, der har en fast og bestemt betydning, er det sandelig forholdsordet aft *æft* 'efter' ɔ: til minde om den døde. Man tænke sig da i Tyres levende live en sten til hendes minde med en indskrift, hvis korte og klare ord måtte forkynde enhver læser, at hun var død! Denne tanke er i sig selv så urimelig, at

den næppe behøver en alvorlig gendrivelse. Idet sprogforskeren på det bestemteste må fastholde, at „efter“ på den mindre Jællinge-sten som på de hundreder af andre runestene kun kan betyde „til minde om den døde“, må han altså tillige hævde, at vi i den mindre Jællinge-stens indskrift har et talende samtidigt vidne imod krønikernes beretning, at Tyre overlevede Gorm[1].

Uden betænkning har da også den skarpsindige danske historiker, hvis udtalelse om forholdet mellem monumenterne og de skrevne kilder jeg har brugt som motto til denne afdeling af mit værk, brudt staven over krønikeskriverne og erklæret stenens samtidige vidnesbyrd for den eneste pålidelige kilde for historien: „Den mindre Jællinge-sten synes at være et så sikkert historisk monument, som noget kan være. Den siger kort og klart, at kong Gorm gjorde mindet efter sin kone Tyre, Danmarks bod. Saxo derimod fortæller, hvor snildt Tyre bibragte Gorm efterretningen om yndlingsönnens død, men derved fremskyndede hans egen. Hun overlevede altså ham. . . . . Efter min

[1] Hvor det gælder forklaringen af virkelige eller tilsyneladende vanskeligheder, er vi jo — ikke mindst ved tolkningen af runeindskrifterne — vante til at se de urimeligste påstande og formodninger fremsatte. For Jællinge-stenenes vedkommende vil fremtiden sikkert bringe endnu adskillige overraskelser i den retning. Jeg kunde således tænke mig, at en og anden engang i tiden i henhold til mine ytringer s. 12 f. om karakteren af indskriften på bagsiden af den mindre Jællinge-sten i forhold til indskriften på forsiden vilde göre gældende, at bagsidens indskrift uagtet sina alligevel var yngre end indskriften på forsiden, og at enten hele indskriften på bagsiden skrev sig fra kong Harald, eller at kun ordet sina hørte til den gamle indskrift, men at tilnavnet tanmarkaʀ but var tilföjet senere. Lige over for en sådan påstand må jeg da med styrke göre gældende, at ligheden mellem indskriften på bagsiden af den mindre sten og på forsiden af den större udelukkende skyldes runernes störrelse og indskriftens hele tilstand på den mindre sten, men at en omhyggelig betragtning af alle enkeltheder sætter det uden for al tvivl, at ordene sina tanmarkaʀ but er indristede af den samme mand, som har ristet forsidens indskrift. Netop i enkelthederne stemmer runeformerne i disse ord nöje med formerne på forsiden (særlig i dens første linje), medens de fremviser flere afvigelser fra runerne på den större sten. Det samme gælder om skilletegnene, som på den mindre sten netop svarer til de fra ældre stene velkendte langagtige småstreger, medens den störres har de yngre indskrifters runde punkter. Der er da for mig ingen tvivl om, at forsidens og bagsidens indskrift er samtidige og skyldes samme runerister.

Også en anden formodning kunde tænkes fremsat, nemlig at den mindre Jællinge-sten slet ikke skriver sig fra Gorm, men først af Harald er rejst på den af Gorm opkastede höj, samtidig med at han rejste den nye höj med tilhørende sten til minde om bægge sine forældre. At den mindre Jællinge-sten, så fremt denne antagelse var rigtig, i al fald skyldes en anden runerister end den större, fremgår ikke blot af hvad jeg ovenfor har udtalt om bægge indskrifter, men bestyrkes også af den forskellige form, hvori et par ord fremtræder i bægge (þusi, þurui — þausi, þąurui). Men bægge indskrifter kunde jo godt i Haralds tid være udførte hver af sin runerister. Jeg tilföjer også, at det vilde være umuligt ad ren sproglig vej at bevise, at bægge stene ikke kunde være samtidige. Om alle de ord, der forekommer i indskriften på den mindre sten, gælder det nemlig, at de ikke blot kunde, men for störste delen måtte skrives ganske på samme måde i en indskrift, der var samtidig med den större sten. Ti ganske vist stemmer den mindre stens þurui netop med skrivemåden i ældre indskrifter; men samme skrivemåde kunde lige så godt være anvendt på den större sten, hvis þąurui i hvert fald er ganske enestående. Skönt således ikke en eneste sprogform kan hjælpe os til at fastslå en aldersforskel mellem bægge stene, vover jeg dog med störste bestemthed at påstå, at mindesmærkernes hele karakter nødvendiggör antagelsen af en sådan. Selv om vi havde stået over for et par ikke-historiske mindesmærker, vilde jeg derfor intet öjeblik have været i tvivl om, at den mindre Jællinge-sten måtte henføres til første halvdel af 10. årh. (nærmere ved slutningen end ved begyndelsen), den större derimod til århundredets anden halvdel (ligeledes nærmest ved slutningen).

Både den formodning, at indskriften på den mindre Jællinge-stens bagside ikke er samtidig med indskriften på forsiden, og den formodning, at den mindre og större sten er samtidige, og bægge skriver sig fra Harald, må jeg derfor afvise som løse indfald, der ganske miskender indskrifternes hele karakter. Den sidstnævnte antagelse vilde også bestemt stride mod den mindre Jællinge-stens eget udsagn; ti mindesmærket (*kumbl*), som Gorm gjorde efter Tyre, omfatter både höjen og runestenen på dens top. Höjen kan da ikke være opkastet af Gorm og stenen rejst af Harald.

mening må Saxos ord vige som urigtige, fordi de ikke lade sig forene med det sikre monument“ [1].

Hvad den mindre Jællinge-sten fortæller os, er da følgende: Efter sin elskede dronnings død har Gorm rejst hende mindesmærket (höjen med runestenen), og i taknemmelig erindring om, hvad han og fædrelandet skyldte hende, har han på stenen ladet indriste det stolte tilnavn „Danmarks bod“. Det er vel ikke blot muligt, men rimeligt, at dette tilnavn fra først af netop blev givet hende af kongen og hans omgivelser; men folket greb det hurtig, det kendtes derfor af Islænderne, det levede i de sagn, som Saxo og Sven Aggesön optegnede, og som ‘Danebod’ hædredes den folkekære dronning ned gennem tiderne.

Men navnet „Danmarks bod“ er uadskillelig knyttet til Tyres stordåd, fornyelsen af Danevirke. Hendes mindesten med dette tilnavn må da være rejst i slutningen af Gorms regering, og vi fejler næppe ved at henføre den mindre Jællinge-sten til tiden mellem 935—940.

Jællinge-stenen II (den större Jællinge-sten).

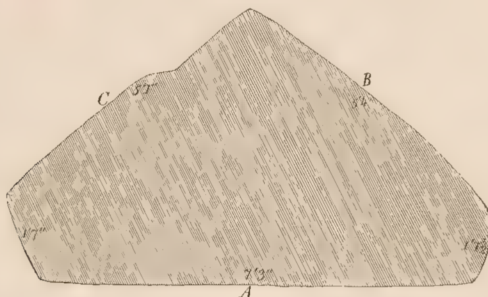
Den större Jællinge-sten, der består af lysegrå granit med blegrøde årer, rager, således som den er fremstillet på tegningen, 8′ 2½″ op over jorden, og kun en ringe del er vistnok skjult af denne. For så vidt muligt at få stenens omrids forneden, lod jeg nemlig en del jord, der efterhånden havde dynget sig op om den, fjærne. Herved undgik jeg tillige, at tegningen af stenens forside fik den hældende stilling til höjre som på de ældre afbildninger.

Den overordenlig anselige sten er næsten tresidet, bredere forneden, pyramidalsk tilspidset foroven. Omstående tværsnit viser dens form og störrelse på det bredeste sted. Hovedfladen (A) er her 7′ 3″; men dertil må endnu föjes den kant af stenen, der ligger mellem hovedfladen og sidefladen C, og som udfyldes af de fra A udgående båndslyngninger. Da denne kant er 1′ 7″, bliver hele forsidens bredde altså 8′ 10″. Den mindre kant mellem A og B (1′ 1½″) synes, så vidt det nu kan ses (sml. nedenfor), at have været ubenyttet. Sidefladen B er 5′ 4″, C 5′ 1″. Hele stenens omkreds på dette sted bliver altså 20′ 4½″.

Runestenen må kaldes forholdsvis meget vel bevaret. Alle runer og alle linjer i de billedlige fremstillinger er nemlig med få undtagelser fuldkommen klare og sikre. Kun af stenens top er et stykke bortslået, hvormed de billedlige fremstillinger på toppen af hovedfladen til höjre og af sidefladen B til venstre er forsvundne. Dette manglende stykke af stenen har været 1′ 2″ höjt, 1′ 5″ bredt og 11″ dybt yderst, 7½″ inderst. Også neden for dette stykke er langs med kanten mellem A og B sikkert afslået et större stykke i en længde af 2′ 9″ og en bredde foroven af 8½″, forneden af 3½″. I forbindelse

[1] C. Paludan-Müller, „Bidrag til Kritik af Saxos Historieværk“ i Historisk Tidsskrift, Fjerde Række, V, s. 380 f.

med denne beskadigelse af kanten står den vistnok samtidige store afskalning foroven til höjre på fladen A i en bredde af omtr. 2' 6" og en höjde af omtr. 1' 3". Ved de her nævnte beskadigelser er på forsiden störste delen af båndslyngningerne foroven til höjre og på B øverste del af båndene til venstre ødelagte, og det er ikke muligt at afgöre, om disse slyngninger oprindelig har været fortsatte på den smalle kant mellem bægge flader og oprindelig har forbundet dem, som tilfældet er med forsiden og C[1].

Angående enkelthederne bemærkes følgende:

Forsiden A. Indskriften løber her i fire ved dobbelte rammestreger adskilte vandrette linjer, hvad der er ganske usædvanligt i runeindskrifterne, hvor linjerne ellers regelmæssig har en lodret stilling, således også på Tirsted-stenen, der ellers i meget minder om den större Jællinge-sten. Jællinge-stenens hele form og den prægtige brede flade på dens forside synes af sig selv at have anvist runeristeren at benytte rummet på den nævnte måde og ikke som sædvanligt at lade indskriftlinjerne løbe nedenfra opad, så meget mere som der vistnok, allerede da indskriften blev indhugget, har været ujævnheder og skører i stenen på toppen til höjre, hvor nu de store afskalninger findes, som gjorde denne del af stenen mindre skikket til at benyttes til indskrift[2].

Runerne i alle fire linjer har i gennemsnit en höjde af 9"; störst er de i det hele i de to midtlinjer, hvor de på enkelte steder — i ordene kubl i anden og þaurui i tredje linje — stiger til omtrent 9¾ à 10". I første linje, der indeholder de mindste runer, er begyndelsesrunen (✱) kun 8", og i slutningen af linjen aftager störrelsen

[1] Da andre forhold, som senere vil blive fremhævede, tyder på, at stenen på forsiden har haft ujævnheder og skører foroven til höjre, allerede da indskriften blev indhugget, kunde man måske forledes til den antagelse, at denne del af forsiden slet ikke har været benyttet til båndslyngninger. Herimod strider dog bestemt de enkelte spor af sådanne, som endnu findes, ikke at tale om, at symmetrien naturligvis har krævet hele topfladen udfyldt til höjre så vel som til venstre. Havde stenens forside oprindelig været i samme tilstand som nu, er der heller ingen tvivl om, at runeristeren med lethed vilde have kunnet bearbejde toppen til höjre. Manglen af båndslyngninger på dette sted må derfor nødvendig skyldes senere store afskalninger.

[2] Hvis stenens form ikke havde forhindret det, vilde man sikkert have benyttet sidefladen C som grundflade, hvorved indskriften vilde have fået samme retning som i almindelighed på runestene.

Jællinge-stenen II. A.

Jællinge-stenen II. B.

Jællinge-stenen II. C.

betydelig fra det godt $7^1/_2$" höje ᚾ i baþ til det sidste ᚾ i linjen, der kun er 6"[1]. Også i slutningen af de andre linjer er runerne lidt lavere end i deres begyndelse (på tegningen hos Thorsen er runerne i de tre første linjer gennemgående for små).

Indskriften begynder til venstre i øverste linje med ordet haraltr, foran hvilket findes to punkter, der står lidt skråt for hinanden (A. Müller har kun ét). Det første R i dette ord er ligesom på et par andre steder i indskriften forholdsvis smalt i den nederste del, men har for øvrigt samme karakter som de andre R-runer, i hvilke den øverste del gennemgående er meget kortere end den nederste. En lille flisning går fra ᚴ hen over toppen af ᛏ uden dog at beskadige nogen af disse runer.

De to punkter efter baþ er temmelig svage, men sikre. I ordet kaurua er de tre runer uru lidt åbne foroven (på grund af den forholdsvis lille plads, de havde).

I anden linje står punkterne efter aft temmelig langt nede. Efter kurm findes ingen skilletegn som hos Müller og i Jællingeværket, hvor et par små ujævnheder i stenen efter ᛘ urigtig er opfattede som punkter. Heller ikke mellem faþur og sin findes skilletegn. At de tre ord kurm faþur sin i denne linje ikke er adskilte ved punkter, medens disse bruges i næste linje mellem det tilsvarende þąurui : muþur : sina, er naturligvis udelukkende sket af hensyn til pladsen, som krævede, at de tre ord i slutningen af anden linje måtte rykkes tæt hen til hinanden.

Efter auk i tredje linje har stenen som på mange andre steder en lille ujævnhed, der på tegningen i Jællingeværket er opfattet som et punkt (dog ligger det formodede punkt her ikke ganske nöjagtig; en lille skygge mellem nederste del af bistaven i ᚠ og bistaven i det følgende ᚾ viser på tegningen hos mig stedet, hvor ujævnheden findes). I þąurui er anden rune tidligere bleven læst ᛁ; men den er aldeles utvivlsomt ᚽ, skönt bistavene er temmelig korte og ikke fuldt så kraftig huggede som i sąʀ i fjærde linje. Den rette læsemåde opdagede jeg straks, da jeg for mange år siden første gang så stenen, og fremdrog den i „Runeskriftens oprindelse", s. 220. Også Kornerups tegning i Jællingeværket har rigtig ᚽ, vistnok uafhængig af mig, og selv på A. Müllers tegning findes på höjre side af ᛁ et par skygninger, der synes at antyde, at heller ikke han helt har overset bistavene.

Efter sa sidst i linjen har Jællingeværket et punkt lige under bistaven i ᚾ; men her ligesom efter auk er det en naturlig fordybning i stenen, der er taget for punkt. Af sådanne fordybninger findes der for øvrigt netop efter sa også én længere nede tæt ved båndslyngningen, så at man uden vanskelighed vilde kunne få to punkter efter dette ord; men disse punkter, der f. eks. også, som det er antydet på tegningen hos mig, findes mellem ᚾ og ᚾ i det foregående sina, kan dog på Jællinge-stenen ved nöjagtig under-

[1] Denne uregelmæssighed i første indskriftlinje har uden tvivl sin grund i, at stenen oprindelig har været vanskelig at bearbejde til höjre over indskriftlinjen, hvor de store afskalninger nu findes, og hvor der langs med toppen af indskriftlinjens sidste halvdel findes en gammel ujævnhed, ved hvilken runetoppene ender, og i hvilken rammestregen er anbragt.

søgelse ikke forveksles med de virkelig huggede punkter, der også på aftrykkene viser en ganske anden karakter. På andre stene kan det derimod ofte være vanskeligt med fuld sikkerhed at afgöre, om vi har naturlige småfordybninger eller huggede punkter.

Foran haraltr i begyndelsen af fjærde linje findes der ligesom efter sa et par naturlige fordybninger, af hvilke A. Müller har opfattet den ene som et punkt. Af de to punkter efter haraltr er det nederste endnu tydeligt, skönt det løber sammen med en lille udflisning, der går hen over nederste del af ᚱ; det øverste spores derimod kun meget svagt i den afflisning, der begrænses af den øverste del af bistaven i ᚱ og af det følgende ᛁ. Efter ᛁ i ias findes foroven en lille fordybning i stenen, der langt mere gör indtryk af at være hugget end flere af de andre fordybninger, der er blevne opfattede som punkter. De to punkter efter ias står på grund af pladsen meget skråt for hinanden. Over nederste del af sąʀ løber en afskalning, som har borttaget det nederste stykke af ᛋ-staven, medens hele ᚭ-staven endnu er fuldkommen tydelig; også bægge bistavene i ᛦ kan sikkert følges; men af den del af hovedstaven, som ligger mellem dem, er kun det nederste stykke kendeligt. Efter sąʀ står kun et enkelt punkt og ligeledes efter det følgende uan; en lille ujævnhed neden for bistaven i ᚿ kan ikke opfattes som punkt.

En gammel skøre i stenen løber over de fire sidste runer i ordet tanmaurk, og oven over denne findes en naturlig fordybning, i hvilken runernes större øverste del ligger. Skøren går over rammelinjen ved foden af ᛘ, træffer ᛆ tæt ved rammelinjen og de følgende runer höjere oppe og fortsættes hen til båndslyngningen. I fordybningen over skøren er en tynd flage fliset af stenen fra ᛘ hen til bistaven i ᚴ, hvorved den del af disse runer, som ligger oven for skøren, er bleven temmelig svag. Dog kan de endnu alle sikkert følges; mest har ᛘ-runens höjre bistav og den neden for bistavene liggende del af hovedstaven samt den følgende ᛆ-rune lidt; ᚴ-runen begrænser afflisningen med sin bistav, som derfor står skarpt og tydelig ligesom hele den neden for bistaven liggende del af hovedstaven; også den nederste del af ᚱ-stavene over skøren berøres kun svagt af afflisningen. Efter dette ord findes intet punkt; en lille fordybning, der løber sammen med skøren under ᚴ-runens bistav, er ikke hugget.

Medens de fire indskriftlinjer adskilles ved dobbelte rammestreger, der også bruges over den første linje, hviler den nederste linje på en enkelt rammestreg, som til bægge sider er forlænget ud over hele siden, også på den kant af stenen, der ligger mellem forsiden og sidefladen C. Derved antydes forbindelsen mellem hovedindskriften og de i flugt med dennes nederste linje gående indskriftlinjer på B og C.

Sidefladen B. Hovedsidens indskrift fortsættes i indskriftlinjen på denne side under den billedlige fremstilling, der er så godt bevaret, at der næppe på noget sted kan rejses tvivl om gengivelse af en enkelthed. Båndslyngningerne danner en ypperlig ramme for billedet, der fremstiller et fantastisk dyr med fire ben, som ender i meget krumme, skarpe kløer. Den lange, krumme hals er forsynet med en manke. På hovedet med den spidse snude ses to store øren, og nakken bærer en höj prydelse, der løber ud i et slags bladornament. Den lange, tykke tunge hænger ud af den åbne mund. Den opad krummede

hale ender i et ornament af ganske samme art som det, der findes på nakken, men langt större. En stor slange snor sig om dyrets hals, liv og hale. Slangens opad böjede, spidse hoved med de to store öjne stemmer ganske med andre slangefremstillinger på vore runestene. Bevægelsen både i dyret og slangen synes mig i øvrigt mesterlig gengiven. Den rædsel, hvorunder dyret vånder sig ved slangens tag, er fortrinlig udtrykt i den fart, hvormed det styrter af sted med den opløftede hale, den åbne mund med den udrakte tunge og det hævede venstre forben.

Hele dyrefremstillingen på Jællinge-stenen minder i meget om andre lignende fremstillinger på vore runestene, fra hvilke den dog i flere henseender bestemt adskiller sig. Herom henviser jeg til indledningen, hvor hele spörsmålet om de billedlige fremstillinger på runestenene er behandlet i sammenhæng.

Angående de ældre tegninger bemærker jeg blot, at de med hensyn til nöjagtig gengivelse af enkelthederne lader adskilligt tilbage at ønske; navnlig er karakteren af dyrets hoved temmelig uheldig.

Indskriften står mellem to enkelte rammestreger, der til venstre forenes til en trekant med benyttelse af en af de linjer, der tillige danner den nederste båndslyngning. Også til höjre forlænges rammelinjerne ud til båndslyngningen og forenes i en lidt ejendommelig figur, der dog ikke kan følges aldeles sikkert ved enden af den nederste rammestreg (sml. forbindelsen mellem rammestregerne på den store Århus-stens anden side).

Runerne er i gennemsnit 8″ höje[1] og alle fuldkommen tydelige, uagtet de første har lidt en smule ved et par skører i stenen, af hvilke den ene går fra toppen af det første ᛅ hen over de følgende runer til det første ᚢ i nuruiak, den anden midt over det første ᛅ og mellem det derefter følgende ᛚᛅ løber sammen med den førstnævnte.

Foran ala findes intet skilletegn; men efter dette ord står et enkelt punkt mellem bistavene i de to ᛅ-runer. Efter det følgende auk bruges ligeledes et enkelt punkt, der står temmelig langt nede. I nuruiak er bistaven i ᛅ forholdsvis kort, navnlig til höjre; det andet ᚢ er noget lavere end de øvrige runer og når ikke helt op til rammestregen.

Efter det sidste ᛐ findes et par små fordybninger i stenen, men intet som helst spor af skilletegn eller runestave, og intet tyder på, at der på den tomme plads er fliset et stykke af stenen, efter at indskriften var hugget. Tvært imod vidner de tydelige, fuldstændig bevarede rammestreger med deres afslutning på höjre side af ᛐ bestemt imod, at der har stået nogen rune mellem disse linjer, da vi ellers måtte finde sikre spor deraf. Hertil kommer, at pladsen mellem ᛐ og rammestregernes forbindelseslinjer vilde være alt for lille til at rumme det alan, som efter C. Hofmanns formodning oprindelig skulde have stået her[2]. Fra toppen af ᛐ-runens bistav til det sted, hvor den øverste rammelinje drejer om, er der nemlig kun 7″, og der vilde her i det höjeste være plads til tre

---

[1] På Kornerups tegning er de gennemgående for lave, idet de urigtig ikke er førte helt ud til den øverste rammestreg.

[2] C. Hofmann, „Ueber einige Runeninschriften“ i Sitzungsber. der königl. Bayer. Akad. der Wissensch. for 7. Juli 1866.

runer; men da man tidligere har overset forbindelseslinjerne mellem rammestregerne, er det tomme rum blevet alt for stort både på A. Müllers, Kornerups og M. Petersens tegning hos Thorsen[1]. Jeg tör nu bestemt udtale, at der ikke har stået noget ord i slutningen af linjen efter nuruiak.

Sidefladen C er forbunden med B ved en dobbelt række brede snode bånd, der tillige danner rammer for de billedlige fremstillinger på bægge sider. Ligesom på B er den billedlige fremstilling også på C meget vel bevaret og fuldkommen klar og tydelig i alle enkeltheder, hvilket er så meget heldigere, som vi på denne side af Jællinge-stenen har en fremstilling, der er enestående i hele Norden, nemlig det ældste billede af Kristus.

Frelseren er fremstillet som korsfæstet, men uden antydning af korset, med udstrakte arme og omgiven af båndslyngninger, hvis hensigt vistnok er ikke blot at tjæne som ornamentik, men tillige ligesom at fastholde billedet i rammen og således på en måde sammen med denne at træde i steden for det manglende kors[2]. Det skægløse[3], noget hældende[4] hoved dannes af en enkelt kraftig ægformet linje. En noget svagere linje uden om denne med en mængde små temmelig svage tværstreger i rummet mellem bægge betegner håret, og en tredje kraftig linje danner endelig glorien, hvori korsmærket tydelig betegnes ved seks små linjer, af hvilke de to til höjre dog nu er meget svagt fremtrædende. Længden fra spidsen af hagen til toppen af glorien er 1′ $2\frac{1}{2}$″, gloriens störste bredde 1′ $1\frac{1}{2}$″. Selve hovedets længde fra hagespidsen til toppen af den linje, der danner dets omrids (altså håret fraregnet), er $10\frac{1}{2}$″, dets störste bredde 7″.

En naturlig, fremstående knude i stenen, der hæver sig indtil 4″, er meget heldig benyttet som fodstykke, hvorpå fødderne, der står tæt ved hinanden, men dog er adskilte, hviler. Klædedragten er en kort lille kjortel, og det er i den henseende höjst interessant at sammenligne det omtr. 200 år yngre billede af frelseren i lignende dragt mellem de gamle kalkmalerier inde i kirken. Den tanke opstår uvilkårlig, at maleren har været påvirket af billedhuggerens fremstilling på stenen uden for kirken.

Som de billedlige fremstillinger på vore andre runestene er også på Jællinge-stenen både Kristusfiguren og de øvrige billeder udførte i omrids ved hjælp af fordybede linjer, hvad jeg allerede ovenfor har gjort opmærksom på ved omtalen af hovedets dannelse. Da imidlertid disse linjer på Jællinge-stenen er ualmindelig dybe og kraftige (hvad der for øvrigt også gælder de linjer, der danner runerne), og da mellemrummene som oftest er borthuggede i en dybde, der enkelte steder når indtil $\frac{1}{2}$″, hæver de

[1] Heller ikke for mig selv var forholdet blevet klart ved en tidligere kortvarig undersøgelse af Jællinge-stenene, hvorfor jeg endnu måtte udtale mig tvivlende i „Den såkaldte Jællingekredses runestene“ i Opusc. philol. ad I. N. Madvigium, s. 197.

[2] Sml. Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden, s. 161—62, not. 2 (= Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1880, s. 345—46, not. 2).

[3] Hagens spidse form kan nemlig ikke opfattes som antydning af skæg. Havde runeristeren villet fremstille skægget, havde han sikkert betegnet det ved små huggede linjer, ligesom han har gjort ved håret; men af sådanne linjer findes intet som helst spor.

[4] På afbildningen er hældningen bleven en ubetydelig smule for stærk.

billedlige fremstillinger sig selvfølgelig stærkere frem på stenen, end hvor de linjer, der danner omridsene, er svagere eller utydelige og intet borthugget imellem dem. Men af den grund at anse billederne på Jællinge-stenen for at være udførte på en helt anden måde end på de andre runestene og om disse billeder at bruge udtrykket „basreliefs“, som Kornerup gör i Jællingeværket (s. 29), anser jeg ikke for berettiget. Slyngningerne på Tirsted-stenen er netop udførte på samme måde som Jællinge-stenens, hvad der særlig tjæner til at fremhæve ligheden mellem de to stene.

Jeg har måttet dvæle noget ved beskrivelsen af Kristusfiguren på Jællinge-stenen både på grund af dette billedes egen vigtighed, og fordi det på de tidligere tegninger i flere væsenlige punkter er opfattet urigtig. Dette gælder især Kornerups tegning i Jællinge-værket, hvor Kristushovedet må betegnes som fuldstændig mislykket og misforståèt (ved siden af denne hovedmangel har den urigtige gengivelse af andre enkeltheder mindre at sige). Langt heldigere er A. Müllers tegning, hvis störste fejl består i, at han har trot og temmelig stærkt betegnet, at hovedet er skægget. Den samme fejl findes også på M. Petersens tegning hos Thorsen, hvor desuden både hoved og glorie er for smalle.

Indskriften på B fortsættes og afsluttes i indskriftlinjen på C, der ligesom på B er anbragt under den billedlige fremstilling mellem to enkelte rammestreger. På bægge sider tjæner den øverste rammestreg tillige som grænse for båndslyngningerne. Om den nederste rammestreg på C oprindelig har været forbunden med den nederste på B, må henstilles som tvivlsomt. Forbindelsen mellem bægge linjer kan i al fald ikke længer følges; men de taber sig ubestemt i ujævnhederne på kanten mellem B og C. Derimod hæver den øverste rammestreg sig op over ᚭ-runen og løber sammen med den linje, som på forsiden går ind i spiralen midt for nederste indskriftlinje. Ligeledes løber den nederste rammestreg på C sammen med den nederste på A. Endelig er der under rammestregen hugget endnu en linje på C, åbenbart for at udfylde pladsen nederst på denne flade, der ligesom de virkelige rammestreger løber sammen med den korte linje på A til venstre under den nederste rammestreg.

Runerne har i begyndelsen af indskriften samme höjde som på B (8″), men begynder på grund af båndslyngningen til höjre over rammelinjen at aftage ved runen foran det sidste ord (kristną), i hvilket runerne ᛁᛋᛏ kun er $6^1/_2$″ höje, ᚿ atter omtr. $7^1/_2$″ og det sidste ᚭ 8″.

Punkterne foran og efter auk er små og temmelig svage, især det sidste, men bægge sikre (det første er overset af Kornerup). I ᚿ er bistaven forholdsvis kort, navnlig til venstre (sml. ᚿ-runerne på B i ala og nuruiak), og anbragt langt nede på hovedstaven; ᚢ og ᚠ er lidt udflisede mellem hoved- og bistavene. Det samme er tilfældet med det følgende ᛏ, som for øvrigt er klart; men herfra løber store afflisninger hen over de følgende runer indtil hovedstaven af ᚱ-runen i kristną, hvorved denne del af indskriften er bleven i höj grad utydelig. Dog har alle runer endnu efterladt så sikre spor, at jeg ikke længer er i tvivl om læsningen af nogen. Den efter ᛏ følgende rette stav er meget klar i den øverste

del og kan også tydelig følges i den nederste, der er noget svagere. Også af en bistav på midten findes der svage spor, som viser, at vi her har ᚼ. Det følgende ᚼ står skarpt i den øverste del af hovedstaven, og også bistaven træder klart frem. Derpå følger et forholdsvis tydeligt ᛁ uden spor af bistave. Lidt neden for den mindre skøre, som løber over ᛁ og de følgende runer, findes en fordybning, der dog næppe er lævning af et punkt, som snarere har ligget lige over skøren. Af den følgende rune viser hovedstaven sig meget skarpt under og lidt oven for skøren, og i udflisningen foroven spores endnu både dens top og en bistav til höjre, der kun lader sig udfylde til ᚴ; derimod kan denne rune ikke, som jeg tidligere har formodet, læses ᛘ. Så følger et ᛅ, hvis nederste del med bistaven endnu viser sig utvivlsom under og lidt oven for skøren, medens den øverste del af hovedstaven er höjst uklar. Derefter ses en ret stav, som kan følges helt igennem (svagest foroven), og til höjre for den så sikre spor af ᚱ-runens bistav, at der ingen tvivl kan være om, at vi her har denne rune. Utydeligst i hele indskriften er den efter ᚱ følgende stav, som kun kan skimtes meget svagt; men heldigvis er øverste del af dens bistav umiskendelig og viser, at der her kun kan have stået ᚦ. Derefter følger den øverste meget tydelige del af en ret stav uden spor af bistave.

Resultatet af de gentagne undersøgelser, som jeg flere dage i træk på forskellige tider og i forskellig belysning underkastede den utydelige del af indskriften på C og ovenfor har meddelt, bestyrkes i enhver henseende af et fortræffeligt aftryk, som det ved denne lejlighed lykkedes mig at tage af indskriften. Læsningen ᛏᛅᚾᛁ [·] ᚴᛅᚱᚦᛁ tani [.] karþi står for mig ikke som en sandsynlig formodning, men som fuldstændig sikker, og jeg vover at påstå, at der på stenen ikke blot kan stå således, men også, at der umulig kan have stået noget andet, idet de lævnede runespor forbyder en hvilken som helst anden læsning. Hermed bortfalder altså de mange formodninger, som man har fremsat angående læsningen af denne del af indskriften, også mit eget med tvivl fremsatte forslag tanamuk lit, hvorimod den anden læsning, som jeg samtidig henstillede som mulig, nu har vist sig at være den eneste rette[1]. Jeg må dog tilföje, at jeg för undersøgelsen 1878 ikke nærede noget håb om, at det vilde lykkes mig nogen sinde at komme til et sikkert resultat med hensyn til dette spörsmål. Alle de ved denne undersøgelse vundne resultater bekræftedes fuldstændig ved en ny omhyggelig undersøgelse, som jeg fire år senere (1882) underkastede Jællinge-stenene.

I afskalningen mellem karþi og det følgende ᚴ tör vi antage, at der har stået et punkt. Af ᚴ-runen er kun øverste del af hovedstaven og störste delen af bistaven fuldkommen uskadte; resten er næsten helt forsvunden med afflisningen, som standser ved hovedstaven i det følgende ᚱ, der er uskadt så vel som de øvrige runer i indskriften. Af disse når ᛏ ikke helt op til rammestregen (hos A. Müller og Kornerup er ordet kristną uheldig gengivet).

[1] „Den såkaldte Jællingekredses runestene" i Opusc. philol. ad I. N. Madvigium, s. 198 not.

Hele indskriften må altså læses:

(A) : haraltr : kunukʀ : baþ : kaurua
kubl : þausi : aft : kurm faþur sin
auk aft : þąurui : muþur : sina : sa
haraltr : ias : sąʀ . uan . tanmaurk
(B) ala . auk . nuruiak
(C) . auk . tani [.] karþi [.] kristną

Ingen indskrift kan fra den sproglige side være klarere end denne. Idet jeg om de fra indskriften på den mindre Jællinge-sten afvigende former þausi og þąurui henviser til, hvad jeg foran (s. 13 f.) har udviklet, kan jeg med hensyn til de øvrige ord indskrænke mig til følgende bemærkninger:

baþ, 'bad'. Som ofte i ældre tid står 'bede' her væsenlig i samme betydning som 'byde'. Det beror derfor på en misforståelse, når man i baþ har villet finde en opfordring fra Harald til Sven tjugeskæg om at rejse det mindesmærke, som han ikke selv fik fuldført, så at „den store Jællinge-sten med den tilhørende gravhöj over kong Gorm" i virkeligheden skulde skrive sig fra Sven, ikke fra Harald. Se herom mine bemærkninger i „Den såkaldte Jællingekredses runestene" i Opuscula philol. ad I. N. Madvigium, s. 200 ff.

I kaurua er au snarest tegn for *ø*, ligesom det i þausi betegner *ǿ*; i tanmaurk står au derimod for *å*, u-omlyd af *a*.

sąʀ, hensynsform til *sik*, betegner udtalen *séʀ* eller snarere *sǽʀ*. Da der efter min mening ingen grund er til at antage, at selvlyden i denne form har været nasaleret, må ᛆ bero på den sammenblanding af ᛆ og ᚿ, der af og til forekommer i indskrifter, som er samtidige med den större Jællinge-sten. For Jællinge-stenens sąʀ har den omtrent samtidige Hällestad-sten I saʀ[1].

nuruiak ɔ: *Norweg* (*Nórweg*?), stemmende med den i de ældste oldnorsk-islandske håndskrifter og af skjaldene brugte form *Norvegr* (*Nórvegr*?) for det senere *Nóregr*.

kristną, tillægsord i genstandsform flt. Ganske unaturligt vilde det være at opfatte kristną som navneform af udsagnsordet og at anse karþi kristną for en omskrivning = kristnaþi. Om ᛆ i denne form er bleven udtalt med nasal, må henstilles som tvivlsomt (sml. Die runenschrift s. 322 f.).

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Haraldr konungʀ bað gørwa kumbl þǿsi æft Gorm faður sínn åuk æft Þyrwi móður sína, sá Haraldr, es sǽʀ wann Danmårk alla åuk Norweg åuk Dani gærði kristna.

[1] Bugges formodning, at ᛆ i ᛋᛆᛦ virkelig er tegn for et langt nasaleret *æ*, der skulde være indkommet ved analogi fra *mǽr* (hf. til *mik*), i hvilket *ǽ* kunde tænkes nasaleret af det foregående *m* (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 65), anser jeg for höjst usandsynlig.

„Harald konge bad (bød) göre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og efter Tyre sin moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“.

De historiske begivenheder, der sigtes til i indskriften, er altså, at „Harald vandt hele Danmark og Norge og kristnede Danerne“.

Næppe vil vel nogen længer tvivle om, at Danmark længe för Harald blåtands tid var et samlet rige; men ingen vil heller med runeindskriften for öje kunne være i tvivl om, at der ved ordene „han vandt sig hele Danmark“ sigtes til kampe, hvorved fraskilte dele af landet atter vandtes tilbage af dets konge. Om en sådan begivenhed i Haralds regeringstid får vi netop gennem de følgende mindesmærker (Vedelspang-stenene) mærkelige oplysninger.

Efter at indskriften har meddelt, at Harald vandt sig hele Danmark, tilföjer den „og Norge“. Den siger ikke „og hele Norge“, og der er ingen grund til fra ala også at underforstå alan til nuruiak. Det må tvært imod antages, at indskriften ved det blotte „Norge“ lige over for „hele Danmark“ forsætlig har villet udtrykke en gradsforskel i Haralds herredömme over de to lande. Og indskriftens ord stemmer utvivlsomt med de faktiske forhold. Ti vistnok er det ifølge de senere kilder noget uklart, hvorledes Haralds forhold til Norge har været til de forskellige tider; men der er i al fald ingen tvivl om, at det var ham, der gjorde Håkon jarl til Norges hersker, således at han måtte anerkende Haralds overhöjhed og svare ham skat. Om Haralds herredömme i Norge på denne tid siger derfor også Fagrskinna med en vis ret: þá eignaðisk Haraldr Gormssunr alt Noregs veldi (c. 45)[1]. Snart søgte dog Håkon at göre sig uafhængig af den danske konge, der forgæves gjorde flere ødelæggende tog til Norge for atter at tvinge det til lydighed. Men Håkons magt voksede stedse, og ved hans glimrende sejr over Jomsvikingerne i Hjorungavåg var de Danskes overherredömme brudt.

Det er her naturligvis ikke stedet til at gå nærmere ind på Haralds forhold til kristendommen. Jeg nöjes med at anføre Sven Aggesöns ord: Is primus Idololatriæ respuens spurcitias Christi crucem adoravit (c. 4), „han var den første, der forkastede afgudsdyrkelsens vederstyggelighed og tilbad Kristi kors“, og henviser i øvrigt til fremstillingerne hos A. D. Jörgensen, Den nordiske kirkes grundlæggelse, og H. Olrik, Konge og præstestand i den danske middelalder. Slutningsordene på den större Jællinge-sten står på en måde som det officielle vidnesbyrd om, at kristendommen fra nu af er erklæret for statsreligion i Danmark. Det er et kongebud, Harald gennem disse ord forkynder sine undersåtter.

Kort og fyndigt fastslår indskriften således hovedresultaterne af de mærkeligste historiske begivenheder under kong Haralds regering, således som de stod for samtidens

[1] Sml. Olav Tryggvesöns saga ved Odd Snorresön (Christ. 1853) c. 11: Siþan var hann (Hakon) iarl at Noregi með raðe Dana konungs oc gallt skatt Dana konunge .XIII. vetr. oc voro sva Norðmenn vndir þvi oke.

opfattelse, den fuldstændige samling af Danmarks rige, Norges undertvingelse og kristendommens indførelse.

De to sidstnævnte begivenheder giver os tillige midler til nærmere at bestemme indskriftens tid, som nødvendig må henføres til slutningen af Haralds regering. Med et rundt tal vil år 980 sikkert træffe det rette.

—

Jeg tror, at sprogforskningen hermed har løst sin opgave over for disse mindesmærker, om hvis læsning og betydning der forhåbenlig ikke længer vil herske tvivl.

Det ligger helt uden for den opgave, jeg har stillet mig i dette værk, at omtale og imødegå alle de ældre urigtige læsninger og dertil knyttede tolkninger af Jællingestenenes indskrifter så vel som de herpå byggede udtalelser om stenenes ægthed eller uægthed. Alt dette har interesse for runestudiets historie, men er uden al betydning for bedömmelsen af indskrifterne og deres forståelse, som i vore dage ikke længer kan være underkastet mindste tvivl. For enhver, der har det ringeste kendskab til runestene, er bægge Jællinge-stenes ægthed lige så utvivlsom, som deres indskrifter i sproglig henseende er klare.

Men der er andre store tvivl, der knytter sig til **Jællingemonumentet i dets helhed,** tvivl, som dog for runestenenes vedkommende lader sig løse ved hjælp af ældre beretninger om mindesmærket.

Både Sven Aggesön og Saxo omtaler Jællingehöjene som storartede og berömte mindesmærker, der indesluttede Gorms og Tyres lig. Sven Aggesöns ord er følgende: Ut autem præcluis illa regina cum rege marito omnes ætatis suæ annos complesset, Haraldus Blaatand, filius superstes, qui et regni extitit hæres, juxta ritum gentilium in tumulis gemellis et paribus, quasi illustribus mausolæis, secus regis curiam in Jelling utrumque parentem fecit humari (c. 3 sl.) ɔ: „Da denne berömte dronning med sin ægtefælle kongen havde fyldt sine dages mål, lod den efterlevende sön og rigets arving Harald blåtand bægge sine forældre jorde på hedensk vis i to ganske éns tvillinghöje, som pragtfulde gravmæler, ved kongsgården i Jællinge".

Sven udtaler sig altså ikke bestemt om, hvilken af ægtefællerne der levede længst, men synes snarest at gå ud fra, at de er døde og höjlagte samtidig. Derimod meddeler Saxo det bekendte sagn om Gorms død og lader Tyre leve længe efter; men i øvrigt stemmer hans beretning om Jællingehöjene i alt væsenligt med Svens; den lyder nemlig: Post hæc Thyra, Danicæ majestatis caput, absumpta est. Cujus corpus Haraldus amplissimo funere elatum magno cum omnium plangore non longe a patris tumulo sepulturæ mandavit — neque enim tam acri jactura cujusquam penates mœroris expertes esse poterant, privato funere publicam patriæ fortunam expirasse credentes —, ubi nunc quoque sacrarium perspicere est, duorum conjugum socialibus bustis intersitum (s. 486) ɔ: „Herefter blev Tyre, den danske kongetrones ypperste smykke, bortreven ved døden. Ved en overmåde prægtig jordefærd og under stor og almindelig klage — ti

ved så svært et tab kunde ingens hjem blive uberørt af sorgen, idet alle havde den tanke, at hele fædrelandets lykke var død ved denne enkeltes bortgang — lod Harald hendes lig føre ud og lægge i grav ikke langt fra sin faders gravhöj, der hvor man endnu den dag i dag kan se kirken liggende mellem de tvende ægtefællers sammenhørende gravsteder"[1].

Medens både Sven Aggesön og Saxo berömmer höjene, som Harald efter deres mening har rejst over forældrene, der hver lå begravet i sin, omtaler ingen af dem runestenene. Vi tör vel heraf slutte, at ingen af dem har kendt stenene og deres indskrifter, da det ellers næppe kunde have undgået deres opmærksomhed, at den mindre stens indskrift stod i bestemt strid med deres meddelelse, at bægge höje skyldtes Harald, og med fortællingen hos Saxo, at Tyre overlevede Gorm.

Sven Aggesöns og Saxos beretning om Jællingehöjene gentages af forskellige senere historieskrivere; men i øvrigt hører vi gennem flere århundreder intet nærmere om Jællingemonumentet. Først henimod slutningen af det 16. årh. henledede den almindelige opmærksomhed atter på dette mindesmærke, og det var nu ikke blot höjene, men særlig runestenene, der vakte de lærdes interesse så vel her hjemme som i udlandet. Æren for, at den större Jællinge-sten på ny blev fremdraget af den glemsel, hvori den længe havde været nedsunken, tilkommer lensmanden på Koldinghus, den berömte Caspar Markdaner til Søgård på Fyn. Herom indeholdt en indskrift med forgyldte bogstaver på en i Jællinge kirke ophængt tavle, der ødelagdes ved ildsvåde 1679, følgende meddelelse, som gengives hos Worm (Mon. Dan. s. 329):

Anno 1586. under Kong Friderich den Anden til Danmarck oc Norge etc. Regiering, da lod Caspar Markedaner til Søgard, som den tjd var Lensmand paa Koldinghus opgraffue den Steen paa Kirckegaarden, som staar her uden for Kirckedørren, Oc findis effterskreffne Skrifft der paa, som Kong Harald lod giøre offuer sin Fader Kong Gorm, oc offuer sin Moder Drotning Thyre ungeferlig Anno 960 oc Regieredis da det Romerske Rige aff Keiser Otto den Første, oc lod Drotning Thyre den tjd giøre den Wold ved Gottorff som endnu kaldis Dannevircke, som begyntis ved enden aff Slyen, dersom Hadeby haffuer standen, oc gick til den Wester Søekant, for den Aarsags skyld at bemelte Keiser Otto vilde med Krigsmact indfalde udi Danmarck oc ligger Kong Gorm her udi den ene Høy, oc hans Drotning, Drotning Thyre udi den anden Høy begraffuen.

ᚼᛅᚱᛅᛚᛏᚱ : ᚴᚢᚿᚴᛦ : ᛒᛆᛁᚦ : ᚴᛁᚢᚱᚢᚴ
Haralter Kungn baid Kiuruk
ᚴᚢᛒᚢ : ᛒᛅᚢᛋᛁ : ᛆᚠᛏ : ᚴᚢᚱᛘ ᚠᛅᚦᚢᚱ : ᛋᛁᚿ
Kubu bausi eft Gurm fadur sin
ᛅᚢᚴ ᛆᚠᛏ : ᚦᚢᚢᚱᚢᛁ : ᛘᚢᚦᚢᚱ : ᛋᛁᚿᛋᛁ
Aug eft Thuurui mudur sinsi
ᚼᛅᚱᛅᛚᛏᚱ : ᚴᛆᛋᛋ : ᛣᚢᛆᚿ : ᛏᛅᚿᛘᚢᚱᚴ.
Haraltr Kes yuen Tanmurk.

[1] I tilslutning til Sven Aggesön og Saxo siger Rydårbogen ('kong Eriks krønike') ganske kort: Gorm Gamele. Cujus uxor fuit Thyre Danebot, quæ post mortem mariti nobiliter regnum tenuit, et munitionem, quæ Danewirki

I Worms gengivelse af indskriften på tavlen er der vist indløbet et par småfejl foruden de ændringer, som han af typografiske grunde har foretaget (ᛘ overalt for ᛙ; tavlen har uden tvivl også haft ᚾ og ᛅ for ᚿ og ᛆ).

Som det er gået med mange andre runestene, var den större Jællinge-sten altså ifølge indskriften på tavlen i tidernes løb falden om, eller i hvert fald sunken dybt ned i jorden og dækket med jord, græs o. s. v., så at dens billeder og indskrifter var helt eller delvis usynlige [1]. Markdaner lod den udgrave og rejse på ny på det sted, hvor den lå nedsunken i jorden; men stenen er lige så lidt den gang som tidligere bleven flyttet fra det sted, hvor den var rejst af kong Harald [2]. Der kan nemlig ingen tvivl være om, at den större Jællinge-sten, således som Engelhardt har påvist (Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1876, s. 106 ff.), endnu står på sin oprindelige plads midt imellem de tvende höje.

Kirken kan, som de i efteråret 1874 ved nedtagelsen af hvælvingerne i koret opdagede kalkmalerier viser, ikke være yngre end år 1200 og er altså den samme, som Saxo omtaler mellem de to höje. Da den blev bygget, lod man altså runestenen stå på sin plads midt imellem höjene, hvorimod kirken blev lagt mellem stenen og den nordre höj. Et blik på hosstående grundplan af Jællingemonumentet vil bekræfte dette. Ved den af mig 1878 foretagne opmåling, da denne plan blev taget, viste det sig nemlig, at en ret linje, som forbinder bægge höjes midte, netop går gennem det sted, hvor runestenen er

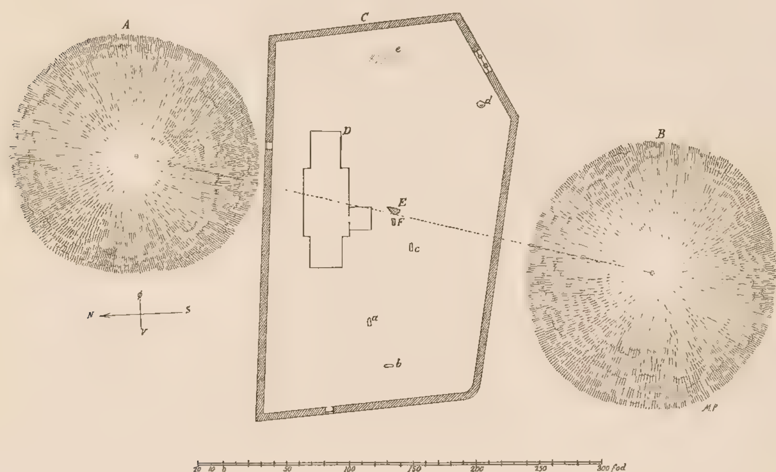
dicitur, fecit lignis tantum. Isti ambo mortui sunt pagani sepultique in duobus collibus juxta Jalenge ɔ: „Gorm den gamle. Hans hustru var Tyre Danebod, som efter sin mands død med hæder styrede riget og opførte den befæstning, som kaldes Danevirke, af træ alene. De døde bægge som hedninger og er begravede i to höje ved Jællinge“ (SRD I, 158, Monumenta Germaniæ historica, Scriptores XVI, 398).

[1] Af egen erfaring kan jeg fra mine runologiske rejser anføre mange eksempler på, hvorledes runestene er faldne om og i tidernes løb dækkede af jord, mos, græs o. s. v., så at indskrifterne var fuldstændig ukendelige, för end jeg havde fået stenene udgravede og rensede. Hvor hurtig jorden på ny kan dynge sig op om en sten, har jeg også jævnlig set eksempler på. Runestenen ved Dybäck i Skåne, der må antages at stå på sin oprindelige plads, fandt jeg ved min undersøgelse 1876 så dybt nedsunken i jorden, at mere end to fod af indskriften var usynlig. Jeg måtte altså lade stenen udgrave; men da jeg 6 år senere igen besøgte den, havde jorden på ny höjnet sig således om den, at jeg atter måtte lade den udgrave for undersøgelsens skyld.

[2] Worm taler heller ikke om stenens flytning, men siger blot, at Markdaner lod den omfaldne sten rejse på sin bekostning („suis sumptibus collapsum saxum erigi curavit“ Mon. Dan. s. 329), og ordene i indskriften på tavlen „lod .... opgraffue den Steen paa Kirckegaarden, som staar her uden for Kirckedørren“ oversætter han s. 330 således: „saxum hoc valvis templi vicinum, terræ gleba obrutum, erui curavit“. Derimod siger Nyerup, at stenen af Markdaner blev oprejst og hensat der, hvor den nu står (Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge IV, 1806, s. 127). Dette gentages af Finn Magnusen: Den störste [runesten i Jællinge], der sandsynligvis først har stået på eller ved kong Gorms höj (som menes at være den, der ligger sønden for kirken), var ved tidens længde nedsunken i jorden, da den for 237 år siden blev af lensmand Caspar Markdaner oprejst og hensat på dens nuværende sted (Antiqv. Annaler IV, s. 100). Med endnu större bestemthed udtaler Worsaae sig: Den store runesten, som for tiden ligger uden for Jællinge kirkedör, var forhen oprejst på kong Gorms gravhöj, hvor den dog næsten var sunket i jorden, da den 1586 igen opgravedes og nedrulledes af höjen (!) .... Den mindre runesten, som sandsynligvis tidligere har ligget på Tyres höj .... („Et Par Ord om Gorms og Tyres Höje i Jællinge“ i Annaler for nord. Oldk. 1840—41, s. 169). Worsaaes ytringer genfindes endnu hos J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark VI[2] (1879), s. 256. Selv efter undersøgelsen 1861 udtalte P. G. Thorsen: Det vilde vistnok være rigtigt, om Jællinge-runestenene for fremtiden kom til at stå, ikke på den nuværende tilfældige plads, men hver ved sin höj, hvorved det hele vilde få et sandere og mere oprindeligt præg (Kongehöjene i Jællinge. Særskilt Aftryk af „Fædrelandet“, Kbh. 1861, s. 13).

rejst, og at afstanden fra midten af denne til midten så vel af den nordre som af den søndre höj var omtr. 210', hvad der uden tvivl har svaret temmelig nöje til höjenes oprindelige tværmål. Ved de til forskellige tider foretagne udgravninger og undersøgelser i den nordre höj er dennes störrelse efterhånden bleven en del formindsket.

At indskriften på tavlen i Jællinge kirke kun omtaler Markdaners fortjæneste af at have fremdraget den större runesten, men slet ikke nævner den mindre, ligger i, at denne sidste den gang ikke som nu havde plads ved siden af den större sten, men på toppen af den søndre höj, således som vi straks skal se.

Grundplan af Jællingemonumentet.

A den nordre höj. **B** den søndre höj. **C** kirkegårdsdiget. **D** kirken. **E** den större runesten. **F** den mindre runesten.

a bavtasten, funden 1871. **b** bavtasten, funden omtr. 1861. **c** bavtasten, funden 1876. **d** stor rullesten, funden 1875. **e** ubestemt plads for „en lang sten", funden i tredserne.

Samtidig med at den större sten var bleven fremdraget ved Markdaners omsorg og indskriften på dens forside gengivet på tavlen i Jællinge kirke, er opmærksomheden dog også bleven henledet på den mindre sten og dens indskrift. At bægge stene snart efter blev almindelig bekendte, skyldes statholderen i hertugdömmerne, den lærde Henrik Rantzau, som 1591 lod et prospekt af hele Jællingemonumentet tillige med en gengivelse af indskrifterne på forsiden af bægge stene stikke i kobber og offenliggöre i de af P. Lindeberg udgivne „Commentarii rerum memorabilium in Europa ab anno octuagesimo

sexto usque ad præsentem nonagesimum primum gestarum“ etc.[1], Hamburgi 1591, 4to, s. 76—77. Det rantzauske prospekt, der må være taget kort tid, efter at Markdaner havde ladet den större sten udgrave, er af så stor vigtighed til forståelse af mindesmærkets oprindelige udseende, at jeg her gengiver det i $^2/_3$ af originalens störrelse:

Prospekt af Jællingemonumentet hos Lindeberg.

Under prospektet finder vi altså først *Typus alphabeti* ɔ: runealfabetet i det latinske alfabets orden, dernæst *Inscriptio monumenti Gormonis in parvo lapide Tyræ uxori positi* ɔ: indskriften på forsiden af den mindre Jællinge-sten, og endelig *Alia inscriptio monumenti Haraldi regis parentibus suis Gormoni et Tyræ positi* ɔ: indskriften på forsiden af den större sten.

En gennemgående fejl på kobberstikket er, at runen ᚢ altid har formen ᚴ. I øvrigt slutter gengivelsen af indskriften på den större sten sig i det hele så nöje til gengivelsen på tavlen i Jællinge, at der ingen tvivl kan være om, at bægge gengivelser må henføres til samme kilde, der tillige er det første forsøg på at læse og tolke indskriften.

[1] Dette er bogens oprindelige titel (Hielmstiernes samling i det store kgl. bibliothek). Henimod årets slutning udgav forlæggeren den imidlertid på ny med et ‘appendix’ og en i flere henseender ændret titel, hvis begyndelse nu lyder: „Historica rerum in Europa ab anno octuagesimo sexto ad præsentem nonagesimum primum gestarum Narratio“ etc., Hamburgi 1591 (universitetsbibliotheket).

Til dette prospekt har Lindeberg knyttet følgende tekst (s. 75):

Addere libuit Gormonis Regis Daniæ, qui in inscriptione Cæsar nominatur[1], monumentum ab Haraldo Rege filio ædificatum. Sciendum autem, quod Dani, cum propter defectum saxorum Pyramides ac Obeliscos extruere minime potuerint, olim in memoriam Regum ac Heroum suorum ex terra coacervata ingentem molem montis instar eminentem statuerint.

A. Templum sive sacrarium duobus conjugum socialibus bustis interpositum plumbo tectum[2].

B. Lapis sepulcralis, qui in altitudine habet ulnas quinque et dimidiam, in circuitu novem. In uno latere formam hominis, ut vides, exhibet, in altero latere literas in sequenti tabula expressas.

C. Mons ad septentrionem, qui habet altitudinem 46 ulnarum, latitudinem 360 ulnarum, amplitudinem in superiore parte 112 ulnarum.

D. Fons funditus ex saxis exstructus, ex quo indies aqua hauritur a circumjacentibus populis, in circuitu habet 47 ulnas.

E. Mons ex altera parte versus meridiem est altus 37 ulnas, in circumferentia 431 ulnas, in superficie est amplus 157 ulnas.

F litera ubi notata, est insignis magnitudinis lapis, paulo minor quam ille, qui apud templum inter duos montes collocatus est. Et ut melius omnia intelligantur, totius monumenti typum hic subjeci, nec non formam alphabeti, qua tunc temporis idiomate Cimbrico sive Danico usi sunt, una cum inscriptione[3].

[1] Disse ord viser, at man allerede den gang forstod det urigtig læste ᚴᚼᛋᛋ 'kess' som 'kejser'. Ved en misforståelse har Lindeberg dog henført kejsertitlen til Gorm i steden for til Harald; men da han året efter i Hypotyposis arcium etc. udelader hele denne sætning, synes han för udgivelsen af dette skrift at være bleven gjort opmærksom på fejlen.

[2] Bemærkningen „sacrarium duobus conjugum socialibus bustis interpositum“ er ligefrem taget fra Saxo.

[3] Lindeberg har også optaget prospektet af Jællingemonumentet med tilhørende tekst i anden udgave af sin „Hypotyposis arcium, palatiorum, librorum etc. ab Henrico Ranzovio conditorum“, Francofurti 1592, 4to, s. 121—22. Han siger her udtrykkelig (s. 121), at Rantzau for et år siden havde ladet prospektet stikke i kobber, og meddeler desuden (s. 123), at det var Rantzaus plan også at lade de andre danske runestene udgive. Prospektet af Jællingemonumentet med hele Lindebergs tekst i Hypotyposis er ligeledes optrykt i H. Ranzovii „Cimbricæ Chersonesi Descriptio“ i Westphalens Monumenta inedita I (1739), sp. 62 med tab. XII.

Mellem de „Specimina variarum linguarum“, som Bonaventura Vulcanius har föjet til sin udgave af skriftet „De literis et lingua Getarum siue Gothorum“, Lugd. Bat. 1597, meddeler han også (s. 46—47) et runealfabet og indskrifterne på forsiden af Jællinge-stenene, som han efter sit eget sigende har fået af Joseph Scaliger. Da vi imidlertid hos Vulcanius genfinder alle Lindebergs fejl (forøgede med enkelte nye), således også ᛚ for ᚢ, er der ingen tvivl om, at Lindeberg er Scaligers kilde. Det er altså urigtigt, når Worm (Mon. Dan. s. 326) nævner Scaliger som den første, der har offenliggjort disse indskrifter, og Lindeberg som den anden. Selv den omhyggelige Werlauff anser gengivelserne af den större Jællinge stens indskrift på tavlen i Jællinge kirke, hos Lindeberg og Vulcanius for uafhængige af hinanden (Nyerup, Historisk-statistisk Skildring IV, s. 133, Antiqv. Ann. IV, 103 f.). Også I. Th. Bures gengivelse af begyndelsen (de tre første linjer) af den större Jællinge-stens indskrift på den store kobberstukne tavle ᚱᚢᚦᛁᚴᚼᚦᛋᚴᛁᚼᚼᚺ ᚴᚼᚱᚼ-ᛋᛒᛁᚦ, Ub-saliae Sveonum 1599 (ny udgave ved G. E. Klemming [Stockh. 1881]) er med alle fejl taget fra Lindeberg. Det under „Elementa Runica“ midt på tavlen anførte danske runealfabet er ligeledes en gengivelse af alfabetet hos Lindeberg, hvortil Bure dog har föjet et par tegn fra indskrifterne (deriblandt ᛚ som form af ᚢ).

Ifølge Lindebergs egen forklaring finder vi altså på hans prospekt: *A* kirken mellem de tvende höje, *B* en gravsten, der på den ene side bærer en menneskelig figur, på den anden side den på kobbertavlen gengivne indskrift, *C* den nordre höj, *D* en kilde på dens top, som fra bunden er opført af sten, hvorfra de omboende plejer at hente vand, *E* den søndre höj, *F* „en meget stor sten på dens top, lidt mindre end den, der står ved siden af kirken mellem de to höje“.

Hverken på tavlen i Jællinge eller hos Lindeberg finder vi indskrifterne på de to sideflader af den större sten, skönt prospektet viser, at også disse indskrifter var kendte, da netop sidefladerne B og C her er fremstillede og derunder runerne ᛆᛚᛘᛏᛋᛘ ᛘᚱᛁᛋᛏᛆᚠ, hvor ᛆᛚᛘ dog ikke, som man kunde tro, må opfattes som ᛆᛚᛆ, det første ord på B, men betyder ᛆᚢᛘ, det første ord på C, hvis indskrift altså urigtig er fordelt både på B og C, medens indskriften på B helt udelades. Hvorfor indskrifterne på sidefladerne er forbigåede på Jællingetavlen og under prospektet på det rantzauske kobberstik, lader sig ikke sikkert påvise; men det ligger nær at antage, at man dels ikke har trot, at disse indskrifter stod i umiddelbar forbindelse med indskriften på forsiden, og dels har anset den mellemste del af indskriften på C for så utydelig, at man ikke har vovet et forsøg på at gengive den.

At det imidlertid var tilsigtet i den til det rantzauske kobberstik hørende tekst også at omtale indskrifterne på de to sideflader, slutter jeg deraf, at der på billedet af den större runesten ikke blot øverst til venstre findes bogstavet *B*, som Lindeberg har forklaret, men også nederst til höjre lige efter indskriften bogstavet *G*, som Lindeberg slet ikke nævner i sin tekst. At indskrifterne på sidefladerne af den större sten den gang var kendte, men ikke forståede, synes mig også at fremgå af en omtr. år 1600 nedskreven notits om Jællinge-stenene i det Arnamagnæanske håndskrift no. 22 a fol., der længe urigtig har båret navnet „Varia Adversaria Huitfeldiana“. Denne notits, der findes øverst på s. 45, som har overskriften „Collectanea Danico-Norvagica“, lyder:

„Thil Hielling 4 mil fra Kolding paa Kirkegaarden haffuer Caspar Markedaner a°. 86 fundet en sten, paa huilcken staar de Rune bogstaffuer, lydendis adt Harald bygde thend kirke, och er samme sten saa höig som en mand kand recke thil och er trekanted, paa thend ene side en grib, paa thend anden en mandig billide, paa thend tridie schrifften. Mens wnder thedt menske billide stander thesse bogstaffuer

ᛆᛚᛘᛏᛋᛘ ᛘᚱᛁᛋᛏᛆᚭ

ᛁᛚᛘᛦᛘ ᛆᚢᚱᚢᛁᛆᛘ

Paa Stenen ved dörren liggendis findis medt Same bogstaffuer thisse ord: Gorma konge giorde kybe disse offuer Thyre kona.“

I alt væsenligt læses og tolkes indskrifterne altså ganske som på det rantzauske kobberstik; men vi finder her for første gang indskrifterne på bægge sideflader af den större sten, og det viser sig, at gengivelsen af indskriftlinjen på C nöjagtig stemmer med de runer, der på kobberstikket er fordelte på B og C. Under denne linje har håndskriftet imidlertid også linjen på B, hvis begyndelse dog er meningsløst gengivet. Da ordene

ᚴᚱᛁᛋᛏᚿᛆ og ᚿᚢᚱᚢᛁᛆᚴ[1] er skilte fra de foregående runer, har man måske — i al fald til dels — forstået betydningen af disse to ord, men derimod ikke kunnet forklare de urigtig læste runer i linjernes begyndelse, hvorfor man heller ikke har set, at indskriften på B, som i håndskriftet står under indskriften på C, sluttede sig umiddelbart til forsidens indskrift.

Der er altså ingen tvivl om, at indskrifterne på alle tre sider af den större Jællinge-sten har været kendte lige siden dens fremdragelse ved Markdaner; men man har ikke forstået mere end et enkelt (det sidste) ord på hver af sidefladerne, og disses indskrifter er derfor hverken gengivne på tavlen i Jællinge eller under prospektet på det rantzauske kobberstik.

En ganske anden grund har derimod udeladelsen af indskriften på den mindre stens bagside på det nævnte kobberstik, hvor vi for første gang finder indskriften på denne stens forside gengivet. I sin tekst omtaler Lindeberg tilsyneladende slet ikke denne sten, men kun den större, ligesom han kun nævner det af Harald rejste mindesmærke for Gorm, men ikke Gorms for Tyre[2].

På det nye prospekt af Jællingemonumentet i Worms Mon. Dan. s. 328, der efter Worms sigende er grundet på en tegning, som kansleren Christian Friis til Kragerup havde ladet udføre, genfindes alle de af Lindeberg forklarede betegnelser *A*—*F* fra det rantzauske kobberstik; men den store sten på toppen af den sydlige höj (*F*) mangler, og den mindre runesten ses ved siden af den större. Dog har Worm ikke ved et særligt bogstav betegnet den mindre sten, og den eneste ændring, han har foretaget i Lindebergs beskrivelse, er, at han under *F* har rettet dennes „est insignis magnitudinis lapis“ til „insignis fuit magnitudinis lapis“. Om Lindebergs afbildning og tekst bemærker han: „Jeg undrer mig höjlig over, at Lindeberg ikke har omtalt den anden sten med Tyres gravskrift. Indskriften har han rigtignok til dels anført, men han har helt undladt at afbilde stenen“[3].

Det er imidlertid klart, at Lindeberg, der ikke selv havde set Jællingemonumentet, i flere henseender har misforstået den afbildning, som han har forklaret. De to sideflader på den större sten har han således opfattet som én, og om den på afbildningen nævnte lille sten, som Gorm havde rejst efter Tyre, siger han ikke et ord. Han har nemlig lige så lidt som Worm set, at denne sten i virkeligheden fandtes på det af ham selv beskrevne

[1] I håndskriftets ᚿᚢᚱᚢᛁᛆᚴ når bistavene i de to ᚢ-runer ikke helt ned, og ᚢ får derved en vis lighed med ᛚ (vi ser her grunden til, at ᚢ på det rantzauske kobberstik overalt har fået samme form som ᛚ). Endnu mere uregelmæssig er den fjærde rune i det foregående ord.

[2] Dette har foranlediget Ioh. A. Cypræus til den mærkelige misforståelse, at de to på det rantzauske kobberstik anførte indskrifter bægge fandtes på den större sten. Om denne siger han nemlig (Annales Episcoporum Slesvicensium, Col. Agripp. 1634, s. 50): „Lapis sepulchralis . . . . imaginem hominis uno latere exhibet, in altero latere hæc verba: Gormo Koninga Giorde Kube Disse Ofver Thyre Konoe. Item. Harald Kong Bygt Kirke Kybl Disse Ofver Gorm Fader Sin, Och Ofver Tyre Mutter Sinse. Haralder Kes Ofver Denmarck. (*Kibl*, hoc est, *Collis*.)“. Cypræus har rettet enkelte fejl på kobberstikket, og der er ingen tvivl om, hvorledes han har forstået indskrifterne (indskriften). Lige efter de her anførte ord omtaler han den af Lindeberg nævnte store sten på toppen af den sydlige höj og fremsætter den formodning, at det er den sten, som Harald efter Saxos fortælling lod slæbe til sin moders grav (sml. nedenfor s. 43 ff.), hvorfor Tyre sandsynligvis er begravet i denne höj.

[3] Mirari satis nequeo, Lindebergium alterius lapidis præteriisse descriptionem, in quo Thyræ extat Epitaphium. Contextus quidem seriem ex parte persecutus est, sed saxi delineationem plane omisit (s. 328).

prospekt. Da dette jo kun viser os to stene, og da den under prospektet trykte tekst gengiver indskrifterne både på „den af Gorm rejste mindre sten til minde om Tyre“ og på „den af Harald rejste sten til minde om hans forældre Gorm og Tyre“, er det i og for sig sandsynligt, at stenen på den søndre höj, der på det rantzauske prospekt er betegnet med *F*, i virkeligheden er den mindre runesten, hvad allerede Engelhardt rigtig har formodet (Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1876, s. 111 ff.). Da dette prospekt blev taget, stod denne sten altså endnu på sin oprindelige plads på toppen af den søndre höj, hvorimod den, da prospektet hos Worm blev taget, var flyttet ned fra höjen og stillet ved siden af den större sten. At stenen på Lindebergs prospekt er spids, medens den mindre runesten har en flad top, og at Lindeberg i sin tekst kun anfører indskriften fra forsiden, forklarer jeg ganske simpelt deraf, at stenen, da prospektet blev taget, har ligget omfalden på höjens top med bagsiden nedad og forsiden opad. Den viste sig altså i sin hele længde, hvad der forklarer Lindebergs udtryk „insignis magnitudinis lapis, paulo minor quam ille, qui apud templum inter duos montes collocatus est“. Det er dog for stærke udtryk, Lindeberg her bruger om stenens störrelse, hvorimod forholdet mellem bægge stene på prospektet er gengivet nogenlunde nöjagtigt. Kun forsidens indskrift var synlig, og da denne ikke gav grund til at formode, at også stenens nedad vendte side bar en indskrift, var man endnu ikke bleven opmærksom herpå. Den, der tegnede prospektet, har ganske naturlig tænkt sig stenen oprejst; men han har da, hvad der på grund af dens form lå meget nær, opfattet den spidse nederste del som toppen og toppen som grundfladen (sml. min afbildning s. 10). Som billedet af den större runesten viser, har tegneren stået sydvest for denne, mellem stenen og den søndre höj, og han kunde fra dette stade selvfølgelig ikke se indskriften på den mindre sten, der lå på höjens top. Når han tænkte sig stenen rejst op, vilde indskriften på dens forside, som alene var synlig, sandsynligvis også vende bort fra ham i samme retning som indskriften på den större stens forside. Han kunde altså ikke forsyne stenen på den søndre höj med indskrift. Den spidse indskriftløse sten på toppen af den søndre höj på det rantzauske prospekt stemmer altså i enhver henseende med den mindre Jællinge-sten, og min formodning om, at stenen, da prospektet blev taget, lå omfalden med forsiden opad, udsat for vejrligets indflydelse, medens bagsiden var beskyttet, bestyrkes også ved det vidnesbyrd, som indskrifterne på for- og bagsiden selv aflægger (se foran s. 12).

Da Markdaner lod den större Jællinge-sten udgrave, blev den mindre liggende urørt på höjens top; men kort tid efter må den være flyttet ned og henlagt ved indgangen til kirken ved siden af den större sten. Her lå den nemlig omtr. år 1600, da den foran (s. 36) anførte notits i cod. AM 22 a fol. blev nedskreven[1], og her fandt Worm den lige-

[1] Den må altså være flyttet fra toppen af den søndre höj mellem omtr. 1590, da det hos Lindeberg gengivne prospekt kan antages at være taget, og omtr. 1600, da notitsen i cod. AM 22 a fol. blev nedskreven. Når vi i denne notits ligesom på det rantzauske kobberstik kun finder indskriften på forsiden anført, skönt stenen nu var flyttet fra höjen og henlagt ved kirkedören, må det antages, at stenen er bleven henlagt ved kirken med bagsiden nedad, og at man endnu ikke havde opdaget indskriften på denne side.

ledes ved sit besøg i Jællinge 1621 (Mon. Dan. s. 330, 338); på hans prospekt ses den derimod oprejst ved siden af den större sten, hvor den senere har haft plads.

Den mindre Jællinge-stens oprindelige plads er naturligvis af den allerstörste vigtighed for den rette forståelse af hele Jællingemonumentet. Stenen, der for omtr. 300 år siden blev flyttet fra sin gamle plads på toppen af den store søndre höj til den nuværende plads, aflægger nemlig et fuldgyldigt vidnesbyrd om, at den søndre höj er Tyres og den nordre altså Gorms, medens omvendt Gorms navn i lange tider havde været knyttet til den søndre og Tyres til den nordre höj. Grunden til denne sammenblanding af de tvende höje skyldes uden tvivl den brøndagtige vandbeholdning, som i gammel tid havde dannet sig på toppen af Gorms höj, og som blev anset for en kilde, hvis vand havde lægende kraft. En sådan virkning vilde man næppe tilskrive en fra Gorms, men vel en fra Tyres höj kommende kilde. I sommeren 1819 udtörrede 'kilden', og det forsøg, som bønderne i Jællinge i den anledning det følgende år gjorde på at rense brønden, førte til opdagelsen af gravkamret i höjen (Antiqv. Ann. IV, s. 77 ff.)[1].

Med hensyn til Jællinge-stenenes oprindelige plads har vi altså set, at den mindre runesten, som Gorm havde rejst på toppen af Tyres höj, også i de følgende seks og et halvt århundrede beholdt denne plads, men at den derpå blev flyttet ned fra höjen og stillet ved siden af den större sten, hvor den nu i 300 år i höj grad har forvirret billedet af hele Jællingemonumentet.

Den större sten har derimod altid stået, hvor kong Harald rejste den til minde om sine forældre midt imellem deres höje — et mere passende sted kunde han jo ikke have valgt. Først runestenen, der således på en måde knyttede bægge höje sammen, fuldendte det 'kumbl', som „Harald konge bød göre efter sin fader og sin moder“.

Den större Jællinge-sten må ifølge sin indskrift henføres til slutningen af Haralds regering (se foran s. 30) og er altså rejst rum tid efter Gorms død; men der er naturligvis ikke mindste grund til, således som man har gjort, at antage, at Gorms höj er opkastet samtidig med runestenen, og at hans lig i mellemtiden har været begravet andetsteds (Thorsen, De da. Runemindesm. II, 2, s. 229 f.). Alt synes mig at tale for og intet som

---

[1] Den ældste omtale af 'kilden' findes i Lindebergs „Commentarii“ etc. 1591 (se foran s. 35), hvis ord senere ofte gentages, således af Ioh. A. Cypræus, Annales Episcop. Slesvic., s. 49. Endnu i Danske Atlas V (1769), s. 988 not. c hedder det: „Oven i Droningens Høi er en stor og dyb Kilde, med Kampesteene omsat, hvoraf Indvaanerne hente deres Vand“. I en håndskreven „Historisk Beskrivelse over Thyrild Herred“ fra 1766, der vistnok skyldes en af herredets præster (Addit. no. 345 4to i universitetsbibliotheket) hedder det: „Der fortælles, at denne kilde skal i forrige tider haft en lægedoms kraft, men da en mand engang tode sin blinde hests öjne med vandet, skal det være sket, at hesten kom igen til at se, men derimod tabte både manden selv sit syn og kilden sin kraft fra samme tid. Relata refero.“ I øvrigt siges det, at kilden tidligere skal have været meget dybere, men „dog er den endnu så dyb, at vandet meget sjælden udtörres, endog i de varmeste sommere“. Den første, der undrer sig over kildens beliggenhed, er, så vidt jeg ved, S. Thestrup, som i „Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin“ V (1761), s. 201 udtaler, at den efter öjemål ligger mere end 20 alen over den omliggende marks overflade, og at han ikke i en mils omkreds kunde se noget så höjtliggende sted, så at det fortjænte „en naturkyndigs undersøgning“, hvorledes vandet kunde stige så höjt. Nu tvivler ingen om, at 'kilden' på 'Tyres höj' har været en kunstig dannet brøndagtig vandbeholdning, som uden tvivl fra først af er fremkommen ved de gravninger, der i gammel tid er foretagne på toppen af denne höj.

helst imod den eneste naturlige forklaring, at Gorm straks efter sin død er bleven höjlagt i den nordre höj, men at runestenen, hvis udførelse krævede mange forberedelser, først langt senere rejstes som et minde ikke efter Gorm alene, men også efter Tyre. Netop derfor fik den plads midt mellem bægges höje, og netop derfor siger indskriften, at „Harald bød göre dette mindesmærke — hvorved der altså her særlig sigtes til runestenen — efter bægge sine forældre".

Det er muligt, at den store runesten oprindelig har været omgivet med en stenkreds, som det så ofte var tilfældet. Rummet mellem höjene, der har været omtr. 210' i tværmål, vilde på den måde udfyldes bedre end ved runestenen alene, og enkelte större stene, som til forskellig tid er opgravede på Jællinge kirkegård, kan være lævninger af en sådan stenkreds. En af disse stene, der havde en smuk bavtastensform, blev opgravet 1871 omtr. 92' vest for runestenen (a på grundplanen s. 33) og kort tid efter tegnet af Magnus Petersen. Stenen, der var 6' 10" höj, 2' 3" bred og 1' 6" tyk, er senere forsvunden, men gengives her efter den nævnte tegning. Også de to stene, der på planen er betegnede b og c, havde bavtastensform og kan have hørt til en gammel stenkreds. Dette kan derimod ikke antages om den store rullesten, der er betegnet d, og om den med e betegnede sten kan intet sikkert siges. Derimod fandt jeg ved mit besøg i Jællinge 1878 i kirkegårdsdiget enkelte större sten, som ifølge deres form meget godt kunde have hørt til en stenkreds.

Bavtasten, opgravet 1871 på Jællinge kirkegård.

Skönt de nævnte stene altså kan tale for, at den större runesten oprindelig har været omgivet af en kreds af rejste stene, kan dette dog aldrig blive andet end en usikker formodning. Og medens runestenen gennem tiderne bevarede sin oprindelige plads midt mellem höjene, må den formodede stenkreds antages i al fald for en del at være forsvunden, allerede da kirken rejstes omtr. 200 år efter runestenen.

Kirkens uregelmæssige beliggenhed i forhold til höjene virker meget forstyrrende på hele Jællingemonumentets symmetri. Det skyldes derfor sikkert ærbødigheden for den gamle runesten og vel især for det derpå fremstillede billede af frelseren, at stenen beholdt sin oprindelige plads, og at kirken som følge heraf blev lagt mellem den og den nordre höj.

Skönt forståelsen af Jællinge-stenenes indskrifter ikke kan være tvivl underkastet, og skönt stenenes oprindelige plads med fuld sikkerhed kan påvises, hvoraf tillige følger, at den søndre höj er Tyres, den nordre Gorms, står vi dog med hensyn til disse höje over for vanskelige og måske uløselige spörsmål.

En uhildet betragtning både af stenenes plads og af deres indskrifter måtte naturlig lede til den slutning, at Tyre er begravet i den søndre, Gorm i den nordre höj, hvad der jo også vilde stemme udmærket med Sven Aggesöns og Saxos efterretninger, at hver hviler i sin höj. Der kan heller ingen tvivl være om, at det 1820—21 åbnede gravkammer i den nordre höj virkelig har indesluttet Gorms lig. Men des værre gav de uheldige forhold, under hvilke gravkamret i denne höj blev opdaget (Maj 1820), og den over et år derefter (Juli 1821) foretagne omhyggelige undersøgelse ved Finn Magnusen og C. J. Thomsen ikke fuldt pålidelige oplysninger om kamrets indretning og de deri fundne genstande[1]. Man gik den gang ud fra, at „Tyres höj“ var det rette navn på den nordre höj, og at det altså var hendes gravkammer, man havde fundet. Men den tanke blev tillige for første gang udtalt, at kamret mulig havde indesluttet to lig, hvorved der dog ikke just tænktes på Gorms og Tyres. Det hedder herom i F. Magnusens og Thomsens beretning: „I det indre af gravkamret opdagede man et meget nöjagtig lagt gulv af tynde bræder, der igen var delt i tvende dele ved en på höjkant stående planke. Denne var sat fast igennem gulvet ind i det under dette værende stampede lér og gav denne del af gravkamret på en vis måde udseende af, som det kunde have været bestemt til at gemme tvende ligkister, der skulde stå ved siden af hverandre.

Dog udgjorde dette rum kun omtrent det halve af gravkamret; i den anden del havde gulvet forhen gået i en modsat direktion, og her var det, at arbejderne fandt en slags kiste, der efter deres forklaring forekom dem at have störste lighed med en kuffert; den var omgiven med indstyrtet jord og dynd og så svag og oprådnet, at den ved den blotte berørelse hensmulrede; heller ikke fandtes det allermindste, som man med vished kunde sige havde været opbevaret i kisten“ (s. 88 f.). S. 96 f. meddeles desuden, at det næsten oprådnede ‘skrin’, der lignede en rund kuffert, var $3^1/_4$ alen langt; det var tættet med hårfletninger i bunden og sammensat med klinknagler; på siden sad to jærnringe, der senere blev sendte til København. Låget bestod af to halvrunde fjæle, hvorimellem der var læg af hår. Uden på skrinet var der spor til lærred, samt et ganske lille stykke af en smal liste, som lignede tyndt sølv.

Det må i anledning af denne meddelelse stærkt fremhæves, at der i det ved planken afdelte rum i gravkamret ikke fandtes noget som helst spor af de formodede to ligkister eller af andre genstande, som kunde tyde på, at lig havde hvilet her, hvorimod den nærmere beskrevne kiste netop fandtes i den anden ende af kamret.

At heller ikke en nöjere betragtning af de i kamret fundne oldsager talte for, at vi her havde en kvindegrav, fremhævede Worsaae allerede 1859, og han anså det ikke for utroligt, at kongens og dronningens höj i gammel tid kunde være blevne forvekslede, så at den 1820—21 udgravede höj i virkeligheden var Gorms, ikke Tyres gravsted[2]. I den

[1] Antiqvariske Annaler IV (1827), s. 75 ff.

[2] J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark II[1], s. 903. Forskellige nye momenter har Engelhardt fremdraget i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1876, s. 117 ff.; men alle de arkæologiske spörsmål, der knytter sig til Jællingemonumentet, trænger i höj grad til en ny grundig behandling.

søndre höj ventede han derfor at finde Tyres grav, og han havde den glæde, at kong Frederik VII i Juni 1861 overdrog ham at lede undersøgelsen af denne höj. Worsaaes håb blev dog skuffet, idet der ved de storartede udgravninger, som den følgende måned foretoges i höjen, ikke opdagedes mindste spor af gravkammer. For at forklare dette for ham selv uventede og overraskende resultat fremsatte Worsaae da den formodning, hvortil også P. G. Thorsen sluttede sig, at den søndre höj mulig var en mindehöj for Tyre, rejst af Gorm, og at både Gorm og Tyre havde hvilet i den nordre höj[1]. Med denne forklaring har også Jællingeværket slået sig til ro (s. 27). Dette ser jeg mig dog ikke i stand til, og den skarpsindige forsker, som først bestemt udtalte den formodning, at den nordre höj kunde være det fælles gravsted for kongen og dronningen, har sikkert selv aldrig anset denne løsning af spörsmålet for andet end en nødhjælp. Det er uden tvivl nærmest i følelsen heraf, at han i sit forord til Jællingeværket så stærkt har fremhævet de til disse mindesmærker endnu knyttede „mangehånde tvivl og vanskelige spörsmål, som ikke uden videre, ja måske næppe nogen sinde på en fuldkommen afgörende måde ville kunne løses“.

Et enkelt af disse tvivlsomme spörsmål, hvis løsning vilde være af den allerstörste betydning, har dog hverken Worsaae eller Jællingeværket omtalt nærmere. De standser bægge ved det faktum, at der i den søndre höj ikke fandtes noget gravkammer af samme art som i den nordre, og de slutter heraf, at dronningen altså ikke kan være jordet her. Denne slutning, som lå nær 1861, kan dog ikke længer anses for sikker. Syv år efter at den store undersøgelse af Tyres höj var foretaget, fandt man nemlig i en med Jællingehöjene samtidig grav ved Mammen i nærheden af Viborg fem fod under markens overflade og höjens bund en med blålér omgiven kiste af egeplanker, hvori et lig i en kostbar dragt og med prægtige våben hvilede på dunfyldte puder[2]. Ved undersøgelsen af Tyres höj var dette forhold ganske ukendt, og det kan derfor ikke vække vor forundring, at man den gang ikke søgte graven flere fod under höjens bund. Men vi tör efter Mammen-fundet ikke afvise den mulighed, at Tyres grav kan findes under den søndre höj.

Tvivlene er derfor stadig til stede, og de vender med fornyet styrke tilbage, hver gang vi står foran disse spörsmål. Kun en ny undersøgelse vil her kunne bringe klarhed, og selv et negativt resultat vil være af störste vigtighed. Jeg slutter da denne undersøgelse om Jællingemonumentet med at udtale det ønske, at den sydlige höj på ny må blive undersøgt under sagkyndig ledelse. Først når dette er sket, vil det være tid til så vidt muligt atter at bringe höjene i deres oprindelige skikkelse, så at Nordens ældste og stolteste kongeminde kan vise sig som i fordums dage med den af Harald rejste store mindesten knejsende midt mellem de tvende höje og med den mindre sten på toppen af Tyres höj. Hertil vil den danske rigsdag, der så ofte har lagt sin kærlighed til landets mindesmærker for dagen, ikke nægte de nødvendige midler.

[1] Jællingeværket s. 14, P. G. Thorsen, Kongehöjene i Jællinge, Kbh. 1861 (særtryk af „Fædrelandet“ for 20. Aug. 1861). Allerede Finn Magnusen havde i øvrigt henstillet dette som en mulighed (Antiqv. Ann. IV, s. 112 not. 1).

[2] J. J. A. Worsaae, „Om Mammen-Fundet fra Hedenskabets Slutningstid“ i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1869, s. 203 ff.

Til slutning må vi endnu omtale et sagn, der fra gammel tid er knyttet til Jællinge-monumentet, og som i tidernes løb har fæstet sig til forskellige steder.

Både Sven Aggesön og Saxo fortæller om et frugtesløst forsøg, som kong Harald gjorde på at lade en uhyre stor sten slæbe til sin moders grav i Jællinge, hvilket foranledigede et oprør imod ham og hans fordrivelse. Svens beretning lyder: Qui dum exercitum emitteret ad immanissimam petram protrahendam, quam matris tumulo ob memoriale insignium destinavit erigendam, intestina orta seditione tum propter novæ religionis ritum, tum propter servitutis jugum intolerabile, popularis cœpit effervere tumultus, adeo ut ipsum regem plebs insana regno expelleret (c. 4 beg.) ɔ: „Da han udsendte sin hær for at hidslæbe den uhyre store sten, som han havde bestemt til at oprejses som mindesmærke på sin moders gravhöj, udbrød der tvedragt i landet dels på grund af de nye religionsskikke, dels på grund af det utålelige trældomsåg, og så voldsomt et oprør blandt folket begyndte at blusse op, at almuen i sit raseri forjog selve kongen fra hans rige". En mere dramatisk skildring finder vi som sædvanlig hos Saxo, der meddeler følgende (s. 489 f.): Post hæc Haraldus totam regni classem exerens, ne parvo apparatu magnæ molis pondus aggrederetur, junctis hominum boumque copiis inusitatæ magnitudinis saxum, Jutico littore repertum, quo matris tumulum insigniret, abstrahi jussit. Interea qui cum Svenone classi præerant Haraldi imperium, tum quia divino cultui favorem tribuerat, tum quia inusitatis plebem oneribus adigebat, perosi, quendam compositum et subornatum, qui Svenonem, an arma adversus patrem sumere regnoque potiri vellet, callide percontaretur, inducunt .... Inter hæc Haraldus, circa tractum lapidis occupatus, quendam suorum e classe supervenientem arctius percontari cœpit, an tantam alias molem mortali manu tentatam conspexerit. Ille se majoris ponderis ductum humanis viribus effectum recenter oculis subjecisse commemorat. Quod rege crebris percontationibus prosequente, „Nuper", inquit, „cum Dania tibi subduceretur, intereram. Ipse, uter onerosior tractus extiterit, penses". Ita Haraldus, dum alieno judicio cœpti gloriam quærit, erepti regni nuncium accepit. Pœnituit tunc regem pecudalibus jugis humanas alligasse cervices. Nam cum, omisso vehendæ molis proposito, tractum saxi in belli apparatum convertere voluisset, gravissimum militis supercilium expertus est. Exercitus namque, tam probrosi officii contumelia lacessitus, pro quo jugum tulerat arma capere recusavit. Neque enim majestatis imperio aut prece adduci potuit, ut ejus capiti incolumitatem quæreret, qui omnium cervices erubescenda jussione damnasset ɔ: „Herefter udbød Harald hele rigets krigsmagt, for ikke med en ringe arbejdsstyrke at tage fat på en stor og tung byrde, og befalede, at en sten af usædvanlig störrelse, der var funden på den jyske kyst, med hvilken han vilde udmærke sin moders gravhöj, skulde slæbes af sted ved menneskers og oksers forenede kraft. Imidlertid fik de, der sammen med Sven havde befaling over hæren, og hvem Haralds herredömme var forhadt, både fordi han havde vist kristendommen yndest, og fordi han plagede almuen med uvante byrder, en mand sat ud på Sven med den hemmelige opgave, at han listig skulde udfritte ham, om han vilde være villig til at gribe til våben mod sin fader og bemægtige sig tronen .... Medens dette stod på, var Harald kun optaget af

at få stenen slæbt af sted, og da nu en af hans mænd fra hæren kom til ham, gav han sig til indtrængende at spörge ham, om han nogen sinde ellers havde set menneskehånd give sig i kast med så vældig en blok. Den anden svarer, at han nylig med egne öjne har set en endnu större byrde trukken af sted ved menneskers kræfter. Og da nu kongen forfulgte denne sag videre ved talrige spörsmål, sagde han: „Nylig var jeg öjenvidne til, at Danmark blev trukket fra dig. Du kan nu selv betænke, hvilken af de to byrder der har været tungest at trække". Således modtog Harald, medens han af en fremmeds mund æsker ros for sit foretagende, budskabet om, at riget var ham berøvet. Og nu måtte kongen angre, at han havde bundet oksers åg på menneskers nakke. Ti da han havde opgivet sit forehavende med at slæbe blokken og vilde forandre arbejdet med at trække stenen til udrustning til krig, fik han krigernes vrede trods at føle på det eftertrykkeligste. Hæren, som var bleven tirret ved den hån, der lå i et så beskæmmende hværv, nægtede nemlig at gribe til våben for den, for hvem den havde slæbt åget. Og hverken ved hans kongemyndigheds bud eller hans bön var den at formå til at holde dens hoved fri for skade, der havde dömt alles nakke til at böje sig under et bud, som måtte kalde skamrødmen frem".

Det mislykkede forsøg på at lade den store sten flytte til Tyres gravhöj i Jællinge er altså efter det gamle sagn Haralds sidste store foretagende kort för hans død. Jællingemonumentet viser os jo imidlertid, at Harald i slutningen af sin regering virkelig fik den store runesten til minde om bægge sine forældre rejst midt imellem deres höje. Hele mindesmærket var hermed på den smukkeste måde afsluttet, og der er ikke mindste grund til, således som man almindelig har fremstillet sagen[1], at antage, at Harald ikke skulde have følt sig tilfreds med dette stolte mindesmærke, men skulde have ønsket at rejse en endnu vældigere sten til minde om sin moder alene, en beslutning, som han dog ifølge sagnet nødtvungen måtte opgive. At sagnet hos Sven Aggesön og Saxo ikke er grebet helt ud af luften, men at der er en historisk kærne deri, tror dog også jeg. Det er jo klart, at flytningen af den store runesten til gravhöjene i Jællinge og dens bearbejdelse har krævet meget arbejde. Umuligt er det heller ikke, at Harald virkelig har ladet folk slæbe den mægtige sten langvejs fra, og både dette og den fremtrædende måde, hvorpå kristendommens indførelse er fremstillet på stenen, kan let have bragt folkets ulmende misfornöjelse med Haralds regimente til at slå ud i lys lue. Det er derfor höjst rimeligt, at der om de kongelige mindesmærker i Jællinge og særlig om den store runesten, der naturligvis — ikke mindst på grund af dens forherligelse af kristendommen — var vidt og bredt berömt, har dannet sig sagn, som et par århundreder efter Haralds død har antaget den skikkelse, hvori vi finder dem hos Sven Aggesön og Saxo. I steden for at berömme den prægtige runesten, som Harald virkelig fik rejst efter sine forældre, men som hverken Sven eller Saxo synes at have kendt, omtaler de bægge hans mislykkede

[1] Worm, Mon. Dan. s. 340, Finn Magnusen i Antiqv. Ann. IV, s. 121 f., Jællingeværket s. 3. Thorsen bruger sagnet hos Sven Aggesön og Saxo til bevis på, at den store Jællinge-sten ikke skyldes Harald, men Sven (De danske Runemindesm. I, s. 135 ff.).

forsøg på at rejse et storartet mindesmærke efter moderen — netop dette er jo karakteristisk for den rolle, hun på den tid spillede i modsætning til Gorm — og ser i den hån, som han herved viste sine undersåtter, grunden til den retfærdige straf, der ramte ham.

Medens hverken Sven eller Saxo nærmere betegner det sted, hvor Harald lod den vældige sten ligge, har man senere søgt at stedfæste sagnet og at påvise stenen. Allerede i Saxo-udtoget fra første halvdel af det 14. årh. ('Thomas Geysmer') nævnes Bække mark (Bække sogn, Anst herred, Ribe amt) som det sted, hvor stenen blev efterladt, og længe efter var sagnet knyttet til en mægtig sten, som fandtes her[1]. I slutningen af forrige århundrede blev denne sten kløvet og ført til Nörholm for at bruges til trapper og trug. Det til stenen knyttede sagn var således blevet hjemløst og kunde nu overføres til andre store stene, hvilket dog først er sket i begyndelsen af indeværende århundrede ad ren lærd vej. Ved Finn Magnusens undersøgelser 1820—21 af mindesmærkerne i Jællinge og af de øvrige runestene, som han mente at kunne sætte i forbindelse hermed (Bække- og Læborg-stenen), blev hans opmærksomhed også henledet på et par store stene, som han trode at kunne identificere med den af Sven Aggesön og Saxo omtalte sten, som kong Harald havde villet flytte til Tyres gravhöj. Sagn, som bekræfter dette, har virkelig også i nyere tid — altså ad ren litterær vej — dannet sig om de af Finn Magnusen udpegede stene. Det følger da af sig selv, at der ikke kan tillægges disse sagn den allermindste betydning, lige så lidt som de lærdes formodning om, at denne eller hin vældige sten i nogle miles afstand fra Jællinge skulde være den af Harald flyttede sten.

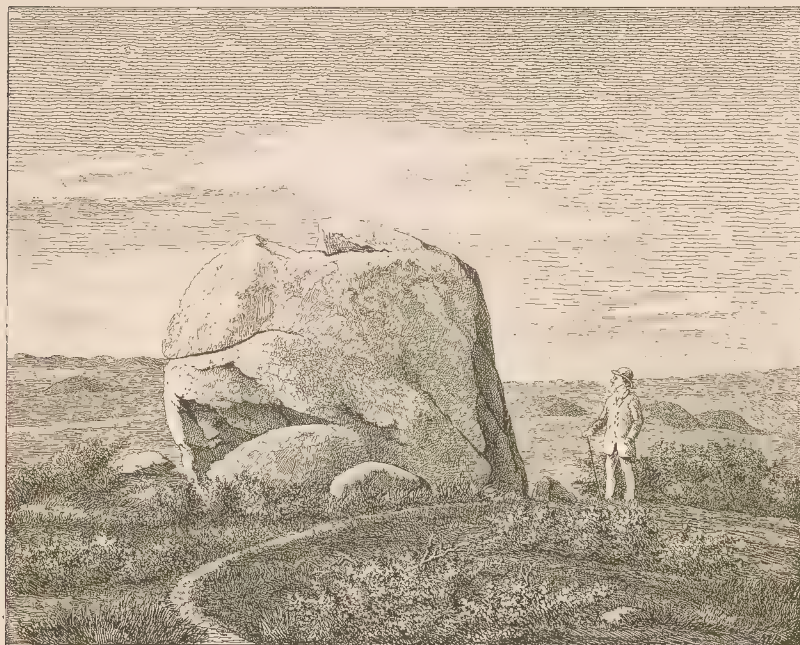
Særlig opmærksomhed har man skænket en sten på Tislund mark (Brørup sogn, Malt herred, Ribe amt), omtr. 5½ mil sydvest for Jællinge. Den vældige klippeblok, der rager godt 11' op over jorden og forneden er 18' i tværmål, tegner sig i afstand som et lille hus, men har både i sin masse og sin form en vis lighed med den större Jællingesten[2]; kun er den, som de anførte mål viser, langt anseligere end denne.

Tislund-stenen blev fredet 1832, og i den under 6. Juli tinglæste erklæring, hvori gårdmand Jens Andersen forpligter sig og alle fremtidige ejere af jordlodden til at bevare stenen og det den omgivende lille egekrat i uskadt stand, findes et udtog af en skrivelse fra den kgl. kommissjon for oldsagernes opbevaring, der er karakteristisk for den uklare måde, hvorpå

[1] Quod audiens Haraldus, dimisso lapide (scilicet in campo Bækki), jussit sociis ad bellum se parare ɔ: „Da Harald hørte det (at Sven havde trukket Danmark fra ham), lod han stenen ligge (nemlig på Bække mark) og befalede sine folk at ruste sig til krig“ (SRD II, s. 348). Ved *scilicet* betegner epitomatoren jo udtrykkelig „Bække mark“ som sin egen tilföjelse. I den foran s. 39 not. 1 anførte „Beskrivelse over Thyrild Herred“ siges, at stenen, der er den störste, som findes i egnen, ligger i syd og nord på Bække mark, ¼ mil nordvest for Bække by. Den er 28½ alen i omkreds og 9 alen lang. I den nordre ende er den 3¼ alen over jorden „lig en skibs-forstavn“ og 4 alen bred; i den søndre lavere liggende ende er den 6½ alen bred. Huller, som fandtes i bægge ender af stenen, viste, at der var gjort forgæves forsøg på at sprænge den. Sml. hermed Danske Atlas V (1769), s. 962 not. h: „Paa Bekke Mark ligger en meget stor Steen med nogle udhugne Huller paa, hvilken Kong Harald Blaatand har villet lade flytte til Jelling, men blev af Fienderne forhindret“.

[2] Ligheden forøges derved, at et stykke af stenens top er bortsprængt i nyere tid, ligesom Jællinge-stenen mangler et stykke af toppen. Det skal være den senere biskop i Ribe, Kofoed, der som præst i Brørup ved et forsøg på at sprænge Tislund-stenen med krudt bortsprængte det manglende stykke af toppen, som jeg ved min undersøgelse d. 22. Juli 1878, da omstående prospekt blev taget, endnu fandt liggende ved stenens fod.

man betragtede disse mindesmærker. Det hedder nemlig heri: „Da der er sandsynlighed(!) for, at denne og en allerede fredet [sten], der ligger ved Læborg, efter hvad man ved om dem, have kunnet været bestemte for Thyras berömte gravhöj, som omtales i runeindskriften, der hører til den ene af disse stene, fortjænte de at fredes, og det så meget mere, som det er muligt (!), at en af disse måske netop er den sten, sagnet beretter, kong Harald

Tislund-stenen.

blåtand var beskæftiget med at flytte til sin moders grav, da han blev underrettet om, at hans sön havde gjort oprør mod ham“. En gammel mand i Tislund har 1883 meddelt dr. Axel Olrik, at ingen havde kendt noget sagn om stenen, för end „den kongelige forordning“ om den kom; men nu ved de fleste folk i egnen, at det var den sten, som kong Harald vilde flytte til sin moders grav i Jællinge, og det blev 1883 almindelig fortalt, at stenen hvilede på en stor jærn-trillebør[1] — et godt eksempel på, hvorledes sagn kan opstå i vore dage gennem lærd påvirkning.

[1] A. Olrik, „Tislund-stenen“ i Dania I, s. 143 ff.

Som det fremgår af den foran anførte skrivelse fra kommissjonen for oldsagernes opbevaring, tænkte man sig, at kong Haralds sten ikke blot kunde genfindes i Tislundstenen, men også i den vældige sten i Læborg, hvoraf runestenen, der nu er flyttet til kirkegården, mulig i sin tid har udgjort en del (se nærmere under Læborg-stenen)[1].

Med lige så stor ret som Tislund- og Læborg-stenen kunde selvfølgelig en hvilken som helst anden stor sten i nogle miles omkreds i egnen om Jællinge udpeges som 'kong Haralds', og sagn vilde uden tvivl snart bekræfte den lærde formodning.

Både med hensyn til Tislund- og Læborg-stenen tör jeg udtale, at de vældige masser ikke kan antages nogen sinde at have været rokkede fra den plads, hvor de findes, og at de altså umulig kan have noget at göre med Haralds i sagnet omtalte sten. Bægge stene går så langt ned i jorden, at forsøg på at udgrave dem, som jeg for at komme til klarhed om deres virkelige störrelse har anstillet på mine runologiske undersøgelsesrejser, måtte opgives, da det ikke var muligt med den arbejdskraft og de redskaber, der kunde skaffes til veje, at nå deres bund. At den sten, som kong Harald efter Sven Aggesöns og Saxos beretning forgæves søgte at flytte til Jællinge, overhovedet aldrig har været til, følger af, at det af dem fortalte sagn efter min mening kun er opstået ved misforståelse af de erindringer og fortællinger, der knyttede sig til den store runesten i Jællinge.

[1] Sml. Finn Magnusen i Antiqv. Ann. IV, s. 121 f.

3–4. VEDELSPANG-STENENE I–II

Vedelspang, Haddeby sogn, Gottorp amt, Sønderjylland

(undersøgte d. 5.—6. August 1879 og d. 14.—16. Marts 1892).

Efter den lille landsby Vedelspang, 1/4 mil syd for Slesvig, benævner jeg to sønderjyske runestene, der på en höjst mærkelig måde oplyser hinanden, og som efter min mening bægge har hørt til et stort gravminde i egnen om den nævnte by. Den tidligst fundne sten, der blev fremdraget for omtrent 100 år siden, kalder jeg Vedelspang-stenen I, den anden, der er kommen for lyset i vore dage, Vedelspang-stenen II, uden at jeg dog ved disse navne vil fastslå noget med hensyn til det indbyrdes aldersforhold mellem bægge stene.

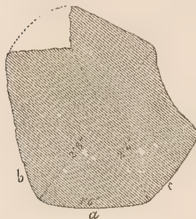
Vedelspang-stenen I

(i slotsparken ved Louisenlund).

Stenen, som nu er meget medtaget, men oprindelig har været et ualmindelig smukt og anseligt mindesmærke, består af blågrå, grovkornet granit. Da den 1797 opdagedes af landmanden Jürgen Meggers fra Vedelspang, der året i forvejen også havde fremdraget Hedeby-stenen, lå den, brudt i to store stykker, i den nordvestlige del af Selk nor ved vadestedet mellem dette og Haddeby nor, omtrent 2200 fod øst for Vedelspang. På omstående kort er det omtrentlige findested betegnet ved tallet 2[1]. Som indskriften viser, har den oprindelig stået på eller ved en höj, hvorfra den uden tvivl i nyere tid er flyttet hen til vadestedet for at tjæne til mærke for dem, der vilde benytte dette. Da der på stenen ikke findes spor af ydre vold, kan det ikke antages, at den forsætlig er kløvet; men om bruddet skyldes uheld eller uforsigtighed ved flytningen, idet den vældige sten kan tænkes at være styrtet om og sprængt ved sin egen vægt, eller om det er fremkaldt ved vandets og isens langvarige indvirkning, lader sig ikke afgöre; for det sidste synes den

[1] Det her gengivne kort over egnen syd for Slesvig omkring Bustrup og Vedelspang, på hvilket blandt andet de steder, hvor de tre bekendte sydslesvigske runestene er fundne, og de mange höje deromkring er angivne, blev udført 1858 af oberstlöjtnant W. Dreyer på grundlag af hans egne undersøgelser og ledsagede C. C. Rafns afhandling om de sydslesvigske runestene i Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859.

omstændighed mig at tale, at det uregelmæssige brud netop går gennem en åre i graniten, der for en stor del består af feldspat og glimmer. Stenens sammenhængskraft på dette sted kan derfor have været ringe, så at stykkerne efterhånden har løsnet sig fra hinanden.

Formen ses af hosstående tværsnit (taget over ᛁ i ᚺᛁ og ᛏ i siktriku), på hvilket a betegner forsiden med indskriftens begyndelse, b den tilstødende flade med dens slutning, c fladen, på hvilken stenen nu hviler, og hvor den ovalformede figur findes. Ved punkterne antydes den sandsynlige form på det sted, hvor der nu mangler et stykke. Vedelspang-stenen minder i form ikke så lidt om den store Århus-sten, og der er ingen tvivl om, at den oprindelig har stået oprejst ligesom denne. I det for sin tid fortræffelige lille skrift, hvori den blev behandlet kort tid efter sin fremkomst sammen med Hedeby-stenen[1], udtaler de unævnte forfattere (mekanikus J. C. Jürgensen og konrektor J. M. Schultz i Slesvig) imidlertid den formodning, at den oprindelig havde ligget ned, hvilket sikkert har foranlediget, at den ved flytningen til Louisenlund fik denne stilling, som den senere har bevaret. På det samme sted i parken, hvor statholderen i hertugdömmerne, prins Carl af Hessen-Cassel, noget tidligere havde ladet Hedeby-stenen rejse, blev også Vedelspang-stenen henlagt, hvilende på et underlag af mindre stene, således som den er fremstillet på omstående afbildning.

De to store stykker, hvori stenen er kløvet, er løst sammenstillede. Heldigvis har indskriftsiden kun lidt ubetydeligt ved bruddet; derimod er bagsiden meget medtaget, idet större stykker her har løsnet sig og er forsvundne (dette må antages at være sket, för

[1] Beschreibung und Erläuterung zweyer in der Nähe von Schleswig aufgefundenen Runensteine. Ein Versuch, als Beytrag zur Vaterländischen Alterthumskunde, von zweyen Freunden. Friederichsstadt 1799 (62 sider 8vo med 3 tavler).

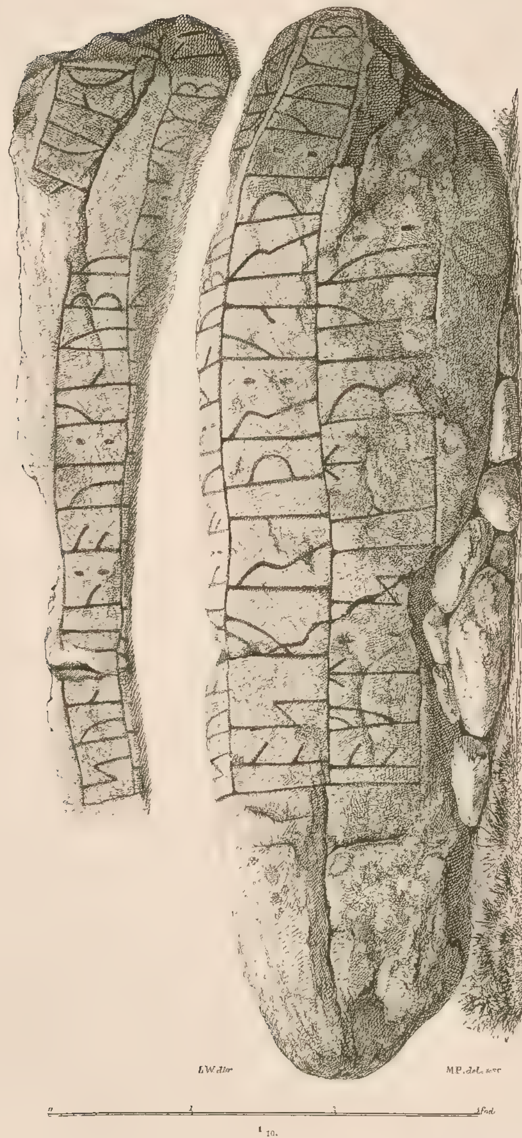
end stenen flyttedes fra vadestedet til sin nuværende plads); et enkelt stykke, som jeg ved undersøgelsen 1879 endnu fandt bevaret og henlagt løst i bruddet, var ved undersøgelsen 1892 borttaget og efter sigende indsat i stengærdet, som omgiver runestenspladsen, hvor det dog ikke lykkedes mig at genfinde det.

Stenens længde er godt 7′ 6″, tykkelsen på midten (ved I i hl) 2′ 4″. Runerne er i begyndelsen af indskriften (den mellemste linje) i gennemsnit 8″ höje og når i slutningen af linjen til höjre en störrelse af indtil 10″ [1], hvorimod de aftager betydelig i slutningen af den mellemste linje, hvor de to sidste (bl) ligesom flere af runerne på kanten kun er omtr. 4½″ höje.

I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en smuk, kunstnerisk udført tegning af stenen ved afdøde Heinrich Hansen (fra 1856). Denne tegning er benyttet af Rafn (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859) og ligger med et par rettelser, der senere er foretagne med blyant, til grund for afbildningen hos Thorsen (De danske Runemindesm. I, s. 43), som også gengives hos Stephens (Old-northern Runic Monuments II, s. 822). Denne afbildning lider dog, som jeg har bemærket i Die runenschrift s. 293 not. 1, af flere unöjagtigheder i gengivelsen af de enkelte runeformer: særlig må r-formen i ąsfriþr og karþi med bistaven helt ind til hovedstaven betegnes som uheldig (i det sidste ord har den originale tegning dog kun en lille forlængelse af bistaven). Indskriften på kanten er kun gengivet sammen med indskriften på forsiden og derfor stærkt forkortet, så at den ikke giver et tydeligt billede af runeformerne; det er desuden overset, at rammelinjen over ordet kumbl i slutningen af første linje på forsiden böjer om på kanten lidt foran l og løber hen over þ i þaun, hvorpå den over a taber sig i en naturlig rævne (skøre) i stenen, der er benyttet som rammestreg for den øvrige del af dette ord; også under þaun findes en tydelig rammelinje.

Efter s i siktriku i anden linje på forsiden har H. Hansens tegning rigtig to rette stave i steden for h på afbildningen i den gamle beskrivelse fra 1799. På afbildningen hos Thorsen er dette h imidlertid atter indført, og Thorsen bemærker herom: „Hvad læsningen angår, da kunde det synes ved første öjekast, at den anden rune ikke så lige er U, men at der mulig i stedet for kunde læses et dobbelt I, hvilket også er antydet på afbildningen her. Det vilde være noget ganske usædvanligt, men undtagelsesvis kan for så vidt mangen ting være ikke umulig. Ved gentaget eftersyn vil det imidlertid vise sig, at det, der i så fald skulde være det andet I, ikke har præg af kunstig tilblivelse og langtfra har i den øvre halvdel den fulde dybde, hvorimod denne bestemt findes i den öjensynlig udhuggede krumme tværstreg, hvorved U dannes. Efter at have betragtet indskriften oftere i forskellig, og også i meget god belysning, holder jeg mig fuldt forvisset om, at der står sikkert U“ (s. 55 f.). Som bekendt manglede Thorsen ganske ævne til selv at opfatte udslidte og utydelige tegn i en indskrift, og alt, hvad han her siger om U, er fuldstændig

[1] Hos Thorsen (De danske Runemindesm. I, s. 41) angives runernes störrelse alt for lille (5 og 6″ i steden for 8 og 10″), uagtet allerede den gamle beskrivelse fra 1799 har det rigtige.

Vedelspang-stenen I.

urigtigt; det er nemlig klart, at han af en rent theoretisk grund har ladet sig forlede til at læse su, idet han antager, at *-trygg* (i *Sigtrygg*) med runer måtte skrives -truk, hvorimod han i -triku finder genstandsformen af ordet *drengr* (sml. min afhandling „Den historiske sprogforskning og modersmålet“, s. 41 f. — Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868, s. 297 f.). Indskriften har imidlertid meget tydelig si og derefter en ret stav som på H. Hansens tegning; men det er her overset, at der på denne stav endnu findes sikker lævning af den nederste del af bistaven til ᚠ, hvoraf også den øverste del fremtræder meget bestemt i en afflisning foran venstre bistav i ᛏ (dette ᚠ har haft ganske samme form som det følgende i ordets slutning). Hvad der på den gamle afbildning og hos Thorsen er blevet anset for øverste del af bistaven i ᚼ, er kun en uregelmæssig naturlig rævne (skøre) i stenen, der strækker sig fra i over k hen til t. De her meddelte iagttagelser angående indskriftens sik, som jeg gjorde ved min første undersøgelse 1879 (sml. Die runenschr. s. 293 not. 1), bekræftedes i enhver henseende ved en ny undersøgelse, som jeg 1892 havde lejlighed til at underkaste Vedelspang-stenen, og som nærmest var fremkaldt ved v. Liliencrons udtalelser om forskellige enkeltheder i hans tolkning af ‘Gottorp-stenen’ [1]. De stærke afflisninger, som har borttaget störste delen af k-runens bistav i sik, strækker sig også hen over de fire følgende runer trik og gör dem meget utydelige i den nederste del, hvilket dog hverken er antydet på H. Hansens tegning eller på Thorsens afbildning [2].

Ved bruddet er et lille stykke af nederste del af s i siktriku forsvundet; ligeledes mangler i indskriften på kanten störste delen af s i sin og vistnok også skilletegnet (to punkter) efter det foregående sun.

De efter sin: følgende ord ąui : knubu og måden, hvorpå man havde søgt at tolke dem, måtte vække mange betænkeligheder, og det lå derfor nær at formode, at der kunde være en eller anden fejl i gengivelsen. Allerede Liljegren havde overhugget knuden ved i steden for ąui at læse ąuk (Run-Urkunder no. 1549), hvorved alle vanskeligheder vilde løses på den simpleste måde. Ved min undersøgelse 1879 havde jeg naturligvis opmærksomheden særlig rettet herpå. Hver enkelt rune i de nævnte ord står imidlertid så klar og skarp, at de ikke tilsteder nogen som helst anden læsning end ąui : knubu. På grund af en naturlig — næppe ved afskalning fremkaldt — fordybning i stenen ligger toppen af ᛁ lavere end den nederste del og end det foregående ᚼ og det følgende ᚠ [3]. Fordybningen kan derfor i forening med de mange små ujævnheder i stenen ved flygtig

[1] R. v. Liliencron, Der Runenstein von Gottorp. König Sigtrygg's Stein im Schleswig-Holsteinischen Museum vaterländischer Altertümer zu Kiel. Mit einem Anhang von H. Handelmann. Kiel 1888.

[2] Også på den gamle afbildning er disse runer fuldstændige og meget tydelige; men afflisningerne, der har beskadiget dem, kan ikke være fremkomne, efter at denne og H. Hansens tegning blev taget; de må være langt ældre og skriver sig uden tvivl fra den tid, da stenen lå som afviser i vadestedet. De afflisede runer findes nemlig på den mest fremstående del af stenen, og de var altså særlig udsatte for slid og ødelæggelse, således som vi kender det fra mange andre runestene. v. Liliencrons formodning, at navnet siktriku allerede i oldtiden skulde være forsætlig ødelagt med et instrument eller en spids sten (s. 11), savner enhver grund.

[3] Hvis fordybningen skyldes en afflisning, må denne enten være ældre end indskriften, eller samtidig med og fremkaldt ved denne; men i ethvert tilfælde fandtes fordybningen i stenen, da i-runen blev indhugget, eftersom dennes øverste klare og skarpt afgrænsede del netop ligger i fordybningen.

betragtning give det udseende af, at runen både til höjre og til venstre kan have haft en bistav anbragt temmelig langt oppe på hovedstaven, at her altså kan have stået ᛉ; men i virkeligheden findes der i fordybningen intet som helst spor af huggede linjer med undtagelse af den klare og tydelige top af I-runen; og det vil let ses, at hvis et ᚠ skulde antages at have stået her, vilde det få en fra de øvrige ᚠ-runer i indskriften ganske afvigende form. På lignende måde som ved I findes også en lille fordybning på höjre side af ᚬ-runens top i det følgende knubu, og den, der absolut vil læse ᚠ i steden for I, må konsekvent også finde bistaven af en ᚠ-rune ved toppen af ᚬ. I bægge tilfælde vilde ᚠ få ganske samme udseende med kort bistav höjt oppe på hovedstaven og som sagt være helt forskelligt fra de mange andre ᚠ-runer i indskriften. Jeg må altså fastslå som utvivlsomt, at her aldrig har stået andet end det også nu fuldkommen klare og bestemte ᚬᚢI ąui. Dette resultat har jeg atter fået bestyrket ved den fornyede undersøgelse af indskriften 1892, som foretoges med v. Liliencrons udtalelser for öje. Angående ᚬᚢI bemærker han s. 11 meget forsigtig: „Es ist nicht zu leugnen, dass an dem I keine spuren eines kennstriches, der es zum ᚠ machen würde, erkennbar sind; die möglichkeit bleibt aber immerhin, dass die betreffende stelle des steines defekt ist"; men s. 26 synes den antydede mulighed at være bleven til vished, idet han her uden videre kalder I „die immerhin zweifelhafte, weil defekte dritte rune". På bægge steder erklærer han dog ᚬᚢI for det sandsynligste. Jeg kan imidlertid ikke være enig med v. Liliencron i, at stenen eller runen er 'defekt', og må derfor bestemt fastholde, at der ingen grund er til at nære tvivl om den rette læsning.

For øvrigt må indskriften i det hele betegnes som meget tydelig; men dens runeformer afviger betydelig fra dem, der bruges på samtidige danske stene. Dette gælder særlig m-runen i ordet kumbl, som har formen ᛉ. Rigtignok siger v. Liliencron om denne rune: „Dass in dem worte kumble wirklich ein ᛉ stehe, wie Thorsen gelesen hat und in seiner zeichnung giebt, glaube ich nicht. Von den kennstrichen entdeckte ich keine spur, und der gerade strich, den Thorsen für den stab ansieht, ist vielmehr der einfassungsstrich, mit dem der runenmeister hier die zeile schloss; er geht von oben bis an die andere einfassungslinie" (s. 11). Denne udtalelse kan jeg kun forklare af, at v. Liliencron ikke tidligere har haft lejlighed til at undersøge runeindskrifter, og at hans öje derfor naturlig mangler den øvelse, som er nødvendig til at opfatte skrifttegnene nöjagtig; mulig har han også foretaget undersøgelsen af Vedelspang-stenen under uheldige belysningsforhold. Den nævnte rune viser sig nemlig ikke blot i hovedstaven, men også i bistavene så klart og skarpt både på stenen selv og på mine aftryk fra 1879 og 1892, at der ikke kan være mindste tvivl om dens form. Den dannes af en lang hovedstav med et pår forholdsvis meget små rundagtige bistave ved toppen; dog er hovedstaven ikke ført helt igennem op til rammelinjen, men ender ved begyndelsen af bistavene[1]. Denne

[1] Når den gamle beskrivelse, som i øvrigt gengiver runerne nogenlunde nöjagtig, fører hovedstaven helt igennem, er tegneren åbenbart bleven forledet til denne fejltagelse af de naturlige ujævnheder i stenen mellem

ejendommelige og enestående m-form opfatter jeg som en uvæsenlig ændring af den, der findes på Rök-stenen (Die runenschr. s. 289 ff.), med hvilken vor indskrift også viser lighed i andre runeformer, særlig u, r og til dels þ, hvis bistave både kan begynde neden for hovedstaven og ved dens top[1]. Endelig har a- og n-runen på Vedelspang-stenen gennemgående formerne ⸍ og ⸌, for hvilke runer Rök-stenen bruger ᚨ og ᚾ. Derimod findes b og s på Vedelspang-stenen i de sædvanlige, fra Rök-stenen afvigende former.

Som skilletegn bruges en enkelt gang (efter kumbl) en usædvanlig lang streg (godt 2″), ellers to (som oftest langagtige) punkter.

Foruden den egenlige indskrift findes der på stenens kant under h i siktriku et ejendommeligt tegn, nemlig en ovalformet figur, godt 7″ lang og 6″ bred, med en streg på langs gennem midten; stregen kan dog ikke følges helt til ovalens nederste del, og det må henstilles som tvivlsomt, om den fra først af har været ført helt igennem. Dette tegn har en fra indskriften aldeles forskellig karakter, og dets brede, bløde linjer

er indhuggede på en ganske anden måde end runerne. Tegnet er altså ikke samtidigt med indskriften, men uden tvivl meget ældre end denne og samtidigt med den lille skålformede fordybning, der findes under t i siktriku; af sådanne fordybninger har stenen mulig båret flere, der er forsvundne ved bruddet. Allerede ved min undersøgelse 1879 var jeg kommen til dette resultat angående forholdet mellem indskriften og det nævnte tegn; men dette var den gang vanskeligt at undersøge på grund af stenens stilling, da kanten, hvorpå det findes, vender nedad mod jorden. Medens det derfor gengives på den gamle afbildning, er det overset af H. Hansen og mærkelig nok heller ikke bemærket af Thorsen, som først senere har omtalt det (De danske Runemindesm. I, s. 349 not.); på Thorsens, af Stephens benyttede afbildning er det derimod tilföjet. Dog er det intetsteds gengivet nöjagtig. Ved min seneste undersøgelse lod jeg derfor stenen dreje så meget om på siden, at tegnet med lethed kunde undersøges og aftryk tages deraf. Dets form og stilling i forhold til de ovenstående runer ses af hosstående gengivelse. Undersøgelsen 1892 bekræftede fuldstændig min tidligere formodning, at tegnet er langt ældre end runeindskriften og for så vidt altså ikke står i nogen direkte forbindelse med denne. Men jeg må selvfølgelig henstille det som tvivlsomt, om man endnu i den yngre jærnalder på indskriftens tid har tillagt tegnet religiøs betydning og derfor med forsæt har bevaret det på stenen. Meget sandsynligt forekommer dette mig dog ikke, da der også

bistavene. Denne tegning har også urigtig to punkter mellem kum og det følgende b; stenen selv har ikke spor af huggede punkter, men en lille af mange ujævnheder omgiven knude, som har foranlediget runeristeren til at rykke b noget længere fra m, end han ellers vilde have gjort. Naturlige ujævnheder i stenen har ligeledes forledet den gamle tegner til at se to punkter mellem siktri (hans sutri) og ku. Endelig har han opfattet det langagtige skilletegn efter kumbl som i-runen.

[1] Især i u-runen i ui begynder bistaven langt nede på hovedstaven.

på andre af vore runestene findes ældre skålformede fordybninger og andre „hällristningstegn“, som åbenbart ikke har det mindste med vedkommende indskrifter at göre.

Indskriften er anbragt på to sammenstødende sider af stenen i tre linjer, der alle går fra venstre til höjre og fortil lukkes med en rammestreg. Den begynder på forsiden i linjen til venstre, som løber over toppen og drejer om på kanten til det dermed forbundne ord þaun; derpå følger linjen til höjre på forsiden og endelig linjen på kanten. Efter det foran udviklede må den altså gengives således:

ąsfriþr : karþi : kumbl ı þaun
ąft : siktriku :
sun [:] (s)in : ąui : knubu

Tolkningen af et par af disse ord frembyder så store vanskeligheder, at jeg uden betænkning vover at kalde det umuligt nogen sinde at nå til sikre resultater med hensyn til indskriftens betydning, hvis den stod alene. Ikke blot vilde nemlig de störste tvivl altid knytte sig til forståelsen af ordene ąui : knubu; men også med hensyn til indskriftens første ord ąsfriþr måtte det henstilles som usikkert, om det var et mands- eller et kvindenavn (altså svarende til et isl. *Ásfreðr* eller *Ásfríðr*). Da et langt större antal runestene er rejste af mænd end af kvinder, lå det unægtelig nærmest at opfatte det som mandsnavnet, således som alle tidligere fortolkere har gjort. Denne opfattelse var dog sikkert tillige i höj grad påvirket af den omstændighed, at *Osfred* kan påvises som navn på personer, der kendes fra Danmarks ældre historie. At der mellem de underhandlere, som kong Hemming 811 sendte til kejser Karl den store for at slutte forlig med ham, fandtes tre med navnet Osfred, er allerede anført i det ældste forsøg på at tolke indskriften; dog tilföjer forfatterne med deres sædvanlige sunde omdömme: „aber dieser Umstand ist sehr trüglich“ (s. 57). Derimod sætter både Rafn (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859, s. 146 ff.) og Thorsen (De danske Runemindesm. I, s. 81 ff.) for alvor runestenens ąsfriþr i forbindelse med de nævnte mænd, og Thorsen udtaler herom: „Ikke således dog, at runestenens hidhørende navn ligefrem må være en af de tre nævnte mænd, men der er intet til hinder derfor“ (s. 85)[1]. I denne udtalelse ligger der en mærkelig miskendelse af den tid, til hvilken Vedelspang-stenen må henføres: i steden for til begyndelsen af det 9. årh. henviser indskriftens hele karakter så vel som dens sprog- og runeformer den efter min mening bestemt til midten af det 10. årh. (se Die runenschr. s. 293 og oftere)[2].

---

[1] C. Rosenberg, som naturligvis ikke kunde fælde nogen selvstændig dom om dette spörsmål, siger i tilslutning til Rafn og Thorsen: „Da indskriftens „Vi-höjen“ røber hedensk tid, altså godt kan være så gammel [fra 810—11], kan man ikke kalde det overdrevent dristigt, om nogen vil tænke sig, at stenens Åsfred har været en af disse tre underhandlere“ (Nordboernes Aandsliv 1, s. 104).

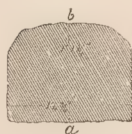
[2] Både formen þaun (= þau; se nedenfor) og brugen af ᚭ for ᚬ i ąft kunde tale for at rykke indskriften endogså langt ned i det 10. årh. Herimod strider dog mindesmærkets hele karakter så vel som formen siktriku, der senere vil blive nærmere omtalt. En sammenligning mellem Vedelspang-stenen og alle andre kendte runemindesmærker fra 10. årh. har derfor ledet mig til at henføre den til århundredets midte; men på den anden side anser jeg det for utvivlsomt, at den ikke kan være ældre end 950. H. Möllers forsøg på at henføre den til begyndelsen af

Afstanden mellem disse tidsbestemmelser er jo imidlertid så stor, at den let kunde vække tvivl om pålideligheden af tidsbestemmelser i det hele, når talen er om runeindskrifter. Det er derfor heldigt, at fremdragelsen af et nyt runemindesmærke i Slesvig på den mest uventede og overraskende måde har været i stand til at løse de tvivl, der kunde knyttes til det ældre mindesmærke ikke blot med hensyn til tidsbestemmelsen, men også med hensyn til den rette forståelse af de fleste enkeltheder i indskriften. Dette nye mindesmærke er

Vedelspang-stenen II

('Gottorp-stenen', i oldsagsmusæet i Kiel).

Da man i sommeren 1887 på grund af nye byggearbejder i Gottorp slot optog fundamenterne til de gamle bastioner, der siden det 16. årh. har omgivet slottet, fandt man i grunden til den sydøstlige bastion en granitblok indmuret, på hvilken arbejderne opdagede skrifttegn. De tilkaldte derfor stenhugger Petersen fra Slesvig, en sön af den mand, som 1857 havde reddet Danevirke-stenen; denne begivenhed stod endnu klar for sönnen, og han så straks, at det var en ny runesten, der var kommen for dagen.

Nogen tid efter opdagelsen blev stenen overladt oldsagsmusæet i Kiel, hvor den nu er opstillet. För overførelsen til Kiel var den dog bleven omhyggelig undersøgt af klosterprovsten i Slesvig, baron R. v. Liliencron. I min afhandling om døbefonten i Åkirkeby kirke (1887) s. 2 not. 1 kunde jeg ganske kort antyde vigtigheden af det nye fund, som v. Liliencron kort tid efter gjorde til genstand for en indgående og sagkyndig behandling i det foran s. 52 not. 1 nævnte skrift. Flere tvivlsmål både med hensyn til læsning og forståelse så vel af indskriften på denne som på den ældre Vedelspang-sten stod dog endnu tilbage, hvorfor jeg, efter personlig at have undersøgt bægge stene i foråret 1892, underkastede dem en ny behandling i „Sønderjyllands historiske runemindesmærker“ (Universitetets festskrift i anledning af kong Christian IX^s og dronning Louises guldbryllup d. 26. Maj 1892). På den elskværdigste måde har v. Liliencron i en senere lille afhandling[1] sluttet sig til mine resultater.

Stenen, der består af lysegrå granit, er overordenlig vel bevaret, men temmelig uanselig i sammenligning med den ældre Vedelspang-sten. Dens hele höjde er nemlig kun 3′ 11½″, dens störste bredde 1′ 4¾″; runerne er fra 3½ til 5½″ höje. Ovenstående tværsnit, taget over ᚼ i ąft, viser stenens form.

Indskriften, i hvilken alle runer står meget klart og skarpt, løber bustrofedon og er fordelt i tre linjer på forsiden, af hvilke den midterste indeholder begyndelsen; derefter

det 10. årh. (Anzeiger f. Deutsches Alterthum XIX, s. 11 ff.) har jeg derfor på det bestemteste måttet afvise („Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid“ i Oversigt over d. kgl. D. Vidensk. Selsk. Forhandl. 1893, s. 112 ff.), og Möller har i sit svar herpå („Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid og de to Gnupaer“ smst. s. 205 ff.) kun yderligere vist, hvor vanskeligt, eller rettere umuligt det er på grundlag af det ældre upålidelige materiale at fastsætte runemindesmærkernes kronologi (se mine „Afsluttende Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid“ smst. s. 275 ff.).

[1] R. v. Liliencron, „Die vier Schleswiger Runensteine“ i Deutsche Rundschau 19. Jahrg. April 1893, s. 48 ff.

følger linjen til venstre og endelig linjen til höjre, som fortsættes over stenens top og løber ned ad bagsiden, der desuden indeholder en linje med indskriftens slutning. Det er åbenbart, at stenen på flere steder er bleven afglattet, för end indskriften indhuggedes. Flere ujævnheder og knuder findes dog endnu på den; særlig har bagsiden en stor fremstående knude, der når op til enden af første linje og begrænser ordet : auk i begyndelsen af anden linje.

Rammestreger findes på forsiden foran alle tre linjer nederst på stenen, altså ved begyndelsen af den første og tredje linje og ved slutningen af den anden. På bagsiden afslutter en rammestreg bægge linjer; også foran sidste linjes : auk findes så stort et stykke af en rammestreg, som den ovenfor liggende knude i stenen har tilladt at anbringe. Som skilletegn bruges overalt to langagtige punkter. Punkter findes ikke og har aldrig været anbragte efter karþi i slutningen af første linje på forsiden; derimod er de meget tydelige foran auk i sidste linje på bagsiden; men de har her af hensyn til knuden måttet rykkes langt ned.

I modsætning til Vedelspang-stenen I stemmer runeformerne i denne indskrift nöje med dem, vi ellers kender fra de danske runestene. Enkelte tegn fremviser noget afvekslende former, dog ikke mere end i flere andre indskrifter; særlig gælder det þ- og u-runen, hvilken sidste både findes åben og lukket foroven. Enkelte linjer eller hele runer er forholdsvis fine i sammenligning med andre. Alle disse små forskelligheder har afbildningen søgt så vidt muligt at efterligne, hvorfor jeg her ikke dvæler nærmere ved dem.

Hele indskriften, om hvis læsning der ikke på noget sted kan være tvivl, lyder:

(Forsiden) ui : ąsfriþr : karþi
kubl : þausi : tutiʀ : uþinka
rs : ąft : siktriuk : k
(Toppen) unuk (bistaven i ᚴ står på bagsiden)
(Bagsiden) : sun : sin :
: auk : knubu :

Efter at stenen var overført til Kiel og her underkastet en ny omhyggelig rensning, opdagede musæets nuværende direktør, frøken J. Mestorf, øverst på kanten til venstre et par tidligere oversete runer, som man læste ᚴᚢᚦ kuþ, om hvis betydning v. Liliencron dog udtaler sig med störste forsigtighed (s. 26). Der kan ingen tvivl være om, at der på dette sted virkelig findes nogle runer, hvis hovedstave har en længde af $3^1/_2$" og hviler på en meget svagt fremtrædende rammestreg; men disse runer har en ganske anden karakter end den øvrige indskrift, idet de er indristede overordenlig fint og svagt, så at de i det hele træder meget utydelig frem. For ganske sikre anser jeg dog de to første (ᚴᚢ); derimod læser jeg ikke den tredje som ᚦ, men finder her hovedstaven og øverste halvdel af et ᛒ, hvis nederste del vel er overordenlig utydelig, men dog i heldig belysning endnu kan følges. Jeg tror herefter at se nogle endnu svagere og utydeligere spor af huggede linjer, men tör ikke bestemt påstå det, da ujævnhederne i stenen let kan

antage skuffende lighed med sådanne fine linjer. De tre runer kub skriver sig fra en forholdsvis meget sen tid, og de skyldes efter min overbevisning en mand, der har forsøgt

Vedelspang-stenen II.

at efterligne det lige ovenfor på stenens tilstødende kant stående kubl. Men i ethvert tilfælde er disse runer ikke ristede i oldtiden og har altså intet som helst at göre med den egenlige indskrift, så at vi helt må se bort fra dem ved tolkningen af denne.

Når vi undtager det første ui, kan ingen indskrift være tydeligere end den nyfundne Vedelspang-stens. Men indskriften er ikke blot selv klar; den viser os tillige betydningen af indskriften på den ældre Vedelspang-sten, der indeholder væsenlig det samme som den nyfundne, dog med en enkelt afvigelse, et par udeladelser og nogle forskelligheder i sprog- og runeformer, hvorom nærmere nedenfor.

Først og fremmest er tvivlene med hensyn til den ældre stens ąsfriþr og knubu nu løste, idet ąsfriþr på den nyfundne sten kalder sig „Odinkars datter“, og knubu her er ejeform af mandsnavnet knuba ɔ: *Gnúpa* (se nedenfor), Asfrids ægtefælle og Sigtryggs fader.

Også den væsenligste og mærkeligste forskel mellem de to indskrifter, den ældres ąui lige over for den yngres auk, har man trot sig berettiget til at hæve ved uden videre at forandre ąui til ąuk. Herimod er det derfor nødvendigt i tide at nedlægge den bestemteste indsigelse. Uagtet v. Liliencron, som foran bemærket, har udtalt sig med stor forsigtighed om dette spörsmål, anser Handelmann i sit anhang til Liliencrons afhandling (s. 29) ąuk for utvivlsomt og kalder det endogså med urette „die berichtigte lesung durch herrn v. Liliencron“, ligesom han i „Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig“, Kiel 1889, s. 4 uden videre slår læsemåden auk, ąuk på bægge stene fast. Men selv en rune- og sprogforsker som Sophus Bugge har til min forundring udtalt samme mening og af den nyfundne stens auk ladet sig forlede til at anse Liljegrens gamle rettelse af ąui til ąuk for sikker (Antiqvar. Tidskrift för Sverige X, 314). Selv om Bugge tidligere havde haft denne mening, forekommer det mig, at netop fremdragelsen af den nye sten måtte göre ham i höjeste grad betænkelig ved at fastholde den. Allerede skrivemåden ąuk for auk i en så gammel indskrift som Vedelspang-stenens vilde være höjst påfaldende og kan ikke uden videre sammenstilles med ąft. Medens bægge stene nemlig har ąft, skriver den nyfundne rigtig auk, hvorimod den ældre efter rettelsen skulde have brugt ąuk. At ąft forekommer i bægge indskrifter må uden tvivl forklares deraf, at den ene runerister i dette tilfælde har fulgt den andens skrivemåde. Men netop denne omstændighed synes mig også at tale bestemt imod, at den ene skulde have skrevet auk, den anden ąuk. Der er, som det vil fremgå af den følgende undersøgelse, intet til hinder for, at de to runeristere kan have stået ved siden af hinanden og samtidig have hugget hver sin indskrift. Men også i det tilfælde, at den ene indskrift skulde være noget ældre end den anden, beholder de her fremsatte betragtninger deres gyldighed. Selv om man imidlertid vilde se bort fra skrivemåden ąuk for auk, synes det mig, at der er en anden omstændighed, som i höjeste grad måtte göre enhver, der er fortrolig med indskrifttolkning, betænkelig ved at ændre ąui, nemlig at det mærkelige ui på den ældre sten genfindes på den nye. Men jeg indrömmer, at man ved at føre de principer for indskriftlæsning og -tolkning, som ikke nærer betænkelighed ved at foretage en rettelse af denne art, en smule videre, med störste lethed vil være i stand til at fjærne alle mulige vanskeligheder i bægge indskrifter og få dem bægge til at stemme nöje; man behøver jo kun at ændre den enes ᚬᚢᛁ til ᚬᚢᚴ og at erklære ᚢᛁ i begyndelsen af indskriften på den anden for et slags ornament, der tilfældig får lighed med runer. Jeg nævner dette

indfald blot for at vise, hvor let man kommer til at begå de störste vilkårligheder, når man i sit studereværelse i henhold til forudfattede meninger giver sig til at tolke indskrifter, som man ikke personlig har kunnet undersøge.

For at forklare skrivemåden ąft for aft har jeg tidligere (i Universitetets festskrift) fremsat den formodning, at ąft mulig kunde være et famlende forsøg på at betegne en lyd, som runeristerne har haft vanskelighed ved at opfatte nöjagtig, og til sammenligning anførte jeg, at vi allerede på Glavendrup-stenen fandt dette ord skrevet både aft og auft. De to former på Glavendrup-stenen forklarer dog ikke Vedelspang-stenenes ąft, og da min formodning om brugen af ᚬ for ᛅ i dette tilfælde heller ikke bekræftes af andre mindesmærker, anser jeg den ikke for rigtig, men finder i Vedelspang-stenenes ąft det ældste kendte eksempel på den sammenblanding af tegnene ᚬ og ᛅ og de tilsvarende lyd, som længere ned i århundredet bliver almindelig. Men i ąft har vi da tillige et afgörende bevis for, at indskrifterne ikke kan sættes höjere op i tiden end til midten af det 10. årh.

Idet vi altså i vor tolkning selvfølgelig holder os til indskrifternes egne ord, vil vi søge ikke at bortforklare, men at forklare de to eneste ord, der endnu volder vanskelighed, nemlig ui i dem bægge. Jeg begynder med den ældre stens ui, der forekommer i en forbindelse, som er let forståelig, nemlig ąui : knubu. Naturligvis er knubu her ligesom i den nyfundne stens auk : knubu ejeform af mandsnavnet knuba og styres af det foregående ui, der selv må være hensynsform, styret af ą. At der mellem dette forholdsord og dets styrelse ikke står skilletegn, uagtet det bruges mellem alle de øvrige ord i indskriften, er jo velbekendt også fra andre runeindskrifter (jeg minder kun om Snoldelev-stenens ąsalhaukum).

ui — oldnord. *vé*, olddansk og -svensk *wé* eller *wí*, er det almindelige ord for et indviet, helligt sted; ifølge sammenhængen kan det antage forskellige specielle betydninger. Når som her en kvinde rejser sönnens gravminde (*kumbl*) på sin mands *wé*, må *wé* betegne den hellige, indviede plads, hvor manden er stedet til hvile, hvor også hans *kumbl* er rejst; *wé* er altså det mere omfattende begreb, det er som et slags helligt, til guderne indviet eller af guderne viet, familiegravsted, på hvilket de enkelte medlemmer af familien kunde få hvert sit særlige gravmindesmærke (*kumbl*). Men også det enkelte *kumbl* blev vel i reglen indviet til eller viet af guderne, således som vi udtrykkelig læser på Virring-stenen: þur uiki þisi kuml, *þórr wígi þæsi kumbl*, „Tor vie dette mindesmærke“, og et således indviet *kumbl* er vist også blevet betegnet med navnet *wé*. Dette synes mig sikkert at fremgå af indskriften på den hidtil uforståede Vordingborg-sten, der har þau ui, *þáu wé*, „dette viede mindesmærke“, hvor *wé* ganske svarer til andre indskrifters *kumbl*. ‘Vierne’ (de hellige steder) var netop i hedenskabet genstand for særlig kultus; de hører derfor også med til de hedenske minder, som det i den gamle Gullandslov forbydes at påkalde: Engin ma haita a huatki a hult eþa hauga eþa haiþin guþ, huatki avi eþa stafgarþa, „Ingen må påkalde hverken lunde eller höje (nærmest gravhöje) eller hedenske guder, hverken ‘vier’ (hedenske helligdomme) eller ‘stavgårde’ (indhegnede hellige steder)“ Gutalag c. 4 (sml. Gutasaga c. 1 mod slutn., hvor det samme nævnes). Et særlig helligt

wi var på Gulland det sted, der tidligere bar navnet *Wi* (Gutasaga c. 4), og hvorefter Visby senere fik navn. Ligesom *kumbl* bruges *wé* i øvrigt i runeindskrifterne både i ental og flertal, uden at en bestemt forskel i betydning sikkert lader sig påvise. Entalsformen finder vi i Vedelspang-stenens *wé*, hvorimod Vordingborg-stenen, som foran anført, har flertal *þåu wé*. Ifølge disse indskrifter synes ent. *wé* altså at betegne den viede plads, hvorpå kumblet rejstes, men flt. *wé* at omfatte både pladsen og det derpå rejste kumbl. Det bliver således noget tvivlsomt, hvorledes Glavendrup-stenens *wéa* i forbindelsen *wéa hæiðwerðr þegn* skal forstås[1]. Fra flere end de tre nævnte indskrifter kender jeg ikke ui som selvstændigt ord.

Vi vender os herefter til ordet ui på Vedelspang-stenen II, hvor tolkningen er forbunden med större vanskelighed, da ordet her synes at stå uden al forbindelse med den øvrige indskrift. At det er samme ord, som vi har fundet på Vedelspang-stenen I, er jo utvivlsomt. v. Liliencron har fremsat to forklaringer, som han synes at anse for lige gode, og imellem hvilke han ikke vil træffe noget valg. Efter den første skulde ui i begyndelsen af indskriften minde om stedets hellighed; det måtte vel altså have samme betydning, som om der havde stået en hel sætning af følgende indhold: „Her er en indviet, hellig plads", hvorefter selve indskriften (Asfrid o. s. v.) fulgte. Om denne tolkning udtaler v. Liliencron dog selv: „Freilich kann ich dem einwurf, der mir hiergegen gemacht ist, dass die stellung des wortes vé ohne jeden syntaktischen zusammenhang bedenken erregen müsste, die berechtigung nicht absprechen" (s. 24), og han tilföjer derpå: „Es ist in der that noch eine andere deutung möglich: es ist denkbar und stände in analogie zu anderen vorkommnissen auf runensteinen, dass der runenmeister mit dem letzten worte der ganzen inschrift wieder an die anfangszeile zurückkehren und auf solche weise die ganze inschrift im ring zusammenschliessen wollte. Dann hätten wir aber diese worte auk Knubu vé mit einander zu verbinden: Asfrid setzte dies mal nach ihrem sohn Sigtrygg und (setzte ehemals auch dies) weihegrab Gnupas". Imod denne sidste forklaring, ifølge hvilken ui altså ikke begynder, men ender indskriften, idet det skal læses umiddelbart efter det sidste ord på bagsiden (knubu), må jeg på det bestemteste udtale mig. At der, som v. Liliencron antyder, skulde findes noget tilsvarende på andre runestene, er mig ganske ubekendt. Jeg lægger ingen vægt på, at vi efter indskriften på Vedelspang-stenen I snarere ventede ui knubu end knubu ui; da bægge ordstillinger nemlig er lige berettigede, har dette ingen betydning. Derimod må jeg fremhæve de store betænkeligheder, som fra indholdets side nødvendig må knytte sig til den af v. Liliencron foresläede læsning: ąsfriþr karþi kubl þausi ąft siktriuk sun sin auk knubu ui. At Asfrid på den sten, hun rejste til minde om sönnen 'på Gnupas vi', som Vedelspang-stenen I siger, tillige og sidst skulde meddele, at hun havde gjort dette 'vi', forekommer mig ganske usandsynligt. Der er næppe tvivl

[1] Først efter udgivelsen af „Sønderjyllands historiske runemindesmærker" er det lykkedes mig at læse og tolke Vordingborg-stenens indskrift. Efter at jeg i denne indskrift har fundet þau ui, *þåu wé*, i den ovenfor nævnte betydning, bortfalder den indvending, som jeg i det nævnte skrift s. 24 not. har rettet mod v. Liliencrons opfattelse af *wéa þegn* på Glavendrup-stenen.

om, at en sten til minde om Gnupa, rejst på viet ved hans kumbl, har meddelt dette. Min hovedindvending mod v. Liliencrons læsning står dog endnu tilbage. Hvis den antagne forbindelse af ordene var mulig, måtte ᚢᛁ naturligvis være indhugget efter ordet knubu, altså efter hele indskriften på stenens forside; men herimod taler afgörende ikke blot symmetrien i denne del af indskriften, hvor første og anden linje omsluttes af rammestreger, der løber i flugt med hinanden, og hvor rammen ved begyndelsen af tredje linje kun på grund af en knude i stenen er rykket lidt höjere op, men særlig den omstændighed, at der var meget god plads på bagsiden til ordet ᚢᛁ efter knubu; hvis dette ord hørte hjemme her, er der ingen tvivl om, at runeristeren også havde anbragt det her, hvorved linjen netop kunde fyldes.

Den sidstnævnte forklaring må jeg derfor betegne som ganske utilstedelig; og også den første finder jeg höjst usandsynlig[1]. Der er imidlertid en tredje mulighed, som v. Liliencron ikke har tænkt på, men som giver en efter min mening simpel og naturlig forklaring af ordet ui. Jeg forbinder nemlig dette ord umiddelbart med det følgende ąsfriþr og forstår det hele som *Wé-Ą́sfríðr* (med hensyn til skilletegnet efter ui sml. kun ı ualts Snoldelev-stenen, haiþa × bu og hiþa : bu Hedeby- og Danevirke-stenen, ub : salum Hällestad- og Sjörup-stenen; se Die runenschr. s. 339). Denne forklaring, som jeg kort tid efter stenens fremkomst meddelte i et foredrag i det kgl. Danske Videnskabernes Selskab, og som jeg senere har haft lejlighed til mange gange at overveje på ny, anser jeg nu, efter at jeg personlig har undersøgt indskriften, for den eneste rigtige. Ligesom vi i oldsproget finder de letforståelige sammensætninger *Blót-Hákon*, *Blót-Egill* o. s. v., og ligesom Geirr i Sogn blev kaldet *Vé-Geirr*, fordi han var en stor 'blotmand' (Landnáma II, c. 29), således antager jeg, at Asfrid på grund af sin vedhængen ved den gamle tro, der særlig viste sig i det prægtige 'vi' med tilhørende kumbl o. s. v., som hun på hedensk vis havde opført for sin mand Gnupa, har fået navnet *Wé-Ą́sfríðr*. Der var så meget större grund til at mindes dette udslag af Asfrids ringeagt for den nye lære, som det tillige, hvad vi senere skal se, var en protest mod den kristne dåb, der af fjender var påtvungen Gnupa. Rigtignok forekommer *Wé-* (*Wí-*), så vidt jeg ved, ikke ellers som første led i en dobbelt-sammensætning; men det er vel også rimeligt, at Asfrid i daglig tale ikke er bleven kaldet *Wé-Ą́sfríðr*, men *Wéfríðr* (sml. oldnord. *Véfríðr*, ᚢᛁᚠᚱᛁᚦᚱ uifriþr Vester Marie, Bornholm, *Wifridis* Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke s. 77). På runestenen måtte dog, også af hensyn til den anden sten, eller de andre stene, hun havde ladet rejse, og på hvilke hun kaldte sig Asfrid, navnet skrives fuldt ud. I øvrigt fortjæner sammensætningen *Wé-Ą́sfríðr* at sammenstilles med et på lignende måde dannet navn fra samme egn, nemlig *Klakk-Haraldr*, den sønderjyske (holstenske) jarl, som efter de islandske kilder var Tyre Danebods fader.

---

[1] Jeg skal ikke dvæle ved de fantasier, der mulig kunde fremkaldes ved den omstændighed, at ordet ui vilde fremkomme, ikke blot når hele linjen læses på den eneste naturlige måde fra venstre til höjre, men også når man læser dette ord alene fra höjre til venstre, således at runerne i ui kom til at stå omvendt (på hovedet) i forhold til de øvrige ord i linjen.

Idet jeg med hensyn til de indbyrdes afvigende former þaun, þausi og siktriku, siktriuk i de to indskrifter henviser til bemærkningerne i det følgende, gengiver jeg dem bægge således:

I. *Ą́sfríðr gærði kumbl þåun æft Sigtriggw, sun sínn, ą́ wé Gnúpu.*

„Asfrid gjorde dette mindesmærke efter Sigtrygg, sin sön, på Gnupas 'vi' (viede gravplads)".

II. *Wé-Ą́sfríðr gærði kumbl þåusi, dóttiʀ Óðinkárs, æft Sigtriugg konung, sun sínn åuk Gnúpu.*

„Vi-Asfrid gjorde dette mindesmærke, Odinkars datter, efter Sigtrygg konge, sin og Gnupas sön".

De to indskrifter siger os altså, at Asfrid efter sin mand Gnupas død lod ham höjtidelig jorde under iagttagelse af de gamle hedenske skikke, idet hun til guderne viede den plads, hvor han blev stedet til hvile, og hvor hun må antages samtidig at have rejst hans kumbl (gravhöj og mindesten). Senere blev også deres sön Sigtrygg jordet på samme sted; hans kumbl rejstes ved faderens, og de to endnu bevarede stene står som minder herom, hver dog med sin særlige betydning, som vi senere skal se. På Gnupas 'vi' har der således foruden de to bevarede stene sikkert stået i det mindste en tredje, som fortalte, at Asfrid havde gjort viet efter Gnupa. Det vilde derfor ikke overraske mig, hvis der en dag i egnen om Vedelspang blev fremdraget en ny runesten med omtrent følgende indskrift: ąsfriþr karþi ui þatsi (eller þat) auk kumbl þausi (eller þaun)[1] aft (eller ąft) knubu uar (eller uir) sin, „Asfrid gjorde dette 'vi' og dette mindesmærke efter Gnupa sin mand".

'Viet', hvor Gnupa og Sigtrygg hvilede, må med sine höje og runestene og mulig omgivet af en skibsformet stenkreds (skaiþ som på Tryggevælde-stenen) have dannet et storartet mindesmærke, synligt i vid omkreds og vidt og bredt berömt, så at det vel kunde skaffe Asfrid hendes tilnavn.

At 'Gnupas vi' skal søges i egnen om Vedelspang, kan ikke være tvivlsomt efter det sted, hvor Vedelspang-stenen I blev funden. Bægge stene er altså i senere tid flyttede fra deres oprindelige plads for at bruges i andet öjemed. Men vi må naturligvis nöjes med i al almindelighed at betegne egnen om Vedelspang som det sted, hvor stenene oprindelig har stået. At udpege en bestemt höj som denne plads er ganske vilkårligt. Særlig har man tænkt på den största af alle nu bevarede höje i egnen, den syd for Vedelspang på Selk mark liggende såkaldte 'kong Si's höj' eller blot 'kongehöj' (på kortet s. 49 gennem lærd forklaring gengivet 'kong Sigurds höj'[2]). Men dette navn er sikkert ligesom navnet 'Siverssund' om Selk nor opkommet i senere tid ad litterær vej og må føres tilbage til Saxos fortælling i 9. bog om Regner lodbrogs sönner Björn og Sivard (Sigurd), som efter at have hævnet deres fader i England med en vældig flåde måtte drage til Slesvig

[1] I samme betydning som ui þatsi (þat) auk kumbl þausi (þaun) kunde der vel også som på Vording-borg-stenen stå ui þausi (þaun) alene.

[2] Om de to navne på kortet 'store' og 'lille kong Sigurds höj' sml. s. 64 not. 3.

for at bekæmpe et oprør af de Danske under Sivard (Sigurd) og Erik. Om kampen, tilföjer Saxo, vidner endnu nogle höje i egnen, og bugten (sundet), hvor kampen fandt sted, blev berömt ved Sivards fald[1]. De sidste ord må naturlig forstås således, at der på Saxos tid ved Slesvig fandtes et „Siverssund" eller lign., hvortil han — vel netop på grund af navnet — henlagde kampen. Dette navn synes dog tidlig at være glemt; men fortællingen hos Saxo levede gennem tiderne og gentoges af senere forfattere, som søgte at stedfæste den. Dette var således tilfældet med Ioh. A. Cypræus, til hvem „Siverssund" som navn på Selk nor kan føres tilbage. Af Cypræus udtales dette dog kun som en formodning; han er nemlig i tvivl om, hvorvidt de af Saxo omtalte höje skal søges ved den sydlige ende af Selk nor („ved Selk mølle") eller nord for Slesvig „ved landevejen, der fører til Angel"[2]. Vi tör heraf slutte, at navnet „kong Si's höj" eller blot „kongehöj" har været ham ubekendt, da han ellers utvivlsomt i dette navn vilde have fundet et bevis for, at Saxos höje lå vest, ikke syd for noret. Navnet på höjen må overhovedet være dannet i nyere tid. Det findes hverken hos de ældre topografer, eller på de gamle kort, men optræder, så vidt jeg ved, første gang i litteraturen 1799 i den gamle afhandling om Hedeby- og Vedelspang-stenen og dernæst 1834 i nogle notitser af den slesvigske topograf Schröder[3].

[1] Taliter perempto Hella, Biørnus ac Sivardus regna sua reduces expetivere. Ivarus Angliam biennio tenuit. Interea Dani, perseverantissima bellum factione complexi, Syvardo cuidam atque Erico, regia gente creatis, publicam detulere tyrannidem. Quos Regneri filii communiter mille septingentarum navium classe *apud Slesvicum* adorti semestri delevere pugna. *Colles indicio manent. Nec minus is, apud quem belligeratum est, sinus Syvardi funere inclaruit* (s. 463) ɔ: „Efter at have taget Ella af dage på denne måde vendte Björn og Sivard (Sigurd) hjem og krævede atter deres kongedömme, hvorimod Ivar holdt sig i England i to år. Imidlertid begyndte de Danske med deres vedholdende oprørslyst krig og overdrog herskermagten til et par mænd af kongelig æt, Sivard (Sigurd) og Erik. Men Regners sönner angreb dem i forening ved Slesvig med en flåde på 1700 skibe og tilintetgjorde dem i en kamp, der varede et halvt år. Der ligger endnu stadig nogle höje til minde herom, og ligeledes er den vig (det sund), ved hvilken kampen fandt sted, bleven berömt ved Sivards (Sigurds) fald".

[2] Som overskrift (indholdsfortegnelse) til Annales Episcoporum Slesvicensium I, c. 2 (s. 14) anfører Cypræus: Sivardus III *cum Danis prope Slesuicum apud Selker molam prælium commisit, uti adhuc colles indicio sunt. Et is, apud quem belligeratum est Sinus, Siuardi funere inclaruit, dictus Siuersund vel Siuershafen.* At navnet „*Siuersund vel Siuershafen*" er lavet af Cypræus selv som nærmere forklaring af Saxos ord, fremgår tydelig af den følgende tekst, hvor han slet ikke anfører dette navn, men søger at påvise, hvor den af Saxo nævnte „sinus" har ligget. Efter at have refereret fortællingen hos Saxo tilföjer han nemlig: Sinus autem ille, cuius Saxo meminit, is est, qui vulgo *die Wick* appellatur, unde et Urbs Slesuicum nomen accepit, *dass die Slie alda hinein weichet,* id est, quod Slia fluuius sese in illum locum insinuat . . . . Atque ibi pugnatum esse, indicio sunt colles, qui adhuc ad pagum et molam Selkam in monte, ubi Sinus desinit, conspiciuntur . . . . . Nisi quis verba Saxonis de collibus vel tumulis, qui euntibus ad sancti Georgij et Brekelingam, viâ illâ tritâ, quæ in Angliam ducit, sese offerunt, accipienda esse existimet. Quorum magnus est numerus in territorio Slesuicensi, et extra territorium.

[3] På det „Kort over Danneverk ved Slesvig, som det befandt sig i Aaret 1757", der findes i Danske Atlas VII (1781), s. 30, vilde vi sikkert finde „kong Si's höj" eller „kongehöj" som navn på den store höj på Selk mark, hvis dette navn den gang havde været kendt. Men jeg træffer det i litteraturen første gang i afhandlingen om Hedeby- og Vedelspang-stenen fra 1799, hvor det s. 30 meddeles, at der på det höjeste punkt af Selk mark ligger en stor, over 30 fod höj gravhöj, som bønderne kalder „store kong Si's höj" ('de grote Köning-Sie-Höh'), og vest for den flere andre gravhöje, af hvilke en har navnet „lille kong Si's höj" ('de kleene Köning-Sie-Höh'). Medens navnet „kong Si's höj" her dog kun anføres uden at sættes i forbindelse enten med runestenene eller med fortællingen hos Saxo, sker dette i „Fragmente aus einer ausführlichen Beschreibung der Stadt Schleswig vom Capitain v. Schröder" i Neues Staatsbürgerliches Magazin, herausgeg. von N. Falck, II (Schleswig 1834), s. 629, hvor det hedder: „In der Mitte des 9ten Jahrhunderts ward der Sage nach bei dem Schleswig nahen Dorfe Selk eine blutige Schlacht geliefert zwischen Regner Lodbroks Söhnen Biörn und Sivard oder Sigurd Snogøie und den Königen Erich und Sivard mit dem Zunamen Falle. Der König Sivard [i en note tilföjes: „Nach ihm soll der Süderhafen, das jetzige Selkernoor,

Ligesom sagnet hos Saxo om den store sten, som Harald blåtand forgæves søgte at flytte fra Jyllands kyst til Tyres gravhöj i Jællinge, tidlig knyttede sig til en stor sten på Bække mark, således har uden tvivl fortællingen hos Saxo om kampen i bugten (sundet) ved Slesvig skabt navnet 'Siverssund' som navn på Selk nor; men Saxos fortælling indbød jo ligefrem til også at anvise den faldne kong Sivard (Sigurd) et hvilested i en af de omliggende höje, og det var da ganske naturligt, at man udpegede den störste og til den knyttede kongens navn, som i folkets mund let kunde antage den forkortede form 'kong Si'. At hverken „Siverssund" eller „kong Si's höj" er forplantede gennem folkelig overlevering fra oldtiden til vore dage, anser jeg således for sikkert. Bægge navne er i forholdsvis ny tid opståede ved de lærdes forsøg på at stedfæste Saxos fortælling. Dette støttes yderligere derved, at ikke blot det historiske sagn om Lodbrogssönnernes kamp ved Slesvig er sat i forbindelse med „kong Si's höj" eller „kongehöjen", men at der til denne höj også er knyttet et helt andet og sikkert ægte folkesagn om en ond konge, der plagede bønderne med tunge skatter, som han inddrev med en sådan hårdhed, at han, når de ikke kunde betale, tog dem brødet af munden. Bønderne gjorde derfor oprør og indmurede ham levende i höjen med et stykke brød hængende over hovedet[1].

Da navnet „kong Si's höj" altså er dannet i nyere tid efter fortællingen hos Saxo, følger det af sig selv, at ligheden mellem dette navn og Vedelspang-stenenes Sigtrygg er rent tilfældig. Kun den senest fundne stens „Sigtrygg konge" kunde tænkes at have givet anledning til navnedannelsen „kong Si"; men denne sten var jo allerede i det 16. årh. flyttet fra sin oprindelige plads til Gottorp slot, og navnet måtte således være ældre end den tid, hvad alt taler imod. At „kong Si's höj" skulde have udgjort en del af 'Gnupas vi' anser jeg desuden for höjst usandsynligt på grund af den forholdsvis store afstand mellem höjen og stedet i noret, hvor den ældre Vedelspang-sten var henlagt. Stenens oprindelige plads har uden tvivl været meget nærmere ved Vedelspang, hvor vi ikke blot endnu finder et antal höje, men hvor langt flere må antages at være slöjfede i tidernes løb. 'Viet' må snarest søges lige øst for Vedelspang nær ved det sted i noret, hvor stenen fandtes[2].

den Namen Sivertssund erhalten haben; auch ist wahrscheinlich der in dem Jahre 1796 bei Wedelspang gefundene Runenstein ein Denkmal dieser Schlacht . . . . ."] verlor hier das Leben und ward wahrscheinlich unter dem Hügel begraben, welcher noch jetzt „Kon-Sie-Hoe", König Sigurds Hügel, genannt wird. Die auf diesem Schlachtfelde noch vorhandenen Grabhügel sind Denkmale dieser Schlacht". Som man ser, er det lykkedes forfatteren i disse få linjer at bringe alt muligt i forbindelse med Saxos fortælling. Bemærkningen hos J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig, Kbh. 1864, s. 540 viser tilbage til Schröder.

[1] Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, herausgeg. von K. Müllenhoff, Kiel 1845, no. 198 (s. 144 f.).

[2] Thorsen (De danske Runemindesm. I, 187) sammenblander helt 'Krossberg', hvor Hedeby-stenen fandtes, og omliggende höje på Vedelspang mark med 'kong Si's höj' og de øvrige höje på Selk mark. v. Liliencron anser det for sandsynligt, at navnet 'Siverssund' kan være opkommet ad lærd vej; derimod vil han ikke sætte 'kong Si's höj' i forbindelse hermed, men formoder, at 'Si' er forkortelse af runestenens Sigtrygg, og at Asfrid altså har rejst Gnupas vi med Sigtryggs stene på den höj, som endnu i sit navn bærer et minde om Sigtrygg (Der Runenstein von Gottorp, s. 26 ff.). Medens v. Liliencron dog kun henstiller denne tanke som en mulighed, optræder den hos H. Möller (Anz. f. Deutsches Alterthum XIX, s. 19 not. 1) som sikker kendsgærning: „Wimmer bemerkt [Sønderjyllands histor. runemindesm. s. 9], dass die beiden dem Sigtrygg gesetzten steine bestandteile eines grossen grabdenkmals

Den sproglige og kulturhistoriske interesse, der knytter sig til Vedelspang-stenene, overgås dog langt af deres betydning som historiske mindesmærker.

Medens navnet *Sigtrygg* jo er velbekendt overalt i Norden, og *Odinkar*[1] også forekommer jævnlig, især i Danmark, er både kvindenavnet *Asfrid* og mandsnavnet *Gnupa* (i nydansk form *Gnube*) meget sjældne. De kan dog bægge påvises en enkelt gang på svenske runestene:

En sten i Vestergötland, som nu synes at være forsvunden (Liljegren no. 1395; K. Torin, Westergötlands Runinskrifter II, s. 31), har efter Liljegren følgende indskrift: : ąsfriþr : risþi : stin : þąnsi : iftiʀ : ąsgiʀ : h(a)rþa : k(u)þan : trek : buta : si(n) :. Også ąsfriþ Liljegren no. 132 (jfr. Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, 234 f.) må sikkert være kvindenavn, da mandsnavnet utvivlsomt vilde have bevaret nævneformens r. I øvrigt forsvinder ąsfriþr ikke ligefrem, men fortrænges tidlig af det deraf opståede ąstriþr (*Ástríðr*). At dette ords første led oprindelig er *ás-*, som Vigfusson og Bugge har ment, ikke *ást-*, som Gislason antog, og at sidste led er *-fríðr*, som Gislason mente, ikke *-ríðr*, som Bugge antog (Tidskr. f. Philol. og Pædag. VII, 226 f., VIII, 189 f.; Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868, s. 351 ff., 1870, s. 120 ff.), fremgår klart af Vedelspang-stenenes ąsfriþr (sml. Hoffory i Arkiv f. nord. Filol. I, 38 ff.).

Mandsnavnet *Gnúpa* findes i en indskrift fra Södermanland (R. Dybeck, Svenska Run-urkunder 8vo no. 1; jfr. S. Boije i Svenska Fornminnesfören. Tidskr. V, 143), der lyder: knubha ⁝ liþ : raisa : stain : þinsa : hibtiʀ : kulaif : bruþur sin (med h i knubha kan jævnføres samme indskrifts h i hibtiʀ). Men *Gnúpa* kendes desuden fra historien som navn på en dansk konge. I Olav Tryggvesöns större saga c. 63 (Fms. I, s. 116) hedder det nemlig om kong Gorm: Gormr konungr fór með her sinn í þat ríki í Danmǫrk, er kallat er Reiðgotaland, en nú er kallat Jótland, á hendr þeim konungi, er þá réð þar fyr, sá var nefndr *Gnúpa*; þeir áttu saman nǫkkurar orrostur, en svá lauk, at Gormr feldi þann konung ok eignaðisk alt hans ríki. Því næst fór Gormr á hendr þeim konungi, er Silfraskalli var kallaðr, ok átti við hann úfrið ok orrostur, ok hafði Gormr konungr jafnan

in der umgegend von Wedelspang gewesen sind, daher er sie nach diesem orte benennt; im übrigen sagt er über den ort des denkmals nichts [naturligvis fordi jeg intet vidste derom]. Derselbe kann kein andrer (!!) gewesen sein als die höchste erhebung der umgegend sw. von Wedelspang, 'meilenweit im umkreiz sichtbar', 'könig Sîs höh' geheissen (s. Liliencron s. 26—28)". Denne udtalelse vidner om et ubekendtskab til de lokale forhold, der kun overgås af selve påstandens dristighed.

[1] Om Vedelspang-stenens uþinkars siger v. Liliencron: „der name kann *Óðingár* oder *Óðingær* (= späterem nord. *Óðingeir*) gelesen werden" (s. 8); men *-geirr* er jo netop den gamle nordiske form, hvorimod *-gár* eller *-gǽr* slet ikke er nordisk. Sidste led kan dog umulig være *-geirr*, men må læses *-kárr*, hvilket ikke blot stemmer med navnets skrivemåde i ældre Dansk (*Othencar*, latiniseret *Othincarus*), men også kræves af de former, der forekommer på vore runestene, som i nf. og gf. har uþinkaur (Skivum, Skærn), hvor au naturligvis ikke kan stå for *æi*, men er tegn for det lange *a*, der i udtalen nærmede sig det lange *å* (Die Runenschr. s. 327 f.); snarere end au ventede vi dog a alene, som Vedelspang-stenen jo også har; ejeformen uþinkars på denne sten viser nemlig, at uþinkaur ikke er *u*-, men *a*-stamme. Det mest afgörende bevis for, at navnet på runestenene må læses *-kárr*, ikke *-geirr*, afgiver dog runen r, da *-geirr* måtte skrives med ʀ (Die runenschr. s. 332 § 14). Fra oldnord. kendes ikke navnet *Óðinkárr*, men både *Kárr* (så vel enkelt som sammensat: *Hjallkárr*, *Styrkárr*) og *Kári*. Det er den stærke og svage form af tillægsordet *kárr*, brugt som egennavn (sml. *Gamall* og *Gamli* o. s. v.).

sigr, ok um síðir feldi hann þann konung. Eptir þat gekk hann upp á Jótland ok fór svá herskildi, at hann eyddi ǫllum konungum alt suðr til Slés ɔ: „Kong Gorm drog med sin hær ind i det rige i Danmark, som hed Redgotland, men nu kaldes Jylland, imod den konge, som den gang herskede derover; han hed *Gnupa*. De havde nogle kampe sammen, men således endte det, at Gorm fældede den konge og bemægtigede sig hele hans rige. Dernæst drog Gorm imod den konge, som hed Silfraskalle og havde med ham ufred og kampe, og Gorm vandt altid sejr og fældede omsider den konge. Derpå gik han op i Jylland og gik således frem med hærskjold, at han tilintetgjorde alle konger helt sydpå til Sli".

Rigtignok har ikke blot E. Jessen i sine „Undersøgelser til nordisk oldhistorie", 1862, s. 73 ff. søgt at latterliggöre både navnet Gnupa og den gamle sagaskrivers uvidenhed; men også mange andre historikere har indtil den nyeste tid været ubarmhjærtige over for dette navn. Nu vil dog næppe nogen længer driste sig til at nægte dets tilværelse, efter at Vedelspang-stenene har meddelt os ikke blot Gnupas eget, men også hans hustrus og hans söns navn. Det er, som om den gamle konge efter århundreders forløb havde rejst sig af graven for personlig at vidne mod de forskere, der havde draget hans navn og tilværelse i tvivl. At stenenes og sagaens Gnúpa er samme person, er nemlig hævet over al tvivl, således som det vil fremgå af den følgende undersøgelse.

Hvorledes det end forholder sig med efterretningen i Olav Tryggvesöns saga, hvis kilde det næppe vil lykkes at eftervise, er det klart, at ikke dens Gnúpa skal rettes ved hjælp af andre beretninger, men at tværtimod de stærkt omtvistede navne i forskellige fremmede kilder bliver forståelige ved hjælp af navnet i sagaen. Den ældste af disse kilder er den saksiske munk Widukind i Corvei, der i sine „Res gestæ Saxonicæ" I, 40 under år 934 fortæller om kong Henrik I: Cum autem omnes in circuitu nationes subiecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adiit vicitque, et tributarios faciens regem eorum nomine *Chnubam*[1] baptismum percipere fecit (Monumenta Germaniæ historica, Scriptores III, 435) ɔ: „Efter at han (Henrik I) havde undertvunget alle omboende folk, angreb han med en hær Danerne, der hjemsøgte Friserne med sørøveri, og overvandt dem, gjorde dem skatskyldige og tvang deres konge *'Chnuba'* til at lade sig døbe". Om rigtigheden af Widukinds beretning kan der naturligvis ikke rejses tvivl; han står begivenheden så nær, og hans meddelelser er i det hele taget så pålidelige, at hans ord også her må stå til troende. Den gamle strid om betydningen af Widukinds ord vil nu vel også forstumme, efter at Vedelspang-stenene har lært os, hvor „Danernes konge Chnuba", som Henrik I 934 overvandt og tvang til dåben, havde sit hjem.

Omtrent 100 år senere møder vi atter denne konges navn, men endnu stærkere forvansket, i et vigtigt historisk kildeskrift, nemlig hos Adam af Bremen, som i „Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum" (ed. Lappenberg) I, 50 meddeler: Audivi autem ex ore veracissimi regis Danorum Suein, cum nobis stipulantibus numeraret atavos suos:

[1] Andre håndskrifter har formerne *Cnubam, Nubam,* der bægge ligesom *Chnubam* viser tilbage til det nordiske *Gnúpa.*

„Post cladem“, inquit, „Nortmannicam Heiligonem regnasse comperi, virum populis amabilem propter iusticiam et sanctitatem suam. Successit illi Olaph, qui veniens a Sueonia regnum optinuit Danicum vi et armis, habuitque filios multos, ex quibus *'Chnob'* et Gurd regnum optinuerunt post obitum patris“. Hermed må sammenholdes I, 54: Aliqua vero recitavit nobis clarissimus rex Danorum ita rogantibus: „Post Olaph“, inquit, „Sueonum principem, qui regnavit in Dania cum filiis suis, ponitur in locum eius *'Sigerich'*. Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegon, filius Suein, veniens a Nortmannia, privavit regno“. Tanti autem reges immo tyranni Danorum utrum simul aliqui regnaverint, an alter post alterum brevi tempore vixerit, incertum est.

Ganske vist er Adams beretninger höjst forvirrede, og hvor vanskeligt det er at bringe orden i dem, indrömmer han på en måde selv, idet han tilstår, at „det er usikkert, om af så mange danske konger eller rettere tyranner (som han foran har opregnet) nogle har regeret samtidig, eller den ene har levet kort tid efter den anden“. Men Adam har jo fået disse efterretninger fra Sven Estridsön; det er altså traditionen i den danske kongeslægt, vi her har for os, og det er derfor mere end sandsynligt, at der i de forvirrede meddelelser må være en sand kærne, som det gælder at finde. Hertil hjælper Vedelspang-stenene os efter min mening på uventet måde, og de kaster derved tillige nyt lys over Adams troværdighed i tilfælde, hvor han som her anfører den danske konge som sin kilde.

Ifølge Sven Estridsöns meddelelse hos Adam I, 50 har *Svenskeren Olaph* bemægtiget sig det danske rige ved våbenmagt, og af hans mange sönner fik *Chnob* og *Gurd* riget efter hans død; men I, 54 lader Adam kongen fortælle, at „efter *den svenske høvding Olaph*, der regerede i Danmark *med sine sönner*, følger i hans sted *Sigerich*“ [1].

Sven Estridsöns fortælling om Danmarks erobring af den svenske høvding „Olaph“ og om hans og hans sönners regering i Danmark oplyses nu i höj grad ved de to Vedelspang-stene. En sammenligning mellem disse stene viser nemlig det höjst mærkelige forhold, at indskrifterne i alt væsenligt har samme indhold, men at sprog- og runeformer frembyder påfaldende uoverensstemmelser. Allerede for længe siden har jeg med hensyn til den ældre Vedelspang-sten stærkt fremhævet, at dens runeformer viser bort fra Danmark, men derimod har bestemt tilknytning i en række samtidige svenske runemindesmærker fra midten af det 10. årh. (se Die runenschrift s. 293 f.). Grunden hertil er mig nu ikke længer tvivlsom, og jeg finder heri tillige forklaringen af, at Asfrid har rejst to stene med væsenlig samme indskrift til minde om sin sön.

[1] Den herefter følgende sætning hos Adam: „Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegon, filius Suein, veniens a Nortmannia, privavit regno“ har voldet og vil også i fremtiden volde historikerne hovedbrud. I „Bemærkninger om Vedelspang-Stenenes Tid“, s. 9 ff. (= Oversigt over d. kgl. D. Vidensk. Selsk. Forhandl. 1893, s. 118 ff.) har jeg udtalt den formodning, at 'Hardegon o. s. v.' kunde være en gennem en række fejl og misforståelser fremkommen forvanskning af Harald blåtand; men jeg anser det for umuligt her at nå et sikkert eller blot sandsynligt resultat og skal derfor ikke dvæle nærmere ved Adams forvirrede beretning, som ingen væsenlig betydning har for min undersøgelse, da jeg anser indskrifternes tid for utvivlsom og derfor også de historiske resultater, som jeg mener at kunne fastslå ved hjælp af dem, for sikre.

Rigtignok finder vi oftere, i al fald noget længere ned i tiden, at to eller flere runestene med helt eller væsenlig enslydende indskrifter er rejste af samme person (personer) til minde om den (de) samme. At en mand har rejst en sten med næsten enslydende indskrift efter sin afdøde stalbroder både i Vestergötland og i Jylland, har jeg påvist i Die runenschrift s. 246 ff., og eksempler på stene med samme indskrift, rejste i nærheden af hinanden, således som tilfældet har været med de to Vedelspang-stene, forekommer oftere i Sverig, hvad allerede v. Liliencron har bemærket (s. 13). Jeg nævner således to stene fra Klistad (Vårfrukyrko socken) i Uppland (Bautil 641—42, Liljegren 722—23, R. Dybeck fol. I, 85—86), hvis indskrifter lyder:

I. bruni : ak : hulmstin : litu : risa : istin : þinsa : uftʀ : kun : b(i)rn : faþur : sin : kuþ(a)n :

II. [b]runi : ak : hulm : stin : litu : risa : istin : þinsa : uftiʀ : kun : birn : faþur : sin : kuþan :

Af tre stene i Vallentuna socken i Uppland (Liljegren 462—64, Dybeck fol. II, 97 og 104, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 3, s. 86) har de to den ligelydende indskrift:

fasti ı lit h(a)kua runar þisar . iftʀ . fastulf sun sin .

den tredje med en lille ændring:

fasti . lit . h(a)kua . stain . iftʀ . fastulf sun sin .

Forholdet mellem Vedelspang-stenene er dog væsenlig forskelligt, og der er en dybere grund til, at Asfrid har ladet de to stene rejse „efter sin og Gnupas sön Sigtrygg“. Den ene vidner nemlig om faderen Gnupas og hans slægts tilknytning til Sverig, den anden om moderen Asfrids danske oprindelse; ti at „Odinkars datter“ var i nöje slægt med den berömte slesvigske jarl, hvis ætlinge vi længere ned i tiden møder i de tvende bekendte biskopper af dette navn „med kongeblod i årerne“ [1], er for mig utvivlsomt[2].

Heri må vi da søge grunden til, at indskriften på Vedelspang-stenen I er ristet af en svensk mand, på Vedelspang-stenen II af en dansk. Dette forklarer fuldstændig afvigelserne mellem bægge indskrifter ikke blot i rune-, men også i sprogformer: medens den første sten har þaun, finder vi på den anden þausi; men kun denne sidste form og þau kendes i Danmark, hvorimod vi på yngre svenske runestene oftere træffer þaun som biform til og i samme betydning som þau; på Vedelspang-stenen, der fremviser det ældste kendte eksempel på þaun, står dette dog i den ældre stærkere påpegende

[1] Om Ribebispen Odinkar den yngre siger Adam: Eius (Odinkar den ældres) discipulus et nepos fuit alter Odinkar iunior, et ipse nobilis de semine regio Danorum (II, 34).

[2] Derimod er det et rent fantasifoster, når man har trot, at Asa på blypladen fra Odense kunde være den Asa, der nævnes som Odinkars (den ældres eller den yngres?) søster (først antydet af Stephens i Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1885, s. 14; senere optaget og videre udført af H. Handelmann i „Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig“, Kiel 1889). Blypladen fra Odense kan efter min mening ikke være ældre end fra omtr. år 1200.

betydning 'denne' (altså netop svarende til den anden stens þausi), en brug, som også kendes fra andre både ældre, samtidige og noget yngre runeindskrifter i Sverig og Danmark (den större Gunderup-sten har regelmæssig stain þąnsi og kubl þausi, men bruger ved siden heraf *sá* både i betydningen 'den' og 'denne' i sætningen: þau lika baþi i þaim hauki, „de (mand og hustru) ligger bægge i denne höj"; ligeledes har Vordingborg-stenen þau ui, „dette viede mindesmærke", og Rygbjærg-stenen þiʀ stafaʀ, „disse stave", Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1875, s. 201 f.). På lignende måde opfatter jeg forholdet mellem den første stens siktriku og den andens siktriuk; det første læser jeg *Sigtriggw* (næppe med omlyd *Sigtryggw*, hvad jeg i Die runenschr. s. 323 anså for sandsynligst), der stemmer ganske med Rök-stenens karuʀ — *gårwʀ* (Die runenschr. s. 325), medens siktriuk vistnok betegner udtalen *Sigtriugg* (næppe *Sigtrygg*, i hvilket tilfælde ᛁᚢ her vilde være brugt som tegn for *y*). *Sigtriggw* er altså den svenske form med bevarelse af *w*, hvoraf det samtidige danske *Sigtriugg*, der senere blev *Sigtrygg*, er udviklet.

Også den forskel, der viser sig i bægge indskrifters indhold, forklares efter min mening fyldestgörende, når vi fastholder, at den ene sten særlig skulde tale til Svenskerne, den anden til de Danske. Netop den danske sten viser os Asfrid som den stolte og trodsige kvinde, der også efter nederlaget bærer hovedet höjt og træder frem som sine fjenders jævnbyrdige modstander. De Danske har overvundet og fældet Sigtrygg, hvem de naturligvis ikke har anerkendt som 'konge'; men Asfrid rejser mindesmærket efter „kong Sigtrygg". Og selv føler hun kongeblodet rulle i sine årer. Ligesom den vendiske fyrstedatter Tove, Harald blåtands hustru, på Sønder Vissing-stenen med stolthed mindes sin kongelige byrd og kalder sig „Mistivis datter", således lader Asfrid sine fjender høre, at hun er „Odinkars datter". Lige over for sine trofaste svenske mænd behøvede hun derimod ikke at fremhæve sin og sönnens fornemme byrd; for dem havde hun altid været „dronningen" og han „kongen"; derfor mangler disse ord ganske naturlig på den svenske sten. Men Svenskerne satte pris på, at Asfrid holdt fast ved den gamle tro; derfor indviede hun på hedensk vis som protest mod den dåb, der var påtvungen hendes ægtefælle Gnupa, den plads, hvor han blev stedet til hvile; og på Gnupas 'vi' rejste hun atter sönnens kumbl. Om denne trodsige kamp mod kristendommen bærer bægge stene vidne, den ene ved at nævne „Gnupas vi", den anden ved at kalde Asfrid med det folkelige hædersnavn, som hendes vedhængen ved den gamle tro havde skaffet hende. At dette navn står netop på den danske sten, synes mig også at indeholde ligesom en trusel mod fjenderne [1].

---

[1] Den hypothese, som v. Liliencron har opstillet for at forklare, at Asfrid har rejst to stene efter sin sön (s. 17 f.), var en nødhjælp, som ikke længer behøves, efter at det er lykkedes os at påvise både grunden til, at der findes to stene, og forholdet mellem bægge. v. Liliencrons hypothese, der går ud på, at Vedelspang-stenen I er omstyrtet og ødelagt af fremtrængende fjender, og at Asfrid derpå atter har rejst Vedelspang-stenen II, finder jeg desuden af mange grunde höjst usandsynlig. Bruddet kan efter min mening umulig skrive sig fra oldtiden, og af sprængningshuller eller anden ydre vold findes intet som helst spor; den formodning, at navnet Sigtrygg forsætlig skulde være udslettet, er også, som foran (s. 52 not. 2) fremhævet, ganske ubegrundet. Derimod kunde stenen ifølge sin form og sammensætning meget let, hvis den af fjenderne var styrtet ned fra höjen, være sprængt ved sin egen

Ud af bægge stenes korte indskrifter tror jeg da at læse navnet på en kvinde, viljekraftig, stolt og trodsig, som har opflammet manden og sönnen til dåd. Har ikke netop kappestriden mellem Asfrid og Tyre Danebod — to hinanden jævnbyrdige og værdige modstandere og bægge mulig jarledøtre fra Sønderjylland — fra først af givet stødet til de vældige kampe, som i lange tider førtes mellem deres mænd og sönner?

Bægge Vedelspang-stenene kan da efter alt, hvad der foreligger, godt være og er sandsynligvis samtidige. Den tidsbestemmelse, som jeg tidligere alene ved hjælp af rune- og sprogformer har fastsat for Vedelspang-stenen I, midten af det 10. årh., passer på dem bægge og stemmer med de historiske forhold, således som de må fremstilles ifølge indskriften på den sidst fundne sten, sammenlignet med de hjemlige og fremmede kilder.

Det lille stykke Danmarks historie, der kan læses ud af krønikernes forvirrede og forvanskede beretninger, når de ses i lys af Vedelspang-stenenes korte, men klare linjer, vil da lyde omtrent således:

I begyndelsen af det 10. årh. i Gorm den gamles dage ser vi en vikingeflåde drage ud fra Sverigs kyst med Olav i høvdingeskibets stavn; over Østersøen styrer han kursen og lander ved Slesvigs strand, hvor det gamle Hedeby har lokket ham som så mange andre vikinger både för og senere. Under kamp med de Danske sætter han sig fast i egnen, og herfra breder han sin magt, der yderligere øges ved sönnen Gnupas giftermål med den mægtige Odinkars datter Asfrid. Ved Olavs død følger Gnupa ham i regeringen; hans magt er nu så stor, at han overmodig truer sine naboer både mod syd og nord. Da foretager Henrik I 934 det berömte tog mod 'Danerne'; Gnupa overvindes, tvinges til at lade sig døbe og göres skatskyldig. Efter det ydmygende forlig med Sakserne søger han, mulig støttet af dem, at udbrede sit herredömme videre over Danmark. Men da sætter endelig den danske konge Gorm sig i bevægelse for at værge landets sydgrænse og sender sin sön Harald med en hær mod Svenskerne. Som sagaen melder, sejrer Gorm over Gnupa og fælder ham. Det er rimeligvis efter dronning Tyres tilskyndelse, at Gorm har foretaget toget mod Gnupa; herfor taler ikke blot krønikernes skildring af Gorm og Tyre, men også den omstændighed, at Tyres stordåd, Danevirkes fornyelse, sikkert er samtidig med dette tog og snarest en følge af de begivenheder, der fremkaldte det. Til

vægt; men er det — forudsat, at bruddet kan være så gammelt — troligt, at Asfrid i så fald skulde have ladet den sønderbrudte sten ligge ved höjens fod som minde om fjendernes voldsdåd? og er det ikke ganske utroligt, at stykkerne af den sønderspængte sten skulde have ligget urørte fra oldtiden til nyere tid, og at man da skulde have flyttet dem ud i vadestedet i Selk nor og stillet dem sammen på ny, som tilfældet var, da stenen blev funden? Ti at stenen fra höjen skulde være styrtet ned netop på det sted i noret, hvor den kunde tjæne som afviser, tror ikke engang v. Liliencron selv (s. 10). — Heller ikke kan jeg være enig med v. Liliencron i den karakteristik, han har givet af de to stene, og hvorefter den sidst fundne betegnes som „der schönere, der sorgfältiger gearbeitete . . ., kurz . . . der vornehmere“ (s. 12). Hvis der i det hele kan tales om disse stenes större eller mindre 'fornemhed', så må prisen efter min mening rigtignok tilkendes den mægtige sten i Louisenlund med de store, smukke og kraftige runer fremfor den lille, uanselige sten i Kiel, hvis runer ingenlunde kan kaldes særlig smukke eller omhyggelig indhuggede.

tak for disse bedrifter gav konge og folk hende det stolte tilnavn *Danmarkar bót*, „Danmarks bod (frelse)", som Gorm lod riste på hendes mindesten i Jællinge, der i overensstemmelse med de her skildrede begivenheder uden tvivl må sættes til 935—940, således som det foran (s. 17) er sket.

Ved Gnupas fald var hans magt dog ikke fuldstændig brudt; men dens område er sikkert bleven meget formindsket og uden tvivl indskrænket til egnen syd for Danevirke. Her rejser i al fald hans enke, den stolte og energiske Asfrid, ham efter gammel hedensk skik og derved tillige som protest mod den påtvungne dåb et prægtigt gravminde, og sammen med sönnen Sigtrygg styrer hun i et længere tidsrum riget i fred. Men da Sigtrygg flere år efter faderens død med hjælp både fra Sverig og fra sin moders mægtige slægt i Sønderjylland gör forsøg på atter at tilbagevinde Gnupas forrige magt og angriber de Danske, fældes han omtr. 950 af Harald blåtand. På Gnupas berömte 'vi', der havde skaffet Asfrid selv navnet Vi-Asfrid, rejser hun nu også sönnens gravminde, og til hans ihukommelse lader hun en af sine svenske og danske mænd riste hver en runesten. Indskrifterne på disse stene skulde dog blive det sidste udslag af hendes trods over for de Danske; ti med Sigtryggs fald er det svenske, af Olav grundede herredömme i Sønderjylland tilintetgjort, og sejrene over Gnupa og senere over 'kong' Sigtrygg hører til de bedrifter, som Harald på den större Jællinge-sten forevigede i de ord, at „han vandt sig hele Danmark".

Så står da de gamle stene ikke blot som minder om moderens kærlighed til sönnen, hvis navn hun ved dem reddede fra glemsel; men de bærer også vidne om, at de navne på danske konger, for hvilke Adam anfører Sven Estridsön som hjæmmel, ikke er grebne ud af luften, og de hjælper os til for en del at løse den gåde, som domherren fra Bremen ikke selv så sig i stand til at råde, „om af så mange danske konger eller rettere tyranner nogle har regeret samtidig, eller den ene efter den anden". Danmarks rige styredes på den tid, som Adam her omtaler, af Gorm og efter ham af sönnen Harald; men de andre samtidige „konger eller rettere tyranner" var fremmede erobrere, der havde bemægtiget sig en del af landet, over hvilken de i et længere tidsrum opkastede sig til herskere med navn af 'konger'. Vi ved nu, at den svenske erobrer Olav tiltvang sig herredömmet over en del af Sønderjylland; at han efterfulgtes af sin sön Gnupa (mulig, som Adam siger, sammen med broderen Gyrd) og Gnupa atter af sönnen 'kong Sigtrygg', i hvem vi naturligvis genfinder Adams Sigerich, hvad enten denne fejl skyldes ham selv eller snarere en afskrivers let forklarlige fejllæsning af e for t.

5. SØNDER VISSING-STENEN I

(DEN STÖRRE SØNDER VISSING-STEN)

Sønder Vissing sogn, Tyrsting herred, Århus amt, Jylland

(undersøgt d. 18. August 1877).

Denne sten var indsat i den østlige ende af kirkegårdsdiget i Sønder Vissing lige ved porten, hvis ene sidebjælke støttede sig til den, således at en del af indskriften kunde ses på bægge sider af bjælken. Uagtet stenen altså længe havde været synlig, opdagedes det dog først 1836 af pastor Rohmann i Tønning, at det var en runesten. Nogen tid efter (i begyndelsen af 1838) blev den udtaget af diget og senere flyttet ind i våbenhuset, hvor den nu er opstillet.

I sommeren 1838 undersøgte P. G. Thorsen stenen og behandlede den kort tid efter i en særlig udgiven lille afhandling („Beskrivelse og Forklaring af den søndervissingske Runesten“, Kbh. 1839).

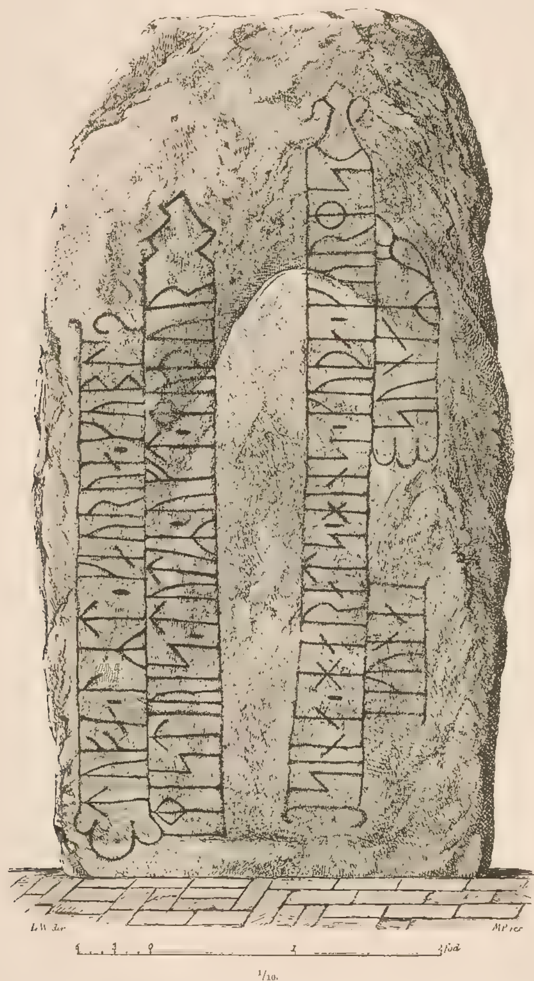
Den smukke sten, som består af rødlig granit, hæver sig på sin nuværende plads 6′ over våbenhusets gulv (omtrent 2′ er skjult under dette) og er indtil 3′4″ bred. Runerne er mellem 5 og 6″ höje.

Indskriften, der er overordenlig tydelig, begynder i linjen til venstre. Den er fordelt i fire linjer, der alle løber i samme retning, og af hvilke de to første og de to sidste benytter en fælles rammestreg. Skönt anden og tredje linje hører nöje sammen, er der et åbent rum mellem bægge, naturligvis af rent ornamentale grunde, for at pladsen på stenen kunde udfyldes så pyntelig som muligt (sml. Bække-stenen II og Rygbjærg-stenen). Ved begyndelsen og slutningen af indskriftbåndene findes forskellige ornamenter eller linjer, der forbinder rammestregerne.

Med hensyn til runeformerne må det fremhæves, at de samme tegn optræder i temmelig forskellige former, hvad der også kendes fra andre indskrifter, men dog særlig minder om forholdet på Bække-stenen II. Ligesom på denne vil man også her lægge mærke til de forskellige former af u- og r-runen[1], hvortil endvidere kommer de to former

[1] Det tilsyneladende særlig uregelmæssige og stærkt klokkeformede ʜ i sidste ord i tredje linje fra venstre skyldes en fremstående knude i stenen, som begrænser denne runes øverste venstre del.

af f-runen og de tre m-runer, af hvilke den anden (i ordet muþur) danner en slags mellemform mellem den første (i mistiuis) med de helt kantede og den tredje (i kurms)

¹/₁₀.

Sønder Vissing-stenen I.

med de fuldstændig runde bistave. Derimod frembyder ᛦ-runen i ᛚᛦᛏ ingen særlig afvigelse fra de to ᛦ-runer i tutiʀ og sunaʀ, hvad man kunde formode efter Thorsens afbildning

fra 1839, som i det hele lader meget tilbage at ønske i henseende til nöjagtig opfattelse af enkelthederne, ligesom stenens form er höjst uheldig gengivet. Indskriften selv giver heller ikke tilstrækkelig grund til den af Thorsen udtalte tvivl med hensyn til betydningen af den sjætte rune i anden linje, der efter hans mening både kan læses som r, hvad han bestemte sig for, og som u. Den nævnte rune fjærner sig nemlig i höj grad fra de fire r-former i indskriften, men stemmer meget godt med u-formerne; den lille krumning af bistaven er helt uvæsenlig og findes ligeledes i u i tufa og endnu stærkere i det første u i kaurua. Det skyldes kun en lille flis, der er sprungen af stenen ved den indvendige side af bistaven, $3^1/_2$" fra dens top, at denne stav ved flygtig betragtning tilsyneladende kan få udseende af at have en stærkere krumning, som dog slet ikke findes i virkeligheden. På mit aftryk viser dette sig om muligt endnu tydeligere end på stenen selv. Runen kan derfor kun læses u, hvad også ordet kræver (se nedenfor).

Den eneste tvivl, der kan rejses med hensyn til indskriftens læsning, gælder den plads, på hvilken det første ord i fjærde linje skal anbringes. Ved den plads, som runeristeren har givet de to ord i denne linje, og ved måden, hvorpå han har sat dem i forbindelse med ordene i tredje linje, har han åbenbart villet antyde, at kuna hører sammen med det ovenfor stående harats og sunaʀ med kurms. At sunaʀ skal læses umiddelbart efter kurms, kan der jo ingen tvivl være om; men mindre sikkert er det naturligvis ved første öjekast, om kuna skal læses efter sunaʀ, hvad jeg anser for det eneste rette, eller skal indsættes foran harats i tredje linje, som Thorsen har ment, og hvortil Rafn har sluttet sig (Antiquarisk Tidsskrift 1852—54, s. 290, 295). Bægge antager nemlig, at runeristeren fra først af har glemt dette ord på dets egenlige plads i tredje linje, og at han derfor senere, da han blev opmærksom på sin fejl, har tilföjet det nedenunder i fjærde linje. Skönt dette ikke i og for sig tör kaldes umuligt, og noget lignende måske en sjælden gang kan påvises i andre indskrifter (sml. Tågerup-stenen på Låland; forskelligt er forholdet derimod på Tryggevælde-stenen), vilde jeg dog anse en skødesløshed af denne art i en så omhyggelig udført indskrift som Sønder Vissing-stenens for meget lidet sandsynlig. Allerede af den grund anser jeg derfor min læsning for den naturligste, og dens rigtighed bestyrkes yderligere ved den måde, hvorpå de to ord i fjærde linje er anbragte. Når runeristeren i denne linje ikke, som man kunde vente, har skrevet sunaʀ ı kuna, men har stillet sunaʀ sidst i linjen efter kuna, ligger det i, at hele det tomme rum så vidt muligt skulde udfyldes med de nævnte to ord, hvad der vilde have været umuligt, når de skreves lige ved siden af hinanden, kun adskilte ved det sædvanlige skilletegn. På en meget smagfuld måde har han derfor anbragt dem således, at hans hensigt at fylde rummet virkelig blev nåt; men det var da naturligt at stille sunaʀ sidst umiddelbart under kurms, med hvilket det hører sammen, og ved den ornamentale ramme, der omslutter ordet, at antyde, at det skal læses i flugt hermed, medens kuna, som i virkeligheden er det sidste ord i indskriften, på en måde blev anbragt som en linje for sig selv med rammestreg både foran og efter. Det synes mig, at det således er lykkedes runeristeren meget tydelig at tilkendegive, i hvilken orden ordene i de to sidste linjer skal læses. Jeg kan derfor hverken anse den tidligere

læsning kuna harats hins kuþa kurms sunaʀ, eller en læsning harats kuna h. k. k. s., der jo efter indskriftens form vilde være lige så berettiget, for rigtig, men må fastholde, at kun læsningen harats hins kuþa kurms sunaʀ kuna er berettiget. Den sidste ordstilling har desuden en langt mere rythmisk klang end de to andre (sml. nedenfor) og stemmer jo også fuldstændig med det foregående mistiuis tutiʀ (ikke tutiʀ m.).

De enkelte ord adskilles ved en lille streg, som dog ikke bruges ved begyndelsen eller slutningen af linjerne og derfor heller ikke foran eller efter de to af særlige rammer omsluttede ord i sidste linje.

Indskriften gengiver jeg således:

tufa ı lʀt ı kaurua ı kubl
mistiuis ı tutiʀ ı uft ı muþur
sina ı harats ı hins ı kuþa ı kurms
sunaʀ kuna

I den ellers letforståelige indskrift er et par ord skrevne på usædvanlig måde.

I lʀt er ᛦ-runen, der forekommer to gange i den almindelige betydning ʀ, brugt i betydning *é* eller snarere *ǽ*, ligesom vi i andre indskrifter, særlig fra en enkelt egn i Sverig, af og til finder denne rune brugt som tegn for kort og langt *e* og *æ*, således som jeg har påvist i Die runenschrift s. 244 ff.

uft (uftiʀ Danevirke-stenen) ɔ: *øft* eller *öft* (*øftiʀ* eller *öftiʀ*), en sideform til det almindelige aft (aftiʀ). I samme betydning som uft (uftiʀ) skrives på Glavendrup- og Tryggevælde-stenen auft (auftiʀ Fuglie-stenen); se Die runenschrift s. 324, 327, 363, 373. Da Glavendrup-stenen både har auft og aft, antager jeg, at ordet der har været udtalt *öft* (ligesom *øft* udviklet af *æft*), idet *ö* blev opfattet som en mellemlyd mellem *æ* og *ø*, der altså kunde udtrykkes ved de samme tegn som disse to lyd.

At harats betegner *Haralds*, og at l altså er udeladt foran t, er naturligvis hævet over al tvivl; men det lader sig næppe afgöre, om udeladelsen er forsætlig, eller om den skyldes en skødesløshed fra runeristerens side. Da udeladelsen af l i forbindelsen ld imidlertid synes at have været i almindelig brug fra de ældste tider og desuden stemmer med skrivemåden kubl = *kumbl* o. s. v., tör haratr måske anses for en lige så berettiget skrivemåde som det fuldstændige haraltr, der to gange findes på den större Jællinge-sten (se min afhandling „De tyske runemindesmærker“ i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1894, s. 35 f.).

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Tófa lǽt gørwa kumbl,
Mistiwis dóttiʀ,
øft móður sína,
Haralds hins góða
Gorms sunaʀ kona.

„Tove, Mistivis datter, Harald Gormssön den godes kone, lod göre (dette) mindesmærke efter sin moder“.

Både bogstavrimet, rythmen og ordstillingen synes mig bestemt at vise, at indskriften med undtagelse af de første fire ord skal opfattes som vers. Herved bestyrkes da yderligere min antagelse, at kuna er det sidste ord i indskriften.

Allerede det sjældne navn *Harald* og det endnu langt sjældnere *Gorm*, der på den tid, til hvilken indskriften hører, vistnok kun kendes som navn på den danske konge[1], og bægges forbindelse til *Harald Gormssön* gör det i höjeste grad sandsynligt, at vi her står over for et mindesmærke, der bærer Harald blåtands navn. Og de to andre navne i indskriften tör siges at göre denne sandsynlighed til vished. Rigtignok nævner ingen af de gamle krønikeskrivere *Tove* som navn på Harald blåtands hustru. Tvært imod finder vi i forskellige kilder tre andre navne: medens den første af de gamle kongerækker i runehåndskriftet på et af de nu manglende blade kalder Harald blåtands dronning *Tore*[2], fortæller Adam af Bremen, at Harald blev døbt sammen med sin dronning *Gunhild* og deres lille sön Sven, og hos Saxo er han gift med den svenske prinsesse *Gyritha*, Styrbjörns søster. Den letteste, men næppe den bedste udvej til forklaring heraf er den, som historikerne i reglen har fulgt, idet de lader Harald være gift tre gange (med *Tore*, *Gunhild* og *Gyrid*). Med det ene af disse navne, den gamle kongerækkes *þóra*, synes *Tófa* på runestenen dog uden vanskelighed at kunne sættes i forbindelse, eftersom det let lader sig forklare, at det i ældre tid ofte forekommende, men senere meget sjældne *Tófa* (*Tove*) efterhånden kunde sammenblandes og forveksles med det almindelige *þóra* (*Tore*).

Tove kalder sig selv i indskriften „Mistivis datter", ligesom Asfrid på den ene af Vedelspang-stenene kalder sig „Odinkars datter". Uagtet den höje stilling, som de bægge indtog (Tove var jo virkelig landets dronning, og Asfrid betragtedes i al fald af sine tilhængere som sådan), har de ved at föje faderens navn til deres eget villet yderligere fremhæve deres höje byrd. Navnet på Toves fader hører imidlertid ikke hjemme i Norden, men peger sydpå, idet vi hos forskellige slaviske folk finder et til runestenens *Mistiwi*, som navneformen vistnok har lydt, nöje svarende *Mistiwoj*, sammensat af *misti* 'hævn', der bruges som første led i flere slaviske personnavne, og *woj* 'kriger', der findes både som første og sidste led i en mængde navne. Medens runestenens *Mistiwi* både ved form og böjning (et mandsnavn på *-wi* med *-wis* i ejeform) røber sin fremmede herkomst, er *Mistiwoj* et ægte og typisk slavisk navn[3].

[1] Også Hällestad-stenens *Gorm* er nemlig efter min mening den danske konge (se nedenfor s. 99); kurm på stenen fra Vestergötland hos Liljegren no. 1384 er fejl for kirm (P. A. Säve, Antiqvar. Tidskrift för Sverige III, 134; sml. K. Torin, Westergötlands Runinskrifter II, no. 34, s. 13 f.).

[2] ᚦᛆ ᚠᛆᚱ ᚼᛆᚱᛆᛚᚦ (fejl for ᚼᛆᚱᛆᛚᛐ?) ᛒᛚᛆᛏᛆᚿ ᚴᚢᚿᚢᚿᚵ ᚠᚯᚱᛋᛏᛅ ᚴᚱᛁᛋᛏᛅᚿ ᚴᚢᚿᚢᚿᚵ ᛁ ᛑᛆᚿᛘᚢᚱᚴ ᚦᚮᚱᛅ ᚼᛅᛏ ᛑᚱᚮᛏᚿᛁᚿᚵ ᚼᛆᚿᛋ, þa var haralþ (harald?) blatan kunung førstæ kristæn kunung i danmurk þoræ hæt drotning hans (Regum Daniæ Series duplex et Limitum inter Daniam et Sveciam Descriptio. Ex vetustissimo Legum Scanicarum Literis Runicis in membrana exarato Codice eruta et Notis illustrata ab Olao Worm, Hafniæ 1642, s. 4; SRD I, 29). Den anden kongerække i runehåndskriftet anfører i reglen ikke dronningernes navne og udelader også navnet på Haralds dronning (Worm s. 20; SRD I, 33).

[3] F. Miklosich, „Die Bildung der slavischen Personennamen" i Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-histor. Classe X, Wien 1860, s. 237 ff., 258, 293.

Det slaviske folk, hos hvilket navnet i ældre tid synes at have været mest udbredt, er Polakkerne, hvor det forekommer overordenlig hyppig og bruges i alle stænder[1]. Når vi husker, at Harald blåtands sön Sven — rigtignok næppe med sin gode vilje — ægtede en datter af den polske hertug Miseko, der som dansk dronning fik navnet Gunhild, er der i og for sig intet til hinder for, at også Haralds hustru kan have været datter af en eller anden, ellers ubekendt polsk magnat *Mistiwoj*. Der er dog et andet slavisk folk, hos hvem vi også træffer dette navn, og med hvilket de Danske kom i langt hyppigere og inderligere forbindelse end med Polakkerne, nemlig Venderne og af disse særlig Obotriterne. Fra gammel tid havde de Danske og Obotriterne ofte sluttet sig sammen for at bekæmpe den fælles fjende Tyskerne, og forholdet mellem bægge folk og deres fyrstehuse har sikkert været særlig hjærteligt i sidste halvdel af det 10. årh. under krigene med kejser Otto I. Da Obotriternes fyrste på den tid netop hed *Mistiwoj*[2], synes det ikke at være nogen dristig slutning, at det er denne fyrstes navn, vi møder på Sønder Vissing-stenen som Harald Gormssöns svigerfader. At han i hvert fald har hørt til denne slægt, tör anses for utvivlsomt[3].

Medens *Mistiwi* altså er et ægte slavisk navn, er *Tófa*, hunkönsformen til det i vore runeindskrifter overordenlig almindelige *Tófi*, et lige så velkendt nordisk navn. Dette navn har den vendiske fyrstedatter, der blev Harald blåtands hustru, derfor næppe båret i sit hjem; men vi må antage, at hun i Danmark har ombyttet sit slaviske navn med et nordisk, hvad der jo ikke var usædvanligt. At hun hurtig blev helt fortrolig med sit nye fædrelands skikke, synes sikkert at turde sluttes deraf, at hun rejser et nordisk *kumbl* til sin moders minde.

Navnet på Toves moder erfarer vi dog ikke. Medens runeindskrifterne nemlig så godt som altid anfører navnene på de mænd, til hvis minde stenene er rejste, udelades kvindernes navne meget ofte, og kun deres slægtskabsforhold til dem, der rejste stenen, angives; således også på Sønder Vissing-stenen.

---

[1] Baudouin de Courtenay, O drevne-pol'skom jazykě do XIVgo stolětija („Om det gammel-polske sprog indtil 14. årh."), Leipzig 1870, hvori forfatteren ved hjælp af en righoldig samling af egennavne fra ældre latinske dokumenter søger at bestemme lyd- og formudviklingen i Polsk för det 14. årh. Som eksempler på navnets forskellige skrivemåde anfører jeg herfra: *Mistiwoj* (1247), *Mistivoius* (1286), *Mistivogius* (1283), *Mstivuj* (1239), *Mystiuuy* (1243), *Mistiuugio* (1264).

[2] F. Boll, „Ueber den Obotritenfürsten Mistuwoi" i Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, herausgeg. von G. C. F. Lisch, 18. Jahrg. (Schwerin 1853), s. 160 ff. — Navnet skrives hos de ældre forfattere på forskellig måde. Medens Widukind, Res gestæ Saxonicæ III, 68 (Monum. Germaniæ historica, Scriptores III, 463) kalder ham *Mistav*, finder vi hos Thietmar af Merseburg, Chronicon II, 9, III, 11 og IV, 2 (Monum. Germ. hist., Scriptores III, 748, 764, 768) *Mistui*, men III, 11 (smst. 764 f.) også *Mistuwoi*, *Mystuwoi*. Adam af Bremen har II, 40 formen *Mystiwoi* (det tilhørende schol. 28 *Mistiwoi*) og Helmold, Chronica Slavorum I, 16, 20 (Monum. Germ. hist., Scriptores XXI, 23 f., 27) *Mistiwoi*.

[3] Langt senere møder vi en enkelt gang *Mistiwi* som navn i den danske kongeslægt. Således hed nemlig ifølge Roskildekrøniken en af Harald kesjas mange sönner, som Erik emun lod dræbe (SRD I, 384, hvor navnet har formen *Mistiuint*, medens det I, 61 not. a skrives *Mistiwit*). Der er dog næppe grund til at antage, at Harald kesjas sön er opkaldt efter Harald blåtands svigerfader; det er langt snarere en senere polsk eller vendisk fyrste, efter hvem den danske kongesön har fået navn.

Når Tove i indskriften kalder sin kongelige ægtefælle „den gode“, tör vi vel heri se et vidnesbyrd om det kærlige forhold, der har hersket mellem kongen og dronningen. Dette tilnavn havde hustruen jo i hvert fald ret til at bruge som et udtryk for sine personlige følelser, selv om folkets dom om Harald, når vi skal slutte fra krønikernes meddelelser, gik i en helt anden retning. Det fortjæner dog at fremhæves, at Roskildekrøniken i dette som i flere andre tilfælde afviger fra de øvrige beretninger, idet den netop kalder Harald „mitissimus“ i modsætning til faderen Gorm, der stemples som „crudelissimus“ (SRD I, 375). Men Roskildekrønikens *mitissimus Harald* stemmer jo fuldstændig med Sønder Vissing-stenens *Haraldr hinn góði*. At Tove ikke i indskriften også kalder Harald „konge“, således som han selv kalder sig på den större Jællinge-sten, bör ikke vække vor forundring og kan ingenlunde med Rafn (Antiquar. Tidsskrift 1852—54, s. 295 ff.) bruges som bevis for, at Sønder Vissing-stenen er rejst, för end Harald blev konge, hvad indskriftens hele karakter bestemt modsiger. På lignende måde kalder Sven tjugeskæg sig selv konge på Danevirke-stenen, medens hans ‘hjemfælle’ Torlv på den samtidige Hedeby-sten kalder ham slet og ret Sven uden nogen tilföjelse.

Rune- og sprogformer viser, at Sønder Vissing-stenen tilhører sidste halvdel af det 10. årh.; den er næppe ældre end 960 og ikke yngre end 980.

Den vendiske fyrstedatter, der var gift med Harald blåtand, og som sammen med ham jævnlig har opholdt sig på kongsgården i Jællinge, har altså i Danmark på gammel nordisk vis rejst et kumbl (gravhöj og runesten) til minde om sin afdøde moder, ligesom Harald selv en halv snes år senere fuldendte det stolte mindesmærke i Jællinge efter sine forældre ved at rejse runestenen. Vi må da snarest antage, at moderen har opholdt sig hos datteren i Jylland, og at hun er død under opholdet her, hvor hun vel har haft bolig nogle mil nord for Jællinge i egnen omkring det nuværende Sønder Vissing. Var runestenen funden i eller tæt ved Jællinge, kunde man måske fristes til at anse det af Tove rejste kumbl for et mindekumbl efter moderen, der var død og jordet i sit hjem.

Et spörsmål, som endnu kan rejses med hensyn til indskriften på Sønder Vissing-stenen, men som næppe lader sig besvare ved de midler, der for tiden står til vor rådighed, er, om den kan antages at være indhugget af en dansk mand, eller om den ikke snarere på grund af ᛦ-runens anvendelse i ᚴᛦᛏ, en brug, som ikke med sikkerhed lader sig påvise i ægte danske indskrifter, skyldes en svensk runerister og da snarest en mand fra Vestergötland, som har opholdt sig ved det danske hof.

6–8. HÄLLESTAD-STENENE I–III

Hällestad sogn, Torna herred, Skåne

(undersøgte d. 29. Juli og d. 4. August 1876).

Disse tre samtidige og, som vi senere skal se, også på anden måde sammenhørende runestene, af hvilke i hvert fald de to efter indskrifternes eget udsagn oprindelig har stået på en höj, havde fra gammel tid plads i muren i Hällestad kirke (omtr. 2 mil øst for Lund), hvor de atter blev indsatte ved kirkens restauration i nyere tid.

Da Magnus Petersen og jeg første gang (i Juli 1876) besøgte disse stene i selskab med Sophus Bugge, fandt vi dem i en tilstand, som i höj grad vanskeliggjorde undersøgelserne, idet de var indsatte således i kirkemuren, at omridsene for en stor del var ukendelige, og da kirken for tre år siden var bleven overkalket, havde runestenene også fået et overtræk af kalk, som var så stærkt, at no. II var helt skjult, så at vi i nogen tid søgte den forgæves; af no. III var derimod kun indskriften selv overkalket (!), medens den midterste indskriftløse del af stenen var fri. No. I havde lidt mindst ved overkalkning; men den var indmuret således, at den sidste linje i indskriften for en del var skjult (sml. nedenfor). Ved vore egne anstrængelser og ved hjælp af skolelæreren i Hällestad og en murer lykkedes det os dog i forholdsvis kort tid at få alle stene rensede og så meget borthugget af kalken og murstenene, der omgav dem, at både indskrifterne og omridsene af stenene kom fuldstændig frem.

For imidlertid at vinde större klarhed med hensyn til enkelte tvivlsomme punkter besøgte jeg nogle dage senere atter Hällestad og kunde da foretage undersøgelserne i heldigere vejr og bedre belysning end første gang. Det lykkedes mig også ved denne lejlighed at tage et par fortræffelige aftryk af den tidligere urigtig læste næstsidste linje på no. I, hvad den stærke blæst havde umuliggjort ved mit tidligere besøg.

Ingen af Hällestad-stenene var kendte af Worm, hvorimod de alle tre gengives i Bautil (I under no. 1172, II og III under no. 1164), men således, at sidste linje af I mangler og af III indskriftens sidste halvdel. Disse dele af indskrifterne var den gang skjulte af muren og opdynget jord. De fuldstændige indskrifter på alle tre stene blev først offenliggjorte 1828 af J. Akerman i „Försök till Beskrifning öfver Hellestads Pastorat“, hvor de s. 70 ff.

i det hele gengives ret nöjagtig (derefter hos Liljegren, Run-Urkunder no. 1440—42 og hos C. C. Rafn, Antiquités de l'Orient, Copenh. 1856, s. 182 ff.). Min læsning og tolkning af no. I findes hos E. v. der Recke, Principerne for den danske Verskunst I (1881), s. 88 f., min læsning af no. I og no. II hos G. Stephens, Old-northern Runic Monuments III (1884), s. 417.

Hällestad-stenen I.

Denne sten er indsat i det sydøstlige hjörne af kirkemuren med toppen vendt nedad, således at forsiden eller indskriftens hovedside med de fire linjer vender mod syd, kanten med de to linjer mod øst og bagsiden med slutningslinjen mod nord. Denne sidste side af stenen var indmuret således, at de fleste runer viste sig meget utydelig, og det sidste ord (der altså efter stenens stilling er nærmest ved jorden) endogså var helt skjult af mursten og kalkpuds. Det lykkedes mig dog at få så meget heraf borthugget, at hele indskriftlinjen blev tydelig lige til den sidste runes første bistav; men om den øvrige del af denne rune (ᛦ) er skjult af muren, eller om der på dette sted er afslået et mindre stykke af stenen, var det ikke muligt at afgöre med sikkerhed.

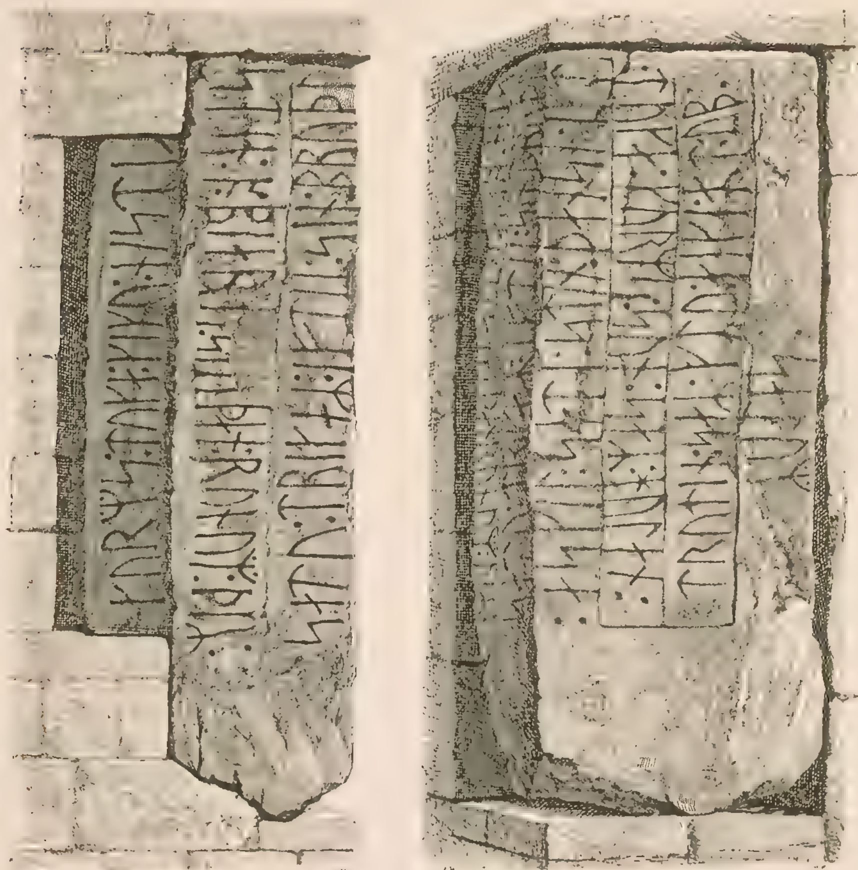
Stenen, der består af rødlig granit, er 4′ 4″ lang; bredden af den mod syd vendende side (forsiden) er mellem 1′ 5″ og 1′ 7″, af kanten, der vender mod øst, mellem 11″ og 1′. Runerne er i gennemsnit 4″ höje. Omstående afbildning er naturligvis stillet således, at toppen af stenen vender opad; men det er tillige antydet, hvorledes den er indmuret i kirken. Når afbildningen vendes om (stilles på hovedet), giver den altså et nöjagtigt billede af stenen, som den ved min undersøgelse fandtes indsat i kirkemuren.

Da stenen er meget ru og har mange gamle afflisninger og rævner (skører), er indskriften på flere steder unöjagtig gengivet ikke blot i Bautil, men også hos Akerman.

A. Forsiden (mod syd). Indskriften på denne side begynder med linjen til venstre og løber derpå bustrofedon. I første linjes andet ord (sati) går en afflisning midt over ᛋ, på bægge sider af hvilken enderne af bistaven dog endnu viser sig tydelig; afflisningen har foranlediget Åkerman til at læse ✱ i steden for ᛋ. I ifti ses nu kun nogle svage spor af det sidste ᛁ, hvis nederste del dog er ganske tydelig. Der har herefter uden tvivl fulgt et ᛦ (sml. iftiʀ på den næste side), som efter Åkermans tegning formodenlig af hensyn til pladsen har måttet anbringes på toppen af stenen, hvor det således vel endnu findes, men hvoraf det på stenens nuværende plads ikke er muligt at opdage noget spor (da Bautil kun har afti med ᛋ urigtig for ᛁ, må ᛦ også have været skjult den gang). Der er næppe grund til at antage, at et lille stykke af stenen, hvorpå ᛦ har stået, er afslået.

Foran tuka i begyndelsen af anden linje står to punkter, af hvilke det nederste løber sammen med en skøre i stenen; det øverste, der endnu er meget klart, findes rigtig i Bautil, men ikke hos Åkerman. I kurms har m-runen to sikre punkter, der er oversete i Bautil, men vistnok bægge findes hos Åkerman, på hvis afbildning runens höjre side dog er noget beskadiget og derfor ikke ganske tydelig.

Ujævnhederne i stenen foran trutin i begyndelsen af tredje linje er af Akerman urigtig opfattede som to punkter. Af de to punkter mellem saʀ og flu er det nederste

Hällestad-stenen I.

temmelig svagt, men utvivlsomt. I ordet aigi er ᚴ-runen efter min mening sikkert stungen. Da der imidlertid ellers ingen stungne runer forekommer i indskriften, og da i så ru stene

som denne en ujævnhed eller en naturlig fordybning ofte kan få en påfaldende lighed med et hugget punkt, kunde det naturligvis være fristende at anse punktet i ᚵ for tilfældigt. Det har dog så bestemt karakter af at være hugget (hvad der f. eks. ikke er tilfældet med en tilfældig fordybning mellem hoved- og bistav i ᚦ i ordet stuþan på næste side), at jeg ikke nærer tvivl om, at her skal læses ᚵ, ikke ᚴ. Et enkelt stunget ᚴ, i hvilket punktet er meget klart, forekommer også på den samtidige Sjörup-sten.

Efter ub findes to sikre punkter, der også gengives i Bautil, men ikke hos Akerman. De to punkter foran salum er oversete både i Bautil og af Akerman; skönt de ikke er stærkt fremtrædende, er de dog fuldkommen sikre ligesom punkterne i ᛘ, der også mangler i Bautil. Derimod findes der efter salum kun naturlige ujævnheder i stenen, men ingen punkter som i Bautil og hos Akerman.

B. Kanten (mod øst). Indskriften her begynder i linjen til höjre. Foran det første ord satu har Akerman urigtig to punkter. I ordet trikaʀ går en lille udflisning på höjre side af ᛏ hen over ᚱ og ᛁ; men alle runerne er ganske tydelige og rigtig læste af Akerman, hvorimod Bautil her har ordet ᛋᛏᛁᚾᛁᚾ stinin, der kun kan være fremkommet ved konjektur, fordi man ikke forstod indskriften.

I iftiʀ er bistavene i ᛦ beskadigede ved afskalning og de lævnede spor meget svage, men dog sikre. I bruþr er det sidste ᚱ meget utydeligt, da kun øverste del af bistaven er kendelig; hele runen er derfor noget usikker, idet der efter de lævnede spor også kunde læses ᚢ. I så fald måtte man antage, at et efter ᚢ følgende ᚱ havde stået på toppen af stenen (ligesom ᛦ i iftiʀ sidst i første linje på forrige side); men da både Bautil og Akerman har bruþr, og da der hos den sidste ikke findes nogen antydning til en derefter følgende rune således som i iftiʀ på forsiden, er det sandsynligst, at runeristeren her af hensyn til pladsen har brugt den forkortede skrivemåde bruþr for bruþur (sml. skrivemåden brþur på Hällestad-stenen II).

I begyndelsen af den følgende linje har både Bautil og Akerman ordet ᛋᛅᛘ sam (Bautil med et punkt mellem ᛅ og ᛘ) for det aldeles sikre ᛋᛏᛁᚾ stin, som Bugge og jeg straks læste uafhængig af hinanden. Også i den følgende utydelige del af indskriften stemmede Bugges og mine resultater overens, og deres rigtighed bestyrkedes yderligere af to fortrinlige aftryk, som det ved min sidste undersøgelse lykkedes mig at tage af denne linje. Meget stærke afflisninger og ujævnheder strækker sig fra ᛋ (i stin) hen over de fire første ord i linjen og har foranlediget de ældre urigtige læsninger af flere runer: en ujævnhed, som løber fra ᛋ hen over midten af ᛏ-staven, har bevirket, at man i steden for ᛏ har læst ᛅ, idet ujævnheden er bleven opfattet som bistaven i et ᛅ, medens man har overset de tydelige, om end ikke stærkt fremtrædende bistave i ᛏ, som rigtignok er temmelig små i forhold til hovedstaven i den noget langstrakte rune. Efter ᛏ følger et tydeligt ᛁ og dernæst ᚾ med to punkter efter. En rundagtig ujævnhed til höjre for ᛏ løber over den øverste del af ᛁ-staven ud i ᚾ og er i forbindelse med toppen af denne rune bleven opfattet som bistavene i et ᛘ (der dog snarest, som afbildningen viser, måtte have formen ᛙ), medens man har overset hele den øvrige meget klare del af ᚾ-runen.

Af de efter stin : følgende runer er ą : bia også rigtig gengivne i Bautil og af Akerman; men derefter har Bautil bik : suni : an, Åkerman rik : sauþan :. Indskriften har sikkert på dette sted været lige så affliset og utydelig, den gang Bautils og Åkermans afskrifter blev tagne, som nu; men heldigvis er de lævnede runespor så sikre, at vi ikke kan være i tvivl om, hvad der oprindelig har stået. Efter bia følger et ᚱ med meget stærkt udfliset bistav, hvoraf den midterste del ganske mangler, så at det med Bautil let kunde tages for ᛒ. Efter ᚱ ses en ret stav, som endnu kan følges helt op gennem afflisningen, og derpå nederste del af en anden ret stav. Disse to stave er i Bautil og hos Åkerman læste som ᛁᚴ ik; men alene betragtningen af bægge staves indbyrdes forhold og deres forhold til de følgende tegn gör det langt sandsynligere, at her står ᚴᛁ end ᛁᚴ. Det punkt, som findes efter den sidste stav lige ved dens fod, står nemlig så tæt ved denne, og afstanden mellem staven selv og det følgende ᛋ er så lille, at vi her langt snarere må søge et ᛁ end en rune med bistav. Derimod er der i rummet mellem denne og den foregående stav ret god plads til bistaven i et ᚴ. Ved min sidste undersøgelse fandt jeg også i afskalningen ganske sikre spor af bistaven så vel som af det øverste punkt mellem ᛁ og ᛋ. På mine aftryk viser bægge dele sig om muligt endnu klarere end på stenen selv. Der er således ingen tvivl om, at der her ligesom på Hällestad-stenen II står biarki i steden for det af Åkerman urigtig læste biarik.

Af det efter biarki følgende ᛋ er så meget lævnet, at det ikke blot er ganske sikkert, men også ses at have været forholdsvis kort i den nederste stav. Af staven efter ᛋ er kun den nederste del uskadt; men hele den øverste del følges endnu svagt i afskalningen så vel som bistavene ved dens top, der viser, at her har stået et ᛏ. Den næste rune er et tydeligt ᚢ, i hvilket både hoved- og især bistaven endnu sikkert kan følges i afflisningen; også på aftrykkene står denne rune ganske tydelig.

Hele den øvrige del af indskriften i denne linje er klar. Efter ᚾ følger to punkter, af hvilke det nederste dog er svagt; de findes hos Åkerman, men ikke i Bautil. De to punkter i ᛘ er meget tydelige (næsten endnu stærkere fremtrædende end i ᛘ-runerne på forsiden); de gengives også hos Åkerman, men er som sædvanlig oversete i Bautil. For ᛦ i þiʀ har Bautil ᛘ, uden tvivl ved konjektur, idet man har trot, at ordet skulde forbindes med det foregående runum, en antagelse, der lå temmelig nær, da den sidste linje, til hvilken þiʀ hører, ikke findes på tegningen i Bautil og altså den gang har været skjult.

C. Bagsiden (mod nord). Linjen på denne side, der som sagt mangler i Bautil, men findes hos Åkerman, er på stenens nuværende plads temmelig vanskelig at undersøge nöjagtig (sml. ovenfor). Der er dog ingen tvivl om nogen rune, og Åkermans gengivelse er i det hele korrekt; han har heller ikke overset punkterne i ᛘ i denne linje, som rigtignok også er ualmindelig kraftige. Denne sjældne m-form (ᛘ) bruges altså overalt i indskriften. Kun i ordet kiku har Åkerman urigtig læst ᚾ for ᛁ, idet en lille naturlig skøre i stenen er bleven opfattet som bistav i ᚾ. Det sidste ᛦ (i nistiʀ) er fuldstændigt hos Åkerman; men nu er alene bistaven til venstre synlig, som det endda kun med stort besvær lykkedes mig at få frem (se ovenfor).

Hele indskriften gengiver jeg da således:

(A) : askil : sati : stin : þansi : ifti[ʀ]
: tuka : kurms : sun : saʀ : hulan :
trutin : saʀ : flu : aigi : at : ub :
: salum
(B) satu : trikaʀ : iftiʀ : sin : bruþ(r)
stin : ą : biarki : stuþan : runum : þiʀ :
(C) kurms : tuka : kiku : nistiʀ

askil skrives her med ᚼ, hvorimod Hällestad-stenen II har ąskautr og Hällestad-stenen III ąsbiurn.

saʀ på det første sted er hensynsform til *sik* = sąʀ på den större Jællinge-sten (s. 28). At det andet saʀ ikke er = *sá eʀ* ɔ: det påpegende *sá* forbundet med det henvisende *eʀ*, altså en yngre form for sas, synes ordstillingen mig at vise. Ligesom på Hällestad-stenen II har saʀ her samme betydning som han i andre indskrifter og er en ved analogi dannet sideform til sa, der ikke blot forekommer i flere skånske og jyske runeindskrifter fra sidste halvdel af det 10. årh., men også et par gange i den ældre Vestgötalag (se „Navneordenes böjning i ældre Dansk“, s. 118 not. 3; „Den historiske sprogforskning og modersmålet“, s. 36 = Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868, s. 292). Nf. ent. saʀ bruges her ganske på samme måde som nf. flt. þiʀ i indskriftens slutning.

flu ɔ: *fló*, gammel fortidsform til *flýja* (*flœja*); sml. min oldnord. læsebog[4], s. XXXVI.

aigi skrives på den samtidige Sjörup-sten aki. Overgangen fra tvelyd til enkeltlyd må derfor antages at være indtrådt i dette som i andre tilfælde. I disse indskrifter finder vi vistnok de ældste eksempler på biordet *æigi* (*égi* eller *ǽgi*), 'ej', 'ikke'.

ub : salum skrives også på Sjörup-stenen med skilletegn (sml. foran s. 62). Om formen har lydt *sǫ̊lum* med omlyd eller *salum* er tvivlsomt. Det samme gælder det følgende satu (sml. Die runenschrift s. 316 f.).

trikaʀ har bortkastet *j*, som endnu findes i Hedeby-stenens trekiaʀ ɔ: *drængjaʀ*, en særlig dansk-svensk form — oldisl. *drengir* (se „Navneordenes böjning i ældre Dansk“, s. 55). *drængʀ* har naturligvis den gamle betydning 'gæv (dygtig, tapper) mand', der er almindelig i oldsproget og på runestenene.

ą biarki, *ą́ biargi*, 'på bjærget' ɔ: på höjen, idet 'bjærg' på Dansk i mangfoldige tilfælde har betydningen 'höj, bakke'. Samme udtryk finder vi på Hällestad-stenen II nu skal statą stin ą biarki; men medens hensynsformen *biargi* der er korrekt i forbindelse med *standa*, ventede vi måske snarere genstandsform i forbindelse med *sætja*. Hensynsformen er dog også her fuldt berettiget, da *sætja* har samme betydning som *résa* 'rejse', og der ikke tænkes på stenens flytning op på höjen.

stuþan ɔ: *stǿðan* af tillægsordet *stǿðr* (= oldnord. *stœðr*), 'som står', 'som skal eller vil blive stående' (sml. aft ruulf stątʀ [st]ain sasi Flemløse-stenen, nu skal statą stin ą biarki Hällestad-stenen II, stin kuask hirsi stąnta ląki . . . uarþa Års-stenen).

Nöje forbundet med stin ą biarki stuþan er runum, „stenen, som skal stå på bjærget med sine runer" ɔ: „runestenen på höjen". Hensynsformen runum uden styrende forholdsord (maþ eller miþ „med") vilde næppe kunne bruges i prosa, men forklares her af versformen.

kurms tuka — tuka kurms suni som i prosaen i indskriftens begyndelse. I øvrigt stemmer kurms tuka jo med forbindelser som *Pálna-Tóki*.

kiku ɔ: *gingu*; sml. oldnord. læsebog[4], s. XII not. 1.

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Áskell satti stén þannsi æftiʀ Tóka Gorms sun, sǽʀ hollan dróttin.
Sáʀ fló égi
at Uppsalum.
Sattu drængaʀ
æftiʀ sínn bróður
stén ą́ biargi
stéðan rúnum.
Þéʀ Gorms Tóka
gingu nǽstiʀ.

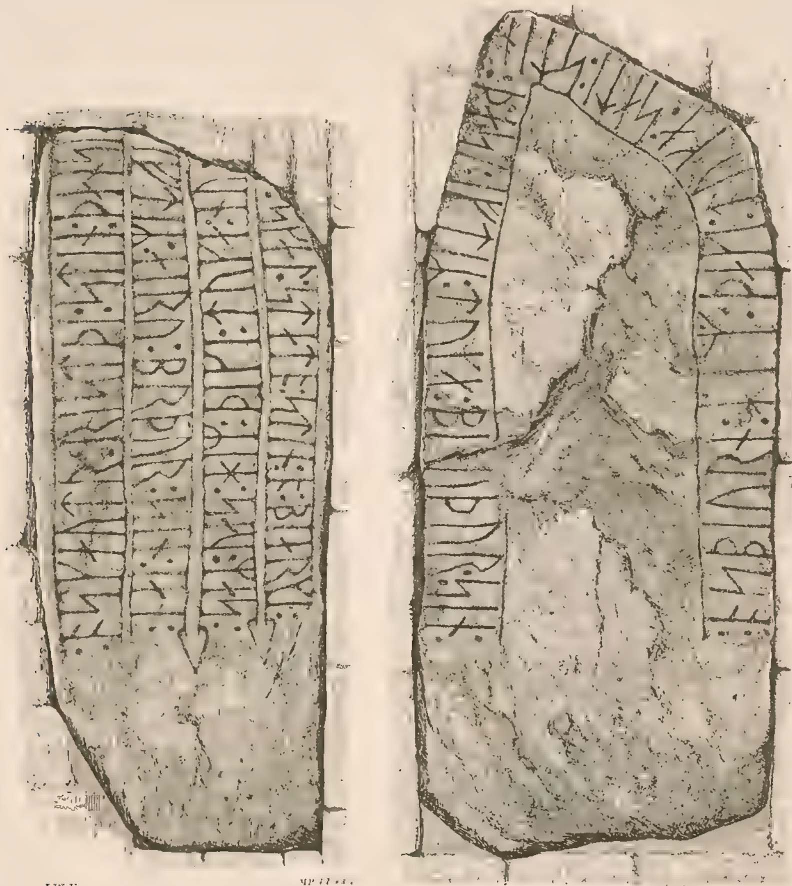
„Askel satte denne sten efter Toke Gormssön, sin hulde drot.
Han flygted ej
ved Upsala.
Satte helte
efter sin broder
sten på 'bjærget' (höjen)
'støt' (som står fast) med runer.
Gorms sön Toke
gik de nærmest".

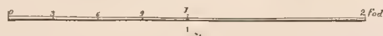
Medens det kan synes noget usikkert, om de to linjer *Sáʀ — Uppsalum* virkelig skal opfattes som vers (sml. under Sjörup-stenen), er den følgende halvstrofe (*Sattu — rúnum*) trods det mindre heldige valg af rimordene i det første linjepar hævet over al tvivl. Verskarakteren røber sig tydelig både i rimet, ordstillingen og brugen af hensynsformen *rúnum*. Det samme gælder de to sidste linjer, hvor ligeledes rim, ordstilling og forbindelsen *Gorms Tóka* i modsætning til prosaens *Tóka Gorms sun* viser versformen.

Hällestad-stenen II.

Stenen, der består af rødlig granit, var tidligere indmuret mod syd, men indsattes ved kirkens restauration i den nordre side af den østlige kirkemur. Den er 4' 1½" lang og indtil 1' 8" bred. De störste runer er henved 5" höje, de mindste næppe 3".

Indskriften, der er meget klar og tydelig, begynder i linjen til venstre og løber derpå bustrofedon. Den er fordelt i fire linjer, som adskilles ved dobbelte rammestreger,

Hällestad-stenen II. Hällestad-stenen III.

der fortil forbindes ved tre ensartede småornamenter, af hvilke det til venstre dog kun kan følges svagt. Ornamenterne ligner i form nærmest spydspidser, men minder i øvrigt

om de fra andre runeindskrifter kendte slangehoveder, som dog her mangler de for disse hoveder karakteristiske store öjne.

Åkerman har i det hele gengivet indskriften korrekt på et par småting nær (hans u i ąskautr er ufuldendt i bistaven, mellem br og þur i brþur findes et urigtigt punkt), hvorimod tegningen i Bautil indeholder flere fejl, der dog ikke behøver at omtales nærmere.

Efter þansi findes et par små fordybninger lige ude i kanten af stenen, der vistnok er lævninger af to punkter, som Åkerman har. ᛘ-runen (i him : þiki) har ingen punkter som på de to andre Hällestad-stene. Efter nu har Åkerman to punkter; störste delen af det øverste ses endnu i kanten af stenen, medens der af det nederste kun findes et svagt spor. Foran skal har Åkerman ingen punkter; men det nederste er fuldstændigt og ganske tydeligt, og af det øverste ses et svagere spor i kanten. De spor af punkter, som endnu findes på toppen af stenen ved første, tredje og fjærde linje[1], viser, at dens øverste kant er lidt beskadiget, idet nogle småfliser er afslåede. Et större stykke kan ikke være hugget bort, da intet mangler i indskriften, og at stenen oprindelig har haft væsenlig samme form som nu, fremgår af den stærke svingning, som l-runerne har i slutningen af þansi og i begyndelsen af iftiʀ; disse l-former er sikkert forsætlig rundede efter stenens form. Ligeledes har ᛋᚴ i begyndelsen af fjærde linje væsenlig den oprindelige höjde.

Ordene ristþi i første linje, airu og brþur i anden er meget tydelige og kan ikke give anledning til nogen som helst tvivl. Særlig bemærker jeg, at der ikke, hvad man mulig kunde formode, for ᛆᛁᚱᚢ kan læses ᛆᛁᚱᛁᚴ.

Indskriften lyder:

: ąskautr : ristþi : stin : þansi :
[:?] iftiʀ : airu : brþur : sin : ian :
: saʀ : uas : him : þiki : tuka : nu :
: skal : statą : stin : ą : biarki :

ristþi er naturligvis fortid af risa, ikke af rista, da det hed *rísta rúnaʀ*, men *ræisa* (*résa*) eller *sætja stæin* (*stén*). Skrivemåden ristþi kunde opfattes som en blanding af den ældre og nyere form (risþi—risti); men da man på Hällestad-stenens tid og længe efter endnu stadig skrev risþi, anser jeg ristþi for en fejl af runeristeren, som først urigtig havde hugget ᛏ for ᚦ, hvilket han derpå søgte at rette ved at tilföje ᚦ.

airu, genstandsform af aira, et mandsnavn, som ellers ikke kan påvises, og hvis etymologi er ganske usikker. Tvivlsomt er det også, om navnet endnu har bevaret tvelyden, eller om ᛆᛁ kun er den gamle skrivemåde for *é* (sml. aigi Hällestad-stenen I).

brþur for bruþur; sml. bruþr Hällestad-stenen I.

him : þiki ɔ: *hémþegi*, ældre *hæimþegi*, egl. „som får, modtager (*þiggja*) hjem hos én“, 'hjemfælle' (sml. husfælle). Ordet forekommer oftere på danske runestene, men ikke i den norsk-islandske litteratur, som derimod har sammensætningerne *farþegi*, som får,

[1] Mulig har der også oprindelig været et par punkter foran anden linje.

modtager skibslejlighed, overfart ɔ: passagér på et skib, og digterisk *arfþegi*, arving, *heiðþegi*, som modtager, får sold ɔ: drabant; dette sidste ord, der hos Sigvatr Þórðarson forekommer for det sædvanlige *hirðmaðr*, *húskarl* (Snorra Edda I, 458), svarer i betydning nöje til runestenenes *hæimþegi*, *hémþegi*, som ligeledes bruges om fyrsters eller andre höjtstående mænds fornemste tjænere, der havde ophold hos dem, hørte til deres hird.

skal er i betydning ikke væsenlig forskelligt fra det i lignende forbindelser ellers hyppigere brugte mun; skal er dog et noget stærkere udtryk end mun.

statą] angående ą sml. Die runenschrift s. 322.

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Ą́sgótr résþi stén þannsi æftiʀ 'Æiru' bróður sínn; en sáʀ was hémþegi Tóka.
Nú skal standa
sténn ą́ biargi.

„Asgøt rejste denne sten efter 'Eira' sin broder; men han var Tokes hjemfælle.
Nu skal stenen
stå på 'bjærget' (höjen)".

At versformen i indskriftens slutning er lige så bevidst som i slutningen af indskriften på Hällestad-stenen I, vil næppe nogen drage i tvivl.

Hällestad-stenen III.

Også denne sten var ligesom no. II tidligere indmuret mod syd, men blev ved kirkens restauration flyttet til den søndre side af den østlige mur.

Stenen, der består af rødlig granit ligesom de to andre Hällestad-stene, er 4' 9" lang og 2' bred. Runerne er fra $3^1/_2$ til $5^1/_2$" höje (den största, ᛘ i him, næsten 6").

Indskriften, der løber i et bånd fra höjre til venstre langs stenens kant, er i alt væsenligt rigtig gengivet af Åkerman. Derimod mangler den linje, der følger efter stin, i Bautil og har altså den gang været skjult.

I ordet him findes de störste runer i indskriften; h-runen har bistavene langt nede på hovedstaven, og i m-runen er punkterne stærkt fremtrædende, uagtet de mangler hos Åkerman (Bautil har i steden for him ordet auk!). I þaki findes en lille ujævnhed mellem ᚠ-runens hoved- og bistav, der dog ikke kan opfattes som hugget punkt. Åkerman har to punkter både efter stin og foran þasi; men det er kun nogle små ujævnheder lige i kanten af stenen, der hos Åkerman ligesom i Bautil er opfattede som punkter efter stin. Gennem det første ʀ i bruþur går en skøre, som har gjort bistaven i denne rune næsten ukendelig; ligeledes er toppen af det derefter følgende ᚢ meget svag.

Da slutningen af indskriften for symmetriens skyld ikke gærne måtte nå længere ned på stenen end begyndelsen, er ᛋ i sin rykket temmelig nær ind til det foregående ʀ, og de to punkter mellem disse runer står derfor meget skråt for hinanden.

Indskriften lyder:

: ąsbiurn : him : þaki : tuka : sati : stin
: þasi : iftiʀ : tuka : bruþur : sin :

him : þaki med skilletegn efter him som på II; men medens denne i sidste led bruger den sædvanlige skrivemåde þiki, finder vi her þaki.

þasi = þansi på I og II. Formen þasi forekommer så ofte i samtidige indskrifter, at jeg er tilböjelig til at anse den ikke som forkortet skrivemåde for þansi, men som en virkelig sideform hertil med bortkastet nasal.

bruþur skrives her fuldstændig, medens I har bruþr og II brþur.

På Olddansk gengiver jeg indskriften:

Ąsbiorn, hémþegi Tóka, satti stén þasi æftiʀ Tóka bróður sínn.

„Asbjörn, Tokes hjemfælle, satte denne sten efter Toke sin broder".

At de tre Hällestad-stene er samtidige, fremgår med sikkerhed af deres rune- og sprogformer. Men der findes andre overensstemmelser, som tyder på en endnu nöjere forbindelse mellem de tre stene. Jeg lægger ingen vægt på, at den samme stenart, en rødlig granit, synes at være brugt til dem alle, da dette jo i det höjeste kan vise, at de tilhører samme egn, hvad også deres findested godtgör. Derimod fortjæner det at fremhæves, at den meget sjældne form af m-runen ᛘ forekommer på I og III, at slutningen af indskrifterne på I og II er i versform, og at vi i disse vers på bægge stene møder udtrykket *ą biargi*.

Af indskrifternes samtidighed og overensstemmelse i andre henseender tör vi da med sikkerhed slutte, at også den *Toke*, der i alle tre indskrifter nævnes som en fornem og mægtig mand, omgiven af hirdmænd (*hémþegaʀ*), må være én og samme person, nemlig høvdingen *Toke Gormssön*, som han kaldes i den længste indskrift (på I), der meddeler os, at „Askel satte stenen efter sin hulde drot Toke Gormssön, der ikke flygtede ved Upsala", medens det i verset i indskriftens slutning hedder, at „de tapre mænd, der stod Gorms sön Toke nærmest i slaget, rejste hans mindesten på höjen". Toke selv er altså falden i et slag ved Upsala; men hans trofaste mand Askel og de stalbrødre, der undkom sammen med ham, har i deres hjem i Skåne rejst en höj med mindesten efter den „hulde drot" — altså et mindekumbl, da det ikke kan antages, at Tokes lig er ført med til Skåne og höjlagt der.

Den anden sten har en broder rejst til minde om en af Tokes hirdmænd, der altså må være falden i slaget med sin herre, og den tredje har en af Tokes hjemvendte hirdmænd rejst efter sin faldne broder. Også disse to stene er altså mindesmærker, rejste efter døde, der hvilede andetsteds.

Om slaget ved Upsala handler også det følgende mindesmærke, den med Hällestad-stenene samtidige sten fra Sjörup. Til behandlingen af denne opsætter vi derfor den nærmere omtale af det nævnte slag så vel som af Tokes deltagelse deri.

---

9. SJÖRUP-STENEN

Sjörup sogn, Ljunits herred, Skåne

(undersøgt d. 27. August 1876 og d. 25. August 1882).

Denne på grund af sit indhold mærkelige og derfor oftere omtalte runesten stod i Worms tid uskadt tæt ved Sjörup kirke i en bæk, hvor den var stillet sammen med andre stene for at tjæne som bro for fodgængere. Efter indbyggernes sigende skulde den tidligere have stået på en höj, som endnu sås i nærheden (Mon. Dan. s. 185). Langt heldigere end hos Worm, på hvis afbildning indskriftens hele karakter er i höj grad forvansket, gengives indskriften i Bautil no. 1169. Herefter anføres den hos Liljegren (Run-Urkunder no. 1431) med den bemærkning: „Stenen er nu sprængt i 6 stykker og lagt i Skifarps bro". Dette barbari er altså øvet, da den nye bro i Skifarp (Vemenhögs herred), godt en halv mil sydvest for Sjörup, blev bygget. I dennes hvælving lykkedes det mig også efter en lang og besværlig undersøgelse, som for en del måtte foretages i vandet, at finde de fem stykker af stenen, der er sammenstillede på min afbildning, således at enkelte af de ved kløvningen ødelagte runer på disse stykker så vel som runerne på det manglende sjætte stykke er udfyldte (punkterede) ved hjælp af tegningen i Bautil.

För end jeg begav mig til Skifarp bro, havde jeg af rektor Bruzelius i Ystad erfaret, at han ved en tidligere undersøgelse på stedet havde genfundet tre af de af Liljegren omtalte seks stykker af stenen, af hvilke han med sædvanlig velvilje viste mig sin tegning. Disse tre stykker (de tre øverste större stykker med runer på min afbildning), der heldigvis er indsatte således, at indskriftsiden vender udad, viser sig også meget tydelig i brohvælvingen, da de skarpt og dybt huggede runer træder særdeles klart frem i den grå, grovkornede, lidt rødlige granit. Derimod varede det nogen tid, för end jeg opdagede det mindre fjærde stykke af stenen (den nederste del til venstre), eftersom runerne på dette stykke for största delen var skjulte af kalk, som jeg måtte hugge bort, för end de kom til syne. Endelig lykkedes det mig også at opdage et femte stykke uden indskrift, som imidlertid ved sin masse tydelig viste sig at tilhøre samme sten som de fire nævnte stykker med runer, og hvis form satte det uden for al tvivl, at vi her havde stenens top, ikke det nederste stykke til höjre. Hvis dette stykke, hvad der jo både i sig

selv er höjst sandsynligt og også stemmer med Liljegrens angivelse, virkelig findes i broen, må det være indsat således, at runerne og uden tvivl også selve stenen er aldeles skjulte. Det sjætte til Sjörup-stenen hørende stykke lykkedes det mig nemlig uagtet al min søgen hverken at opdage ved min første undersøgelse 1876 eller ved en fornyet lige så omhyggelig undersøgelse 1882.

Skifarp bro med stykkerne af Sjörup-stenen.

Angående de øvrige fem stykker, hvis plads og stilling i brohvælvingen ses på ovenstående prospekt, bemærkes følgende:

Når man fra höjre side af vejen, der fører fra Sjörup over Nöbbelöf til Skifarp, går ned under broen, findes brudstykkerne af runestenen indsatte på følgende steder:

1. Det största brudstykke (det andet fra neden) er indsat i brobuen til höjre, hvor det danner den tredje sten fra höjre i det femte stenskifte fra neden. Dette stykke er 2′ 10″ bredt og $11^1/_2$″ langt over midten. I linjen til höjre, hvor runerne er 7″ höje, er bistaven i det første ᚠ endnu tydelig, og hovedstaven spores svagt i bruddet og de

Sjörup-stenen.

derved fremkaldte afflisninger. Et sprængningshul ses foran nederste del af ᚠ i kanten af stenen. Af de gamle afbildninger fremgår det med sikkerhed, at der foran dette ᚠ på det

manglende stykke af stenen har stået de to runer ᚼᚾ. Det sidste ᚾ i denne linje har ved sprængningen mistet störste delen af bistaven til höjre, i hvilken et sprængningshul er synlig.

I den anden linje følges rammestregen foran ᚼ endnu tydelig. Bistaven i det sidste ᚴ, der udgår lidt neden for hovedstaven, løber lige ud i bruddet.

Foran tredje linje er rammestregen tydelig; det første ᚾ i linjen er $5^1/_2$", det sidste $4^1/_2$" höjt, og efter dette følges endnu langs bruddet en ret stav uden synlige spor af bistave.

I fjærde linje ses af det første ᚾ (foran ᚦ) øverste og nederste del af hovedstaven samt bistaven til höjre; resten af denne rune er bortfliset. Punkterne efter ᚦ er meget klare. Det sidste ᚢ og øverste del af rammestregen derefter er endnu tydelige, hvorimod den nederste halvdel af rammestregen er bortfliset.

Af ᚼ i begyndelsen af femte linje er nederste stav fuldstændig, og også af den mellemste stav er et större stykke bevaret. Af det sidste ᚾ i linjen er kun toppen af hovedstaven fuldkommen klar, hvorimod dens nederste del træder svagere frem. Bistaven ligger i et brud, som også svagere strækker sig hen over midten af de to foregående runer (ᛁᚴ), og er næsten ødelagt.

2. Det mindste brudstykke (stenens nederste del til venstre) slutter sig nöje til no. 1 og er indsat i brobuen lige over dette som anden sten fra höjre i det sjætte stenskifte fra neden. Dette stykke er 1' 4" bredt langs rammestregen og 1' 1" langt. At netop dette stykke af stenen kom for dagen ved min undersøgelse, var mig en særlig tilfredsstillelse, eftersom flere spörsmål, der ellers på grund af uoverensstemmelse mellem de gamle afbildninger måtte henstilles som tvivlsomme, derved kunde løses. Af de to, $6^1/_4$" höje runer, der slutter sig umiddelbart til den sidste rune på det først omtalte brudstykke, er den første et sikkert ᚠ, i hvilket bistaven og punktet endnu er fuldkommen tydelige, hvorimod hovedstaven er ødelagt ved sprængningen; hvor dens nederste del har ligget, ses et sprængningshul. Den efter ᚠ følgende rune er et utvivlsomt ᚭ med et skilletegn (et enkelt punkt) mellem de forholdsvis små bistave. At punktet er anbragt på dette sted, er naturligvis sket af hensyn til pladsen. Medens ᚭ-runens hovedstav, den øverste bistav og punktet endnu er meget tydelige, træder den nederste bistav noget svagere, men aldeles klart frem lige oven for en skøre i stenen, som løber over rammelinjen og hovedstaven i ᚭ. I steden for Worms ᚠᛁᚴᚾᚠᚾ efterfulgt af fire skråtliggende punkter (!) og Bautils ᚠᛁᚴᚾᚠᛁ: har indskriften altså ᚠᛁᚴᚾᚠᚭ med et enkelt punkt efter. Også ved slutningen af indskriften bruges på grund af båndets ringe bredde på dette sted et enkelt punkt, medens vi ellers overalt finder to punkter som skilletegn.

Runerne i den vandrette linje efter ᚠᚭ· har alle ved sprængningen mistet deres top, så at nu kun den nederste del (godt 3") kan følges. Deres oprindelige höjde har været omtr. $4^1/_2$", idet de må antages at have nåt op til rammestregen under de tre mellemste linjer på brudstykket no. 1; men på dette stykke findes nu på grund af afflisningerne intet som helst spor af nogen til disse runer hørende top. Efter Worm har her

stået ᛏᚢᚠᛅᛋ, efter Bautil ᛏᚢᚴᛅᛋ. Af ᛏ kan kun den större del af hovedstaven følges, omgiven af stærke udflisninger til venstre. De to følgende velbevarede stave har dannet et ᚢ. Af den næste rune er ikke blot hovedstaven lævnet i en længde af godt 3″; men 2½″ fra foden af hovedstaven udgår også den endnu tydelige nederste del af bistaven. Skönt jeg ikke tör kalde det ligefrem umuligt, at der her kan have stået et ᚠ, som Worm læser, gör runens hele form (bistavens forhold til hovedstaven) det dog overvejende sandsynligt, at Bautils gengivelse som ᚴ er den rette, og da afbildningen i Bautil også ellers må kaldes meget nöjagtig i sammenligning med Worms, er der ingen grund til at nære tvivl om rigtigheden af ᚴ på dette sted. Efter ᚴ følger ᛅ, i hvilket nederste halvdel af hovedstaven står meget klar; også hele bistaven kan følges, skönt den på grund af udflisninger, der ligeledes har gjort toppen af hovedstaven meget utydelig, træder noget svagere frem til venstre (ind imod ᚴ). Efter dette ᛅ spores endnu øverste venstre side af ᛋ-runen meget svagt i bruddet; derimod er den yderste ende af denne runes mellemste stav til venstre aldeles tydelig. Der kan derfor ikke være nogen tvivl om, at tegningen i Bautil rigtig har ᛏᚢᚴᛅᛋ : ᛋᚢᚾ :, da det både passer udmærket til pladsen og til de lævnede runespor og også bekræftes af det uheldig gengivne ᛏᚢᚠᛅᛋ : ᛋᚢᚾ hos Worm. Hvis stenen havde haft det korrekte tuka for tukas, måtte vi nemlig vente efter ᛅ at finde sikre spor af skilletegn; men dette er så langtfra tilfældet, at vi tvært imod, som ovenfor bemærket, netop med sikkerhed umiddelbart efter ᛅ kan følge sporene af en ᛋ-rune.

3. Brudstykket, der slutter sig til øverste del af no. 1, er indsat omtrent lige over for dette i brobuen til venstre som anden sten fra venstre i det sjætte skifte fra neden. Dette stykke har omtrent samme form og störrelse som det første, idet det er 2′ 9″ bredt og 11½″ langt. I linjen længst til höjre mangler den første anselige, 7½″ höje rune ᛏ störste delen af bistaven til venstre. Efter ᛋᛏ følges langs med de ved kløvningen fremkaldte flisninger øverste del af ᛁ-staven, hvorimod dens nederste del er forsvunden med afflisningerne, som også fuldstændig har ødelagt det følgende ᚾ.

Først i anden linje fra höjre findes endnu störste delen af ᚢ-runens bistav. Det følgende ᛅᚠᛁ, i hvilket ᛅ-runen er 5″ höj, er aldeles utvivlsomt. I det herefter følgende ᛅ er den yderste ende af bistaven til höjre bortfliset. Af det ᛏ, som har fulgt efter ᛅ, ses enden af bistaven til venstre endnu tydelig i flisningen, hvorimod hele den øvrige del af runen er forsvunden. Pladsen taler for, at der ingen punkter har stået mellem at og det følgende ord, hvad også tegningen i Bautil bekræfter.

I tredje (mellemste) linje ses foran ᚦ en tydelig lævning af en stav, som ifølge sammenhængen viser sig at være øverste del af ᚠ-runens nederste bistav. Efter det sidste, 3½″ höje ᛁ i linjen findes kun et enkelt punkt midt for runen, åbenbart af hensyn til den lille plads (sml. bemærkningen om ᚠᛁᛚᛅᚴᛅ·).

Fjærde linje begynder med et tydeligt, fuldstændig bevaret ᛘ. Derimod finder vi intet spor af det foregående ᚢ, hvis bistav må have ligget lige i flisningen foran ᛘ og derved er bleven ukendelig, medens hovedstaven er bortsprængt. Af det sidste ᛘ i linjen kan hovedstaven følges lige inden for bruddet undtagen i den nederste del; bistaven til

venstre står meget klar, hvorimod den til höjre er bortsprængt. Jeg tilföjer, at bægge m-runer i denne linje har den yngre form ᛘ uden punkter.

I femte linje spores intet foran det særdeles tydelige, 7″ höje ᛒ, der har ganske samme form som på de to andre steder i indskriften. I det følgende ᚢ går hovedstaven et godt stykke op over bistaven, og i ᚱ når bistavene helt ind til hovedstaven. Efter det sidste klare, 7½″ höje ᚽ ses endnu bægge punkter i afflisningerne.

4. Lige under det nu omtalte brudstykke er stenens indskriftløse top indsat som anden sten fra venstre i det femte skifte fra neden. Dette stykke er godt 2′ bredt og 11″ langt.

5. Brudstykket med den øverste del af indskriften er ligesom de to første brudstykker indsat i brobuen til höjre, hvor det danner hjörnestenen (første sten fra venstre) i det tredje stenskifte fra neden. Dette stykke er 2′ 6″ bredt forneden og 1′ langt på midten. På grund af dets plads som hjörnesten kan dets tykkelse til dels ses, og det fremgår heraf, at stenen har været mindst 1′ 2″ tyk.

Den udvendige bue begynder med et ᚦ, i hvilket øverste del af hovedstaven, som har ligget lige i bruddet, dog er ukendelig. Ved sprængningen er også det øverste af skilletegnene foran ᚦ forsvundet, medens det nederste endnu står tydeligt. Efter þasi, i hvilket ᛅ-runen kun er godt 6″ höj, men de tre andre henved 7″, er et stykke af indskriftens øverste del med rammestregen og enderne af de tre runer ᚼᚢᚠ bortsprængt (fem sprængningshuller ses både langs med brudstykkets øverste og nederste del). Det følgende ᛏ er atter fuldstændigt, når undtages, at en lille flis med rammestregen er forsvunden ved foden af runen. Efter det sidste ᚽ i båndet spores endnu en ubetydelig lævning af ᛋ-runens øverste og mellemste stav.

I det indvendige bånd ses først den nederste större del af ᚢ-runens bistav, derpå et 4½″ höjt ᛒ, efterfulgt af to klare punkter, så ᛋᛅ, bægge 4″ höje, og endelig hovedstaven af ᚴ-runen, hvis bistav fuldstændig er forsvunden med de ved sprængningen fremkaldte afflisninger.

Når de omtalte brudstykker altså samles som på afbildningen, viser det sig, at den smagfuldt ordnede indskrift begynder i det yderste bånd længst til höjre. Efter dette følger den vandrette linje under de tre midtlinjer, derpå det mindre indvendige bånd og endelig linjen i dette bånds åbning.

Hele indskriften har altså lydt:

[sa]ksi : sati : sti[n] [:] þasi : huftiʀ : ą(s)biurn : sin : filagą . (t)u(k)a(s) [: sun :]

saʀ : flu : aki : a(t) ub : sa(l)[u]m : an : ua : maþ : an : uabn : a(f)þi .

saksi] dette velbekendte, gennem *Saxo grammaticus* berömte, navn forekommer ellers ikke i vore runeindskrifter. Da udtalen af k er tvivlsom (sml. þigsla Århus-stenen I), gengiver jeg det med den senere almindelige skrivemåde *Saxi*.

þasi] samme form som på Hällestad-stenen III.

huftiʀ har tilföjet et overflødigt h foran selvlyden. Omvendt udelades i den følgende del af indskriften h i an = *hann* og afþi = *hafði*. Om udtalen af (h)uftiʀ sml. uft på Sønder Vissing-stenen s. 76.

filagą] ą kan ikke antages her at have været nasaleret; se Die runenschr. s. 322.

tukas i ejeform for tuka på grund af det følgende s. Ejeformen i forbindelse med sun var i udtalen smæltet sammen til ét ord (*Tókasun*), og den unöjagtige skrivemåde skyldes uden tvivl ordadskillelsen.

aki skrives i samme forbindelse som her på Hällestad-stenen I aigi.

maþ : an synes på grund af skilletegnet nødvendig at måtte læses som to ord, i hvilket tilfælde maþ er = *með*, *mæð*, en oftere forekommende sideform til *meðan*, *mæðan*, og an = *hann* (ligesom afþi = *hafði*). Derimod kan der ikke anføres nogen rimelig grund til brugen af skilletegnet, hvis runeristeren havde tænkt på maþan — *meðan*, *mæðan* (helt forskellig er naturligvis skrivemåden ub : salum).

Jeg gengiver da indskriften således i olddansk sprogform:

Saxi satti stén þasi øftiʀ Ásbiorn sínn félaga, Tóka sun.
Sáʀ fló égi
at Uppsalum,
en wá,
með hann wápn hafði.

„Sakse satte denne sten efter Asbjörn sin fælle, Tokes sön.
Han flygted ej
ved Upsala,
men 'vog' (kæmpede),
mens han våben havde".

Uagtet svagheden i den metriske form i det sidste linjepar kan der næppe være tvivl om, at runeristeren i indskriftens slutning har tilsigtet vers. I steden for *með hann* ventede vi dog snarere *með* alene eller *meðan*; men skilletegnet synes, som ovenfor bemærket, bestemt at forbyde det sidste. Det kunde jo tænkes, at runeristeren ikke selv havde lavet verset, og at han derfor ved en misforståelse havde hugget maþ : an for maþan; synderlig bedre bliver verset dog ikke ved at læse *meðan* for *með hann*.

Ligesom de tre runestene i Hällestad er rejste til minde om høvdingen Toke Gormssön og to af hans mænd, der sammen med deres herre var faldne i et slag ved Upsala, således er Sjörup-stenen rejst til minde om den ved Upsala faldne Asbjörn Tokesön.

At Hällestad-stenene og Sjörup-stenen er samtidige, fremgår med fuld sikkerhed af deres rune- og sprogformer, ifølge hvilke de alle må henføres til slutningen af det 10. årh. En endnu nöjere sammenhæng mellem de fire stene viser navnene i deres indskrifter og for den ene Hällestad-stens og Sjörup-stenens vedkommende desuden den

enslydende sætning på bægge: *sáʀ fló égi at Uppsalum*, „han flygtede ikke ved Upsala“, hvortil der på Sjörup-stenen föjes: *en wá, með hann wápn hafði*, „men kæmpede, så længe han havde våben“. Kampen ved Upsala, hvortil der sigtes ved disse ord, kan kun være det store slag på Fyrisvoldene mellem kong Erik og hans brodersön Styrbjörn, som P. A. Munch med tvivl henfører til året 985 (Det norske Folks Historie I, 2, s. 869), men som rimeligvis har fundet sted et par år tidligere. Vi må dog nöjes med at sætte det mellem 980—985 (smst. s. 101 f.). Denne begivenhed, der skaffede kong Erik tilnavnet ‘sejrsæl’, blev vidt berömt over Norden og udsmykkedes tidlig med sagn[1].

Ifølge den islandske beretning i Knytlinga saga drog Styrbjörn med en hær til Danmark, hvor han tog Harald blåtand til fange; han tvang ham derpå til at give sig hans datter Tyre til ægte og til selv med en hær af Danske at følge sig på toget mod Erik. Men da Styrbjörn, för end han gik i land i Sverig, overmodig havde stukket ild på sine skibe, sejlede Harald med sin flåde tilbage til Danmark. Styrbjörn måtte således uden de Danskes hjælp kæmpe med Erik på Fyrisvoldene. Om kampens udfald hedder det ganske kort: „Der faldt Styrbjörn med störste delen af sine folk, men nogle flygtede. Det kalder Svenskerne ‘Fýriselta’ (forfølgelsen af de flygtende ved Fyrisåen)“[2]. Noget afvigende herfra fortæller Styrbjarnar þáttr, at Harald med Danskerne flygtede under selve slaget, hvorpå Styrbjörn faldt med alle sine folk. At kun de af Eriks modstandere, der flygtede, slap levende fra kampen, siger også Þorvaldr Hjaltason i den ene af de to i Styrbjarnar þáttr bevarede viser, som han på Eriks opfordring digtede straks efter slaget (þat eitt lifir þeira . . . . . es rann undan).

Om de samme begivenheder meddeler Saxo (s. 479 ff.), at Styrbjörn efter at være forjaget af kong Erik drog til Danmark sammen med sin søster Gyritha for at søge hjælp hos kong Harald. Harald modtog dem meget venligt, ægtede Gyritha og gjorde Styrbjörn til høvding i Jomsborg. Senere lovede han Styrbjörn sin hjælp mod Erik; men da kejser Otto samtidig angreb Danmark, måtte Harald opgive toget til Sverig. Styrbjörn drog da alene mod Erik og faldt i slaget[3].

[1] Þáttr Styrbjarnar Svíakappa i Flatøbogen (Fms. V, 245—51, Flateyjarbók II, 70—73). Ganske nøgtern er derimod den korte beretning i Knytlinga saga c. 2.

[2] Á dǫgum Haralds konungs Gormssonar var Styrbjǫrn enn sterki í hernaði í austrveg. Styrbjǫrn var sonr Óláfs Bjarnarsonar Svíakonungs. Styrbjǫrn kom með her sinn í Danmǫrk ok fekk handtekit Harald konung. Þá gipti Haraldr honum Þyri dóttur sína ok fór sjálfr til Svíþjóðar með Styrbirni. Styrbjǫrn brendi ǫll skip sín, áðr hann gengi á land upp; en er Haraldr konungr verðr þess varr, at Styrbjǫrn er skipalauss, þá helt hann skipum sínum út á Lǫginn ok síðan í braut ok aptr til Danmerkr. Styrbjǫrn barðisk á Fýrisvǫllum við Eirík enn sigrsæla Svíakonung, fǫðurbróður sinn. Þar fell Styrbjǫrn ok mestr hluti liðs hans, en sumt flýði. Þat kalla Svíar Fýriseltu.

[3] Ea tempestate Sturbiornus, Svetici regis Biornonis filius, a patrui Olavi filio Erico regno spoliatus, petendi auxilii gratia ad Haraldum, cui Thyra mater extitit, cum sorore Gyritha supplex migravit, tantoque apud eum paratiorem amicitiæ locum reperit, quanto illi ejusdem sororis suæ matrimonium liberalius permisit. Post hæc Haraldus, armis Sclavia potitus, apud Julinum, nobilissimum illius provinciæ oppidum, Sturbiorno duce competentia militum præsidia collocavit . . . . Inter hæc Sturbiornus, ultionis aculeo lacessente, acceptam injuriam pensare cupiens, Haraldo in opem accito, memorem damnorum iram adversus invisam Erici dominationem destrinxit. Cujus rei gratia Haraldus Hallandiam proficiscens Theutonicæ irruptionis nuncium, quæ a Cæsare Othone gerebatur, accepit. Igitur alienæ rei impetitionem quam propriæ defensionem langvidiore studio prosecutus externæ pugnæ proposito domesticæ curam anteposuit, reflexoque in Jutiam cursu ad opem oppressis ferendam præcipiti celeritate contendit.

Til bedömmelse af disse beretningers troværdighed yder indskrifterne på Hällestad-stenene og Sjörup-stenen nogen hjælp. Af udtrykket *sáʀ fló égi at Uppsalum*, „han flygtede ikke ved Upsala", der på Hällestad-stenen I bruges om høvdingen Toke Gormssön og på Sjörup-stenen om Asbjörn Tokesön, fremgår det klart, at de Danskes flugt i slaget på Fyrisvoldene må have været almindelig, da indskrifterne ellers ikke vilde have fremhævet det som en særlig udmærkelse af Toke og Asbjörn, at de ikke flygtede. Men på den anden side vidner indskrifterne lige så bestemt imod, at alle Danske enten skulde være dragne bort för slaget (Knytlinga saga), eller være flygtede under dette (Styrbjarnar þáttr). Vi hører tvært imod, at høvdingen Toke Gormssön og flere af hans ypperste mænd er faldne efter en tapper kamp.

Som jeg allerede har fremhævet foran ved behandlingen af indskriften på Sønder Vissing-stenen, er *Gorm* et så overordenlig sjældent navn, at man også ved Hällestad-stenens Gorm uvilkårlig kommer til at tænke på den danske konge Gorm den gamle, så meget mere som sönnen Toke ifølge indskrifterne optræder som en mægtig høvding, omgiven af en skare hirdmænd. Både for yderligere at fremhæve hans fornemme byrd og for tydelig at adskille ham fra de mange andre mænd med det almindelige navn Toke er på Hällestad-stenen I faderens navn föjet til hans eget, hvilket derimod ikke var nødvendigt i indskrifterne på de to andre Hällestad-stene, hvor den fornemme høvding tilstrækkelig er betegnet derved, at den, efter hvem og af hvem stenen blev rejst, kaldes *hémþegi Tóka*, „Tokes hjemfælle", ganske som på Hedeby-stenen udtrykket *hémþegi Swéns*, „Svens hjemfælle", er tilstrækkeligt til at vise, at Sven er den samme som Danevirke-stenens „kong Sven".

Toke Gormssön på Hällestad-stenen I er da ligesom Sønder Vissing-stenens *Harald Gormssön* den danske konges sön, og indskrifterne på de tre Hällestad-stene har således bevaret os navnet på en sön af Gorm den gamle og en yngre broder til Harald blåtand, som historien helt har glemt, skönt sagnet uden tvivl længe mindedes hans heltedød i slaget på Fyrisvoldene ved Upsala.

At det er den samme mægtige høvding *Toke*, der nævnes på alle tre Hällestad-stene, fremgår med fuldkommen sikkerhed af indskrifterne, skönt runestenene og iblandt dem også Hällestad-stenen III, som „Tokes hjemfælle" Asbjörn rejste efter sin broder Toke, viser, hvor almindeligt navnet Toke den gang var i Danmark. Også på Sjörup-stenen møder vi dette navn; men da Toke her er faderens navn, der föjes til sönnens, ligesom Hällestad-stenen I föjer faderen Gorms navn til sönnen Tokes, tror jeg, at vi heraf tör slutte, at Sjörup-stenens Toke er en særlig fornem og udmærket mand og derfor næppe nogen anden end Hällestad-stenenes Toke Gormssön. Sjörup-stenens Asbjörn er altså Toke Gormssöns sön, Gorm den gamles sönnesön, der sammen med sin fader faldt i slaget ved Upsala, efter at han havde vist et ganske særligt heltemod, da det hedder om ham ikke

---

. . . . Interea Sturbiornus, contumeliosa militum adhortatione compulsus, fortunam suam temere sociorum fortitudini credidit, inque proprium exitium ruens regiarum partium reditum stolida præcessit audacia. Bellum enim præpropere ausus, rebus Sveonum per incuriam lacessitis, occiditur.

blot som om faderen, at han ikke flygtede, men også at han kæmpede, så længe han havde våben. Den unge prins, der fulgte sin fader i døden, var ikke som han omgiven af *hémþegaʀ*; Sakse, der rejste hans mindesten, og som mulig har hørt til hans faders hird (været en af Tokes 'hjemfæller'), kalder ham simpelt hen sin 'fælle'. På lignende måde har en af Sven tjugeskægs hirdmænd („Svens hjemfælle") Torlv rejst Hedeby-stenen til minde om sin fælle Erik.

Af enkelthederne i den vældige kamp mellem Erik sejrsæl og Styrbjörn, som runeindskrifterne kalder slaget ved Upsala, men som Svenskerne ifølge Knytlinga saga benævnede 'Fýriselta', fastholdt sagnet altså Eriks sejr og de Danskes flugt som det væsenlige, men glemte navnet på den danske høvding, der efter en heltemodig kamp faldt med sin sön og mange af sine bedste mænd. Når de islandske kilder gör Harald blåtand selv til de Danskes fører mod Erik, har sagnet overført på ham, hvad der egenlig gjaldt hans broder Toke, hvis navn for stedse vilde være glemt, hvis ikke stenen, som Askel rejste „efter sin hulde drot", havde bevaret det til vore dage.

En hær af Danske, uden tvivl for största del af Skåninger, har altså under anførsel af Harald blåtands broder Toke fulgt Styrbjörn på toget mod Erik sejrsæl og taget del i slaget på Fyrisvoldene. Her faldt Styrbjörn med de fleste af sine mænd. Også hans danske hjælpetropper kæmpede tappert; men da deres høvding Toke var falden med sin sön Asbjörn og flere af sine bedste mænd, tog de andre Danske flugten, og til minde om de ypperste blandt de faldne rejste de efter hjemkomsten til Skåne stenene ved Hällestad og Sjörup.

At det dog ikke var lutter Skåninger, der under Toke Gormssön drog mod kong Erik, men at også Danske fra andre provinser var med i slaget ved Upsala, er ikke blot i og for sig sandsynligt, men bekræftes efter min mening yderligere af det følgende mindesmærke.

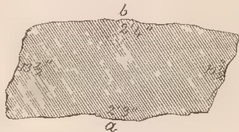
10. ÅRS-STENEN

Års sogn, Års herred, Ålborg amt, Jylland

(undersøgt d. 7.—8. August 1878 og d. 19. Juli 1892).

Første gang omtales denne sten af Joh. Meier i hans håndskrevne Liber Monumentorum Danicorum[1], hvor han på blad B 1 a giver en overordenlig uheldig tegning og tilsvarende læsning af den ene (bageste) indskriftside, som den gang alene var synlig. Meiers tegning og læsning blev senere gengivet af E. Pontoppidan i Marmora Danica II (1741), s. 231 f. I Danske Atlas V (1769), s. 21 not. c hedder det: „Ved det nordost Hiørne af Kirken [i Års] ligger en stor Steen med Runeskrift, som af Tidens Ælde skal være fast udslettet og ulæselig“, hvorpå indskriftens indhold anføres efter „gamle Folks“ sigende. En tegning af S. Abildgaard fra omtr. 1770 i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv har også kun den bageste side af indskriften, og det bemærkes: „Denne runesten ligger på kirkegården ved østlig eller nordøstlig ende af Års kirke“.

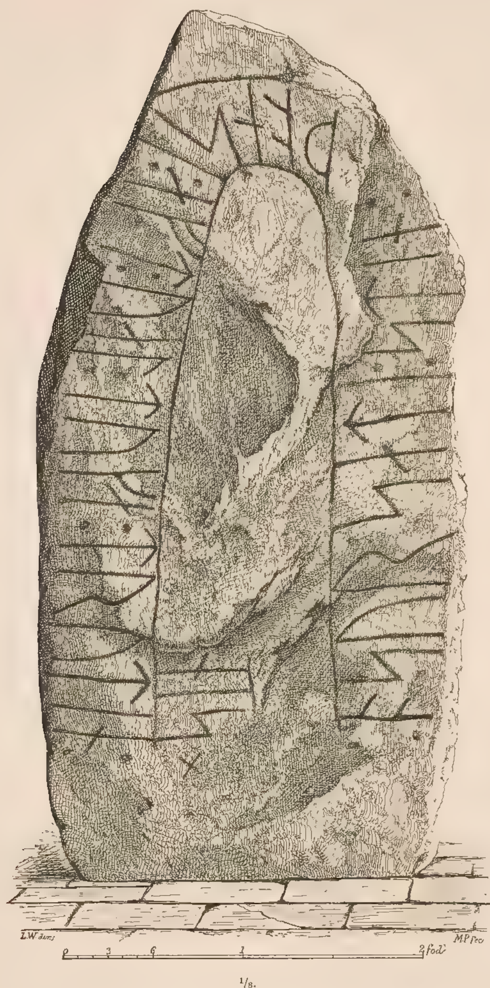
Da stenen længe efter blev flyttet ind i kirkens våbenhus, hvor den nu er opstillet, opdagede man, at den havde indskrift på bægge sider, hvad der blev meddelt P. G. Thorsen under et besøg i Års 1838, ved hvilken lejlighed han altså kunde undersøge hele indskriften. Et par år senere (1841) tegnede R. H. Kruse bægge sider af stenen[2], og på grundlag af disse tegninger og dertil knyttede bemærkninger af Thorsen forsøgte Finn Magnusen i Antiquarisk Tidsskrift 1843—45, s. 178 ff. (med tavle V) at tolke indskriften. Min læsning og tolkning findes hos E. v. der Recke, Principerne for den danske Verskunst I (1881), s. 89 f.

Stenen, der består af rødlig granit, er 4' 10" höj over jorden, indtil 2' 4" bred og fra $10^1/_2$" til 1' 4" tyk. Dens form ses af hosstående tværsnit, taget over ᛋ i sati.

[1] Liber Monumentorum Danicorum, sive de Monumentis Danicis, auctore Johanne Meiero, qui Monumenta Danica Olai Wormii partim emendat, partim locupletat. Håndskriftet no. 2371 4to gl. kgl. samling i det store kgl. bibliothek (skrevet 1654 eller kort tid efter).

[2] Kruses tegninger er indsatte i hans håndskrift „Nörrejyllands Mærkværdigheder“ (i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv) II mellem s. 37 og s. 38.

¹/₈.

Års-stenen A.

Indskrifterne på bægge sider af stenen må i det hele kaldes meget klare og tydelige og giver ikke på et eneste sted anledning til tvivl, uagtet runerne undertiden træder mindre

skarpt frem på grund af stenens rå og ujævne overflade. Dette gælder særlig indskriften på bagsiden, som jo også længst har været udsat for vejrligets indflydelse.

Års-stenen B.

Med hensyn til runerne, hvis störrelse er noget uregelmæssig (mellem $5^1/_2$ og 7″), kan det fremhæves som en ejendommelighed, at bistaven i ᚼ gennemgående er længere

til venstre end til höjre, medens det omvendte er tilfældet med ᚿ. Det samme viser sig også undertiden i andre indskrifter, men sjælden så stærkt fremtrædende som her.

Både på for- og bagsiden er indskriften anbragt i et bueformet bånd, der løber fra höjre til venstre langs med stenens kant. Det korte ord, hvormed indskriften på forsiden ender, og hvortil der ikke var plads i båndet, er stillet bustrofedon lige over båndets slutning. På bagsiden danner slutningen et nyt bånd midt på stenen. Dette bånd løber ud i en trekant for at fylde pladsen, og det samme er hensigten med den lille halvrunde bue til höjre og den hertil svarende lille trekant til venstre over de indvendige rammestreger i det yderste indskriftbånd lige ud for siderne af den trekant, der afslutter det mellemste bånd. Af en lignende bue eller trekant, som man kunde vente ud for toppen af det mellemste bånd, har jeg derimod ikke kunnet se noget spor, idet de naturlige ujævnheder i stenen på dette sted ikke kan forveksles med huggede linjer. På forsiden findes ligeledes oppe mod indskriftbåndets top et par mindre halvcirkler med en ægformet figur imellem, hvilket alt dog træder endnu svagere frem end de omtalte ornamenter på bagsiden; men der kan ingen tvivl være om, at alle disse ornamenter er forsætlig indhuggede og ikke skyldes tilfældige ujævnheder og skører i stenen.

Runerne når på mange steder ikke helt ud til rammestregerne. Disse findes i de bueformede indskriftbånd på bægge sider af stenen kun over toppen af runerne, men mangler på forsiden ved deres fod undtagen under de tre runer ąns lige på toppen af stenen; på bagsiden fortsættes den underste rammestreg derimod fra toppen af stenen, hvor den begynder et lille stykke foran n i stąnta, til den næstsidste rune i båndet (dog har den ikke været anbragt fra lidt efter ą i ląki til lidt efter s i saʀ, hvor runerne når lige ud til et gammelt brud i stenen, der er benyttet som rammestreg).

Ved begyndelsen og slutningen af båndet på forsiden findes de samme to punkter, der tjæner som skilletegn i indskriften; men foran det sidste ord over båndets slutning bruges et lille skråtliggende kors, der også anvendes på bagsiden så vel ved begyndelsen og slutningen af hovedbåndet som ved begyndelsen af det mellemste bånd.

Med hensyn til den meget tydelige indskrift på forsiden fremhæves kun, at ordet stin er klart og sikkert, og at den a-stav over t-runen (ᛏ), som Thorsen har læst (Antiquar. Tidsskr. 1843—45, s. 181), kun er en lille svagt fremtrædende naturlig fordybning, der umulig kan forveksles med de huggede linjer. Også punkterne efter dette ord er meget tydelige. Mellem ual og tuka findes ligesom på bagsiden to fuldkommen sikre punkter, som dog træder en smule svagere frem end der. De stærke ujævnheder, der findes i stenen efter det sidste ord sin, må ikke forveksles med punkter.

Indskriften på bagsiden begynder med ordet stin, i hvilket s-runen har formen ꞁ, utvivlsomt af rent ornamentale grunde, for at denne rune tillige kunde benyttes som rammelinje. Ordet sin i slutningen af indskriften på forsiden har dog den sædvanlige s-form, som ellers bruges i indskriften. Efter hirsi, i hvilket ∗ af hensyn til de foregående skilletegn har bistavene langt nede på hovedstaven, findes to punkter, ikke ét, som Thorsen siger, af hvilke det øverste dog er temmelig urent og løber sammen med en lille naturlig

fordybning. De følgende ord stąnta : ląki giver ikke anledning til nogen som helst tvivl, skönt Thorsen erklærer de seks runer mellem st og ki for „usikre på grund af en art knude i stenen, som ikke har kunnet gennemhugges". Alle runer er imidlertid huggede meget skarpt og tydelig, og Kruse har også i det væsenlige gengivet disse ord rigtig (dog har han overset bistavene i det sidste ᛏ i stąnta, som derimod findes på Abildgaards tegning, og opfattet en lille ujævnhed i stenen ved foden af dette ᛏ som et punkt, samt overset det nederste punkt efter det følgende ᛐ, der gengives ᛧ). Store ujævnheder og skører i stenen, hvor de omtalte ord findes, har gjort ᚬ-runens øverste bistav i ląki lidt uklar, hvorimod de øvrige runer i dette ord så vel som hele ordet stąnta endogså må betegnes som forholdsvis meget tydelige[1].

Den øvrige del af indskriften trænger ikke til nærmere omtale, da afbildningen har søgt at gengive formen af de enkelte runer så nöjagtig som muligt.

Vi læser altså:

(A) : ąsur : sati : stin : þąnsi : aft : ual : tuka : trutin :
× sin

(B) × stin : kuask : hirsi : stąnta : ląki : saʀ : ual : tuka ×
× uarþa : nafni

ąsur og asur forekommer oftere i vore runeindskrifter = oldnord. *Qzurr*; ᛋ-runen synes her at være brugt i samme betydning som *z* senere i Nordisk (sml. Die runenschr. s. 334 f.). Det samme gælder formen kuask = *kwezk* i indskriften på bagsiden.

ual : tuka ɔ: *Wal-Tóka.* Med urette sammenstiller Finn Magnusen (Antiquar. Tidsskrift 1843—45, s. 182 f.) og efter ham Thorsen (De danske Runemindesm. II, 2, s. 103) dette navn med de bekendte islandske navne, der begynder med *Val-* (*Valbrandr, Valgarðr, Valþjófr; Valgerðr* o. s. v.). Disse navne, der ikke findes på vore runestene, er nemlig ikke oprindelig nordiske, men senere optagne fra de germanske sprog (Engelsk), hvor de er meget udbredte (sml. E. Förstemann, Altdeutsches namenbuch I, sp. 1229 ff.; P. A. Munch, Samlede Afhandlinger IV, s. 197 ff.). Derimod er Års-stenens *Wal-Tóki* ægte nordisk, dannet af *valr* 'valen' (de krigere, der er udsete til at falde i kampen; de på kamppladsen liggende faldne krigere) i lighed med *valfǫðr, valkyrja, Valhǫll.* Det enestående *Wal-Tóki* er et tilnavn, der er givet Toke i en ganske bestemt anledning, hvad jeg nedenfor skal søge nærmere at påvise. At navnets betydning har ståêt klar for runeristeren, fremgår deraf, at han sætter skilletegn mellem ual og tuka; dette stemmer nöje med skrivemåden ui : ąsfriþr på Vedelspang-stenen II (s. 62).

hirsi er af Finn Magnusen opfattet som hensynsform af *hersir*, hvad Thorsen har anset for så utvivlsomt, at han slet ikke nævner Bugges tolkning i Tidskrift for

[1] Medens Thorsen på det ovenfor nævnte sted i Antiquarisk Tidsskrift ikke har kunnet se bistaven i ᛚ-runen i ląki, men derimod ganske rigtig har betegnet det følgende ᚬ som „temmelig sikkert", giver han i De danske Runemindesm. II, 2, s. 102 uden nogen som helst bemærkning ᛚ l som sikkert, men ᚬ som ᚾ n og læser altså lngi.

Philologi og Pædagog. VII, s. 250, hvor hirsi forklares = *hérsi* ɔ: biordet *hér* 'her' med tilföjelse af den påpegende partikel *-si*, der især blev almindelig i stedordet *sási*; *hérsi* betyder altså 'her' med stærkt eftertryk ('her på denne plads'). Selv om Finn Magnusens forklaring ikke kan kaldes sproglig umulig, og selv om man ikke vil lægge særlig vægt på, at hersenavnet ellers ikke kendes fra Danmark, bliver hele sætningen dog efter denne forklaring i höj grad søgt og unaturlig, da man i runeindskrifterne ellers aldrig finder hensynsformen brugt i samme betydning som forholdsordet *æft* med genstandsformen. Derimod falder det hele ganske simpelt og naturligt efter Bugges tolkning, der også støttes ved lignende udtryk i andre indskrifter (sml. Hällestad-stenen II *nú skal standa sténn á biargi*).

ląki ɔ: *længi* med nasalt *æ* (sml. Die runenschr. s. 334). Medens ląki som sædvanlig udelader næselyden foran k, skrives den i det foregående stąnta foran t.

saʀ kan her ifølge sammenhængen med Bugge (anf. st. s. 250, 331) forklares = *sá eʀ*; men da jeg ellers ikke i runeindskrifter finder *sáʀ* i denne betydning, men kun som sideform til *sá* (sml. foran s. 85), opfatter jeg det også således på Års-stenen, hvad allerede Lyngby har foreslået (se Bugge anf. st. s. 331). Kun fra Egå-stenen kender jeg det påpegende *sá* sammensmæltet med det henvisende *es* i formen þans = *þanns* (*þann es*), og på Års-stenen vilde vi sikkert i lighed hermed finde sas, ikke saʀ i betydningen 'den som'.

uarþa har Finn Magnusen forstået som navneordet 'varde' ('mindestøtte') = oldn. *varði*, hvortil Thorsen har sluttet sig uden at nævne Bugges afvigende og eneste rigtige forklaring på det foran anførte sted i Tidskr. for Philol. og Pædag., ifølge hvilken uarþa er navneform af udsagnsordet = *werða*, der hører sammen med det foregående *stąnda*. Versformen i denne del af indskriften har bevirket, at ordet *werða*, der hører til den første sætning i den regelmæssig byggede halvstrofe, ved en fuldstændig digterisk ordstilling er slynget ind i den anden sætning.

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften således:

Ązurr satti stén þąnnsi æft Wal-Tóka dróttin sínn.
Sténn kwezk hérsi
stąnda længi
— sáʀ Wal-Tóka —
werða — næfni.

Den prosaiske ordstilling i halvstrofen vilde være: *Sténn kwezk stąnda werða længi hérsi; sáʀ næfni Wal-Tóka* ɔ: „Stenen siger, at den vil komme til at stå længe her; den skal nævne Val-Toke (bringe hans navn til efterverdenen)“.

„Asser satte denne sten efter Val-Toke sin drot.
Stenen her vil
stande længe
og Val-Tokes navn
vide bære“.

Da jeg første gang i August 1878 besøgte Års-stenen, to år efter at jeg havde undersøgt Hällestad-stenene, slog ligheden mellem disse stene mig straks. Ikke blot er deres samtidighed nemlig hævet over enhver tvivl; men også overensstemmelsen i en mængde enkeltheder var mig påfaldende. Først og fremmest fandt jeg på Års-stenen en regelmæssig halvstrofe af samme art som på Hällestad-stenen I, og indholdet af bægge disse halvstrofer var i alt væsenligt det samme og stemmende med det, som vi også finder i de to verslinjer på Hällestad-stenen II. Men også hele den måde, hvorpå Års-stenens indskrift var indhugget, de noget uregelmæssige runer, der ikke når helt ud til rammestregerne, o. s. v., mindede mig om Hällestad-stenene, særlig om Hällestad-stenen III med indskriften i det enkelte bueformede bånd, på hvilken også ✱-runen — uden tvivl dog ved en ren tilfældighed — har samme form som på Års-stenen.

Alle disse overensstemmelser kunde ikke andet end vække det spörsmål, som stadig på ny har rejst sig, skönt det naturligvis aldrig med fuld sikkerhed vil kunne løses: Er ikke Års-stenens *Val-Toke* den samme som Hällestad-stenenes *Toke Gormssön*? At bægge var mægtige høvdinge, viser indskrifterne, som siger, at Askel rejste Hällestad-stenen I „efter sin hulde drot Toke Gormssön“, og at Asser rejste Års-stenen „efter sin drot Val-Toke“. Det ligger da nær at antage, at de to samtidige indskrifters Toke og Val-Toke er en og samme person. Men medens Askel kalder sin herre Toke Gormssön og derved betegner ham som den danske kongesön, giver Asser ham navnet Val-Toke, 'valens Toke' ɔ: Toke, der er udkåret til at falde, og som også faldt i kampen. Et mere passende navn kunde han jo ikke vælge for den drot, der faldt kæmpende i slaget i spidsen for sine mænd. Forholdet mellem navnene Toke på Hällestad-stenene og Val-Toke på Års-stenen minder i höj grad om forholdet mellem navnene Asfrid og Vi-Asfrid på de to Vedelspang-stene. I bægge tilfælde har vi trot os i stand til at påvise grunden til det dobbelte navn.

Ligesom skånske hirdmænd rejste en sten ved Hällestad til minde om deres ved Upsala faldne herre, således har en af hans jyske hirdmænd rejst en anden sten til hans minde i sit hjem ved Års. Alt synes mig at tale for denne formodning og intet som helst at stride derimod.

11–12. HEDEBY- OG DANEVIRKE-STENEN

Vedelspang og Bustrup, Haddeby sogn, Gottorp amt, Sønderjylland

(undersøgte d. 5.—7. August 1879 og d. 16.—17. Marts 1892).

Hvad der i det foregående er påvist med hensyn til de to sønderjyske runestene, som jeg har kaldet Vedelspang-stenene, at de som historiske mindesmærker gensidig udfylder og forklarer hinanden, gælder mærkeligt nok også om de to andre runestene, der er komne for dagen i samme egn som Vedelspang-stenene, og som jeg til adskillelse fra disse benævner Hedeby- og Danevirke-stenen. Ligesom ved Vedelspang-stenene er det også her den sidst fremdragne sten, der anviser bægge en sikker plads som historiske mindesmærker.

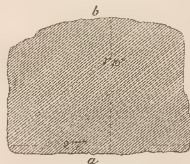
Hedeby-stenen

(i slotsparken ved Louisenlund).

Denne sten, der både ved sit ydre, sin indskrifts længde og de i en del af indskriften brugte 'samstavsruner' indtager en fremragende plads mellem vore runemindesmærker, fandtes 1796 af landmanden Jürgen Meggers i Vedelspang på en af hans marker, hvor den lå omfalden og nedsunken i jorden mellem to höje. Meggers lod den halvt udgrave i den hensigt at bruge den ved en bygning; men da han fandt den for stor til dette öjemed, blev den liggende urørt. Nogen tid efter, da regnen havde renset stenen, opdagede han skrift på den opad vendte side (forsiden, som det senere viste sig) og blev nu nysgerrig efter at vide, hvad der stod på den. Først 1798 blev den dog undersøgt af nogle oldforskere, som straks så, at skriften var runer. Da prins Carl af Hessen-Cassel samtidig fik underretning om det mærkelige fund, drog han omsorg for, at stenen blev omhyggelig udgravet, hvorved det opdagedes, at også bagsiden bar en indskrift. Forfatterne af den s. 49 not. 1 nævnte, til prins Carl dedicerede afhandling om Hedeby-stenen mener, at man af dens leje i jorden, da den blev funden, med stor sandsynlighed kan slutte, at forsiden oprindelig har vendt mod nord, bagsiden mod syd (s. 27). Om findestedet, som endnu 1858 påvistes oberstlöjtnant W. Dreyer af Jürgen Meggers' sön, og som på kortet s. 49 er betegnet med tallet 1, indeholder samme afhandling følgende nöjagtige oplysninger:

Der Platz, wo der Stein aufgegraben wurde, liegt zwischen 2 Grabhügeln von mässiger Grösse, 70 Schritte rechter Hand von dem Wege, welcher von Schleswig nach Eckernförde führt. Der Platz ist durch einen dritten kleinern Hügel, der mit den beyden andern in gleicher Linie und Entfernung nach Norden liegt, noch kenntlicher. Der grösste und südlichste dieser Hügel wird Kreutzberg (Krützbarg) genannt[1], und ist von der Oefnung des Margarethenwalles, wodurch der Weg nach Eckernförde geht, 1100 Schritte, von dem nächstliegenden Hause in dem kleinen Dorfe Wedelssprang aber nur etwa 200 Schritte entfernt. Das Feld ist hier etwas erhöht, und der Kreutzberg 12 Fuss über der Erdfläche erhaben, fast als eine Halbkugel gestaltet, und hat 22 Schritt im Durchmesser. Dieser Hügel wurde auf Kosten Sr. Durchlaucht [prins Carl] von Osten gegen Westen durchgegraben, etwa 5 Fuss breit; aber es fand sich nicht die geringste Spur von einer Grabstätte, Urne, oder von einem Steinkasten, worin etwas aufgehoben worden wäre. Fünf Schritte von dem Fusse dieses Hügels an lag der Runenstein mit dem obern Ende gegen Süden. Der zweyte Hügel ist von diesem 17 Schritte gegen Norden entfernt, wo die Anhöhe schon herabfällt, ist ungefähr 9 Fuss hoch, halb kugelförmig, und hat 15 Schritte im Durchmesser. Auch dieser Hügel wurde mit dem vorigen in gleicher Richtung durchgegraben. Hier fanden sich nun auf der alten Erdrinde Spuren eines Leichenbrandes, aber nur sehr wenige verbrannte Knochen und Kohlen. Der ganze Platz scheint mit Feldsteinen umgeben gewesen zu seyn; doch kann man dies nicht mit Sicherheit behaupten, weil er nicht ganz abgeräumt worden, und die Steine sich auch von ungefähr daselbst hätten finden können. Uebrigens ist es sehr wahrscheinlich, dass der Stein ehedem in der Mitte zwischen beyden Hügeln seine Stelle gehabt hat. Der dritte und kleinste Hügel endlich, der noch 15 Schritte weiter gegen Norden die Anhöhe herunter liegt, ist nur 5 bis 6 Fuss hoch und im Verhältniss breit, und ist noch bis jetzt nicht durchgegraben (s. 27 ff.). En af oldsagsmusæet i Kiel 1889 foretagen ny undersøgelse af 'Kreutzberg' førte også til det resultat, at höjen ikke indeholdt nogen grav, der var samtidig med runestenen (Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig, Kiel 1889, s. 12 ff.).

For at stenen ikke i fremtiden skulde lide overlast, lod prins Carl den, kort tid efter at den var udgravet, flytte til sin sommerbolig Louisenlund og opstille på dens nuværende plads i en åben, stensat grotte i slotsparken. Den rager her 7' op over jorden (hele længden er ifølge den gamle beskrivelse godt 8' 9"); dens störste bredde er 2' 7", dens störste tykkelse 1' 10". Formen ses af hosstående tværsnit, taget over ᚴ i ᛆᚱᛁᚴ og ᛁ i ᛆᚠᛏᛁᛦ. Det stykke af stenen, der nu er skjult i jorden, har efter afbildningerne, der ledsager den gamle beskrivelse, omtrent samme form som toppen.

Stenen består af grovkornet, rødlig granit; men tværs over bagsiden løber en stor åre af grov feldspat, hvorfor et större stykke af stenen her er ubeskrevet. Dens

[1] Således kaldes höjen endnu; på kortet foran s. 49 skrives navnet 'Krossberg'.

$^1/_{10}$.

Hedeby-stenen.

øvrige del har runeristeren benyttet meget malerisk, idet alle samstavsrunerne er anbragte på stykket neden for åren, men de tre linjer med sædvanlige runer på stykket oven for denne. Åren spores også på forsiden, hvor gamle skører løber tværs over stenen gennem ᛋ i sin, skilletegnet efter risþi og nederste del af bistaven i ᚢ i suins, som derved er bleven utydelig. Åren på bagsiden og skørerne på forsiden giver det ved flygtig betragtning let udseende af, at stenen engang har været kløvet i to dele, som atter er blevne omhyggelig og heldig sammenföjede, hvad dog ikke er tilfældet. På flere andre steder findes ligeledes större skører i stenen; på forsiden løber således én fra r i erik hen over ordet filaga til s i sin, og på bagsiden er en skøre benyttet som rammestreg for den nederste del af samstavsrunerne; dette brud er altså ældre end indskriften. Det samme gælder bruddet, der løber hen over ordet trekiaʀ, hvori ᛦ benytter bruddets linje som rammestreg og derfor er kortere end de foregående runer i ordet.

Et par mindre stykker af stenen er bortslåede eller afflisede, uden at indskriften dog har lidt videre derved, således foroven til höjre på forsiden, hvor rammestregen over hi er forsvunden. At der på dette sted har været gamle brud (skører) i stenen, ses også af indskriften på bagsiden, hvor skilletegnet efter kuþr er anbragt langt nede, netop for at undgå bruddet.

En med störste omhu udført og for sin tid fortrinlig gengivelse af indskriften findes i den gamle afhandling fra 1799. I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv bevares smukke, kunstnerisk udførte tegninger af stenens to sider ved afdøde Heinrich Hansen fra 1856. Disse tegninger er benyttede af Rafn (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859) og ligger til grund for afbildningerne hos Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 143 og 145), der også gengives hos Stephens (Old-northern Runic Monuments II, s. 824). Hansens tegninger er i det hele meget korrekte, når undtages nogle småunöjagtigheder i runeformerne; særlig gælder dette r-runerne på forsiden og flere steder på bagsiden; på forsiden har ᚬ i þąnsi fået bistavene for höjt op på hovedstaven, og på bagsiden er skilletegnet mellem haiþa bu overset (det findes derimod på den gamle afbildning) og b i bu uheldig gengivet.

Runerne er i gennemsnit henved 7″ höje (på enkelte steder noget större — indtil 8″ — eller mindre), stavene med samstavsrunerne 1′ 9″.

De stungne runer (ᚽ i eftiʀ, erik, trekiaʀ, tregʀ med samstavsruner; ᚵ i himþigi, filaga og det nys nævnte tregʀ) er alle klare og sikre og findes kun i de her nævnte tilfælde. s-runen har en enkelt gang (i ias) formen ᛍ, ellers altid ᛋ (som samstavsrune naturligvis ᚺ).

Som skilletegn bruges overalt på forsiden et lille skråtliggende kors, og det samme anvendes på bagsiden foran og efter samstavsrunerne, samt i de tre linjer undtagen foran tauþr og mellem harþa kuþr, hvor der findes to punkter, som ligeledes bruges til at adskille de enkelte med samstavsruner skrevne ord.

Indskriften begynder med den mellemste linje på forsiden, hvis rammelinjer foroven løber ud i et par spiraler, der danner en smuk afslutning på toppen af stenen; af orna-

mentale grunde er skilletegnet efter þąnsi mellem spiralerne usædvanlig stort. Efter midtlinjen følger bustrofedon linjen til höjre og derpå den til venstre. Indskriften fortsættes dernæst øverst på bagsiden med linjen til höjre og midtlinjen, der løber bustrofedon. Derpå følger samstavsrunerne nederst på stenen og endelig den korte linje foroven til venstre.

Med hensyn til samstavsrunerne må mærkes, at l-runerne for tydeligheds skyld er stillede ved siden af den fælles stav, altså i ian foroven (og ikke foran, men efter fællesstaven), i sturi forneden ved siden af r; ligeledes er i tregʀ ᚾ stillet ved siden af den fælles stav, skönt runeristeren her havde kunnet opnå det samme, men rigtignok ikke så tydelig, ved at sætte et punkt på fællesstaven mellem r og g.

Hele indskriften må da gengives således:

(Forsiden) × þurlf × risþi × stin × þąnsi ×
× himþigi × suins × eftiʀ ×
erik × filaga × sin × ias × uarþ
(Bagsiden) : tauþr × þą × trekiaʀ
satu × um × haiþa × bu
× ian : han : uas : sturi : matr : tregʀ ×
harþa : kuþr ×

Angående de enkelte ord kan jeg indskrænke mig til følgende bemærkninger:

þurlf stemmer fuldstændig med Vester Tørslev-stenens ąslf, og i bægge ord må en selvlyd være udstødt. Nærmest ligger det at opfatte þurlf, ąslf som sammentrukne af þurulf, ąsulf — isl. *Þórólf, Ásólf.* Aldeles sikkert er dette dog ikke, da þurlf, ąslf også kunde tænkes opståede af þurl(a)if, ąsl(a)if — isl. *Þorleif, Ásleif* (sml. ąskl Mejlby- og Sønder Kirkeby-stenen, askl Sandby-stenen = askil Hällestad-stenen I). Endnu tvivlsommere er det, om Hedeby-stenens þurlf er en ældre form af det i Svensk og Dansk tidligere ofte forekommende navn *Tholf.* Da dette navn nemlig på et par runestene, der er ældre end Hedeby-stenen (Hjærmind-stenen i Jylland, Gårdstånga-stenen i Flyinge i Skåne), skrives þulfʀ — *Þólfʀ*, er det lidet sandsynligt, at det oprindelige r i þur- skulde være bevaret på Hedeby-stenen, men bortkastet i de nævnte ældre indskrifter. Jeg er derfor mest tilböjelig til at anse svensk-dansk *Þólfʀ* for en gammel sammentrækning, hvis oprindelse er meget tvivlsom, og som i al fald næppe er opstået af *Þórulfʀ* (eller *Þórlæifʀ*, *Þórléfʀ*). Da Hedeby-stenens þurlf jo har bortkastet nævneformens -ʀ, som endnu på den tid og langt senere stod urokket, henstillede jeg det i „Sønderjyllands historiske runemindesm." s. 40 som en mulighed, at þurlf kunde være unöjagtig skrivemåde for þulfr (þulfʀ) med omsætning af r (ʀ) og altså i virkeligheden samme navn som Hjærmind- og Gårdstånga-stenens þulfʀ. Imod denne forklaring, som jeg selv kun betragtede som en nødhjælp, taler dog den omstændighed, at nævneformens ʀ (ᛦ) i þulfʀ må antages at have været så forskelligt fra r (R) i þurlf, at en 'omsætning' fra þulfʀ til þurlf er meget usandsynlig. Derimod er det let forståeligt, at nævneformens -ʀ bortfaldt i udtalen ved sammenstødet af de fire medlyd i det nöjagtige þurlfʀ med det følgende r i risþi. Jeg finder denne

forklaring bestyrket af indskriften på den jyske Oddum-sten (fra sidste halvdel af det 11. årh.), der begynder þurulfs sati. Ligesom på Hedeby-stenen har þurulfʀ her bortkastet nævneformsendelsen; men under indflydelse af det følgende sati har det tilföjet s. Uden nævneformsendelse findes þurulf også på en sten i Angarns socken i Uppland (Bautil 94, Liljegren 469, R. Dybeck fol. II, 113, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 3, s. 9). Jeg antager derfor, at den oprindelige form af navnet både på Hedeby-, Oddum- og Angarnstenen har været *þórulfʀ*, som i udtalen blev *þórlfʀ*, hvoraf *-ʀ* dog bortfaldt på grund af medlydssammenstødet. For et andet navn anser jeg derimod þulfʀ *þólfʀ*.

himþigi = him : þiki og him : þaki Hällestad-stenen II og III (s. 88 f. og s. 90).

trekiaʀ = trikaʀ Hällestad-stenen I (s. 85).

satu] om udtalen se Die runenschr. s. 318; *sitja um e-n, e-t,* egl. 'sidde om (pa lur efter) en, noget', ligge på lur efter, efterstræbe en, noget; 'sidde om' (nu 'ligge om') en by ɔ: belejre den (jfr. *umsát* hu., baghold; belejring).

matr ɔ: *mandr* („Navneordenes böjning i ældre Dansk", s. 85 f., Die runenschr. s. 331, 334); sturi : matr isl. *stýrimaðr*, 'styremand' ɔ: skibsfører.

I olddansk sprogform vilde indskriften lyde:

þórlf(ʀ) résþi stén þannsi, hémþegi Swéns, æftiʀ Érík félaga sínn, es warð dǿðr, þą drængjaʀ sátu um Héðabý; en hann was stýrimandr, drængʀ harða góðr.

„Torlv, Svens hjemfælle, rejste denne sten efter Erik sin fælle, som døde, da tapre mænd belejrede Hedeby; men han var styremand (skibsfører), en såre god mand".

Danevirke-stenen

(på den oprindelige plads lige syd for Danevirke).

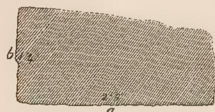
En fjærdingvej sydvest for byen Slesvig lige ved den gamle landevej („oksevejen", som min kusk kaldte den endnu 1879 og 1892), der fra Slesvig førte gennem Bustrup til Rendsborg, ligger tæt syd for Bustrup og lævningerne af Danevirke (omtr. 550 fod fra dette) på höjre side af vejen höjen „Tvöberg" eller „Tvebjærg", et navn, der oprindelig har omfattet den endnu bevarede höj og en anden lige overfor liggende, for længst slöjfet höj på den modsatte side af vejen.

Ved foden af den førstnævnte höj lå en större sten omfalden (på kortet s. 49 er stedet betegnet med tallet 3), som ejeren F. Tams i Bustrup havde tilladt stenhugger Petersen i Slesvig at benytte. Da stenhuggeren imidlertid ved at optage stenen (i Juli 1857) opdagede skrift på dens nedad vendte side, flyttede han den ind til Slesvig og drog omsorg for, at den ikke led overlast. Det blev hurtig bekendt, at det var en runesten, der var kommen for dagen, og ministeriet for hertugdömmet Slesvig sørgede straks gennem sin nidkære departementschef T. A. Regenburg for, at både sten og höj erhvervedes som statsejendom[1], og at stenen blev rejst på sin gamle plads ved foden af höjen. Den stilledes

[1] De aktstykker, der vedkommer købet o. s. v., er offenliggjorte i Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859, s. 163 ff.

her på et fundament af stene op til en stenvæg og måtte kaldes meget vel bevaret; men ved en ikke usædvanlig misforståelse kom den til at hvile på siden i steden for på foden (sml. Die runenschr. s. 160 f.), hvorved hele dens form imidlertid var synlig, således som min afbildning viser. Efter at jeg i „Sønderjyllands historiske runemindesmærker“ s. 42 havde gjort opmærksom på stenens urigtige stilling, er den på foranledning af R. v. Liliencron og under hans ledelse bleven flyttet fra höjens fod og rejst på dens top[1]. Höjen var allerede tidligere (1889) bleven udgravet for oldsagsmusæet i Kiel, og man havde i dens bund fundet en stærkt opløst kiste af egetræ, der var sammensat med klinknagler og indeholdt nogle få rester af et næsten helt fortæret lig uden våben eller andre smykker[2]. Hvad der kunde optages af kisten og liget findes nu i musæet i Kiel, hvor jeg havde lejlighed til at undersøge det i Marts 1892. At runestenen er rejst efter den mand, der var stedet til hvile i höjen, kan næppe være tvivl underkastet. En lignende simpel grav fra den yngre jærnalders slutning fandtes i den lille höj, på hvilken Rygbjærg-stenen var rejst (Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1875, s. 190 f.; sml. smst. 1881, s. 140 ff.).

Stenen, der består af rødlig granit, er 6′ 2″ höj og henved 3′ på det bredeste; den störste synlige tykkelse (på kanten med runerne) er 1′ 4″. På hosstående tværsnit, taget over det første ᚴ i ᚴᚢᚾᚢᚴᛦ, betegner a forsiden med de fire indskriftlinjer, b den tilstødende kant med slutningslinjen. Ved punkter antydes den sandsynlige form af de flader, der på grund af stenens tidligere stilling ikke kunde undersøges nöjagtig. Runerne på forsiden er mellem 7 og 9″ höje, hvorimod de mindste på kanten (de 2 ᛏ-runer, der ligesom et par andre runer i denne linje ikke når helt ud til rammestregen) kun er $5^1/_2$″.

I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en smuk tegning af stenen på to blade, udført 1858 af afdøde Heinrich Hansen; denne tegning er i formindsket målestok gengivet hos Rafn (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859) og i fuld störrelse, men således at indskriften på kanten er stillet sammen med indskriften på forsiden på én tegning, hos Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 93). Indskriften, der er meget klar og tydelig, er her i det hele nöjagtig gengivet; følgende småting må dog bemærkes: i ordet stin når hovedstaven i ᛏ ikke helt op til bistavene; over de tre sidste runer i uftiʀ går en stærk afflisning, der kun er antydet af H. Hansen og slet ikke viser sig på kemitypiet hos Thorsen[3]; i skarþa er k-runen ikke så afvigende fra den almindelige k-form som på Hansens tegning og især i kemitypiet (som overgangsform mellem det ældre runealfabets ᛉ og det yngres ᚴ kan denne rune altså ikke betragtes; sml. Die runenschr. s. 206 not. 1). Af större betydning er det, at punktet i ᚴ-runen i ordet himþiga er overset; punktet er meget klart og regelmæssigt, men ikke fuldt så kraftigt som det,

[1] R. v. Liliencron, „Die vier Schleswiger Runensteine“ i Deutsche Rundschau 19. Jahrg. April 1893, s. 48.
[2] Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig, Kiel 1889, s. 7 ff.
[3] Forholdet mellem indskriften selv og afbildningen er her det samme som ved Vedelspang-stenen I, hvor de afflisede runer i første linje også er udfyldte af tegneren (s. 52 med not. 2).

$^1/_{10}$.

Danevirke-stenen.

der findes i ᛁ i ordet uestr, og det kan ved løselig betragtning få udseende af at udgöre en del af en lille udflisning lige ovenover. Selve ᚠ-runens form med det brede rum mellem hoved- og bistav viser i øvrigt, at runeristeren fra først af havde påtænkt at anbringe et

punkt her. Dette er dog ikke iagttaget på Thorsens afbildning, hvor k i himþiga har ganske samme form som i kunukʀ. Mindst heldige er runeformerne i indskriften på kanten gengivne, hvor navnlig det sidste u er helt mislykket (den originale tegning er dog i det hele nöjagtigere end kemitypiet). Det foregående b er stærkt udfliset på midten, så at bistavene let får udseende af at nå helt ind til hovedstaven, hvad dog ikke har været tilfældet fra først af. Øverst oppe i kanten efter ordet bu findes en lille ujævnhed, som man let kan forveksle med et punkt; men det er sikkert kun en naturlig fordybning i stenen, der er langt mindre end de kraftige og stærkt fremtrædende punkter i den øvrige indskrift; af et tilsvarende punkt forneden findes desuden intet spor.

Indskriften, der begynder med linjen længst til venstre på forsiden og derpå løber bustrofedon, indtil den ender i linjen på kanten, lyder:

(Forsiden) : suin : kunukʀ : sati :
stin : uftiʀ : skarþa
sin : himþiga : ias : uas :
: farin : uestr : ią n : nu :
(Kanten) : uarþ : tauþr : at : hiþa : bu

Alle ord i indskriften er klare og let forståelige; jeg bemærker kun:

uftiʀ ɔ: *øftiʀ*, en sideform til *æftiʀ*, der bruges på Hedeby-stenen; sml. foran s. 76.

ią n skrives på Hedeby-stenen ian; Danevirke-stenens ią er dog næppe tegn for et under indflydelse af det følgende n nasaleret *e*, men snarere urigtig sammenblanding af ᚼ og ᚽ (sml. Die runenschr. s. 321).

at hiþa bu oversætter både Rafn og Thorsen „i Hedeby", og Thorsen begrunder dette således (s. 103): „at har en aldeles bestemt betydning, nemlig af „på stedet", altså, da et stedsnavn tilföjes, ikke „ved" eller „omkring" dette, men „på dette sted, deri"." Den oprindelige betydning af *at* er imidlertid netop „ved, i nærheden af", medens de almindelige ord for „på, i" er *á*, *í*. Dette fremgår tydelig af sådanne udtryk som f. eks. *ef fé er á scipe eða at scipe*, „dersom godset er på et skib eller ved et skib" Grágás ed. Finsen 1852, I, s. 238[18]. Derfor bruges *at* i Islandsk regelmæssig ved navne på gårde, der er opkaldte efter nærliggende steder (*at Borg*, *at Haugum*, *at Melum* o. s. v.). At *at* dog også har betydningen „i, på", er så velbekendt, at jeg ikke behøver at dvæle derved; men når Thorsen som eksempel anfører *at Uppsölum*, må hertil bemærkes, at kun sammenhængen kan vise, om denne forbindelse skal oversættes „i Upsala" eller „ved Upsala"; den sidste betydning finder vi netop på Hällestad-stenen I og Sjörup-stenen, der rejstes efter mænd, som „ikke flygtede at ubsalum (i slaget ved Upsala)". På samme måde betyder at hiþabu i vor indskrift „ved Hedeby", ikke „i Hedeby"; dette sidste hedder i oldsproget netop *í*, ikke *at Heiðabæ* (se f. eks. Heimskringla ed. Unger s. 670[25], Fms. XI, s. 229 o. s. v.). Danevirke-stenens at hiþabu har altså ganske samme betydning som det længere udtryk på Hedeby-stenen þą trekiaʀ satu um haiþabu, „ved Hedeby" eller „under belejringen af Hedeby". Hermed bortfalder da de slutninger, som man har trot at

kunne drage af den urigtige oversættelse „i Hedeby“ (se f. eks. C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv I, s. 104 f.).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften således:

Swénn konungʀ satti stén øftiʀ Skarða sínn hémþega, es was farinn westr, en nú warð dǿðr at Héðabý.

„Sven konge satte sten(en) efter Skarde sin hjemfælle, som var dragen vestpå (havde været på Englandstog), men nu døde ved Hedeby“.

En overordenlig interesse frembyder disse stene i sproglig henseende. Medens det nemlig i al almindelighed kan siges, at sproget endnu i det 10. årh. i alt væsenligt har været ens over hele Norden, viser mindesmærkerne fra århundredets slutning dog så karakteristiske dialektforskelligheder, at man fra nu af med rette kan tale om to forskellige sprog, et østnordisk (Dansk-Svensk) og et vestnordisk (Norsk-Islandsk). Af alle bevarede runemindesmærker er der intet, der stiller os disse forhold klarere for öje end Hedeby-stenen. Først og fremmest er her den gamle tvelyd *æi* bleven enkeltlyd (*é*), og det samme har uden tvivl været tilfældet med *åu*; ligesom Hedeby-stenens haiþabu har bevaret den ældre skrivemåde i modsætning til Danevirke-stenens hiþabu, der udtrykker den nyere udtale, således har tauþr på bægge stene kun bevaret den fra ældre indskrifter velkendte skrivemåde med au, men har i virkeligheden lydt *dǿðr*, en udtale, som i andre samtidige og ældre indskrifter udtrykkes ved tuþr (se herom i det hele Die runenschr. s. 252 f. og s. 329 § 7). Af andre forskelligheder i lyd må fremhæves, at ordet bu på Dansk har haft formen *bý* i modsætning til isl. *bœ*, skönt lydbetegnelsen her ikke kan vise forskellen; i *résþi* har Dansk endnu bevaret *þ*, medens Islandsk tidlig fik *t*; ligeledes har Dansk bevaret forskellen mellem *r* (R) og ʀ (ᛦ), der i Islandsk tidligere faldt sammen; Hedeby-stenens *sátu* vilde i Islandsk fra samme tid lyde *sǫtu*. Med hensyn til ordformerne svarer Hedeby-stenens *þannsi* til isl. *þenna*, *drængjaʀ* til *drengir*, *mandr* til *maðr*, Danevirke-stenens *satti* (se Die runenschr. s. 326) til *setti*; selvlydsudstødelse og bortkastelse af nævneformsendelsen viser navnet *þórlf(ʀ)*, der uden tvivl svarer til isl. *þórólfr*. Hvad endelig ordforrådet angår, er det i bægge indskrifter forekommende *hémþegi* tidlig tabt i Norsk-Islandsk og fortrængt af andre ord (*hirðmaðr*, *húskarl*). Et bedre eksempel end Hedeby-stenens indskrift på ægte dansk sprog i slutningen af det 10. årh. og dets afvigelser fra Islandsk vil man da vanskelig kunne påvise.

Det er imidlertid ikke blot som danske sprogmindesmærker, at Hedeby- og Danevirke-stenen vækker vor interesse. De kaster også lys over et afsnit af Danmarks historie, som ellers vilde være hyllet i mørke.

Det er klart, at vi ved hjælp af Hedeby-stenen alene ikke vilde være i stand til med sikkerhed nöjere at fastsætte den historiske begivenhed, som indskriften omtaler, belejringen af Hedeby. Vistnok kender vi nu så meget til runeindskrifternes tegn og

sprog, at vi ikke længer således som forfatterne til den ældste forklaring af Hedeby-stenen kan være i tvivl om, hvorvidt denne begivenhed skal henføres til midten af det 9. eller til slutningen af det 10. årh. Rune- og sprogformer alene afgiver et sikkert bevis for, at indskriften med et rundt tal tilhører år 1000. Den omtalte belejring falder altså i Sven tjugeskægs tid, og det vilde naturligvis være fristende at göre indskriftens Sven til kong Sven. Mere end en formodning kunde dette dog aldrig blive; dertil er navnet Sven alt for almindeligt; og heller ikke de to andre navne i indskriften (Torlv og Erik) vilde bringe os nærmere til spörsmålets løsning. Men ligesom ordet „konge“ på den nyfundne Vedelspang-sten var i stand til at stille både denne og den beslægtede ældre sten i det rette lys, således har det samme ord på Danevirke-stenen straks løst alle de tvivl, der ellers kunde knytte sig både til dens og til Hedeby-stenens indskrift.

At bægge stene er samtidige, at det altså er den samme begivenhed, der omtales på dem bægge, er hævet over enhver tvivl; men lige så sikkert er det, at Danevirke-stenens „kong Sven“ kun kan være Sven tjugeskæg. På Hedeby-stenen mangler ordet „konge“, ligesom det mangler på den ældre Vedelspang-sten; men da *hémþegi*, der findes både på Hedeby- og Danevirke-stenen, netop bruges om en konges eller mægtig høvdings fornemste mænd (hirdmænd), må Hedeby-stenens Torlv have indtaget samme stilling som Danevirke-stenens Skarde; de var bægge Sven tjugeskægs hirdmænd, eller med andre ord Hedeby-stenens Sven må være den samme som Danevirke-stenens kong Sven.

Søger vi da en begivenhed i Sven tjugeskægs regeringstid, hvor Hedeby omkring år 1000 er bleven belejret af kongen, ligger den lige for hånden. Allerede i den ældste tolkning af Hedeby-stenen har forfatterne henledet opmærksomheden på de kampe, hvorved Hedeby må være bleven ødelagt i slutningen af det 10. årh., hvad der foranledigede biskop Eckehards flugt til Hildesheim (s. 54 f.). Da Eckehard år 1000 på et bispeting i Gandersheim mødte som repræsentant for biskop Bernward af Hildesheim, og ærkebiskoppen af Mainz bebrejdede ham, at han blandede sig i fremmed strid i steden for at passe sin egen kirke, svarede Eckehard ifølge en samtidig kilde: Termini episcopatus mei barbarica sunt feritate depopulati, civitas deserta, æcclesia desolata; sedem non habeo, „mit bispedömmes område er hærget ved barbarisk vildskab, staden er forladt, kirken øde; jeg har intet sæde“ [1].

Om Hedebys ødelæggelse kort för år 1000 kan der således ikke være tvivl. Spörsmålet er kun, hvem der har øvet denne udåd. For at besvare dette må vi kaste et blik på tilstanden i Danmark i denne tid. I begyndelsen af halvfemserne falder som bekendt kong Svens berömte vikingefærd til England, hvor også Olav Tryggvesön var på hærtog; de sluttede sig sammen og angreb bl. a. i forening London 994. Snart efter sluttede Olav dog fred med kong Æthelred, hvorimod Sven endnu det følgende år synes

[1] Thangmari vita Bernwardi episcopi c. 20 (Monum. Germ. hist., Scriptores IV, 768); jfr. Wolfherii vita Godehardi episcopi c. 21 (smst. XI, 183). Jeg henviser i øvrigt herom til A. D. Jörgensens fremstilling i hans mesterlige skildring af „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“, s. 390 ff.

at have hærget Wales[1]. Men medens Sven i det fremmede land vandt krigerry og bytte, anså den svenske konge Erik sejrsæl lejligheden for gunstig til at tage hævn over de Danske for den hjælp, de i sin tid havde ydet hans brodersön Styrbjörn, hvem de endogså havde fulgt på hans tog mod Erik, som det fremgår af krønikernes og runestenenes samstemmende vidnesbyrd (se foran s. 98 ff.).

Erik benytter altså Svens fraværelse til at foretage sit hævntog mod Danmark, som han hærger vidt og bredt; ja han synes endogså at have opkastet sig til konge over landet. At Svenskerne under deres fremtrængen også har bemægtiget sig Hedeby, der særlig måtte lokke de fremmede erobrere, således som det i begyndelsen af århundredet var tilfældet med Olav, tör efter alt, hvad der foreligger, anses for sikkert, og jeg antager derfor, at Erik sejrsæls erobring af Hedeby netop har været den barbariske voldsgærning ('barbarica feritas'), der tvang biskop Eckehard til flugt. Om begivenhedernes videre udvikling får vi al ønskelig oplysning ved hjælp af runestenene. Efter indtagelsen af Hedeby var Eriks magt på det höjeste; selv Svens stilling som Danmarks konge var nu truet. Da endelig måtte han bekvemme sig til at opgive sit hærtog i Vest for at bekæmpe de fremmede erobrere i sit eget rige. Han vender tilbage til Danmark og rykker med en hær mod Hedeby, som Svenskerne har befæstet, så at det først efter en længere belejring og et stort mandefald lykkes Sven at tilbageerobre byen. Alt dette læser vi tydelig ud af Danevirke-stenens indskrift, der fortæller, at kong Sven rejste den til minde om sin hirdmand Skarde, som havde været på vikingefærd i England, men nu faldt ved belejringen af Hedeby. At også Hedeby-stenens Torlv, der ligesom Skarde var Svens hirdmand, med sin fælle Erik har fulgt Sven fra England til Danmark, kan næppe drages i tvivl[2].

---

[1] Joh. Steenstrup, Normannerne III, s. 228 ff.

[2] Skönt A. D. Jörgensen med rette søger grunden til de urolige tider i Danmark i halvfemserne i Sven tjugeskægs fraværelse og Erik sejrsæls derved foranledigede hærtog, sætter han dog ikke Hedebys ødelæggelse og Eckehards flugt i umiddelbar forbindelse med Svenskernes fremtrængen. Det skal også indrömmes, at landets sørgelige forfatning let kunde hidlokke vikingesværme, og at Hedebys ødelæggelse kunde skyldes et sådant anfald. Men runestenenes vidnesbyrd taler efter min mening bestemt herimod. Det er lidet sandsynligt, at et sligt anfald af vikinger skulde have kaldt Sven hjem fra England, og det er ganske utroligt, at vikingerne skulde have sat sig fast i den ødelagte by og her have ventet Svens ankomst og en hårdnakket kamp med ham i steden for straks med deres bytte at drage videre på nye hærtog. Derimod måtte selvfølgelig den fremmede erobrer, der vilde opkaste sig til herre over landet, sætte sig fast i de byer, han havde bemægtiget sig, og landets konge måtte angribe ham der, hvor han særlig havde befæstet sin magt.

Anser man altså Erik sejrsæls erobringstog mod Danmark under Svens fraværelse for en historisk kendsgærning, hvorom hverken A. D. Jörgensen eller jeg nærer mindste tvivl, ser jeg ikke, at Hedebys ødelæggelse og Svens belejring af den erobrede by tillader anden forklaring end den ovenfor givne. Den løser efter min mening alle vanskeligheder og forener på bedste måde krønikernes vage efterretninger med runestenenes sikre vidnesbyrd. Derimod savner vi ethvert middel til at afgöre, om Erik selv eller en af hans hærførere har stået i spidsen for de Svenskere, som Sven belejrede i Hedeby. Hele situationen synes mig dog at kræve, at bægge Nordens konger personlig har taget del i den kamp, der gjorde ende på Svenskernes herredömme over Danmark, og at Erik altså ikke, som man almindelig antager, er død kort tid för Svens hjemkomst fra England, men først efter sin fordrivelse fra Danmark (visnok i foråret 996).

En fremstilling af disse begivenheder, der i alt væsenligt stemmer med min, vil man nu også finde hos H. Olrik, „Konge og præstestand i Danmark indtil 12. århundreds begyndelse“, 1892, s. 104 ff.

Medens vi tidligere måtte nöjes med af sproglige og runologiske grunde med et rundt tal at henføre Hedeby- og Danevirke-stenen til omtr. år 1000, er vi nu med støtte i de her fremstillede begivenheder i stand til nærmere at bestemme deres tid, idet de må antages at være rejste i efteråret 995, eller vel snarere i foråret 996.

Allerede benævnelsen *hémþegi* viser, at Skarde har hørt til Svens mest ansete mænd; dette bekræftes yderligere ved den omstændighed, at kongen selv har rejst hans mindesten. Navnet Skarde er forholdsvis meget sjældent[1]; det må derfor vække vor opmærksomhed, at vi, nogle år för end Danevirke-stenen blev rejst, i historien træffer en mand af dette navn. Således hed nemlig en af de Jomsvikinger, der deltog i slaget i Hjorungavåg, og på hvis dødsforagt der også efter slaget anføres bevis (Heimskringla ed. Unger s. 159). Da Skarde var en af de tolv Jomsvikinger, hvis liv blev skånet, er det, således som allerede Rafn har fremhævet (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859, s. 203), höjst sandsynligt, at han med sine stalbrødre er rejst tilbage til Danmark, og at han her er trådt i Sven tjugeskægs tjæneste, hvem han har ledsaget på hans Englandstog og senere har fulgt til Slesvig. Den formodning ligger således nær, at Danevirke-stenens Skarde er den samme som Jomsvikingen af dette navn[2].

---

[1] Det findes f. eks. på en runesten fra Karkstad (Vårfrukyrko socken) i Uppland (Bautil 640, Liljegren 721, Dybeck fol. I, 88) og på en sten fra Lilla Lundby (Lids socken) i Södermanland (Dybeck 8vo no. 46; jfr. S. Boije i Svenska Fornminnesfören. Tidskr. V, 159).

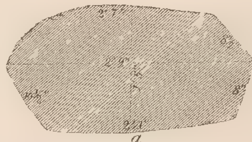
[2] Thorsens indvending herimod (De danske Runemindesm. I, s. 130 not. 1) er, som enhver let vil se, ganske betydningsløs.

13. ÅRHUS-STENEN I

Århus, Århus amt, Jylland

(undersøgt d. 12.—13. August 1877, d. 11.—13. Juli 1882 og d. 7.—8. Juli 1892).

Foruden de tvende sydslesvigske runestene er der utvivlsomt bevaret endnu et mindesmærke om kampene ved Hedeby mellem Sven tjugeskæg og Svenskerne, nemlig et med de nævnte stene samtidigt brudstykke af en runesten i Arhus. Som omstående afbildning viser, er det anselige brudstykke tilhugget som kvadersten. På Worms tid fandtes det indmuret i buegangen, som fra den gamle klostergård førte ind til Frue kirke, tæt ved dören[1]. Senere (uvist når) forsvandt det og ansås længe for tabt, indtil det 1866 blev genfundet i et bolværk i Århus havn. Ved min undersøgelse 1877 var det opstillet i indgangen til rådhuset, hvorfra det 1881 blev flyttet til en foran musæet indrettet plads for runestene, hvor jeg atter undersøgte det 1882. Ved min sidste undersøgelse 1892 var det opstillet i runestenssalen i musæet.

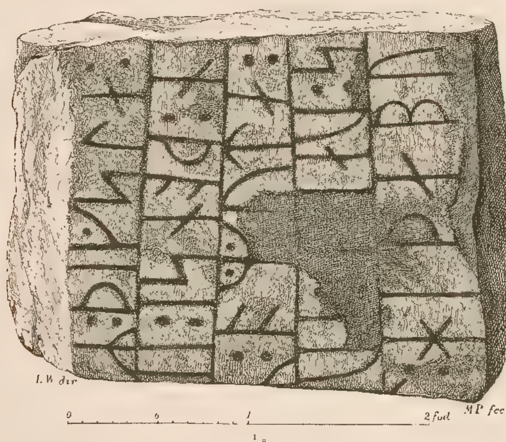

Det består af mørkegrå, grovkornet granit og er godt 2′ på det længste. Indskriftfladens störste bredde er 2′ 4″. Hosstående tværsnit, der er taget over midten, hvor hele omkredsen er omtr. 7′, viser stenens nuværende form. De tydelige, dybt og bredt huggede runer er fra godt 4 til godt 6″ höje.

Indskriften har begyndt i linjen længst til venstre og er derpå løben bustrofedon; men både begyndelsen og slutningen mangler i alle linjer med undtagelse af den sidste, der ikke har indeholdt flere runer efter hiþabu. Den bevarede del af indskriften er i det hele overordenlig tydelig. Med hensyn til enkeltheder bemærkes følgende: Foran ᛦ i første linje spores ingen lævning af den foregående rune; men cementet kan på stenens

[1] In ipsa urbe [Århus] cœnobium est D. Virgini olim consecratum, in cujus porticu, qua in templum itur, non procul a janua muro insertum visitur lapidis fragmentum, ita ut dimidia ferme pars terra et pavimento tegatur (Additamenta ad Mon. Dan. s. 20). Worm havde fået meddelelsen om denne runesten, ledsaget af en for den tid usædvanlig nöjagtig tegning, af sin discipel Laurids Bording (smst. s. 19; jfr. Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ II, 1751, s. 856 f.).

nuværende plads let give det udseende af, at der her står et ᛁ. Efter ᛦ findes to store runde punkter, der også i den øvrige del af indskriften bruges som skilletegn og på nogle steder antager en lidt mere langagtig form. I ᚠ-runen findes et stort og kraftigt punkt mellem hovedstaven og den i forhold til höjden usædvanlig brede bistav. Efter de to store punkter sidst i linjen er der intet spor af en rune lige så lidt som foran ᚾ i næste linje. I ᛁ-runen i þąnsi er den nederste del ødelagt ved en lille afflisning. På den sidste stav i denne linje ses endnu et svagt spor af en bistav, der ifølge sammenhængen må være begyndelsen af øverste bistav i ᚠ-runen; hvor den nederste har ligget, findes derimod kun udflisning (på stenens nuværende plads kan kun hovedstaven følges). I begyndelsen af

Århus-stenen I.

tredje linje kunde jeg ved mine tidligere undersøgelser, således som afbildningen viser, endnu tydelig følge den nederste del af hovedstaven i ᛦ, som derimod er skjult på stenens nuværende plads; den höjre bistav står meget kraftig. Det usædvanlig brede ᛘ har et par meget tydelige, stærkt fremtrædende punkter mellem hovedstaven og bistavene; denne sjældne m-form (ᛘ) kendes også fra Hällestad-stenen I og III (se foran s. 82 og 87; sml. Die runenschr. s. 205 not. 1). ᛘ-runens hovedstav og höjre bistav begrænses af en afflisning, der har borttaget nederste del af den følgende ᚢ-runes hovedstav, som dog endnu kan følges svagt. Efter de to punkter sidst i linjen ses lige i stenens kant en fordybning, der tydelig er fremkommen ved afflisning og ikke kan forveksles med en hugget stav (yderste del af bistaven i et ᛅ eller ᚾ). I fjærde linje er det øverste punkt efter ᛋ beskadiget ved en udflisning, der begrænses af toppen af den følgende ᚢ-rune. Efter ᛅ kan

en ret stav endnu tydelig følges i sin hele længde; men neden for denne stav og begrænset af den løber en större flisning, der også strækker sig op i den foregående linje, hen over de følgende runer, som den næsten har gjort fuldstændig ukendelige. Sammenhængen sætter det dog uden for al tvivl, at det med ᚢᛏᛁ begyndende ord har været ᚢᛏᚱᚦ uarþ, og hovedstaven i ᚦ kan endnu følges i svage spor. Tydeligere træder de to punkter efter dette ord, særlig det nederste, frem i afskalningen, og af det følgende ᛏ, hvis øverste del ligeledes er så godt som helt ødelagt, kan bistaven til höjre endnu følges svagt. Afskalningen begrænses af toppen af den sidste rune i linjen (ᚢ). Forrest i sidste linje ses den tydelig fremtrædende bistav i en rune, som ifølge sammenhængen må være ᛏ (ved undersøgelsen 1892 var denne linje dog helt skjult af cement). Meget klart står det sidste ord i linjen hiþabu, i hvilket dog ᚦ er stærkt udfliset i den øverste del på grund af den samme afskalning, som har beskadiget flere af runerne i de to foregående linjer. Efter det nævnte ord, der indtager en forholdsvis stor plads, og i hvilket der ikke som på de slesvigske stene bruges skilletegn mellem hiþa og bu, findes intet som helst spor af skilletegn eller runer, og sammenhængen viser også, at indskriften har endt med dette ord.

Hos Thorsen (De danske Runemindesmærker II, 1 no. 30) er brudstykket urigtig stillet på siden, som om indskriften havde været anbragt vandret på stenen (sml. foran s. 114 bemærkningen om Danevirke-stenen), og i sin tekst (II, 2, s. 95) bemærker Thorsen: „Det kan tydelig ses, at der er afhugget mindst en tomme så vel på höjre som venstre side, hvorfra indskriften begynder". Denne ytring viser, at Thorsen aldeles ikke har haft nogen følelse af stenens oprindelige form. For at få plads til de i indskriften manglende runer må man nemlig antage, at mindst 1 fod er borthugget af toppen („höjre side" hos Thorsen), og af stenens nederste del („venstre side" hos Thorsen) kan omtrent 2 fod antages at mangle, når den del af stenen medregnes, som har stået i jorden.

Jeg formoder, at hele indskriften har lydt omtrent således, idet jeg indeslutter de bogstaver, der er helt forsvundne, i klammer, og de stærkt beskadigede og utydelige i parenthes:

[. . .]ʀ : þigsla : [risþi]
[ʇ](ɟ)ı : ısuȩd : u[ıʇs]
[i](ʀ) : ąmuta : [filaga]
[ɹd]n(ʇ : dɹ)ɐn : s[ɐı : uıs]
[a](t) : hiþabu

Det er naturligvis usikkert, om der i første linje har stået risþi eller sati, i tredje linje filaga, bruþur eller et andet ord, ligeledes om der har været punkter ved linjernes slutning og begyndelse (sml. Danevirke-stenen). Hvis den af mig foreslåede udfyldning er rigtig, har linjerne ikke haft nöjagtig samme længde, hvad der stemmer med indskriften på Danevirke-stenen; derimod vilde de få væsenlig samme længde, hvis der i første, tredje og fjærde linje i steden for [risþi], [filaga], [sin : ia] indsattes [sati], [sun], [sin : i].

Hvorledes det første ord skal udfyldes, kan ikke afgöres; men symmetrien i indskriften kræver, at det har været et kort navn, f. eks. ᚢᛚᚠᛦ ulfʀ el. lign.

þigsla er oldsprogets *þexla* (norsk *teksla* I. Aasen), en art økse, der også kendes fra svenske dialekter („*täxla*, ett slags yxa“ Sv. Hof, Dialectus Vestrogothica, Stockh. 1772, s. 303; sml. Rietz s. 773). Samme ord genfindes i stedsnavnene *thæghslæ ás*, *thæchslæbæc*, *thæchslæ syo* i Halland (Valdemars jordebog ed. O. Nielsen s. 59), af hvilke det første på det tilsvarende sted i anhanget til Vestgötalagen IV, 10 (Schlyter s. 288[5]) skrives *þægsluas*. Ligesom andre benævnelser på „økse“, „sværd“, „spyd“ o. s. v. forekommer også *þexla* som tilnavn (*Eiríkr þeksla, faðir Sigmundar sperru* Íslend. sög. I, 1843, s. 355), hvilket altså ganske svarer til brugen på runestenen. At udtalen i runeindskriften har været *g* (vistnok spirant), ikke *k*, altså stemmende med skrivemåden *thæghslæ*, *þægslu* i Valdemars jordebog og Vestgötalagen, viser det stungne ᚴ.

ąmuta ɔ: *Ą́munda*, ikke at forveksle med Sjøring-stenens ąumuta ɔ: *Øymunda* eller med enkeltlyd *Ǿmunda*.

I olddansk sprogform kunde hele indskriften altså have lydt:

[Ulf?]ʀ þexla résþi (satti) stén þannsi æftiʀ Ą́munda félaga (sun) sínn, es warð dǿðr at Héðabý.

„Ulv(?) ‘teksle’ rejste (satte) denne sten efter Åmunde sin fælle (sön), som døde ved Hedeby“.

Sætningen „som døde ved Hedeby“ stemmer jo ganske med Danevirke- og Hedebystenens udsagn om Skarde og Erik, og da alle tre mindesmærker er samtidige, må Århusstenen sigte til samme begivenhed som de to andre. Men medens kong Sven og Torlv fik lejlighed til at rejse mindesmærkerne efter hirdmanden og stalbroderen på selve kamppladsen, blev Amundes sten rejst langt fra det sted, hvor han var falden. Danevirke- og Hedeby-stenen stod sikkert som mindestene på eller ved de faldne heltes grave; men fjærnt fra Amundes grav rejste den hjemvendte fælle eller en slægtning den sten, der skulde bringe vennens eller frændens navn og mindet om hans heltedød i kampen ved Hedeby til efterverdenen.

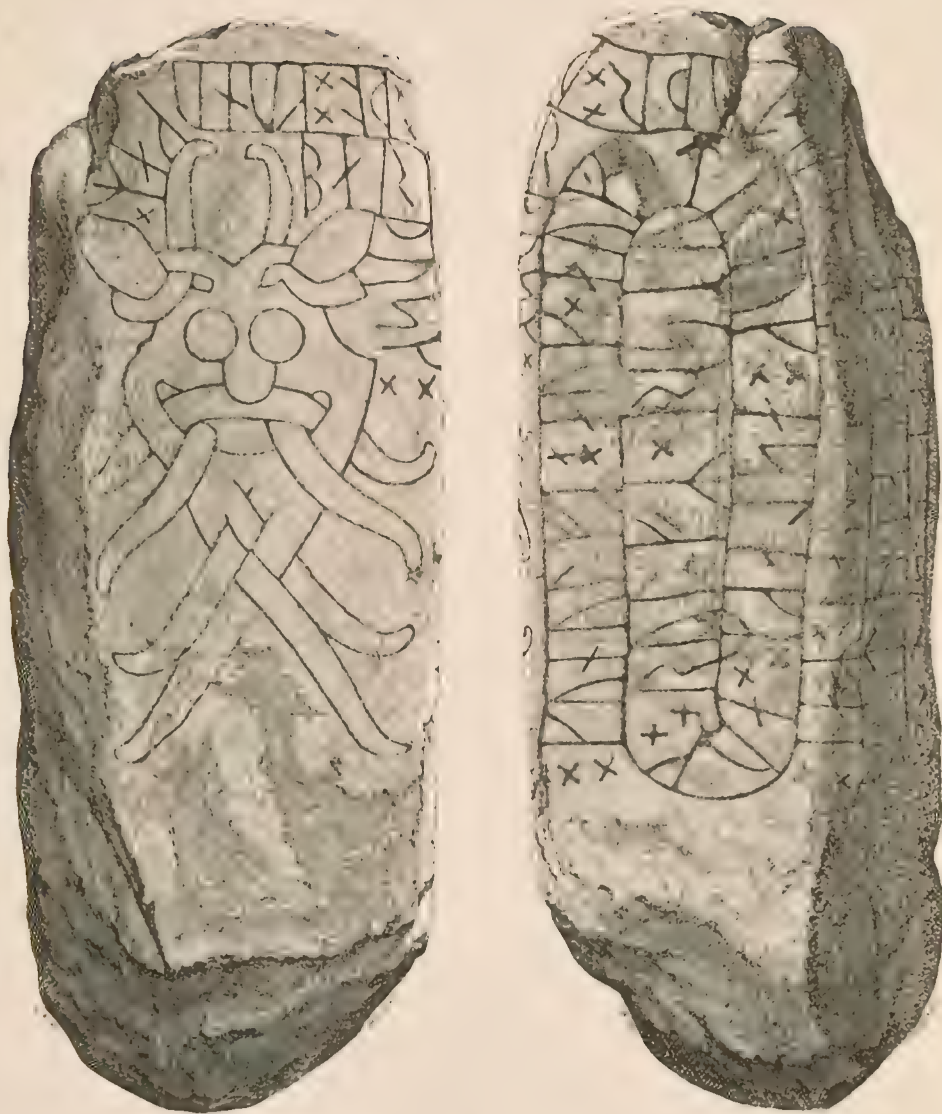
14. ÅRHUS-STENEN II

(DEN STORE ÅRHUS-STEN)

Århus, Århus amt, Jylland

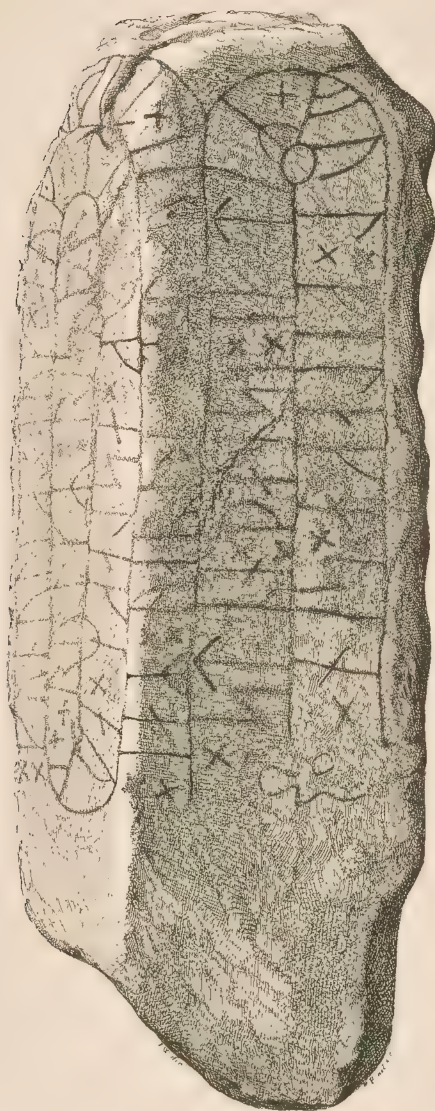
(undersøgt d. 13.—15. August 1877, d. 1. August 1878, d. 11.—13. Juli 1882 og d. 7.—8. Juli 1892).

Denne smukke og anselige runesten kom for dagen i begyndelsen af året 1850 i den gamle vandmølle i Århus, hvorfor den undertiden kaldes Århus møllesten. Da møllens bygning var nedbrændt 1849, ønskede ejeren, møller A. Weis, at göre vandløbet noget bredere, hvorfor han lod en del stene i grunden rydde. Nederst mellem disse fandtes runestenen liggende i mølleåen som hjörnegrundsten under vandmøllen. Det var hensigten at kløve den store sten, som vanskelig kunde flyttes, og stenhuggeren vilde just til at tage fat på dette arbejde, da hr. Weis heldigvis opdagede en enkelt rune på stenen. Den blev derfor skånet, omhyggelig udtaget, renset og opstillet i den til møllen hørende have. Senere flyttedes den herfra for at opstilles i den nye musæumsbygning, men blev midlertidig henlagt på engen uden for denne med den side, på hvilken indskriften begynder, vendt opad. Her forefandt jeg den ved mine undersøgelser 1877 og 1878. Skönt denne plads naturligvis måtte anses for meget uheldig for stenens fremtidige bevarelse, da den i höj grad var udsat ikke alene for vejrligets indflydelse, men også for anden overlast, kunde undersøgelsen vanskelig foretages under gunstigere betingelser end netop her. Stenen lå nemlig frit, således at dens hele form var kendelig, som den er fremstillet på omstående afbildning, og indskriften var let tilgængelig og kunde til forskellige tider ses i meget forskellig belysning. Først 1881 blev den flyttet fra engen og sammen med andre runestene opstillet uden for musæet, således at den kun ragede 4′ 6″ op over jorden. Her undersøgte jeg den atter 1882 under meget heldige forhold. Sidste gang så jeg den endelig i Juli 1892, meget smukt opstillet midt i musæets runestenssal, så at kun det nederste stykke (1′) er skjult. På dette sted er stenen særdeles godt bevaret; men belysningsforholdene er naturligvis langtfra så gode som tidligere, da den lå eller stod under åben himmel, og jeg tvivler på, at det nogen sinde vilde være lykkedes mig i musæet at læse de i höj grad ødelagte runer i indskriftlinjen på kanten.

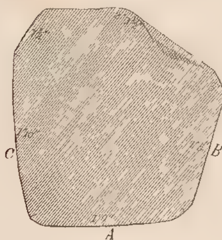
Århus-stenen II. C.

Århus-stenen II. A.

Århus-stenen II. B.

Stenen består af finkornet rødlig granit og er 6′ 2″ höj. Dens firsidede, temmelig rundagtige form ses af hosstående tværsnit, der er taget over hovedstaven af ᛅ-runen i ordet kunulfʀ, hvor hele omkredsen er 8′. A betegner den flade, hvorpå begyndelsen af indskriften (de tre første linjer) findes; den fortsættes derpå i de to linjer til höjre på B, og slutningen følger i linjen på den kant, som forbinder A og B, løber derpå tværs over toppen af A og ender på øverste del af C, der i øvrigt væsenlig udfyldes af en större billedlig fremstilling. Runerne er mellem næppe 4 og godt 6″ höje.

I Antiquarisk Tidsskrift 1852—54, s. 387 ff. gav C. C. Rafn den første meddelelse om stenen, ledsaget af to træsnit, der var udførte efter et par daguerreotypier, som hr. Weis havde foræret det oldnordiske musæum, og rettede efter hans senere meddelte skriftlige bemærkninger. Med undtagelse af den utydelige linje på kanten, hvor et par ord er urigtig udfyldte, har Rafn i det hele gengivet indskriften nöjagtig[1].

Skönt runerne på mange steder træder svagt frem, kan de fleste stave dog endnu følges med sikkerhed; men særlig skarpt og tydelig står egenlig kun navnet ful på B samt hele indskriften så vel som den billedlige fremstilling på C. Utydeligheden på A og B skyldes dels stenens naturlige ujævnhed, dels senere forvitringer og afskalninger, hvorfor C ikke har været udsat således som de to andre sider.

Med hensyn til enkelthederne bemærkes følgende:

Indskriften begynder på A i linjen til venstre med ordet kunulfʀ, foran hvilket findes to skråtliggende kors. I den øvrige del af indskriften bruges i reglen to kors af samme eller lignende form som skilletegn mellem de enkelte ord. Både korsene og de tre første runer kun står forholdsvis meget klart og tydelig, medens de følgende og særlig de to sidste (fʀ) er svagere. Skilletegnene herefter løber sammen på grund af udflisning. I det følgende auk er ᛆ meget svagt, men kan dog endnu tydelig følges; klarest er bistaven til venstre. Også ᚢ træder svagt frem især i bistaven. Af skilletegnene efter ᚴ er det øverste meget tydeligt, hvorimod det nederste kun spores svagt, men sikkert i en afflisning. I augutr har det første ᚢ en ved senere afflisning fremkaldt fordybning mellem hoved- og bistaven, der ved løselig betragtning kan få udseende af et punkt; men en nöjere undersøgelse viser, at den uregelmæssige fordybning, der også når et lille stykke uden for hovedstaven, ikke kan forveksles med et hugget punkt; her står sikkert ᚢ, ikke ᚤ. Derimod er det temmelig langagtige punkt i ᚴ utvivlsomt. Det følgende ᚢ er stærkt udfliset og meget svagt både i hoved- og bistav; det i øvrigt klare ᛏ er en del udfliset ved bistavene; ᚱ er forholdsvis tydeligt i hovedstaven, hvorimod bistaven er meget udfliset og desuden utydelig på grund af naturlige ujævnheder i stenen. Hele runens form kan dog endnu

[1] Rafns tolkning er også optaget i hans Antiquités de l'Orient, Copenh. 1856, s. 39 ff.

sikkert følges, så at der ingen tvivl er om, at her står ᚱ, ikke ᛁ. Af de følgende skilletegn er det øverste nogenlunde tydeligt, medens det nederste næsten er helt ødelagt ved afflisninger, der også strækker sig hen over de to følgende runer, så at ᚾ for största delen er forsvundet, men dog endnu kan følges svagt; klarest står øverste del af hovedstaven. I ᚢ er bistaven tydelig; men af hovedstaven er der kun lævnet svage spor. Bægge skilletegn efter auk er noget udflisede, især det øverste.

I aslakʀ er bistaven i det andet ᚾ kun klar til höjre. Af skilletegnene efter dette ord er det øverste, der står nær ind til hovedstaven i ᛦ, næsten bortfliset; dog følges hele dets form endnu sikkert. Forholdsvis tydeligt står det følgende auk og skilletegnene derefter; i u-runen udgår bistaven et stykke neden for toppen af hovedstaven. Den mellemste rammestreg ender i en lille bue, hvorpå bistaven i ᚢ og hovedstaven i ᚠ hviler, og med hvis yderste ende det nederste af de følgende skilletegn løber sammen på grund af udflisning. I rulfʀ er især de to sidste runer svage ligesom de samme runer i det ovenfor stående kunulfʀ, og af de følgende skilletegn er det nederste næsten helt bortfliset. I ordet risþu er alle runer stærkt udflisede, men kan dog endnu sikkert følges. Kun den nederste del af ᚱᛁ og ᚦ er helt forsvunden.

Indskriften fortsættes herefter på siden B i den anden linje fra höjre, i hvilken alle ordene × stin ⁑ þansi ⁑ eftiʀ × er meget udslidte og udflisede og derfor træder svagt frem, uden at en eneste rune dog kan kaldes usikker. Foran stin findes kun et enkelt större skråtliggende kors og intet spor til et andet, skönt pladsen havde tilladt at anbringe et sådant ud for nederste del af ᛋ (sml. nedenfor). Derimod følges de to skilletegn efter stin endnu sikkert, skönt særlig det nederste, der står tæt ved rammestregen, træder meget svagt frem. Det svagest fremtrædende ord i linjen er þansi; af ᚾ-runen ses kun et lille stykke af hovedstaven og höjre side af bistaven, og af det sidste ᛁ er kun den nederste del af hovedstaven nogenlunde tydelig. De herefter følgende skilletegn og hele ordet eftiʀ står med undtagelse af ᚠ-runen forholdsvis klart. Det første ᛁ er sikkert stunget; det følgende ᚠ er stærkt udfliset og meget svagt. Efter dette ord findes kun ét skilletegn, åbenbart af hensyn til pladsen.

Navnet ful, som følger herefter, er det ord, der viser sig klarest i hele indskriften på denne side. Dets ᚠ og hovedstaven i ᚢ hviler på en lille ovalformet figur, i hvilken den mellemste rammestreg ender, og som svarer til den lille bue, hvori den for de to sidste linjer fælles rammestreg på forsiden løber ud. Også ᛦ i eftiʀ synes at have berørt denne figur med sin hovedstav, af hvilken den nederste del dog ikke kan følges med sikkerhed, medens bistaven til höjre hviler på hovedstaven i ᚠ, og bistaven til venstre synes at have stået frit, således som tilfældet er med ᚢ-runens bistav i ful. Af de to skilletegn efter dette ord er det øverste meget svagt.

Den øvrige del af indskriften i denne linje er meget utydelig, uden at nogen rune dog giver anledning til tvivl. I felaka er ᚠ stærkt udfliset i bistavene og øverste del af hovedstaven; det følgende ᛁ er sikkert stunget, hvorimod intet punkt spores i ᚠ, da en lille tilfældig fordybning mellem hoved- og bistav ikke kan forveksles med et hugget

punkt. I det første ᚼ er bistaven til venstre næsten forsvunden; det sidste er i det hele meget svagt og ubestemt og får på grund af udflisninger lighed med et ✱. Af de følgende skilletegn er det øverste næsten ukendeligt.

Efter sin findes kun et enkelt skilletegn ligesom foran det ovenfor stående stin og ved toppen af indskriften mellem eftiʀ og ful. Det enkelte skilletegn synes valgt med forsæt på disse steder for symmetriens skyld. Rammestregerne går ud over skilletegnet efter sin og afsluttes (forbindes?) ved en noget ejendommelig figur, der dog ikke overalt kan følges bestemt; navnlig er dens forbindelse med rammestregerne utydelig, og den synes snarest at stå helt frit af dem. Hensigten med dette ornament, der minder om lignende på den större Jællinge-stens anden side og på den större Sønder Vissing-sten, har åbenbart været at udfylde pladsen, således at indskriften i de to linjer på B kunde nå lige så langt ned som indskriften på A og på kanten mellem A og B. Det har dog måske tillige været meningen dermed at antyde, i hvilken retning indskriftens fortsættelse efter sin skulde søges. Den findes nemlig i linjen på kanten af stenen, som forbinder de to sider A og B.

Denne linje, der er den utydeligste del af indskriften, er 5″ bred ved begyndelsen, men aftager efterhånden til mellem 3¾ og 4″. Kun det første ord iaʀ viser sig aldeles tydeligt. Foran dette findes et meget klart korsformet skilletegn, oven for hvilket et lignende endnu spores svagt i en afskalning. Skilletegnene efter iaʀ er bægge nogenlunde klare. Derpå følger et især i bistaven meget svagt ᚢ, hvis omrids dog endnu er fuldkommen kendelige. Det har den sædvanlige regelmæssige form som på de andre steder i indskriften; men en naturlig fordybning mellem hoved- og bistaven, der næsten træder stærkere frem end denne sidste, vil, når den opfattes som hugget og tages for bistav i runen, således som det er sket i Rafns beskrivelse (Antiquar. Tidsskrift 1852—54, s. 393), göre denne meget uregelmæssig. Efter ᚢ ses et ᚼ, i hvilket hovedstaven og bistaven til venstre endnu er klare, og også den del af bistaven til höjre, der er nærmest ved hovedstaven, kan følges. Derimod er hele den øvrige del af indskriften på kanten så udslidt og utydelig, at der ikke blot kræves den störste opmærksomhed og tålmodighed, men også ualmindelig heldige belysningsforhold for at fastholde de svage træk, som endnu er lævnede af de enkelte runer. Allerede ved undersøgelserne 1877—78 var jeg dog kommen på det rene med betydningen af alle tegn i linjen, og rigtigheden af de den gang gjorte iagttagelser bekræftedes fuldstændig ved den fornyede undersøgelse 1882, da jeg havde lejlighed til i løbet af tre dage i höjst forskellig belysning at sammenligne mine afbildninger og den her meddelte beskrivelse med originalen. På et nyt fortrinligt aftryk, som det samtidig lykkedes mig at tage af hele indskriften på kanten, følger jeg også hvert enkelt runespor lige så tydelig som på stenen selv i den heldigste belysning.

Efter det senest omtalte ᚢᚼ ses under gunstige belysningsforhold temmelig klart omridsene af ᚱᚦ og derefter to korsformede skilletegn, de sidste lige under den øverste stav af ᛋ-runen i aslakʀ. Derpå følges mellem ᚼᛋ i aslakʀ, nærmest ved ᚼ, hovedstaven af et ᚢ, hvis bistav træder noget svagere frem end hovedstaven, men er umiskendelig

særlig i den øverste halvdel. Så godt som helt forsvundet er det efter ᚢ følgende tegn, hvis betydning vi kun af sammenhængen kan slutte os til. Derimod finder vi mellem hoved- og bistaven af ᚠ i auk, nærmest ved den første, den øverste meget klare del af en ret stav, der på bægge sider har tydelige spor af bistave, som viser, at her har stået et ᛏ. Lige til höjre for ᛏ, i flugt med bistaven i ᚢ i auk, følges en ret stav med stærke udflisninger og fordybninger efter, hvori jeg tydelig skimter øverste del af bistaven i et ᚱ. Også et par skilletegn i flugt med hovedstaven i ᚼ spores endnu. Svage, men dog forholdsvis klare er lævningerne af de to følgende stave, som utvivlsomt har dannet et ᚢ, hvis hovedstav står lidt skråt, hældende en smule til venstre, lige over ᛏ-runens hovedstav i eftiʀ. En temmelig stærkt fremtrædende fordybning omtrent midt i runen mellem dens hoved- og bistav er et naturligt hul i stenen, ikke et hugget punkt. Efter dette ᚢ ses to rette stave, der må kaldes forholdsvis meget klare, og som umulig kan forenes til én rune (ᚢ, som man tidligere har læst). Den sidste af disse stave kan kun være et ᛁ, og ved toppen af den foregående findes, især på dens venstre side, endnu så tydelige spor af bistave, at der ingen tvivl kan være om, at vi her har et ᛏ.

Efter den foran meddelte beskrivelse af de lævnede tegn på kanten af stenen læser jeg altså indskriften i denne linje:

⁝ iaʀ ⁝ uarþ ⁝ u . tr ⁝ uti

I anledning af denne læsning har jeg i mit manuskript bemærket: „Ved undersøgelsen 1882 trådte alt dette meget tydelig frem i ualmindelig heldig belysning til forskellige tider og viste sig også klart på aftrykket“. Kun den enkelte rune mellem ᚢ og ᛏ i u . tr er altså tvivlsom; men „både pladsen og de lævnede spor viser sikkert“, som jeg ved samme lejlighed udtrykkelig har bemærket, „at her kun kan læses ᚢ[ᛋ]ᛏᚱ u[s]tr, hvorimod enhver anden læsning, også ᚢ[ᛁᛋ]ᛏᚱ u[is]tr, er udelukket“.

Hele den følgende del af indskriften er overordenlig klar. Efter uti bruges kun et enkelt skilletegn, uden tvivl af symmetriske hensyn, da der mellem eftiʀ og ful på toppen af B ligeledes kun står et enkelt skilletegn. I ordet tuþr, der løber langs med toppen af indskriften på A med benyttelse af denne indskrifts øverste rammestreg, er ᛏ-runens höjre bistav stærkt udfliset og störste delen af hovedstaven i ᚢ er forsvunden med en lille knude, som her er sprungen af stenen. De to sidste runer þr og skilletegnene derefter er ubeskadigede; ᚱ-runens bistav står frit uden at nå rammelinjen (sml. ᚢ i ful og til dels ᛦ i eftiʀ; også i andre indskrifter træffer vi det samme).

Efter tuþr drejer rammestregerne om på toppen af C og danner således en smuk forbindelse mellem indskrifterne på alle tre sider. De tre ord af indskriften, der findes på C, er, som foran bemærket, særdeles tydelige, og den måde, hvorpå de er anbragte, vidner om en meget smagfuld benyttelse af rummet. Rammestregen ender foroven ved toppen af det andet ᚢ i kunukaʀ og forneden ved samme runes bistav, hvor enden af den dog nu er temmelig utydelig, da den er bleven en smule beskadiget, fordi et lille stykke er slået af stenen lige over den. Det efter kunu følgende kaʀ hviler ikke på nogen

rammestreg, men benytter en linje i den billedlige fremstilling som rammestreg foroven. Herefter står af hensyn til pladsen kun et enkelt skilletegn. I det sidste ord barþusk når de tre første runer op til rammestregen over runerne i linjen på stenens top, de fire sidste ud til rammestregen over runerne i første linje på A; ᛒ, bistaven i ᚱ, samt ᛋᚴ står frit, hvorimod ᛆ og ᚦᚢ hviler på linjer, der hører til den billedlige fremstilling, og hovedstaven i ᚱ på hovedstaven i ᚦ. Efter den sidste rune findes to klare skilletegn.

Hele den billedlige fremstilling viser sig så tydelig, at der ikke kan opstå tvivl om en eneste linje. Ganske lignende fremstillinger, kun langt mindre end på Århus-stenen, findes også på andre runestene. Herom henviser jeg til indledningen.

Til slutning vil jeg endnu blot fremhæve den smag og skönsomhed, som runeristeren har lagt for dagen ved benyttelsen af pladsen, så at indskriften i dens helhed gör et meget symmetrisk og malerisk indtryk.

Uagtet mange af runerne på A og B er meget medtagne, kan der dog ikke på noget sted være tvivl om læsningen af de enkelte tegn, og selv i den höjst utydelige linje på kanten mellem A og B har de enkelte stave endnu efterladt så tydelige spor, at kun en enkelt rune må udfyldes ved hjælp af sammenhængen, hvilket dog kan ske med fuldkommen sikkerhed. Det fortjæner særlig at fremhæves, at alle navne er utvivlsomme, og at de tre stungne runer (i augutr, eftiʀ, felaka) er ganske tydelige, da punkterne er indhuggede så dybt, at de endnu står forholdsvis kraftige. På flere end de nævnte tre steder har der ikke været anvendt stungne runer.

Hele indskriften læser jeg altså:

⁝ kunulfʀ ⁝ auk ⁝ augutr ⁝ auk ⁝ aslakʀ ⁝ auk ⁝ rulfʀ ⁝ risþu
× stin ⁝ þansi ⁝ eftiʀ × ful ⁝ felaka ⁝ sin ×
⁝ iaʀ ⁝ uarþ ⁝ u[s]tr ⁝ uti × tuþr ⁝ þą ⁝ kunukaʀ × barþusk ⁝

Alle navne er velbekendte med undtagelse af ful, som ellers ikke forekommer, og hvis udtale og oprindelse er tvivlsom. Nærmest ligger det vel at tænke på en form *Fullʀ* (*Fullr*). Heldigvis er navnet i indskriften så tydeligt, at der ikke kan være mindste tvivl om læsningen.

I augutr er det sidste u tegn for det af *åu* opståede *ǿ* (ligesom i det følgende ustr og tuþr). Derimod skrives tvelyden endnu i au-; mulig har udtalen også været *øy-*, ikke *ǿ-* (sml. fraystain med stunget ᚢ på den omtrent samtidige Sjælle-sten; se nedenfor s. 146). Også auk har bevaret tvelyden som almindelig både i ældre og yngre indskrifter; men da vi i andre indskrifter, der ikke blot er samtidige med, men ældre end Århus-stenens, også finder dette ord skrevet uk, har udtalen vel snarest haft enkeltlyd (*ok*). I omskrivningen til Olddansk beholder jeg dog ligesom i indskriften på den större Jællinge-sten den gamle form *åuk*.

aslakʀ med ᛆ for ældre ᚬ ligesom i askil på Hällestad-stenen I (s. 85).

iaʀ] den ældre form ias bruges på Hedeby- og Danevirke-stenen, der er samtidige med den store Århus-sten. Medens iaʀ og ias vistnok betegner en forskellig udtale

(*eʀ* og *es*), afviger Hedeby- og Danevirke-stenens tauþr kun i skrivemåde fra Århus-stenens tuþr (sml. foran s. 117).

uti 'ude' ɔ: 'på havet' som almindelig i oldsproget; ligeledes hedder det på Ny Larsker-stenen II: truknaþi han uti meþ ala skibara. Sammenhængen viser, at ustr uti 'østpå ude (på havet)' på Århus-stenen har betydningen 'østpå i søslaget'.

I Olddansk lyder indskriften:

Gunnulfʀ áuk Øygǿtr (Ǿgǿtr?) áuk Áslákʀ áuk Rólfʀ résþu stén þannsi æftiʀ 'Full' félaga sínn, eʀ warð óstr úti dǿðr, þą konungaʀ barðusk.

„Gunulv og Øgøt og Aslak og Rolv rejste denne sten efter deres fælle 'Full', som døde østpå på havet (i søslaget), da kongerne kæmpede med hinanden".

Rune- og sprogformer viser med fuldkommen sikkerhed, at den store Århus-sten med et rundt tal tilhører år 1000, altså er samtidig med de nys behandlede stene, der omtaler Hedebys belejring af Sven tjugeskæg. Det er derfor ganske urigtigt, når Thorsen (De danske Runemindesm. I, s. 8 og oftere) henfører den „til en tid, da landet endnu havde „konger", til den tid, da den gamle kong Gorm, eller rettere hans sön Harald i faderens sidste levetid „vandt sig al Danmark", som der står på den store Jællinge-sten". Den store Arhus-sten kan umulig sigte til kampene i første halvdel af det 10. årh. mellem Gorm og Gnupa, Harald og Sigtrygg, hvorom Vedelspang-stenene aflægger vidnesbyrd. Lige så urigtigt er det, når Rafn (Antiquar. Tidsskrift 1852—54, s. 395) tror, at den kamp, der omtales i indskriften, kan være søslaget ved Århus 1043, i hvilket Magnus den gode slog Sven Estridsön på flugt. Derimod falder mindesmærkets tid sammen med kampene om Hedeby mellem Sven tjugeskæg og Svenskerne, og den antagelse kunde derfor ligge fristende nær, at også den store Arhus-sten ligesom det foran omtalte runestensbrudstykke fra Århus havde hensyn til disse kampe, og at indskriftens konger altså var Sven tjugeskæg og Erik sejrsæl. At der imidlertid heller ikke kan sigtes hertil, viser den del af indskriften, som det tidligere ikke var lykkedes at læse, og hvori det hedder, at den mand, efter hvem stalbrødre rejste stenen, „døde østpå i søslaget, da kongerne kæmpede med hinanden". Men Sven tjugeskæg må så dog være den ene af de konger, der tænkes på i indskriften. Ti hvilken anden kamp skulde der vel menes med det søslag, hvori en dansk (rimeligvis jysk) mand ved år 1000 faldt østpå, „da kongerne kæmpede med hinanden", end selve kongeslaget ved Svolder?

15. KOLIND-STENEN

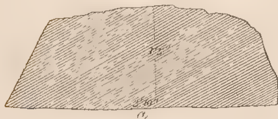
Kolind sogn, Sønder herred, Randers amt, Jylland

(undersøgt d. 1. September 1877).

—

I lang tid havde denne store sten ligget som tærskel i Kolind kirke under dören mellem våbenhuset og kirken, således at den for en del skjultes af muren på bægge sider af dören. Skönt indskriftsiden vendte opad, opdagedes det først 1868 af daværende kapellan E. Holst i Lyngby, at det var en runesten. En meddelelse herom sendtes straks til J. J. A. Worsaae, på hvis foranstaltning stenen blev udtaget og henlagt i våbenhuset.

Den består af rødlig granit, er godt 7′ höj og indtil 3′ 10″ bred, men, som hosstående tværsnit viser, forholdsvis tynd. Til höjre må et stykke af dens top med en spiral af samme art som den, der findes til venstre, og med nederste del af ᚢ-runens bistav sidst i tredje linje antages at være bortslået. Da rammestregen under denne rune imidlertid ender bestemt ved hovedstaven, er det sandsynligt, at bistaven ikke har nåt så langt ned som hovedstaven, men er løben lige ud til kanten af stenen et stykke oven for rammestregen. At kun mindre fliser kan være slåede af stenen ved toppen af de to indskriftlinjer til höjre, og at den her endnu i alt væsenligt har sin oprindelige form, fremgår også klart af ʀ-runens störrelse og plads først i fjærde linje. Stenens top har altså været noget uregelmæssig, hvad ligeledes den bevarede del af ornamentet viser, som på grund af stenens form ikke har kunnet anbringes midt over indskriften, men har måttet rykkes noget længere til venstre.

Indskriften, der begynder i linjen til venstre og derpå løber bustrofedon, er som følge af stenens tidligere plads hist og her, hvor den stadig har været udsat for fodtrin, noget udslidt og udfliset, men dog endnu i det hele meget tydelig med undtagelse af et par runer, nemlig ᚠ i ᛏᚢᚠᛅ, af hvis små bistave særlig den nederste træder meget svagt frem, men dog er utvivlsom, og ᚦ i ᚢᛅᚱᚦ, der ligesom nederste del af bistaven i det foregående ʀ er blevet höjst utydeligt på grund af en afflisning, der begrænses af bistaven i ʀ. Dog kan ikke blot denne stav, men også hovedstaven og nederste del af bistaven i

$^{1}/_{10}$

Kolind-stenen.

ᚦ endnu sikkert følges, hvoraf det fremgår, at det har haft ganske samme form som det følgende ᚦ i tuþr. Afskalningen berører også punkterne efter uarþ, som dog bægge viser sig meget tydelig. I det følgende ᛏ har en anden afskalning borttaget et stykke af hovedstaven og nederste del af bistaven til höjre.

Runerne i de to første linjer hører til de anseligste, der kendes, idet de når en höjde af indtil 1′ 1″ (de tre første runer i þąnsi). I de to sidste linjer er de betydelig mindre (8″ i gennemsnit; i begyndelsen af fjærde linje af hensyn til pladsen endnu mindre). I øvrigt udmærker runerne sig gennemgående ved deres brede, kraftige linjer; men nogle af dem er lidt skødesløst og uregelmæssig huggede. Af de to ᛏ-runer i tusti har den førstes höjre bistav en meget hældende stilling; i ift er ᛏ af hensyn til pladsen lavere end de omgivende runer, og det samme hensyn har bevirket, at ᚠ i tufa har forholdsvis små bistave, og at enkelte runer (særlig ᛘ i smiþr) er stillede temmelig skråt. Noget uregelmæssige former viser ᚢᛅ i uarþ, af hvilke det sidste har en usædvanlig krum bistav (samme form findes f. eks. i ordet raknhiltr på Glavendrup-stenen og andensteds); i ᛦ i ąsuiþaʀ er bægge bistave ualmindelig rundede.

Som skilletegn bruges i første, anden og fjærde linje to skråtliggende kors, men i tredje linje to punkter, som her synes valgte med forsæt af hensyn til pladsen. Runeristeren havde måske håbet at få plads til hele ordet bruþur, i steden for hvilket han har hugget burþur, i denne linje, hvad der dog ikke lykkedes ham, så at det sidste ᚱ måtte anbringes i den fjærde linje. Skilletegnene i denne linje er på alle tre steder temmelig udslidte og svagt fremtrædende; men deres hele form følges dog endnu sikkert.

Indskriften lyder:

tusti ⁑ risþi ⁑ stin
þąnsi ⁑ ift ⁑ tufa ⁑ is
uarþ : tuþr : ustr : burþu
r ⁑ sin ⁑ smiþr ⁑ ąsuiþaʀ

tusti var i gammel tid et almindeligt navn i Danmark og Sverig; derimod forekommer det sjælden i den oldnorsk-islandske litteratur, hvor det i reglen skrives *Tosti*; men selvlyden har uden tvivl været lang, således som Th. Möbius antager i udgaven af Kormaks saga (Halle 1886).

burþur ɔ: bruþur, enten en ligefrem fejlhugning af runeristeren, eller en ved uklar lydopfatning fremkaldt omsætning (sml. Die runenschrift s. 330).

smiþr 'smed' har i det gamle sprog en meget omfattende betydning, idet det bruges om enhver mand, der er i stand til at udføre et kunstfærdigt arbejde i træ eller metal; også bygmester, skibsbygger o. s. v. I hvilken speciel betydning ordet er brugt her i indskriften, lader sig naturligvis ikke afgöre.

ąsuiþaʀ, ejeform af ąsuiþr, *Ąswiðr*, et meget sjældent navn, som næppe findes i oldsproget (usikkert er nemlig jættenavnet asvidr Hávamál 143), men er dannet som de

oftere forekommende *Arnviðr*, *Þorviðr*. Særlig i Sverig var navne på *-wiðr* meget udbredte (sml. Heimskringla ed. Unger s. 317).

Ordstillingen i indskriften er lidt mere påfaldende end på de fleste andre steder, hvor vi ligesom her finder 'appositionen' adskilt fra det ord, hvortil den hører. På Kolind-stenen er nemlig appositionen både til tusti (smiþr ąsuiþaʀ) og til tufa (burþur sin) skilt fra det tilhørende ord og de to appositioner stillede sidst i indskriften ved siden af hinanden, hvad vi ikke vilde kunne efterligne i nyere Dansk uden at fremkalde misforståelse. Hvis indskriften havde haft sun i steden for smiþr, vilde en lignende misforståelse kunne opstå, hvad dog ikke nødvendig vilde have medført en anden ordstilling.

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Tósti résþi stén þannsi æft Tófa, es warð dóðr óstr, bróður sínn, smiðr Ąswiðaʀ.

„Toste, Asveds 'smed', rejste denne sten efter Tove sin broder, som døde østpå".

For de gamle tvelyd bruger indskriften gennemgående enkelte tegn, ikke blot i risþi og stin, men også i tuþr og ustr, som vi ligeledes fandt på den store Århus-sten. Derimod viser Kolind-stenens ift, is og ąsuiþaʀ et ældre standpunkt end Århus-stenens eftiʀ, iaʀ og aslakʀ. Ingen af disse former er dog i stand til at begrunde en aldersforskel mellem bægge indskrifter. Tvært imod viser Kolind-stenens hele karakter sammen med dens sprog- og runeformer, at den er samtidig med de foran behandlede stene (Hedeby- og Danevirke-stenen, Århus-stenen I og II). Ganske særlig synes den mig dog at minde om den store Århus-sten, der ligesom Kolind-stenen bruger to skråtliggende kors som skilletegn (den afveksling, som Kolind-stenen viser i brugen af to kors og to punkter stemmer med Hedeby-stenens brug af det enkelte kors sammen med to punkter). Når jeg til de overensstemmelser, som således lader sig påvise mellem bægge stene, föjer den lighed, at af alle danske runestene kun den store Århus-sten og Kolind-stenen nævner kampe østpå, har jeg hermed tillige angivet grunden til, at jeg har stillet Kolind-stenen mellem de historiske runemindesmærker ved siden af den store Århus-sten. Ti vistnok er indskriftens ustr 'østpå' i og for sig et så ubestemt udtryk og kan sigte til så mange forskellige steder, at det ikke vilde friste os til at opstille formodninger om, hvilket sted der snarest kunde menes med dette ord, hvis Kolind-stenen stod alene. Men på den store Århus-sten fandt vi det samme udtryk i en forbindelse, som næppe kan lade os i tvivl om dets virkelige betydning. Bægge indskrifters samtidighed og overensstemmelse i andre henseender gör det da i höj grad sandsynligt, at også bægges 'østpå' sigter til samme begivenhed, slaget ved Svolder.

16. SJÆLLE-STENEN

Sjælle sogn, Framlev herred, Århus amt, Jylland

(undersøgt d. 16 August 1877 og d. 9. Juli 1892).

Sjælle-stenen hører til de runestene, der allertidligst nævnes i litteraturen. Allerede 1591 — det samme år, i hvilket Lindeberg offenliggjorde indskrifterne på Jællinge-stenene — finder vi den nemlig omtalt af A. S. Vedel i indledningen til visen om Svend Felding (It Hundrede vduaalde Danske Viser o. s. v. Prentet vdi Ribe paa Lilie-bierget 1591, I no. 23 – Syv I no. 24), hvor det hedder: „Vdi Seluff Kirckebog findes indtegnet faare vdi Calendario, paa Latine screffuit, at den gamle Suend Felding er død paa S. Matthiæ Apostoli Dag. Hans Hustru Aase paa S. Michaelis Dag. Deris Daatter Ingret paa S. Poffuels Omuendelsis Dag, oc hendis Søn paa neste Søndag effter Aske Onsdag. Men dette feiler her, at Aars Talet er icke her hoss antegnet. Saa mand icke kand vide til visse paa huad tid, enten Suend Felding den vnge eller gamle haffuer leffuet. Her fandes vel en temmelig lang Kampesteen, liggendis strax inden Kircke Dørren, met sex Verss Runebogstaffue paa, huilcken tilforn haffde liggit op imod Choret. Bogstaffuene vaare meste parten wkiendelige oc en deel henslidne. Haffuer vden tuil været denne Slectis Lig-steen, som videre skal omtalis en anden stæd".

Når Worm ikke optog Sjælle-stenen i Monumenta Danica, skönt han må have kendt den fra det anførte sted hos Vedel, er grunden vel den, at han ikke har kunnet skaffe sig en afbildning af den meget utydelige indskrift[1]. Det første forsøg på at læse og tolke denne finder jeg i P. Resens Atlas Danicus (håndskrift i det store kgl. bibliothek, Uldalls samling no. 186 fol.) VI, s. 567 f., hvor der dog hverken meddeles en afbildning af stenen eller en gengivelse af indskriften med runer, men kun en kort notits, som lyder: „In Territorio Framlöf pagus est, qvi dicitur Siælöf, ubi intra Templum proxime foribus

[1] At Worm har kendt Vedels omtale af Sjælle-stenen, fremgår deraf, at han i Mon. Dan. s. 200 ved behandlingen af Dybäck-stenen i Vemenhögs herred i Skåne udtaler sin beklagelse over, at Vedel ikke fik lejlighed til at meddele de oplysninger om indskriften på denne sten, som han havde lovet i anmærkningerne til den 20. vise, hvor det hedder, at den „videre skal omtalis vdi Danmarckis Rigis Bescriffuelse oc Antiquitatibus Danicis". Det er vel samme værk, han sigter til, når han siger om Sjælle-stenen, at den „videre skal omtalis en anden stæd".

Sjælle-stenen.

est lapis, cui hæc literis exarata runicis inest inscriptio inter monumenta runica Vormii non reperta:

Freye Sten Seti
Her ulu lifi
Sinar, tru guden.

Id est: Freyerus lapidem posuit Domino Olao intimo suo, fido Diis". Hertil knytter Resen følgende bemærkning: „In secundo versu dubito an non potius legendum ser qvam Her, qvanqvam enim idem utraqve Vox designet, *Her* tamen recentior videtur, qvam ut runicæ conveniat Antiqvitati. Qvicqvid sit, pro ut se habuit ad me perlata hæc Scriptura, ita hic inserendum duxi". Det fremgår altså heraf, at Resen ikke ubetinget har stolet på den gengivelse, han havde fået af indskriften.

Nogle år senere meddeler Peder Syv indskriften både med runer og latinske bogstaver, men i øvrigt i en form, der stemmer så nöje med gengivelsen hos Resen, at den nødvendig må føres tilbage til samme kilde som denne. Syvs meddelelse, der findes på et blad i hans håndskrevne samlinger i no. 21 (tidligere no. 55) 4to blandt de Rostgaardske håndskrifter i universitetsbiblioteket, lyder nemlig: „Paa en steen, som liger inden Sæluf Kirke-dör, findes disse Runer, som i Wormii Monumenta ej ere indförde.
ᚠᚱᛅᚢᛦ ᛋᛏᛅᚽᚽ ᛋᛅᛏᛁ ᚼᛅᚱ ᚢᛚᚢ ᛚᛁᚠᛁ ᛋᛁᚿᛅᚱ ᛏᚱᚢᚴ ᚴᚢᚦᛅᚽ · Freyr steen seti her Ulu lifi sinar trug Guden. Frejerus lapidem posuit Domino Ulfo (Olavo) intimo suo, fido Diis.
Dette blev mig skikket fra Jylland fra Monsr. Herluf, Hörer i Aars-skole. 1700 in Martio."[1]

Den Resen-Syvske gengivelse og tolkning af indskriften offenliggjordes senere af E. Pontoppidan i Marmora Danica II (1741), s. 134. Dog anfører Pontoppidan hverken Resen eller Syv som sin kilde; det fremgår nemlig af fortalen til Marm. Dan. I (1739), s. III not. 1, at notitsen om Sjælle-stenen skyldes et håndskrift af afdøde justitsråd Helverskov, der var overladt Pontoppidan, og hvorfra han ved hjælp af sin amanuensis C. F. Wadskiær optog enkelte runeindskrifter i sit værk. Som et andet mindesmærke i Sjælle nævner Pontoppidan desuden sammesteds i en anmærkning den af Vedel omtalte runesten; han har altså ikke set, at de to stene var ét og samme mindesmærke. I Danske Atlas IV (1768), s. 210 not. c gengives Sjælle-stenens indskrift med henvisning til Resens „skrevne Atlas"; men i virkeligheden finder vi her Syvs læsning og tolkning[2].

I året 1771 undersøgte og tegnede S. Abildgaard stenen, på hvilken han fandt fire, ikke, som Vedel havde angivet, seks linjer med runer, af hvilke dog kun den ene

[1] Sml. (P. F. Suhm,) Samlinger til den Danske Historie I, 2 (1780), s. 117.

[2] Da Resens atlas var afsluttet 1688 (forfatterens dødsår), og Syv først flere år senere fik indskriften gennem hører Herluf i Århus, men bægges höjst fejlfulde læsning og tolkning i alt væsenligt stemmer overens, kan der ingen tvivl være om, at gengivelsen hos Resen og hos Syv skyldes en fælles kilde (enten Herluf selv eller hans hjemmelsmand). Indskriftens gengivelse i Marm. Dan. II (fordelingen i tre linjer, tru) og oversættelsen viser sikkert tilbage til Resen, og et par afvigelser (Frey for Freye, Uli for Ulu) skyldes uden tvivl Helverskov. Derimod viser den enkelte linje så vel som ordene Freyr og trug og oversættelsen „Her Ole eller Ulv" i Danske Atlas IV lige så sikkert tilbage til Peder Syv.

utydelig kunde læses[1]. I en indberetning af 11. November 1808 fra pastor Morsing til kommissjonen for oldsagernes opbevaring hedder det: „Da jeg havde hørt, at der på den store flade sten inden for dören i Sjellev kirke var runeskrift, lod jeg den i disse dage ved en kyndig mand nöje undersøge; han befandt, at bogstaverne vare ganske bortslidte; der vistes kun spor af linjerne, hvor bogstaverne havde stået“[2]. Ifølge meddelelse fra P. G. Thorsen til Svend Grundtvig i Danmarks gamle Folkeviser I (1853), s. 399 med not. 1 begynder indskriften med ordene fraustain sati stain; men „af resten er kun nogle brudstykker læselige“. Af udtalelser i De danske Runemindesmærker I, s. 62, 102 og 151 fremgår det desuden, at Thorsen ansâ Sjælle-stenen for at høre til de alleryngste runestene og for at være rejst „efter broder“. Dette er gået over i J. P. Traps Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark VI[2], s. 50, hvor det hedder: „I våbenhuset [i Sjælle kirke] en runesten, af hvis utydelige indskrift man oplyses om, at Frøsten satte denne sten efter sin broder“.

Efter disse forskellige udtalelser var det naturligvis ikke med store forventninger, at jeg begav mig til Sjælle. Da stenen meget længe havde haft plads inden for kirkedören med indskriftsiden vendt opad og altså havde været udsat for stadigt slid af fodtrin, var det jo en selvfølge, at indskriften måtte være i höj grad udslidt og utydelig, hvad der ses at have været tilfældet allerede i Vedels tid. For at skåne den for yderligere overlast var den omtrent ti år för mit besøg bleven udtaget og opstillet i kirkens våbenhus. Her rager den smuktformede sten, der består af lysegrå granit, og hvis forside åbenbart er bleven afglattet, för end indskriften indhuggedes, 5′ 4″ i vejret som på min afbildning (henved 10″ er skjult under gulvet); dens bredde er indtil 1′ 10″, den största tykkelse kun 7″.

Den meget pyntelige indskrift udfylder næsten hele den forreste flade af stenen og består af fem linjer (altså hverken seks, som Vedel angiver, eller fire, som Abildgaard antog). De fire første tillige med den billedlige fremstilling på toppen af stenen omsluttes af en fælles ramme, hvorimod slutningen (den korte femte linje med de små runer) af mangel på plads inden for rammen er anbragt uden for denne til venstre. Indskriften inden for rammen løber bustrofedon, således at den begynder med den lange linje til venstre, derpå fortsættes i den tilsvarende linje længst til höjre, derefter drejer om i den anden linje fra höjre og ender med den anden linje fra venstre. Bustrofedon i forhold til denne sidste linje følger endelig den korte femte linje uden for rammen. Runerne i de to første (yderste) linjer er i gennemsnit mellem $4^1/_2$ og 5″ höje (af hensyn til pladsen dog meget mindre i ordet uft sidst i første linje, i hvilket ᚢ er $3^1/_2$ og ᛏ kun $2^1/_4$″ höjt), i de to mellemste linjer mellem $3^1/_2$ og 4″, i den femte linje kun 2 til $2^1/_2$″.

Den første linje er endnu forholdsvis meget tydelig, og det samme gælder for största delen også den anden linje; men enkelte runer i den træder dog meget svagt frem.

[1] P. F. Suhm, Historie af Danmark IV (1790), s. 752 not. a, hvor 1761 er fejl for 1771. Abildgaard læste kun de to første ord fraustain sati, hvis betydning han dog helt misforstod (se E. C. Werlauff, Bemærkninger i Anledning af den til de nordiske Oldsagers Samling og Opbevaring nedsatte Commission, Kbh. 1808, s. 56 f. not. c).

[2] Abrahamson, Nyerup og Rahbek, Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen I (1812), s. 393.

Hvad derimod de to linjer i midten angår, kan deres fælles rammestreg endnu skimtes til lige ud for ᚿ-runen i þensi og hovedstaven af ᚦ i gyrþ, hvor den synes at dele sig og at løbe ud til bægge sider på samme måde som de nederste rammestreger i indskriftens to første linjer. Af selve indskriften i disse linjer kan derimod næppe mere end tredjedelen nederst på stenen læses med fuldkommen sikkerhed, medens det øvrige er så udslidt, at kun mere eller mindre tydelige spor kan følges af enkelte rette stave, hvis betydning dog ikke lader sig bestemme, da der så godt som intetsteds kan påvises sikre spor af bistave, men kun udflisninger og huller, der omgiver hovedstavene.

Med hensyn til læsningen i det enkelte bemærkes følgende:

Tydeligst i hele indskriften står det første ord fraystain med to punkter foran. En udflisning lidt oven for det nederste punkt til venstre for det kan ikke forveksles med de huggede punkter. Nederste bistav i ᚠ- og hovedstaven i ᚱ-runen er lidt udflisede foroven. Punktet i ᚢ står meget klart og skarpt. I ᛏ-runen når hovedstaven et stykke op over bistavene, og denne ᛏ-form bruges også i den øvrige del af indskriften. Svagest træder de to sidste runer i ordet (ᛁᚿ) frem; men de må dog ligesom de følgende ord sati: stain: og de mellemliggende punkter kaldes forholdsvis tydelige. Meget svage er kun nederste del af ᛋ-runen i stain og venstre bistav i det følgende ᛏ. I de to sidste ord i linjen kan kun runen efter ᚦ, i hvilket bistaven omtrent når helt ud til enderne af hovedstaven, give anledning til tvivl; men fordybningen på dens midte er så regelmæssig og har så bestemt karakter af at være hugget, at jeg ikke nærer mindste tvivl om, at denne rune skal læses ᚽ, ikke ᛁ (at her ikke kan have stået ᚿ, er sikkert). Efter uft, i hvilket runernes störrelse aftager i forhold til pladsen, er det nederste punkt meget tydeligt, det øverste noget svagere, men umiskendeligt.

Foran det første ord i anden linje findes ingen punkter, skönt pladsen netop godt havde tilladt at anbringe dem her. Selve begyndelsesordet læser jeg ᚴᚢᚱᚦ gyrþ, idet punktet så vel i ᚴ som i ᚢ endnu viser sig så klart, at det ikke kan anses for tilfældigt, skönt det på bægge steder er noget udfliset. Både i ᚢ og ᚱ, særlig i det første, rager hovedstaven et stykke op over bistaven. Herefter følger laga, ikke lafi, som Thorsen læser (De danske Runemindesm. II, 2, s. 138). Ligesom i alle ᛏ-runer når hovedstaven i ᛚ-runen et stykke op over bistaven, hvad der ligeledes er tilfældet med det i den følgende del af indskriften forekommende ᛚ (i sigualta). Punktet i ᚴ skiller sig så bestemt fra de små udflisninger oven og neden for det, at læsningen ᚴ må anses for aldeles sikker og den ved udflisningerne bevirkede lighed med ᚠ for rent tilfældig. Også i det foregående gyrþ kan udflisningerne give ᚴ en vis lighed med ᚠ. I det sidste ᛆ i ordet træder bistaven lidt svagt frem, men kan dog endnu tydelig følges i sin hele længde (temmelig langt nede på hovedstaven, som den skærer 3″ fra dens top). Efter dette ord ses to meget tydelige punkter tæt ved hinanden oven for bistaven i ᛆ. En nöjere undersøgelse viser imidlertid, at det ene (det nederste) af disse punkter skyldes en af de tilfældige udflisninger, hvoraf der findes flere netop på dette sted. Neden for bistaven i ᛆ findes derimod endnu sikre spor af det nederste skilletegn efter laga (omtrent i linje med det nederste skilletegn foran

dette ord og efter det følgende). Ordet efter laga er sikkert man, ikke mak, som Thorsen læser på det nys anførte sted; ᛘ-runen er forholdsvis tydelig og dens hele form klar, uagtet de udflisninger, der løber sammen både med hovedstaven og bistavene, gör, at de sidste let får udseende af at være noget större, end det i virkeligheden er tilfældet; i ᚾ-runen har hovedstaven kun efterladt svage spor, der dog kan følges i dens hele længde, hvorimod bistaven viser sig noget tydeligere; omvendt står det sidste ᚾ meget klart i hele hovedstaven, medens bistaven er forholdsvis svag, men dog umiskendelig. Derimod er der intet som helst spor af en bistav, der kunde göre denne rune til ᚴ, en læsning, som også den stilling, de tydelige punkter efter ordet indtager, i og for sig vilde göre höjst usandsynlig, da bistaven i en ᚴ-rune på dette sted måtte blive uforholdsmæssig lille. I det følgende sin træder ᛁ temmelig svagt frem, og i bruþur er ᛒ overordenlig udslidt, men dets hele form følges dog endnu i tydelige spor. Klare, men noget udflisede er de tre sidste runer i linjen sig. Punktet i ᚠ anser jeg for fuldkommen sikkert ligesom i de foran nævnte tilfælde. Efter sig findes som på flere andre steder en stor mængde ved slid fremkaldte udflisninger, men intet spor af huggede punkter.

Indskriften drejer derpå bustrofedon om i midtlinjen til höjre, af hvilken dog kun begyndelsen kan læses. Lidt neden for (til höjre for) hovedstaven i ᚠ i sig følges sporene af en svag ret stav med en ligeledes svag, men fuldkommen sikker bistav, der ender en ubetydelig smule til venstre for det ovenfor stående ᛁ. De nævnte to stave danner i forening et ᚢ, i hvilket hovedstaven når et lille stykke op over bistaven (sml. ᚢ-runerne i uft og gyrþ). Herefter ses lidt til venstre for nederste del af ᛋ-runen i sig en tydelig ret stav med forholdsvis klar bistav på midten, som danner et ᚾ. Så følger lidt til höjre for punkterne foran sig et temmelig svagt, men aldeles utvivlsomt ᛚ, dernæst mellem hoved- og bistaven i sidste ᚱ i bruþur et nogenlunde tydeligt ᛏ og endelig en ubetydelig smule til venstre for bistaven i sidste ᚢ i bruþur en ret stav med en fordybning på midten. Skönt både hoved- og især bistaven på grund af udflisningerne træder utydelig frem, viser dog de lævnede spor og afflisningernes form, at vi her har runen ᚾ. Herefter skimtes endnu to punkter i flugt med hovedstaven i det sidste ᚢ i bruþur.

Hvad den øvrige del af indskriften i denne linje angår, kan sporene af hovedstavene i runerne vel endnu på de fleste steder følges; men det er dog ikke muligt på et eneste sted med sikkerhed at fastsætte læsningen. Hvad jeg har kunnet se, er nemlig kun følgende: Neden for (til höjre for) hovedstaven i ᚦ i bruþur spores en meget udvisket og på midten stærkt udfliset stav; i flugt med bistaven i ᚢ ligger en temmelig tydelig stav med fordybning på midten, som gör læsningen ᚾ höjst sandsynlig; i flugt med enden af bistaven i ᚱ følges en svag ret stav med svage spor af en bistav, der næppe tilsteder anden læsning end ᚾ. Herefter ses to punkter, af hvilke særlig det nederste må betegnes som forholdsvis tydeligt. Lidt til venstre for hovedstaven i ᚱ følges en ret stav, og lige ud for punkterne efter sin ses nederste halvdel af en ret stav med tydelig lævning af en bistav ved toppen. Det er utvivlsomt, at vi her enten har en del af en ᛋ-rune, hvis øverste stav er forsvunden, eller af en ᚾ-rune, i hvilken toppen af hovedstaven og höjre side af bistaven mangler. En

fordybning til höjre synes dog endnu at være lævning af denne sidste, så at læsningen ᚾ er langt sandsynligere end ᛋ. Endelig ses i flugt med ᛁ en ret stav med udflisninger ved foden, hvis form gör det muligt, at her har stået et ᛦ, og derefter et par, som det synes sikre, punkter. Hvis den sidst omtalte rune virkelig lod sig bestemme som ᛦ, vilde jeg anse det for så godt som sikkert, at der efter ualta : først i linjen havde fulgt ordene ᚼᛅᚾ : ᚢᛅᛦ : han : uaʀ : ; men da udflisningerne ved foden af det formodede ᛦ vistnok slet ikke indeholder lævninger af huggede linjer, der har dannet bistavene i denne rune, og da pladsen for det foregående ᚢ, i hvilket der i hvert fald ikke mere findes spor af bistav, desuden vilde blive temmelig lille, anser jeg det for langt sandsynligere, at de to ord efter ualta : skal læses ᛁᛅᚾ : ᚼᛅᚾ : ian : han :, hvad der både vilde stemme udmærket med pladsen og med alle de lævnede runespor.

Efter det formodede og, så vidt jeg kan se, i höj grad sandsynlige ian : han : formår jeg derimod ikke at bestemme betydningen af en eneste stav i linjen; men jeg tör i hvert tilfælde med sikkerhed påstå, at de lævnede spor af runerne og udflisningernes form aldeles forbyder her at finde en af de fra andre indskrifter velbekendte formler, så at der f. eks. efter ian : han : kunde følge uarþ : t(a)uþr eller lignende. Efter de to punkter under ᛋ i sin ses nemlig i flugt med punkterne efter man en ret stav, derpå en anden mellem ᛅ- og ᚾ-runen, en tredje i flugt med hovedstaven i ᛘ og en fjærde lige ud for punkterne foran ᛘ; men på ingen af disse stave er det muligt at påvise spor af bistave. I flugt med hovedstaven i det sidste ᛅ i laga ses et par fordybninger, hvis regelmæssige form gör det sandsynligt, at der her har ligget et par punkter. Endelig ses i flugt med hovedstavene i ᚠ, ᛅ og ᛚ tre tydelige rette stave, den mellemste med en stærk udflisning på midten, hvis form synes at vise, at her har stået et ᚾ. Ud for punkterne efter gyrþ ligger endvidere toppen af en rune, som efter udflisningernes form snarest synes at have været et ᛋ; men om der har stået endnu én rune i linjen efter denne (flere har der i al fald ikke været), lader sig ikke afgöre.

Herpå drejer indskriften bustrofedon om i den anden midtlinje; men det er i denne endnu vanskeligere end i den forrige at følge sporene af de enkelte stave. Afbildningen har så vidt muligt søgt at gengive, hvad der endnu lader sig skimte i begyndelsen af linjen (se nærmere nedenfor). Den første sikre rune træffer vi mellem ᛏᛅ i fraystain, nemlig et ᛏ med svage, men dog fuldkommen tydelige bistave. Den følgende rune er et sikkert ᚱ, ikke ᚢ, som Thorsen læser; dens form adskiller sig nemlig meget bestemt fra ᚢ-runerne i indskriften[1], men fjærner sig ikke mere fra ᚱ-runen i fraystain o. s. v., end vi også træffer i andre indskrifter. Så følger et tydeligt ᚬ, derpå et ᚠ, som er meget stærkt udfliset mellem hovedstavens øverste del og bistaven, hvorfor det ved første öjekast kan synes lidt tvivlsomt, om vi her skal læse ᚠ eller ᚠ. Formen af udflisningerne taler dog aldeles bestemt for det første. De to sidste runer i ordet (ᛁᛅ) og de efterfølgende punkter står

[1] Formen af ᚢ-runen i ordet uft på afbildningen hos Thorsen (De danske Runemindesm. II, 1 no. 48) er unöjagtig, foranlediget ved en udflisning ved den indvendige side af bistaven.

meget tydelige. Herefter ses endnu en klar ret stav med temmelig svage, men fuldkommen sikre spor af en bistav på midten, som viser, at vi her har runen ᛅ, ikke ᛁ. Punkterne efter denne rune er meget tydelige, og afstanden mellem disse og de foregående punkter vilde i sig selv göre det sandsynligt, at den mellemliggende rune havde haft en bistav, selv om denne ikke, som tilfældet er, endnu kunde følges sikkert.

Angående den øvrige del af indskriften i denne linje tilföjer jeg: Umiddelbart foran trekia ses endnu to punkter i flugt med ᛅ-runens hovedstav i (fray)stain. Foran disse punkter følger i flugt med ᛁ en ret stav med fordybning på midten og foran denne, lidt oven for hovedstaven i ᛅ, en anden ret stav ligeledes med fordybning på midten. Formen af de nævnte fordybninger synes sikkert at vise, at vi her har lævning af runerne ᛁᛅ. Derimod må alt, hvad der ligger foran disse to runer, kaldes så godt som fuldstændig udvisket med undtagelse af et par rette stave, som spores i flugt med nederste del af ᛋ-runen og den følgende ᛅ-rune i sati, samt lidt oven for det sidste ᛁ i dette ord. Endelig synes en stav at ligge i flugt med ᛏ-runen i stain; men den øvrige del af linjen indeholder kun udflisninger og dermed følgende ujævnheder.

Efter den sidste midtlinje følger den lille linje uden for rammen på venstre side af stenen. De små runer i denne linje, hvis fod hviler på rammestregen over runerne i første linje, men som med toppene når helt ud til stenens kant, er vel noget udslidte og lidt beskadigede ved toppene, men må dog i det hele kaldes særdeles tydelige. Midt imellem ᛁᛅ i (fray)stain står en ret stav, der hælder en smule til höjre, og på hvilken der ikke findes spor af bistave. De følgende to stave danner et sikkert ᚢ, skönt forbindelsen mellem dem ved toppen er lidt uklar. Derefter ses en ret stav, der ligesom den første hælder en smule til höjre, og hvis top er helt udvisket, hvorfor man måske kunde formode, at den oprindelig havde haft bistav eller bistave foroven. Afstanden mellem denne stav og det foregående ᚢ og det følgende noget udslidte, men aldeles utvivlsomme ᛋ vilde vel ikke ligefrem forbyde en sådan antagelse, men dog göre den meget usandsynlig. Da der imidlertid ikke ses noget som helst spor af de formodede bistave, hvad der utvivlsomt vilde være tilfældet, hvis her havde stået ᛘ, ᛏ, ᛚ eller ᚴ, kan runen kun læses ᛁ. Punkterne efter ᛋ står bægge meget skarpt og klart. Den følgende rette stav hælder temmelig stærkt til höjre og har på midten en så tydelig regelmæssig fordybning, at læsningen ᛂ ikke kan være mindste tvivl underkastet. De to sidste runer (ᚦᛁ) så vel som de efterfølgende punkter er overordenlig klare.

Den billedlige fremstilling på toppen af stenen er meget udslidt og træder i det hele temmelig svagt frem; men i alt væsenligt kan den dog endnu sikkert følges. Kun den del, der har strakt sig ned i rummet lige over de to midtlinjer, er ligesom den øverste del af disse linjer så godt som fuldstændig udvisket. I øvrigt møder vi jo her i formindsket målestok den samme fremstilling, som vi kender fra den store Århus-stens ene side, ved hjælp af hvilken de udslidte linjer på Sjælle-stenen med stor sandsynlighed lader sig udfylde.

Alt, hvad jeg her har meddelt om læsningen af indskriften, blev slået fast allerede ved min første undersøgelse 1877. Den fornyede undersøgelse 1892, ved hvilken jeg kunde

sammenligne mit manuskript og min afbildning med originalen, bekræftede kun rigtigheden af de tidligere iagttagelser, men bragte ikke nye resultater. Hvad jeg 1877 havde måttet opgive som ulæseligt, viste sig ikke på noget sted tydeligere for mig 1892.

Efter det foran udviklede læser jeg altså indskriften således:

: fraystain : sati : stain : þensi : uft :
gyrþ : laga : man : sin : bruþur : sig
ualta : (i)an : (h)a(n) . . . .
. . . . (na) : trekia : a :
iuis : eþi :

fraystain kendes i ældre Dansk kun fra Sjælle-stenen; derimod forekommer dette navn temmelig ofte i Sverig. Islandsk *Freysteinn* hører ikke til de hyppig brugte navne. Skönt indskriften tilhører en tid, da de gamle tvelyd som regel var blevne enkeltlyd, har i navnet måske ikke blot den gamle skrivemåde, men også den gamle udtale med tvelyd holdt sig. Herfor synes i al fald for det første leds vedkommende det stungne ᚢ at tale, da man snarere vilde betegne *øy* end *ó* ved ᛐᚨ. Selv om tvelyden *øy* endnu var bevaret i *Frøy-*, kunde enkeltlyden naturligvis være indtrådt i -stain. Dette må i al fald have været tilfældet med det følgende stain, der vel er fremkaldt af -stain i fraystain.

þensi og þinsi viser sig allerede i slutningen af det 10. århl. ved siden af det ældre þąnsi, þansi.

uft som på den större Sønder Vissing-sten (se foran s. 76).

laga må vel læses *langa*; men mærkelig nok kan det naturligvis også betegne *lága* og altså have netop den modsatte betydning: 'lang' eller 'lav'. Bægge disse ord bruges jo ofte som tilnavne.

. . . na foran trekia kunde være sidste del af et udsagnsord i navneformen eller af et mandsnavn på *-ni* i ejeformen; men snarere indeholder det vel slutningen af et til trekia hørende tillægsord (böjet som oldnordisk *heiðinn* eller *vænn*), i hvilket tilfælde det altså er usikkert, om vi i . . . na trekia har genstandsform eller ejeform flertal ɔ: . . . *na drængja* eller . . . *nna drængja*.

iuis : eþi, styret af det foregående a, indeholder uden tvivl et stedsnavn, i hvilket sidste led svarer til oldnord. *heiðr* 'hede', hvis *h* altså er bortfaldet som ofte i sammensætninger[1]. Et rimeligt stedsnavn, der kunde svare til iuis : eþi er det mig dog ikke muligt at eftervise. Læsningen iuis forekommer mig derfor i höjeste grad betænkelig; men da de tre sidste runer må anses for sikre, formoder jeg, at det første ᛁ slet ikke skal opfattes som rune, men som rammestreg foran den sidste linje, svarende til den for de fire første linjer fælles rammestreg nederst på stenen, og at ordet altså skal læses uis : eþi ɔ: *Wés(h)éði* eller *Wís(h)éði*, hvorved vi får et letforståeligt navn. Hvor *Wéséðr* (*Wíséðr*)

[1] Formelt kunde eþi naturligvis også være hensynsform af et til oldnord. *eið*, landtange, svarende *éð*, hvad jeg dog på grund af betydningen anser for höjst usandsynligt.

skal søges, kan jeg dog ikke nærmere påvise; men *Wé* (*Wí*) var jo i gammel tid et ikke ualmindeligt stedsnavn i Norden, og f. eks. i egnen mellem Viborg og Sjælle kan der meget godt have ligget en 'Vishede'. Muligt er det dog også, at stedsnavnet på Sjælle-stenen slet ikke hører hjemme i Danmark, men skal søges andetsteds (sml. nedenfor).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften således:

Frøystæinn (-sténn?) satti stén þennsi øft Gyrð langa mann sínn, bróður Sigwalda; en hann . . . . na (. . . nna?) drængja á Wéséði.

„Frøsten satte denne sten efter Gyrd lange sin mand, Sigvaldes broder; men han . . . . de tapre mænd på Vishede".

Den manglende del af indskriften kan jo tænkes udfyldt på mange forskellige måder; eksempelvis nævner jeg: „men han [var den gæveste i kampen af] de tapre mænd på Vishede".

Straks ved min første undersøgelse af Sjælle-stenen, da jeg i indskriften havde fundet navnene *Gyrd* og *Sigvalde*, meddelte jeg min ledsager Magnus Petersen, at jeg anså „Sigvalde" for den bekendte „Sigvalde jarl", og at indskriften måtte henføres til år 1000 eller lidt senere[1]. Rigtigheden af disse formodninger er ikke bleven svækket ved de fornyede overvejelser, som jeg senere har underkastet dem. Til fastsættelse af indskriftens tid yder dens rune- og sprogformer al ønskelig vejledning. Først og fremmest vil man naturligvis lægge mærke til, at stungne runer på Sjælle-stenen anvendes i en udstrækning som på intet af de foran behandlede runemindesmærker, idet vi her ikke blot som på flere af disse finder ᚵ g og ᛂ e, men også for første gang møder ᚤ y. I brugen af ᚵ og ᛂ viser Sjælle-stenen dog stor lighed med Hedeby-stenen, og lige så lidt som på denne er de stungne runer strængt gennemførte: ligesom Hedeby-stenen ved siden af tregʀ skriver trekiaʀ, således har Sjælle-stenen trekia. Hedeby-stenens erik med ᛂ som tegn for det af den gamle tvelyd *æi* udviklede *é* svarer jo fuldstændig til Sjælle-stenens -eþi af det gamle *-(h)æiði*, og ligesom Hedeby-stenen ved siden af denne nye form har bevaret den gamle skrivemåde med ai i haiþabu, finder vi på Sjælle-stenen ikke blot ai i navnet

[1] I modsætning til sine tidligere udtalelser om indskriften (se ovenfor s. 141) gengiver Thorsen nu (De danske Runemindesm. II, 2, s. 138) uden nogen som helst bemærkning om de enkelte runers större eller mindre tydelighed hele indskriftens begyndelse til og med sigualta, uagtet de to runer ua først i tredje linje på hans afbildning èr så utydelige, at de kun kan udfyldes ved formodning, og uagtet punkterne efter sigualta mangler, så at det ikke kan ses, at et ord ender her. For øvrigt indeholder Thorsens gengivelse og afbildning mange fejl i enkelthederne: þinsi (på afbildningen þinse) for þensi, efter uft med den urigtige ᚢ-form mangler punkterne, i gyrþ er punkterne i ᚵ og ᚢ oversete, lafi for laga, mak for man, i sig er punktet i ᚵ overset; medens i -ualta de to første runer ikke kan følges sikkert, er det sidste ᛅ ganske urigtig betegnet som meget tydeligt, og det er rykket for langt op i linjen; de følgende punkter mangler, og den næste rune er urigtig betegnet som ᛅ. Endelig læser Thorsen sidst i fjærde linje tuekia* for trekia og overser det herefter følgende tydelige, af to punkter efterfulgte ᛅ, samt erklærer, at i den sidste korte linje længst til venstre „egenlig slet intet" er tydeligt, skönt de små runer i denne linje i virkeligheden hører til den allertydeligste del af hele indskriften, da de ikke som runerne i de to mellemste linjer har været udsatte for stadigt slid. Med hensyn til indskriftens tid indrömmer Thorsen nu også (smst. s. 139 f.) muligheden af, at Sigvalde kan være den bekendte jarl af dette navn.

fraystain, men også — og uden tvivl fremkaldt deraf — i stain, hvor Hedeby-stenen bruger stin. Hvis jeg har ret i den foran udtalte formodning, at der på Sjælle-stenen efter sigualta står ian, finder vi også i dette ord samme skrivemåde som på Hedeby-stenen. Nogen væsenlig tidsforskel lader der sig i det hele taget ikke ved hjælp af rune- og sprogformer påvise mellem disse to stene og mellem den store Århus-sten, som ligeledes har de stungne runer ᚵ og ᛂ. Medens Hedeby-stenens þąnsi og Århus-stenens þansi viser et ældre standpunkt end Sjælle-stenens þensi, har denne sidste omvendt det ældre uft for Hedeby- og Århus-stenens eftiʀ. Med Sjælle-stenens ᛅ for ᚬ (forholdsord) stemmer Århus-stenens ᛅᛋ- for ᚬᛋ-. I alder må Sjælle-stenen derfor nødvendig henføres til samme tid som Hedeby- og Århus-stenen, og brugen af ᚱ må altså være væsenlig samtidig med brugen af ᚵ og ᛂ (sml. Die runenschrift s. 253). De nævnte indskrifters samtidighed bestyrkes også af en anden omstændighed. Medens Sjælle-stenen i brugen af de stungne runer særlig minder om Hedeby-stenen, viser den i en anden henseende, nemlig i den billedlige fremstilling, en påfaldende overensstemmelse med den store Århus-sten. Med et rundt tal må alle tre stene henføres til år 1000, det år, som Århus-stenen af historiske grunde netop tilhører, medens Hedeby-stenen falder nogle få år tidligere. Jeg antager, at Sjælle-stenen er lidt yngre end de to nævnte stene, men at den under ingen omstændighed tör sættes senere end år 1010.

Med denne tidsbestemmelse passer det da godt, at stenen er rejst til minde om en — uden tvivl yngre — broder af Sigvalde jarl. Navnet *Sigvalde* er jo så overordenlig sjældent, at det på Sjælle-stenens tid nødvendig må lede tanken hen på den bekendte jarl af dette navn. Og denne formodning bestyrkes ikke blot derved, at den berömte, af alle kendte mands navn i indskriften bruges til yderligere at fremhæve den mindre ansete broders höje byrd, men også derved, at Sigvaldes broder bærer navnet *Gyrd*; ti vistnok kender vi ikke fra historien en broder til Sigvalde jarl med dette navn; men vi træffer netop *Gyrðr*, der jo ingenlunde hører til de hyppig forekommende navne, som navn i Sigvaldes nærmeste slægt. Således hed nemlig en sön af Sigvalde, som ifølge Melabók og Hauksbók kæmpede i Middelfartsund med Islænderen Guðleifr Guðlaugsson ens auðga ór Straumfirði, der om kampen digtede et eller flere nu tabte vers, som kaldes Gyrðs vísa eller vísur (Íslend. sög. I, 1843, s. 80, Hauksbók s. 24)[1]. Også tilnavnet „den lange", som Gyrd bærer i indskriften, minder om et lignende velbekendt tilnavn i Sigvaldes slægt, idet

[1] I den ældste bearbejdelse af Landnámabók (II, c. 6) hedder det kun: Guðlaugr nam síðan land frá Straumfjarðará til Furu, milli fjalls ok fjǫru, ok bjó í Borgarholti. Frá honum eru Straumfirðingar komnir. Hans son var Guðleifr, er skip átti annat, en annat Þórólfr, son Lopts ens gamla, þá er þeir bǫrðusk við Gyrð jarl Sigvaldason. Derimod lyder beretningen i Melabók med forskellige tilföjelser: .... Hans son var Guðleifr, er átti annan knǫrr, en annan Þórólfr, son Lopts ens gamla af Eyrarbakka, þá er þeir bǫrðusk við Gyrð jarl Sigvaldason í Meðalfarssundi ok heldu fé sínu. Þar um orti Guðleifr Gyrðs vísu. Hermed stemmer Hauksbók fuldstændig, når undtages, at den i steden for Gyrðs vísu har flertal vísur. Den samme kamp omtales også i Eyrbyggja saga c. 64; men stedet, hvor den holdtes, og Gudleifs vise (viser) nævnes lige så lidt som i den ældste bearbejdelse af Landnámabók; derimod tilföjer sagaen, at Gyrd mistede sit öje (Guðleifr var farmaðr mikill; hann átti knǫrr mikinn, en annan Þórólfr, son Eyra-Lopts, þá er þeir bǫrðusk við Gyrð, son Sigvalda jarls. Þá lét Gyrðr auga sitt).

hans broder Torkel kaldtes „den höje“. I Jómsvíkinga saga c. 26 sl. i Fms. XI (= c. 16 i C. af Petersens' udg.) hedder det om Sigvalde, at „han var höj af vækst“, men om broderen Torkel, at „han var den höjeste af alle mænd“. Den höje vækst synes således at have udmærket slægten. Eller skulde indskriftens laga betegne *lága*, og skulde Gyrd netop have fået dette tilnavn på grund af sin lidenhed i sammenligning med brødrene? Vi står her over for et af de tilfælde, hvor runeindskrifternes mangelfulde lydbetegnelse ikke kan hjælpe os ud over vanskelighederne.

Imod den antagelse, at Sjælle-stenen har bevaret navnet på en ellers ubekendt broder til Sigvalde jarl, vil man mulig indvende, at det er usandsynligt, at Gyrd, hvis han virkelig hørte til Sigvalde jarls berömte slægt, skulde optræde som 'mand' hos Frøsten. Nogen særlig vægt vil der dog ikke kunne tillægges denne indvending. Ti det anselige mindesmærke, som Frøsten har rejst „efter sin mand“, viser jo, at denne har indtaget en höj stilling. Forholdet mellem Sjælle-stenens Frøsten og hans 'mand' Gyrd må have været væsenlig det samme som mellem Danevirke-stenens kong Sven og hans 'hjemfælle' Skarde. At Frøsten har været en mægtig høvding med ansete mænd i sin tjæneste, tör vi slutte af indskriften; men des værre kender vi ikke hans navn andetstedsfra — en skæbne, som han jo deler med de fleste andre personer, der nævnes i vore runeindskrifter. Og lige så ubekendt som Frøsten selv er, er også det sted, hvor den af hans mænd, efter hvem han rejste mindesmærket, synes at være falden ('Vishede'). Uagtet det nemlig er höjst usikkert, hvorledes den ødelagte del af indskriften skal udfyldes, kan der vel næppe være tvivl om, at der har været tale om en kamp på 'Vishede', i hvilken Gyrd er falden. Men jeg fremhæver, hvad jeg allerede foran har antydet, at vi naturligvis ingenlunde af indskriften tör drage den slutning, at kampen har fundet sted i Danmark, end sige da i Jylland i nærheden af Sjælle. Snarere ledes tanken måske endogså hen på de kampe, som på Sjælle-stenens tid fandt sted uden for Danmark, og særlig da på de vældige kampe, som Sven tjugeskæg 1003 og de følgende år havde i England.

17. NY LARSKER-STENEN I

Ny Larsker sogn, Vester herred, Bornholm

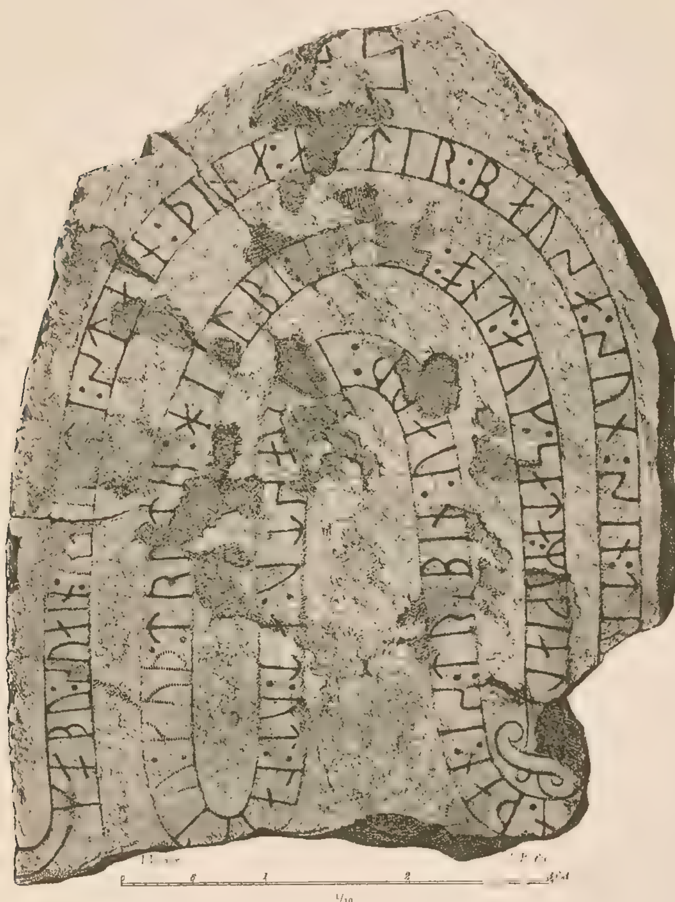
(undersøgt d. 17.—18. August 1879 og d. 21. August 1893).

På Worms tid lå denne sten uden for indgangen til Ny Larsker kirkes våbenhus (Mon. Dan. s. 229), hvor den havde plads til omtrent 1855, da den sammen med den anden runesten i Ny Larsker, som hidtil havde stået i våbenhuset (Mon. Dan. s. 228), blev hensat ved klokketårnet. Her fandt G. Stephens og C. Säve stenene på en runologisk rejse, som de, ledsagede af Magnus Petersen, foretog til Bornholm 1865. De af M. Petersen på denne rejse for nationalmusæet udførte smukke tegninger af runestenene opbevares i dettes antikvarisk-topografiske arkiv. Samme år blev bægge stene på foranstaltning af pastor Borgen i Ny Larsker opstillede i våbenhuset, hvor de 1876 blev undersøgte af dr. F. Dyrlund. Ved mit besøg i Ny Larsker tre år senere (1879) var våbenhuset under ombygning, og stenene var derfor flyttede ud og henlagte foran dette, hvilket imidlertid medførte den fordel, at undersøgelsen kunde foretages under de allerheldigste belysningsforhold. Efter våbenhusets ombygning blev bægge stene indmurede indvendig i dette, hver på sin side af dören, hvor de må anses for særdeles vel bevarede. Her undersøgte jeg dem atter 1893.

Den af de to stene, som på dette sted skal göres til genstand for nærmere omtale, består af sortgrå granit og er 6′ höj, 4′ 8″ på det bredeste, men kun 6″ tyk. Oprindelig har stenen dog været langt anseligere end nu. Som omstående afbildning viser, mangler nemlig dens nederste del (mindst 2′), hvorved enkelte runer er beskadigede og nogle helt forsvundne med det stykke af stenen, der er afslået nederst til höjre. Også af toppen mangler et mindre stykke med den øverste del af det lille kors, der er anbragt lige over indskriften. Men desuden er stenen på mange steder i höj grad udfliset og mange af runerne beskadigede.

I Worms tid har udflisningerne næppe overalt været så stærke som nu; men i øvrigt har stenen allerede den gang i alt væsenligt været i samme tilstand som nu. Dette fremgår tydelig af Worms afbildning, på hvilken de mangelfulde tegn så vel som korset over indskriften dog som sædvanlig er udfyldte. Noget mere tro end hos Worm gengives selve stenens form i Thuras beskrivelse over Bornholm (1756), tav. V fig. 4 (sml. s. 69 f.);

men ordenes plads inden for slyngningen og formen af de enkelte runer er i höj grad forvansket og står i flere henseender tilbage for gengivelsen hos Worm. Ved jævnførelse af afbildningerne hos Worm og Thura med en tegning og beskrivelse af stenen, som daværende overlærer ved den lærde skole i Rönne H. H. Lefolii 1849 sendte C. C. Rafn, lykkedes det denne at give en nogenlunde pålidelig tekst af indskriften (Antiquités de l'Orient, Copenh. 1856,

1/10

Ny Larsker-stenen I.

s. 185 f.). Dog har han ligesom Liljegren (Run-Urkunder no. 1479) i steden for Worms ᛒᛅᚢᛋᛅ bausa fra Thura urigtig optaget ᛒᛅᚱᛊᛅ barsa (på Thuras afbildning har ᚢ og ᚱ dog som oftest samme form), og et par særlig tvivlsomme spörsmål blev hverken løste af Rafn eller på M. Petersens tegning fra 1865.

Uagtet indskriftens mangelfulde tilstand kan der dog kun ganske undtagelsesvis opstå tvivl om læsningen, og på det fortrinlige sæt aftryk, som det ved undersøgelsen 1879 lykkedes mig på den stille, solvarme sommerdag d. 17. August at tage af hele indskriften, træder hver enkelt streg så tydelig frem, at jeg med disse aftryk for öje heller ikke i min stue kan nære mindste tvivl om læsningen af en eneste rune.

Indskriften begynder længst til venstre og bugter sig hen over hele stenens forside i en slangevinding, der danner tre buer, af hvilke den mellemste indeholder slutningen af indskriften. Runerne er i gennemsnit mellem $3^1/_2$ og 4″ höje.

Ved indskriftens begyndelse er både den øverste og nederste rammestreg forlænget ud over den første rune (ᚠ). Efter de to linjers form kunde man måske formode, at de som på andre runestene bægge havde endt i en lille spiral, der er bortslået med de manglende stykker af stenen. Dette har dog næppe været tilfældet. Omtrent parallel med den øverste linje løber nemlig en anden, som vistnok sammen med de forlængede rammestreger har dannet et lille ornament, uden tvivl af form som de 'slangehoveder', der bruges ved begyndelsen af så mange indskrifter, særlig i Sverig. Dette bestyrkes også af ornamentet ved indskriftens slutning (se nedenfor).

I det første ord ᚠᚼᛒᚢ er ᚠ stærkt udfliset, hvor hoved- og bistaven støder sammen. I ᛒ når den nederste bistav ikke helt ned til rammestregen, hvilket derimod er tilfældet med de øvrige ᛒ-runer i indskriften. I suain er s-runen forholdsvis smal i sammenligning med de ofte usædvanlig brede s-runer i det følgende; runen har her formen ᛊ, hvad der ligeledes er tilfældet i den øvrige del af indskriften undtagen på de to sidste steder, hvor formen ᛋ bruges. I raisti er flere af runerne stærkt udviskede, men har dog alle efterladt sikre og tydelige spor; af ᛅ er kun hovedstavens nederste del og bistaven til venstre fuldkommen klare. Svagest træder ᛊ frem, idet kun den nederste og øverste del har efterladt sikre spor, der viser, at runen har haft formen ᛊ, ikke ᛋ som hos Worm, Rafn og på M. Petersens tegning fra 1865. I stain er nederste del af ᛅ-runens hovedstav og bistaven til venstre næsten forsvundne; ᛁ ligger i en ved en gammel afflisning fremkaldt fordybning, der må være ældre end indskriften, da runen tydelig følges i fordybningen. I þina kan en udflisning på höjre side af ᛁ lidt neden for midten give denne rune en vis lighed med ᛂ; men der er ingen tvivl om, at det tilsyneladende punkt er tilfældigt, så at der står ᛁ. I aftir er ᚠ næsten helt forsvundet med de store afflisninger; af hovedstaven ses dog endnu enkelte svage spor, og enden af den nederste bistav følges sikkert, da den netop begrænses af afflisningen. Lige over (ᚠ)ᛏ midt på stenens top er anbragt et simpelt lille kors, der er meget ødelagt, idet den øverste linje er bortslået og linjerne forneden og til venstre bortflisede. Hele formen lader sig dog sikkert bestemme ved hjælp af den fuldstændig bevarede höjre side og den lævnede del af toppen. Som nederste linje

i korset har rammestregen over runerne på stenens top været brugt. Meget tydelige er de følgende ord bausa : sun : sin : . Over ᚢ-runens bistav i sun løber en flisning, der tilfældig kan få en vis lighed med en hugget linje. Efter sin : følger et i höjre bistav stærkt udfliset, men i øvrigt velbevaret ᛏ og derpå et ᚱ, hvis hele form endnu er tydelig, idet bistavens øverste bortflisede del netop begrænses af bruddet. Af dette ᚱ har Worm kun hovedstaven og derefter et stort tomt rum uden runer, hvad der viser, at stenen den gang har været lige så ødelagt på dette sted som nu. I steden for Worms ᛁ har Rafn h, hvilket uden tvivl skyldes Lefolii, som altså rigtig har set den nederste del af ᚱ-runens bistav[1]. Endelig følges $1^1/_4$" fra foden af ᚱ-runens bistav det nederste lille stykke ($^1/_4$") af en ret stav, hvis øverste del er helt forsvunden med det stykke, som her er bortslået af stenen. Denne lille lævning af en stav, som ifølge sammenhængen må være nederste del af en ᛁ-rune, er tidligere ikke iagttaget.

Indskriften fortsættes herefter i den inderste bue, hvor den første rune er et ᚾ, af hvilket hovedstavens top er bortslået. Det nederste punkt efter ᚾ står endnu meget klart, hvorimod det øverste er forsvundet med det manglende stykke af stenen. Punkterne efter det nævnte ᚾ har haft ganske samme stilling som efter det følgende meget tydelige ᚦᛅᚾ. At dette þan ikke, som man tidligere i almindelighed har antaget, kan være slutningen af ordet kuþan, fremgår jo klart af det umiddelbart foregående ᚾ med det efterfølgende punkt[2]. Lige så sikkert viser både pladsen og de lævnede runer, at der foran þan har stået ᛏᚱ(ᛁ)[ᚴ : ᚴᚢᚦᛅ]ᚾ[:], hvor kun skrivemåden af ordet ᛏᚱᛁᚴ kan være tvivl underkastet, idet der naturligvis i steden for ᛁ og ᚴ også kan have stået ᛂ og ᚵ; dog synes ᛁ og ᚴ at stemme bedre end de stungne runer med skrivemåden i den øvrige del af indskriften. Også ᚴᚢᚦᛅᚾ anser jeg for langt sandsynligere end ᚴ‡ᚦᛅᚾ. Medens ordene ᛏᚱᛁᚴ : ᚴᚢᚦᛅᚾ : netop vilde fylde den manglende del af båndet, taler pladsen bestemt imod her at indsætte formen ᛏᚱᛁᚾᚴ.

De efter þan følgende runer is : tribin : ua er alle velbevarede, når undtages nogle afflisninger ved toppen af ᚱᛁ. Derimod har en större afflisning ødelagt nederste del af de to efter ᚢᛅ følgende runer ᚱᚦ, som dog bægge endnu følges sikkert i afflisningen. Efter de to klare punkter ses et lige så klart ᛁ med efterfølgende punkter, der tidligere er oversete, da de bægge er forstyrrede af de udflisninger, som strækker sig hen over de følgende runer, der er meget ødelagte, men om hvis betydning der dog ikke kan være mindste tvivl. Lige efter ᛁ : følges formen af et ᚢ i temmelig svage, men fuldkommen sikre spor, idet kun toppen og hovedstavens nederste del er helt forsvundne[3]. Værst medtaget er den følgende rune, i hvilken kun nederste del af hoved- og bistaven er ubeskadiget,

[1] Denne stav findes også på M. Petersens tegning fra 1865, hvor hele runen dog har fået en meget uheldig form, så at man næppe vilde tage den for ᚱ.

[2] Også M. Petersens tegning fra 1865 har i steden for den lævnede del af ᚾ-runen med efterfølgende punkt en bestemt antydning af bistaven i et ᚢ, hvilket viser, at Stephens og Säve har opfattet þan som slutning af kuþan.

[3] Også Rafn læser denne rune som ᚢ, og det tegn, hvormed han har forsøgt at gengive den, synes at vise, at Lefolii fuldkommen rigtig har kunnet følge den bevarede del af runen. Dog har han overset punkterne mellem ᛁ og ᚢ.

medens der af resten kun ses meget svage spor. Både sammenhængen og den bevarede del af runen sætter det dog uden for al tvivl, at der her har stået et ᚱ. Af det følgende ᚼ er störste delen af hovedstaven med hele den nederste bistav fuldstændig bevaret, og også af den øverste bistav følges höjre side ganske tydelig lige i kanten af udflisningen. Der er således ingen tvivl om, at her skal læses ᛁ : ᚢᚱᚼᚾᛏᚢ, hvad der også bekræftes af Worms ᛁᛋᚱᚼᚾᛏᚢ, hvor ᛁ : ᚢ altså på grund af udflisningerne er opfattede som ᛁᛋ. Derimod synes afflisningerne over de to følgende runer ᚱᚼ at have været mindre på Worms tid end nu, da bægge runer er rigtig gengivne på hans afbildning. En læsning ᛁ : ᚼ eller ᛁᚼ, hvilket sidste temmelig stærkt er antydet på M. Petersens tegning fra 1865, i steden for ᛁ : ᚢ forbydes bestemt af de lævnede stave.

Den følgende del af denne linje til ᚾ i ᛚᚾ står meget klar; i ᛚ-runen når hovedstaven et stykke op over bistaven. Efter ᚾ er nederste del af to rette stave (den første $1^3/_4$", den anden 2") bevaret, medens deres øverste del er bortslået. Derpå følger et overordenlig klart, fuldstændig bevaret ᛁ uden mindste spor af bistave. Også det lille stykke af rammestregen, der endnu findes på venstre side af ᛁ-stavens top, står særdeles tydelig og bestemt. På alle tidligere afbildninger er ordene ᚾᛏ : ᚢᛏ : ᛚᚾ ‥ ᛁᚢ : imidlertid gengivne mere eller mindre urigtig. Allerede Liljegren har dog ved hjælp af Worm og Thura læst at : vt : la*n*tu : (Run-Urkunder no. 1479), idet han uden at betegne rettelsen har gengivet runen foran det sidste ᚢ, der hos Worm er et klart og bestemt ᛁ, hos Thura derimod ᚢ (eller ᚱ), som ᛏ t, og mellem la og tu efter formodning har indsat ᚾ n, skönt Worm også her har et bestemt ᛁ, hvorimod Thura har antydet pladsen for tre ulæselige runer. Senere har Rafn ganske sluttet sig til Liljegrens læsning Medens han nemlig med runer gengiver det tvivlsomme ord ᛚᚾᛁᛁᚢ ligesom Worm, hvad der synes at vise, at heller ikke Lefolii har kunnet opdage spor af bistave på runen foran ᚢ, indsætter han i omskrivningen til Olddansk uden nogen bemærkning útla*ndum*. At også Stephens og Säve har anset denne forklaring for rigtig, fremgår af M. Petersens tegning fra 1865, på hvilken det stærkt er antydet, at runen foran ᚢ skal læses ᛏ (ᛏ). Det lævnede lille stykke af rammestregen på venstre side af ᛁ-runens top er nemlig i forening med et lille ved udflisning fremkaldt hul lige under rammestregen opfattet som venstre bistav i ᛏ (bistaven til höjre må derimod efter tegningen anses for at være så godt som helt udslettet). Derimod har denne tegning rigtig lævningerne af de to stave mellem ᛚᚾ og ᛁᚢ, hvor Worm og Rafn kun har en enkelt. Det ses ikke, hvorledes Stephens og Säve har tænkt sig ordet la‥tu udfyldt; men de har vel antaget, at ᚾ unöjagtig var skrevet dobbelt, så at der oprindelig havde stået ᛚᚾ(ᚾᚾ)ᛏᚢ. Både denne læsning og Liljegrens og Rafns ᛚᚾ(ᚾ)ᛏᚢ strider dog på det bestemteste mod indskriften selv, da der ikke kan være mindste tvivl om, at ordet ender på de to fuldstændig bevarede runer ᛁᚢ, og at der mellem disse og de to første ᛚᚾ findes så tydelige lævninger af to stave, som man kan ønske. Hvorledes ᛚᚾ‥ᛁᚢ må udfyldes, vil nedenfor blive nærmere påvist.

Læsningen af hele den øvrige del af indskriften volder uagtet enkelte stærke udflisninger ikke mindste vanskelighed. I trutin er störste delen af ᚢ-runens bistav bort-

fliset. Af ᛆ i hialbi ses kun hovedstavens top, så at alene sammenhængen kan vise os, hvilken rune der har ståt her. Meget svagt træder hele ordet hans frem med undtagelse af den ubeskadigede nederste del af ᛌ-runen; men alle runers form kan dog endnu sikkert følges i mere eller mindre tydelige spor. Da Worm rigtig har ᚼᛆᚿᛌ og Thura ᚼᛆᛁᛌ, er afflisningerne på dette sted vistnok senere. Punkterne foran det sidste ord (mikial) står af hensyn til pladsen meget tæt ved hinanden og i skrå stilling. Også det første ᛁ i mikial, der ligger i en gammel fordybning, har en temmelig skrå stilling i forhold til hovedstavene i ᛘ og ᚴ. Det sidste ᛁ hælder ligesom ᛚ og til dels ᛆ til den modsatte side. For at fylde rummet efter ᛚ ender rammestregerne ved enden af dette bånd i et lille ornament, der åbenbart er dannet i lighed med en slangehale, hvad der yderligere taler for, at også linjerne ved indskriftens begyndelse har dannet slangens hoved. De enkelte linjer i ornamentet ved indskriftens slutning følges endnu tydelig med undtagelse af den øverste rammestreg neden for ᛚ, som er bortslået, og hvis forbindelse med ornamentet, der selv er stærkt udfliset på höjre side, derfor ikke er ganske klar. På M. Petersens tegning fra 1865 er mærkelig nok hele ornamentet ved indskriftens slutning overset.

Efter det foran udviklede gengiver jeg indskriften således, idet jeg omskriver ᚮ med o:

kobu : suain : raisti : stain : þina : a(f)tir : bausa : sun : sin : tr(i)[k : kuþa]n[:] þan : is : triþin : uarþ : i : u(r)ostu : at : ut : la··iu : kuþ : trutin : hi(a)lbi : hans : ont : auk : sata : mikial

kobu er ejeform af det til oldnord. *kápa* 'kåbe' svarende ord. Da *óss*-runen i de bornholmske indskrifter regelmæssig bruges i betydningen *o*, hvad der for Ny Larsker-stenens vedkommende tydelig fremgår af ordet ᚢᚱᚮᛌᛏᚢ, synes ᚮ i kobu nødvendig at måtte opfattes som tegn for det af det lange *a* ved u-omlyd opståede lange *å* (oldisl. *ǫ́*). I det følgende ont betegner ᚮ på lignende måde det af kort *a* ved u-omlyd opståede korte *å* (oldisl. *ǫ*). Også på andre bornholmske runestene finder vi sikre eksempler på det af *a* ved u-omlyd fremkaldte *å* ikke blot i tilfælde, hvor *u* i endelsen er bortkastet, men også hvor det endnu er bevaret (foþur ɔ: *fåður* på Kongevej- og Marevad-stenen), hvad der stemmer med forholdet i Skånsk (sml. Die runenschr. s. 316 ff. § 1, 3 og s. 326 f. § 6, c, 3). I forbindelse med det følgende suain danner kobu et sammensat navn *Kápu-Swæinn* 'Kåbe-Sven', hvis betydning vil blive nærmere omtalt nedenfor.

suain, raisti, stain skrives alle med tvelyden ᛆᛁ. Det er dog næppe sandsynligt, at de gamle tvelyd på Ny Larsker-stenens tid endnu har været urokkede i Bornholmsk. I navnet *Swæinn* kan tvelyden dog have holdt sig længe, efter at den i andre tilfælde (raisti, stain) var bleven enkeltlyd. Med skrivemåden ᛆᛁ stemmer brugen af ᛆᚢ i auk; men både ᛆᚢ i dette ord og ᛆᛁ (eller ᛂᛁ) i stain (stein) o. s. v. forekommer jævnlig i bornholmske indskrifter, hvor tvelydene sikkert kan antages at være blevne enkeltlyd. Ved hele dette spörsmål vil vi få lejlighed til at dvæle nærmere under behandlingen af de bornholmske runestene.

bausa ɔ: *Bósa*, idet ᛅᚢ her bruges som tegn for *ó*. Navnet *Bósi* har i ældre tid været temmelig almindeligt i Svensk og Dansk, hvor det også er bevaret i flere stedsnavne.

urostu ɔ: *orrostu* eller *orostu*. Dette ord kendes ikke fra andre danske runestene, men forekommer på flere svenske, skrevet urustu (Turinge-stenen i Södermanland, Liljegren 803, der er samme sten som 802; se R. Dybeck, Runa fol., Stockh. 1865, s. 86), ᚬᚱᚢᛋᛏᚢ orustu (Hamra-stenen i Södermanland, Bautil 813, Liljegren 864, S. Boije i Svenska Fornminnesfören. Tidskr V, 154), uristu (Råda-stenen i Vestergötland, Bautil 989, Liljegren 1365, P. A. Säve i Antiqvarisk Tidskr. för Sverige II, s. 150 f., K. Torin, Westergötlands Runinskrifter I, 1871, s. 13 no. 14). Hertil svarer i ældre Svensk genstandsform flt. *orostær* Vestgötalagen IV, 15, 15 (Schlyter s. 302), hensynsform ent. *oresto* yngre Vestgötalag Aruæ B. 16 (smst. s. 138), *oristu* Gutalag Addit. 2 (Schlyter s. 106). Også uden for lovene forekommer ordet en enkelt gang i genstandsform flt. *orœstur* codex Bildstenianus (K. F. Söderwall, Ordbok öfver Svenska Medeltids-Språket II, s. 173). I ældre Dansk findes ordet i Valdemars sællandske lov I, 16 i formen *ofrøst*, hvor AM 11 4to, der er en afskrift af AM 24 4to (fra slutningen af det 13. årh.), da det var fuldstændigt, både i overskriften og teksten har den ældre form *orest* (på det tilsvarende sted i 'skånske arvebog' c. 54 skrevet *offræst*).

ut : la··iu har man, som foran bemærket, tidligere urigtig læst ut : la(n)tu, hvilket nødvendig syntes at måtte forklares — ut : lantu[m] ɔ: *útlandum*, som man i forbindelse med det foregående at trode at kunne oversætte „i udlandene“ eller „i udlandet“. I en række, på egne og ældre undersøgelser grundede, værdifulde bemærkninger om de bornholmske runeindskrifter, som dr. F. Dyrlund var så venlig at tilstille mig umiddelbart för min første runologiske rejse til Bornholm, og som var mig til stor hjælp på denne, antager Dyrlund med de tidligere tolkere, at indskriften har haft ordet utlantu; men samtidig udtaler han sig med rette mod oversættelsen „i udlandene (udlandet)“ som stridende mod betydningen af forholdsordet at. Brugen af at viser nemlig, at utlantu(m) må være et egennavn, hvorved Dyrlund dog ikke vilde tænke på det frisiske *Útland*, men snarere på det ved Götaelvens udløb liggende *Útland*. Til denne opfattelse vilde jeg ubetinget slutte mig, hvis indskriften virkelig havde utlantu. Da runerne imidlertid umulig kan læses således, slipper vi for den mildest talt höjst mærkelige hensynsform flt. utlantu, der skulde stå for utlantu(m), *Útlandum*, og spörsmålet bliver altså, hvorledes la..iu skal udfyldes. Nogen stor tvivl synes heldigvis ikke at kunne herske her. Da vi nemlig i ut : la..iu må søge et stedsnavn af hunkön på *-ja*, må runen foran ᛁᚢ have været ᚴ ɔ: *k* eller *g*, og hele ordet kan, så vidt jeg ser, ikke have haft anden form end ᛚᛅ[ᚾᚴ]ᛁᚢ lankiu. Denne læsning synes ikke blot nødvendig af sproglige grunde, men stemmer også fortrinlig med pladsen og lævningerne af de to stave mellem la og iu, som netop kan være nederste del af ᚾᚴ. Ligesom i det foregående tr(i)[k] anser jeg nemlig også her ᚴ for sandsynligere end ᚵ, skönt den stungne rune ellers vilde være lige så berettiget, da lankiu uden tvivl må forstås som *Længju*. Samme ord finder vi i det norske *Lengjuvík* og i det fra biskop Eysteins jordebog kendte *Strandlengiu* (H. J. Huitfeldts udgave s. 154; sml. s. 155, hvor der skrives *Strandælænghiu*). Et hertil svarende *Útlængja* kan jeg ganske

vist ikke påvise; men hvor jeg tænker mig, at dette sted skal søges, vil jeg nedenfor få lejlighed til at omtale.

kuþ trutin 'gud herren' betegner her uden tvivl Kristus; se „Døbefonten i Åkirkeby kirke" s. 7 f. med note.

sata ɔ: *santa*, der almindelig bruges i runeindskrifter som hankönsform; se „Døbefonten i Åkirkeby kirke" s. 43.

mikial skrives på to andre bornholmske stene (Lundhöj- og Marevad-stenen) mikel og mihel, på den lålandske Tillise-sten migael. Da Nordisk fra gammel tid bruger de to former *Mikiáll* og *Mikaél*, antager jeg, at Ny Larsker-stenens mikial snarest betegner eñ udtale, der stemmer med den førstnævnte form. Dette bekræftes ved skrivemåden *mikials* (*michials*) *mæssu* i skånske kirkelov c. 14 i runehåndskriftet og det Hadorphske håndskrift.

I olddansk (oldbornholmsk) sprogform lyder indskriften:

> *Kápu-Swæinn (-Swénn?) résti stén þenna æftir Bósa sun sínn, dræng góðan, þann es drepinn warð í orrostu at Útlængju. Guð dróttinn hialpi hans ånd åuk (ok?) santa Mikiáll!*
>
> „Kåbe-Sven rejste denne sten efter Bose sin sön, den brave mand, som blev dræbt i kampen (slaget) ved Udlænge. Gud herren hjælpe hans ånd (sjæl) og sankt Mikael".

I modsætning til de tidligere behandlede indskrifter finder vi på Ny Larsker-stenen *óss*-runen i den yngre form ᚼ brugt som tegn ikke for det nasalerede *a*, men for *o*, således at *o* betegner både den rene *o*-lyd (urostu) og *å*-lyden (ont, kobu). Ved siden heraf udtrykkes den virkelige *o*-lyd på Ny Larsker-stenen dog også som i ældre tid ved ᚢ (første stavelse i urostu, trutin), og i *Bósa* bruges ᚼᚢ som tegn for det lange *o*. Vi ser altså, at den senere brug af ᚼ som tegn for *o* endnu ikke er gennemført på Ny Larsker-stenen; men anvendelsen af denne rune i ordene kobu, ont, urostu viser os dog et yngre trin i runeskriftens udvikling. Med dette yngre trin stemmer også *t* for *þ* i *résti*, *r* for *ʀ* i *æftir* og formen þina, *þenna*, ikke at tale om påkaldelsen af „gud herren og sankt Mikael".

På den anden side hører Ny Larsker-stenen langtfra til de yngste bornholmske runestene. Tvært imod slutter den sig afgjort til den ældre gruppe af disse; herom vidner manglen af stungne runer, brugen af tvelyden ᚼᛁ (og ᚼᚢ), formen is, hvortil vel også må föjes mikial, så vel som indskriftens hele karakter. Den må henføres til midten af det 11. årh. og kan efter mit skön ikke være ældre end 1040 og næppe yngre end 1060.

Indskriftens 'Kåbe-Sven' leder uvilkårlig tanken hen på den bekendte Jomsviking *Sigurðr kápa*, 'Sigurd kåbe', der var gift med Sigvalde jarls søster *Tófa*. Dette støttes ved fortællingen i Jómsvíkinga saga, hvor det hedder, at Sigurd kåbe efter slaget i Hjorungavåg drog tilbage til Danmark og overtog sine fædrene godser på Bornholm, hvor han levede længe i et lykkeligt ægteskab med Tove, og hvor, föjer sagaen til, en stor slægt

nedstammede fra dem[1]. Det mærkelige 'kåbe' i forbindelse med navnet Sven på Ny Larsker-stenen taler da afgörende for i 'Kåbe-Sven' at finde en af Sigurd kåbes og Toves mange efterkommere. Denne formodning bestyrkes yderligere ved den kendsgærning, at Sven også ellers forekommer som navn i slægten. Således hed nemlig ifølge Jómsvíkinga saga en sön af den berömte Bue digre, Sigurd kåbes broder, der som syttenårig yngling deltog i slaget i Hjorungavåg. Sven Buesön hørte til de Jomsvikinger, hvis liv blev skånet efter slaget; men om hans senere skæbne ved sagaen intet (c. 47 og c. 49 i Fms. XI). Også en dattersön af Vagn Agesön, hvis moder *Þorgunna* var søster til Sigurd kåbe og Bue digre, bar navnet Sven (*Sveinn Þorgunnuson* Knytlinga saga c. 40).

Jeg anser det da for mere end sandsynligt, at Ny Larsker-stenens Kåbe-Sven er i nær slægt med Sigurd kåbe, hvis tilnavn han har arvet og som forled föjet til sit eget navn. Efter indskriftens tid antager jeg endogså, at Kåbe-Sven må være en sön af Sigurd kåbe og Tove. Ved denne antagelse bliver betydningen af navnet Kåbe-Sven fuldkommen klar. Svens fulde navn var *Swæinn Sigurðarsun kápu*; men i steden for faderens hele navn nöjedes han med hans bekendte tilnavn. Dog vilde man vist finde det stødende at bruge benævnelsen *Kápusun* for *Sigurðarsun kápu*, hvorimod *Kápu* med bortkastelse af *sun* og som forled vilde stemme med navnedannelser som det bekendte *Pálna-Tóki* og som Hällestad-stenens *Gorms Tóki* (se foran s. 86). Ordret oversat betyder *Kápu-Swæinn* altså „(Sigurd) kåbes (sön) Sven“. Som navn på Sigurds egen sön synes Kåbe-Sven mig både naturlig og berettiget, som navn på en fjærnere slægtning i al fald meget søgt. At Kåbe-Sven har været den ældste af Sigurd kåbes og Toves sönner tör vi vel også slutte deraf, at han arvede sin faders tilnavn. Gennem Kåbe-Svens moder Tove bliver Ny Larsker-stenen ligesom den foran behandlede Sjælle-sten tillige et minde om Sigvalde jarls slægt.

Stedet, hvor Sigurd kåbes sönnesön Bose er falden, lader sig ikke påvise, da et sted „Udlænge“ ikke kendes. Men ved det slag, i hvilket Bose faldt, ledes tanken naturlig hen på de langvarige kampe ved midten af det 11. årh. mellem Sven Estridsön og Harald hårdråde. Netop farvandet ved Götaelvens udløb, hvor Dyrlund, som foran bemærket, vilde søge indskriftens urigtig læste *Útland*, betragtedes på den tid som en naturlig kampplads for Daner og Nordmænd, således som det fremgår af beretningerne for årene 1049 og 1062 (P. A. Munch, Det norske Folks Historie II, s. 238 ff. og s. 275 ff.). Jeg er derfor tilböjelig til at tro, at indskriftens *Útlængja* skal søges i denne egn, og at der ved år 1050 eller lidt tidligere har stået et søslag ved 'Udlænge' mellem Daner og Nordmænd, hvorom ellers ingen efterretning er bevaret, og hvori Bose er falden.

[1] Sigurðr kápa, bróðir Búa, fór til Danmerkr ok tók við fǫðurleifð sinni eptir Véseta í Borgundarhólmi ok bjó þar langa ævi ok þótti vera enn bezti drengr, ok er mart manna frá honum komit ok þeim Tófu, ok váru samfarar þeira góðar síðan (Jómsvíkinga saga c. 49 i Fms. XI, Flateyjarbók I, s. 203).

18. ÅSUM-STENEN

Åsum sogn, Gärds herred, Skåne

(undersøgt d. 14. August 1876 og d. 21. August 1894).

Rækken af vore historiske runemindesmærker afsluttes med en runesten, der ikke blot i indhold er væsenlig forskellig fra de foran behandlede mindesmærker, men også i tid er langt fjærnet fra disse, nemlig stenen ved Åsum kirke i det østlige Skåne, godt en halv mil syd for Christianstad.

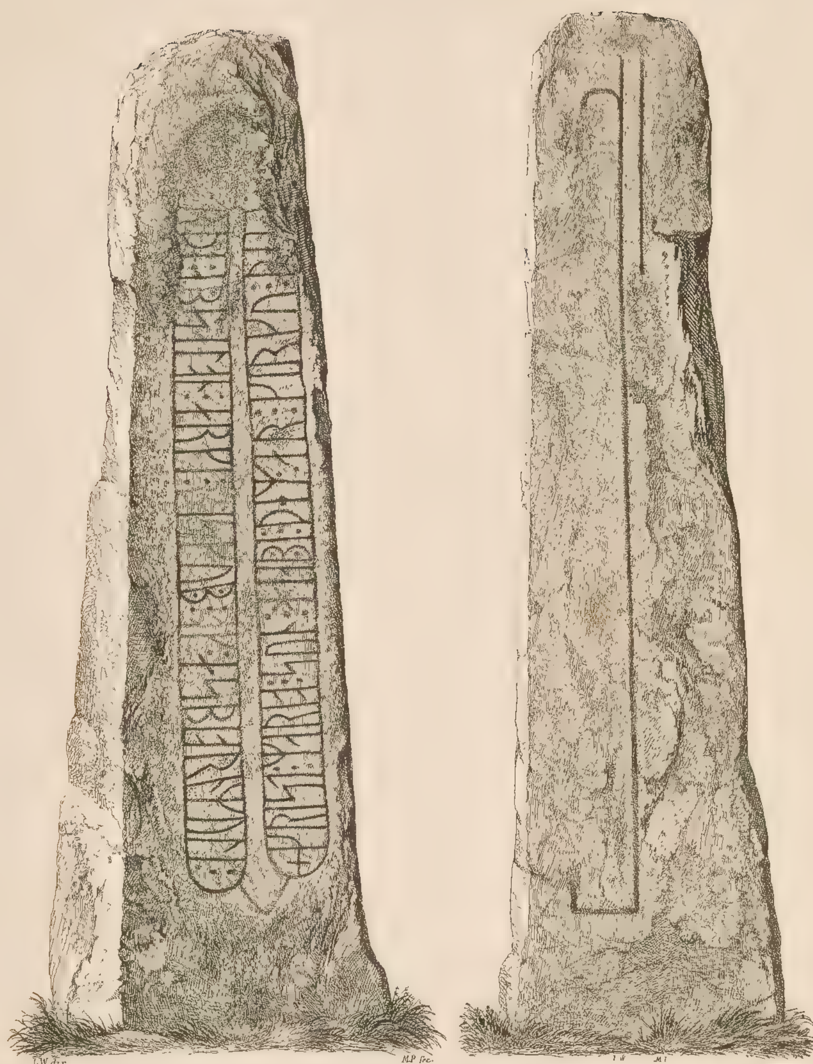
Efter at Arrild Huitfeldt allerede år 1600 havde givet en kort meddelelse om denne sten og dens formentlige indhold[1], offenliggjorde Worm en afbildning af den og gjorde indskriften til genstand for en længere omtale (Mon. Dan. s. 171 ff.)[2] Liljegren støtter sig i sin gengivelse af indskriften alene til Worm (Run-Urkunder no. 1915; sml. Run-Lära s. 163 og 166), skönt N. H. Sjöborg i Samlingar för Nordens Fornälskare II (Stockh. 1824), s. 52 havde meddelt en læsning, der på nogle steder afviger fra Worms og vistnok er grundet på hans egen undersøgelse. Dog har Sjöborg ikke blot gentaget flere af de væsenligste fejl hos Worm, men også tilföjet adskillige nye. Senere (1845) har P. G. Thorsen undersøgt indskriften og meddelt sine iagttagelser i De danske Runemindesmærker I, s. 284 not. 1 (sml. s. 281 not. 3). I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en tegning af stenen ved J. Kornerup fra 1862, der giver et ret malerisk billede af denne, men er meget unöjagtig i enkelthederne.

Den smukke, slanke sten med den anselige höjde består af grovkornet granit med sorte og røde korn. I Huitfeldts og Worms tid og længe efter havde den plads i kirkegårdsmuren lige ved porten, men blev i nyere tid opstillet ved det nyopførte våbenhus vest for kirken, hvor jeg fandt den ved mine undersøgelser. Den rager her $7' \, 1^1/_2''$ op over

---

[1] En kaart Chronologia, Forfølge oc Cotinvatz paa huis som her vdi Danmarck skeed oc bedreffuen er fran Aar 1182 oc indtil 1448, I (1600), s. 138 (Danmarckis Rigis Krønicke 1652 fol., I, s. 198). Huitfeldt har uden tvivl kendt Åsum-stenen af selvsyn, da hans gods Lillö, hvor han jævnlig opholdt sig efter 1580, lå i nærheden af Åsum.

[2] Worms afbildning optoges uforandret i P. Resens Descriptio et illustratio Samsoæ insulæ, Hafn. 1675, s. 23. Også afbildningen i Lexicon over Adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdommene I (1787), s. 348 er kun en kopi efter Worm, skönt P. G. Thorsen (De danske Runemindesm. I, s. 284 not. 1) åbenbart anser den for en selvstændig tegning.

1/10.

Åsum-stenen.

jorden; dens största bredde (forneden) er 1' 9'', den största tykkelse 1' 2''. Dens form ses af hosstående tværsnit, taget over ᛁ i krist, hvor hele omkredsen er 5' 1''. Runerne er i gennemsnit $4^1/_2$'' höje (ved indskriftbåndets begyndelse og slutning lidt större, men mindre på toppen af stenen).

Indskriften, der er anbragt i et bånd, som løber fra höjre til venstre, er på nogle steder meget udslidt, så at enkelte runer træder overordenlig svagt frem. Foroven til höjre er et mindre stykke af stenens forreste side bortslået, hvorved nederste del af de to sidste runer i båndet til höjre så vel som det nederste af de følgende punkter er helt forsvundne. De to foregående runer er forneden ødelagte ved udflisning og forvitring, og de to runer på toppen af stenen er så udviskede, at de kun har efterladt meget svage spor. Betydningen af disse mere eller mindre ødelagte og utydelige runer er det hverken lykkedes Worm, på hvis tid stenen har været væsenlig i samme tilstand som nu, eller dem, der senere har undersøgt og tegnet indskriften, at udfinde, og også på andre steder indeholder de tidligere gengivelser forskellige unöjagtigheder.

Det lille kors ved indskriftens begyndelse er overset hos Worm og af Kornerup, men findes hos Sjöborg. Ligeledes mangler den lille trekant, der forbinder indskriftbåndet forneden, og som Kornerup rigtig har gengivet, hos Worm; men hans afbildning kunde tale for, at den den gang var skjult af jorden. Som skilletegn mellem de enkelte ord bruges i reglen tre punkter (Worm har overalt kun to).

Meget tydelige er de tre første ord, der også er rigtig gengivne hos Worm (derimod har Sjöborg og Kornerup ᛏ for ᛁ i krist, Sjöborg desuden ᛭ for ᚽ i sun og Kornerup ᛭ for ᛆ i i mario, ligesom han også i den følgende del af indskriften overalt har ᛭ for ᛆ). I mario er ᛆ-runens bistav temmelig krum. Det fjærde ord er hiapi (ikke som hos Worm og Sjöborg hialpi); ᛆ-runens temmelig korte bistav er noget udfliset, men dens form er endnu fuldkommen tydelig (Sjöborg har ligesom Kornerup ᛭ for ᛆ og Kornerup desuden ᛒ for ᛒ). Af de tre punkter efter dette ord løber det mellemste på grund af udflisning sammen med det følgende ᚦ. I þem står alle runer meget klart og bestemt, og punktet i ᛁ træder ualmindelig stærkt frem. Herefter findes af hensyn til pladsen kun to punkter, der er stillede meget skråt for hinanden. Det følgende ord læser Worm ᚽᚱ er, Sjöborg ᛆᚱ ar (på Kornerups tegning er bistaven i den første rune ganske uklar); men den første rune er et ᛭, i hvilket bistaven til venstre, der er temmelig krum (som i ᛆ i mario), træder meget tydelig frem, medens dens höjre side er mindre og lidt svagere, men fuldkommen sikker. Den for øvrigt tydelige ᚱ-rune er noget udfliset i midten.

Det følgende kirku står så klart, at det må vække forundring, at ikke blot Worm og Sjöborg, men også Thorsen, som dog udtrykkelig fremhæver, at han har undersøgt indskriften meget omhyggelig på grund af dens vigtighed, læser kirkiu, en form, som Thorsen endogså lægger særlig vægt på. Foran ᚢ, der ligesom ᚢ i det foregående sun ikke når helt op til rammestregen, findes der imidlertid intet som helst spor af et ᛁ, som på grund af pladsen ikke engang kan have stået her. Efter ᚢ ses endnu tre tydelige punkter, af hvilke det nederste dog er lidt udfliset.

De herefter følgende ord øverst på stenen er som sagt stærkt beskadigede og flere runer höjst utydelige. Efter de tre punkter følger et ᚦ af samme form som i þem; men den midterste del af bistaven er næsten fuldstændig ødelagt, og en stærkt fremtrædende fordybning mellem hoved- og bistaven kan i forening med de mange ujævnheder, hvoraf runens nederste halvdel er opfyldt, ved løselig betragtning let give denne en vis lighed med ᛒ. Af den næste stav er nederste del ødelagt ved forvitring; men en regelmæssig, tydelig fremtrædende fordybning på midten (nederste ende af det bevarede stykke) gör det utvivlsomt, at her står ᛂ, ikke ᛁ. Så følger øverste del af en stav med en udflisning på venstre side; men at anse denne udflisning for at høre med til runen og på grund heraf læse denne som ᚾ, således som Worm og efter ham både Sjöborg og Thorsen har gjort, er fuldkommen uberettiget (ikke at tale om, at indskriften ellers aldrig bruger formen ᚾ, men ᚿ). Uagtet bruddet i stenen og de derved fremkaldte udflisninger kan nemlig den mellemste stav af en ᛋ-rune endnu følges i sikre spor. Efter den lævnede del af ᛋ ses endelig toppen af en ret stav uden spor af bistave og derefter et punkt og tydelig lævning af et andet i kanten af bruddet; derimod er det tredje (nederste), som må antages også at have stået her, helt forsvundet. Sammenhængen viser, at toppen af den rette stav foran punkterne må udfyldes til ᛁ, da der ingen grund er til at antage, at her har stået ᛂ, og afstanden fra det foregående ᛋ forbyder at læse ᚮ. I steden for det sproglig umulige ᚦᛁᚾᚢ þinu hos Worm og ᚦᛁᚾᚮ þino hos Sjöborg og det lige så umulige og endnu mere vilkårlige 'þenna' hos Thorsen (hvorledes han har læst de enkelte runer, ses ikke)[1], har indskriften altså þesi, efterfulgt af to (oprindelig vistnok tre) punkter. Herefter følges omtrent midt i båndet på stenens top den svage hovedstav og den endnu svagere bistav i et ᚴ; en ujævnhed mellem hoved- og bistaven taler i höj grad for, at runen har været stungen og altså skal læses ᚵ. Bistaven i dette ᚴ løber ud i den følgende noget tydeligere stav, der på midten har en fordybning, som gör det sandsynligt, at runen skal læses ᛂ, ikke ᛁ. Derimod tror jeg ikke, at her kan have stået ᛅ æ, da vi i så fald uden tvivl endnu vilde finde sikre spor af bistaven til venstre, hvor stenen er temmelig ophöjet, men fuldstændig glat. Et ᚯ ø, som man jo også kunde tænke på, støttes lige så lidt af de lævnede spor. Efter ᛂ ses to nogenlunde tydelige stave, af hvilke den første dog er stærkt udvisket forneden, den anden foroven, og bægge udflisede på midten, men som i forening utvivlsomt har dannet et ᚱ. Meget tydeligt i sin hele form er det følgende ᚦ. Herefter har Worm et ᛁ, Sjöborg ᛂ. Hele runens hovedstav er meget klar, og på dens venstre side findes et par fordybninger, som for mig gör det utvivlsomt, at vi her har et ᚮ med meget korte bistave (som i ᚮ-runerne i det følgende absalon; sml. også ᚮ-runen i det foregående hiapi). Det må være den nederste af disse bistave, der af Sjöborg er opfattet som punktet i hans ᛂ. Jeg læser altså hele ordet ᚵᛂᚱᚦᚮ gerþo, medens Worm har ᚴᚢᚦᛁ og Sjöborg (geR)ᚦᛂ, hvori han har betegnet de to første runer (ge) som ulæselige, medens han kalder ᚱ utydeligt

[1] I steden for Worms þinu, hvori det uregelmæssige ᚢ er punkteret som ulæseligt, har Liljegren (Run-Urkunder no. 1915) efter formodning indsat þin*a*, og det er vel denne formodning, Thorsen har optaget og udtrykt ved þenna. I Run-Lära s. 166 gengiver også Liljegren dette ord netop þin(na).

og ᚦᛂ sikre[1]. Thorsen har ikke udtalt sig om læsningen af dette ord. Efter gerþo følger tre punkter, af hvilke det nederste ligger i et brud i stenen, og det mellemste på grund af udflisning løber sammen med den temmelig korte og svagt fremtrædende bistav i det følgende ᛆ. Først da solen faldt hen ad indskriften, trådte denne bistav, som ellers viser sig svagt, overordenlig klart frem, hvad der ligeledes var tilfældet med höjre side af ᚼ-staven i det foregående ær. Den følgende rune, hvis hovedstav er stærkt udslidt, er ᛒ, ikke ᛔ, som Sjöborg har læst. En ujævnhed mellem hovedstaven og den øverste bistav er nemlig af samme art som de ujævnheder, der findes andre steder i indskriften (f. eks. mellem hovedstaven og øverste del af bistaven i ᚱ i æsbiorn) og giver ikke særlig anledning til forveksling med et hugget punkt. Da en lignende ujævnhed desuden slet ikke spores mellem hovedstaven og den nederste bistav, må læsningen ᛔ for ᛒ betegnes som ganske vilkårlig. Den efter det tydelige ᛋ følgende rune er tidligere af alle undtagen Kornerup læst ᛁ; men på dens midte findes en fordybning til venstre, som i og for sig gör det höjst rimeligt, at vi her i virkeligheden har et ᛆ med en lille, nu meget utydelig bistav. Skönt denne stav træder endnu svagere frem end i det første ᛆ i ordet, kunde også den utvivlsomt følges, da solen faldt på indskriften. Da Kornerup gengiver bægge de utydelige ᛆ-runer i absa som ᚼ, er det klart, at han har tegnet efter formodning, ikke efter hvad han virkelig har kunnet se. Meget tydelige er de tre sidste runer i ordet med de efterfølgende punkter, og det samme gælder ordet ærki med punkterne efter. Sjöborg har dog urigtig rettet Worms ᚼ æ i dette ord til ᛆ a. I det følgende biskup kan alle runer endnu sikkert følges; men ᛒ, ᛋ og til dels ᚴ træder svagt frem (det meget klare ᛒ har Kornerup gengivet som ᛔ). Efter det ligeledes svagt fremtrædende ᛆᚴ ok ses nu kun to tydelige punkter. Det tredje (nederste) er derimod næsten forsvundet; men en lille ujævnhed neden for bistaven i det følgende ᚼ viser sikkert dets plads. De to sidste overordenlig tydelige ord i indskriften er ikke som hos Worm og Sjöborg adskilte ved punkter, vistnok af hensyn til pladsen, da ikke engang to punkter på grund af runernes stilling let havde kunnet anbringes under bistaven i ᛙ (sml. de to punkter efter det foregående þem). At skilletegnet mellem æsbiorn og muli skulde være udeladt med forsæt for at antyde de to ords nöje forbindelse til ét navn, anser jeg derimod for meget usandsynligt (sml. ærki ⁝ biskup). En lille udflisning, der findes ved toppen af det sidste ᛁ og løber sammen med det øverste af de derefter følgende punkter, bevirker, at denne rune under visse belysningsforhold kan få udseende af at være et ᚴ (med en lille bistav temmelig höjt oppe på hovedstaven) eller et ᛚ (hvis bistav løber ud i det øverste af de følgende punkter). Af de tre punkter ved slutningen af indskriften er det nederste, der står skråt for de to andre og nærmere ved ᛁ end disse, lidt svagere fremtrædende end de to øverste, men utvivlsomt.

[1] I steden for Worms kuþi skriver Liljegren (Run-Urkunder no. 1915) kirþi uden at antyde, at ir for u skyldes formodning. På Kornerups tegning ses efter kirku ⁝ temmelig tydelig ᚦᛂ og derpå øverste del af en ret stav, som altså må være øverste del af ᛋ-runen; men herefter findes et tomt rum uden mindste antydning af runer lige til den første rune i absalon; ikke engang de to sidste runer i gerþo og de følgende punkter, som dog for största delen må kaldes forholdsvis meget klare, er så meget som svagt antydede.

Angående de i indskriften benyttede runeformer bemærkes i øvrigt, at hovedstaven i ᛅ og ᚠ regelmæssig når et lille stykke op over bistaven. Det samme er tilfældet med de fire første, men ikke med de tre sidste R-runer; kun i ærki når R-runens bistave næsten helt ind til hovedstaven. Af ᚢ-runerne når kun det sidste helt op til rammestregen, medens de to første ender et godt stykke neden for denne. Af B- og B-runerne når kun B i biskup med bistavene helt ud til rammestregerne. I ᚾ, ᚼ, ᛆ og ᚽ er bistavene dels ganske lige, dels mere eller mindre krummede (sml. også formerne af ᛅ, ᚠ og ᛘ).

På toppen af stenen lige over indskriftbåndet og forbundet med det ses nogle temmelig svagt fremtrædende, tidligere næppe bemærkede linjer, der utvivlsomt er indhuggede og i forening viser en så påfaldende lighed med en bispehue (endogså med korsform i midten), at jeg umulig kan anse denne lighed for tilfældig. I de nævnte linjer finder jeg derfor ikke et vilkårligt eller betydningsløst ornament, der kun skulde tjæne til at udfylde den tomme plads på stenens top; men jeg tror virkelig, at 'bispehuen' forsætlig er anbragt over indskriften for yderligere at minde om den ene af de mænd, der nævnes i denne, ærkebiskop Absalon.

Ligesom man tidligere har overset de omtalte linjer på stenens top, har man heller ikke lagt mærke til, at der også på bagsiden af stenen findes en lang hugget linje, hvormed enkelte mindre linjer er forbundne, således som afbildningen viser. Betydningen af disse linjer er det vanskeligt at angive med sikkerhed. Men da jeg i linjerne på forsiden lige over indskriften havde trot at finde billedet af en bispehue, lå det naturligvis ved første öjekast nær i linjerne på bagsiden at søge en bispestav. Formen af disse linjer gör dog efter min mening en sådan antagelse höjst usandsynlig, for ikke at sige ganske umulig. Jeg er langt mere tilböjelig til at tro, at runeristeren fra først af havde tænkt at benytte denne side af stenen til indskriften, og at de linjer, vi finder her, er lævninger af de rammestreger, som han i den hensigt havde begyndt at anbringe. Da han imidlertid blev opmærksom på, at den modsatte side af stenen frembød færre vanskeligheder end den, på hvilken han havde begyndt, standsede han arbejdet her og fortsatte på den anden side. Som minde om hans første forsøg står dog endnu linjerne på bagsiden.

Lige efter runerne lyder hele indskriften altså således i sin gammelskånske sprogform:

+ krist ⁝ mario ⁝ sun ⁝ hiapi ⁝ þem : ær ⁝ kirku ⁝ þes(i) [⁝] (ge)rþo ⁝ absalon ⁝ ærki ⁝ biskup ⁝ ok ⁝ æsbiorn muli ⁝

„Kristus Marias sön hjælpe dem, som gjorde (byggede) denne kirke, ærkebiskop Absalon og Æsbjörn Mule".

krist for kristr kendes også fra indskrifter, der er ældre end Åsum-stenens, og stemmer ganske med forholdet i de ældste håndskrifter af skånske lov (Navneordenes böjning i ældre Dansk § 3 og § 42).

mario og gerþo med *o* i endelsen ved siden af kirku med *u* svarer til brugen i skånske lov, hvor vi ligeledes i endelserne finder *o* ved siden af *u* (og *æ*), f. eks. *næso* . . .

tungu V, 10, *ægho þe . . . skulu þe* V, 15 o. s. v. Medens indskriften har den regelmæssige ejeform mario, finder vi i runehåndskriftet af skånske lov *at førra maria mæssu* XVII, 4 (= *at førræ mariæ m.* i det Hadorphske håndskrift).

sun skrives også altid i runehåndskriftet, medens det Hadorphske undtagelsesvis bruger de yngre former *son* og *søn* (Navneordenes böjning i ældre Dansk § 43).

hiapi med hensynsform ligesom *hialpæ* sk. l. I, 2, II, 13 o. s. v. Indskriftens hiapi må næppe opfattes som forkortet eller urigtig skrivemåde for hialpi, men udtrykker uden tvivl den daglige udtale (*hiappi*).

þem som regelmæssig i sk. l., hvor ordet dog også skrives *þæm*. Som gerþo viser, er þem flertal, og hele sætningen er altså fuldkommen nöjagtig. Derimod måtte þem efter de tidligere læsninger gerþi og gerþe nødvendig opfattes som ental (hvad dog hverken Sjöborg eller Liljegren har ænset i deres oversættelse) og ligesom gerþi (gerþe) henføres til Absalon alene, ikke til ham og Æsbjörn Mule i forening, hvorved hele sætningens bygning vilde blive i höj grad stødende og unaturlig.

ær bruges også stadig i skånske lov som henvisende stedord.

kirku må vistnok betegnes som den mest påfaldende form i indskriften, da vi i de ældste håndskrifter af skånske lov og skånske kirkelov uden undtagelse finder *kirkiu* (Navneo. böjn. i ældre Dansk § 65). Det kunde derfor være fristende at opfatte kirku som forkortet skrivemåde for kirkiu, idet ᚢ kunde tænkes brugt som tegn for ᛁᚢ. Herimod strider dog ikke blot den omstændighed, at indskriften ellers ikke bruger binderuner, men endnu mere selve ᚢ-formen i kirku. Hvis ᚢ her virkelig skulde bruges som tegn for ᛁᚢ, ventede vi ikke et ᚢ, hvor både hoved- og bistav ender neden for rammestregen, men formen h, hvor kun hovedstaven nåde op til rammestregen. Den samme ᚢ-form som i kirku findes desuden i vor indskrift også i ordet sun, ligesom vi i andre — særlig yngre — indskrifter jævnlig træffer ᚢ-runer, der ikke når helt op til rammestregen. Intet berettiger os derfor til den antagelse, at runeristeren ved kirku har villet udtrykke kirkiu. Et andet spörsmål, som naturligvis ikke lader sig afgöre med fuldkommen sikkerhed, er, om kirku er fejlristning for kirkiu, eller om vi i kirku virkelig har en form, der på indskriftens tid brugtes ved siden af det ældre kirkiu (sml. indskriftens hiapi ved siden af skånske lovs *hialpæ*). For den sidste antagelse synes den omstændighed mig dog afgörende at tale, at *i* i ganske tilsvarende former kan findes bortkastet i det Hadorphske håndskrift, der III, 2 (= Schlyter c. 45) i nævneform ental har *ænkæ* for runehåndskriftets *ænkiæ*; på lignende måde har dette håndskrift i genstandsform og hensynsform flertal oftere *ængæ* og *ængum* ved siden af *ængiæ, ængium*, medens runehåndskriftet altid bruger *ængia, ængium* (Navneo. böjn. i ældre Dansk § 26).

þesi er den regelmæssige genstandsform ental hunkön, ligesom runehåndskriftet af skånske kirkelov har *þæsi lund* c. 11 (= Schlyter c. 12), c. 12 (= Schlyter c. 13) og c. 21 (= Schlyter c. 16), hvor det Hadorphske håndskrift har *þisi, þæsi, þæsæ lund* og AM 37 4to overalt (*a*) *thæssi lund*. Ligeledes har runehåndskriftet i nævneform ental hunkön *þese skrift* c. 25 (= Schlyter c. 17), det Hadorphske *þæsæ skrift* og AM 37 4to *thæssi script*.

gerþo afviger fra formen i skånske lov, som i dette ord ikke har *e* (*æ*), men *ø* og *io*, idet vi i runehåndskriftet og det Hadorphske håndskrift i nutid altid finder *ø* (*gøræ* I, 27, *gør* I, 15, II, 15, *gørs* I, 13 o. s. v.), i fortid altid *io* (*giorþe*, *giorþæ* V, 19, 25, 29 bis, VII, 19, IX, 3, 13 bis), i fortids tillægsform regelmæssig *io* (*giort* V, 9, 25, 29, IX, 5), men *ø* i forbindelsen *at sua gørþø* I, 17 i runeh. (= *at swa gørþo* i det Had. håndskr.) så vel som i det gamle tillægsord *gør*, der bruges i den tilsvarende forbindelse *at sua gøræ* XIII, 1 i runeh. (= *at swa gøro* i det Had. håndskr.) og i intetkön flertal *gør* i kirkeloven c. 13 både i runeh., det Had. håndskr. og AM 37 4to.

absalon skrives på samme måde i epilogen til skånske kirkelov i det Had. håndskr. og AM 37 4to, hvorimod formerne absilon eller apsilon, som man tidligere har læst, næppe lader sig påvise nogetsteds.

ærkibiskup stemmer med *ærchibiscup* og *biscup* i epilogen til skånske kirkelov i AM 37 4to, som ellers bruger *biscop*; runehåndskriftet har regelmæssig *ærkebiskop*, det Had. håndskr. *archibiscop* (sjælden *ærchi-*).

æsbiorn stemmer i første led med *æskil* sk. kirkelov c. 1, i andet led med *biorn* 'björn' sk. l. V, 21.

absalon ærkibiskup ok æsbiorn muli står ganske naturlig i nævneform som apposition til subjektet i den henvisende sætning ær kirku þesi gerþo. Dog kunde disse ord også have været henførte til þem og satte i hensynsformen.

Den sammenligning, som vi her har anstillet i det enkelte mellem Åsum-stenens indskrift og de ældste håndskrifter af skånske lov og skånske kirkelov fra omkring år 1300[1], viser altså, at sprogformen i indskriften med de to undtagelser kirku og gerþo fuldstændig stemmer med den, vi møder i håndskrifterne[2]. Og hvad der gælder sprogformen i indskriften, gælder også dens runealfabet, som er i nöjeste overensstemmelse med det, der bruges i runehåndskriftet (Die runenschr. s. 256). Ti at indskriften for *p* har ᛔ, medens runehåndskriftet regelmæssig har ᛒ og kun rent undtagelsesvis bruger ᛔ[3], må anses for ganske tilfældigt, da bægge former, af hvilke ᛔ vistnok er den ældste, bruges i flæng fra slutningen af det 12. årh. Uden betydning er det ligeledes, at runehåndskriftet som skilletegn mellem de enkelte ord regelmæssig bruger to, men indskriften tre punkter. En enkelt gang finder vi dog — af hensyn til pladsen — også i indskriften kun to punkter, og omvendt har runehåndskriftet ikke sjælden (især ved enden af et kapitel) tre eller flere punkter, åbenbart for pynts skyld.

[1] Runehåndskriftet (AM 28 8vo) må henføres til sidste fjærdedel af det 13. årh., det Hadorphske håndskrift (B 76 i det kgl. bibliothek i Stockholm) og AM 37 4to med et rundt tal til år 1300.

[2] Indskriftens hiapi lige over for det 'korrekte' *hialpæ* i håndskrifterne kan vi helt lade ude af betragtning, da disse to former sikkert længe har stået ved siden af hinanden.

[3] Formen ᛔ bruges på det første sted, hvor *p* forekommer i håndskriftet, nemlig i ordet *køpæ* sk. l. I, 1 på håndskriftets første side (bl. 1 a^{10}), medens vi på næste side finder ᛒ i ordene *hialpæ* I, 2 og *preste* I, 3. På de følgende blade (3 a^{1}, b^{9}, 5 a^{9}, 6 $b^{1,11}$, 7 b^{13}, 8 a^{9}) skrives atter ᛔ, men bl. 9 a^{1} ᛒ, som fra nu af må kaldes eneherskende, idet ᛔ kun viser sig rent sporadisk (bl. 17 a^{10}, 18 a^{6}, 23 a^{3}, 25 b^{2} (med rødt blæk) og derpå atter 47 a^{13}, men ikke senere). Skriveren har altså tidlig ombyttet ᛔ med det bekvemmere ᛒ. Derimod bruges ᛔ regelmæssig i de med yngre hænder skrevne stykker (bl. 83 og bl. 92 ff.), dog også her vekslende med ᛒ.

Fra et udelukkende sprogligt og runologisk standpunkt synes der således ikke at kunne anføres afgörende grunde imod at henføre indskriften til omtrent samme tid som runehåndskriftet; men på den anden side vilde sprog og runer rigtignok heller ikke forbyde at rykke indskriften et godt stykke længere tilbage i tiden end dette håndskrift. Det i runehåndskriftet brugte alfabet er jo nemlig betydelig ældre end håndskriftet. Og hvad sprogformerne angår, viser ikke blot indskriftens *e* i gerþo et ældre standpunkt end de ældste håndskrifters *io* i den tilsvarende form; men det må også fremhæves som et vigtigt moment ved tidsbestemmelsen, at indskriften — når vi ser bort fra formen kirku — i de tilfælde, hvor håndskrifterne frembyder eksempler på flere former ved siden af hinanden, gennemgående har de ældste former. Det er her af særlig betydning, at indskriften overalt har bevaret de oprindelige selvlyd i endelserne (muli, þesi, hiapi, ærki-; mario, gerþo, kirku), medens håndskrifterne i stor udstrækning bruger *æ*. Ved sammenligningen mellem indskriften og de ældste håndskrifter af skånske lov må vi heller ikke glemme, at den første viser os selve det originale dokument, hvorimod håndskrifterne ingenlunde kan betragtes som nöjagtige udtryk for den skånske sprogform i slutningen af det 13. årh., da disse håndskrifter er afskrifter efter ældre fra århundredets første halvdel, hvis sprogformer og skrivemåde de på mange punkter har bevaret, skönt de på afskriftens tid var helt forældede. På den måde vilde forskellen mellem sproget i indskriften og i håndskrifterne let kunne så godt som fuldstændig udviskes, selv om den første tilhørte begyndelsen og de sidste slutningen af århundredet. Men i ethvert tilfælde vil en sammenligning mellem Åsum-stenens indskrift og de ældste skånske håndskrifter for at bestemme den førstes tid nøde os til at bevæge os inden for temmelig vide grænser lige fra århundredets begyndelse til noget efter dets midte. Det er derfor heldigt, at vi ad anden vej med sikkerhed kan nå til en nöjagtigere tidsbestemmelse.

Åsum-stenens indskrift er jo ifølge sit indhold væsenlig forskellig fra de foran behandlede runeindskrifter, der er ristede til minde om døde, hvis navne stenene skulde bringe til efterverdenen. Åsum-stenen vil derimod forevige en mindeværdig handling af to höjt ansete mænd, idet indskriften meddeler, at kirken blev opført af ærkebiskop Absalon og Æsbjörn Mule. Til ihukommelse herom er mindestenen rejst enten af de taknemmelige indbyggere i Åsum eller af de nævnte mænds nærmeste slægt (sml. nedenfor). Men skönt det således er indskriftens hovedopgave at forkynde, hvem kirkens opførelse skyldtes, har den i nöje overensstemmelse med den skik, som vi møder på de egenlige runestene fra den kristne tid, til denne meddelelse knyttet det sædvanlige fromme ønske om frelse for de to bygherrers sjæle. Det følger vel af sig selv, at stenen med dette ønske ikke kan være rejst i Absalons og Æsbjörns levende live, men først umiddelbart efter den længstlevendes død.

For at bestemme indskriftens alder er det altså nødvendigt at kende ikke blot ærkebiskop Absalons dødsår (1201), men også Æsbjörn Mules. Des værre er dette ikke så sikkert, som de ældre historikere har ment. Den første, der udtaler sig bestemt herom, er Arrild Huitfeldt, som på det foran (s. 159 not. 1) nævnte sted uden noget forbehold

siger: „Samme Aar [1231] døde Esbiørn Mule, Nielsis Søn, begraffuen til Aasum vdi Giersherridt, huor endnu findis hans Graffskrifft vdi Kirckegaards Muren, met rune Bogstaffue“[1]. Med hensyn til Åsum-stenen begår Huitfeldt altså den fejl, at han anser den for et gravmæle over Æsbjörn Mule. Det er meget muligt, at Æsbjörn, som Huitfeldt antager, er begravet i Åsum; men det fremgår i al fald ikke af indskriften. I øvrigt er Huitfeldts notits om Æsbjörn åbenbart taget fra den sællandske årbog, hvor det hedder: MCCXXXIII. Obiit Esbernus filius Nicolai Mule[2]. I steden for 1233 har Huitfeldt ved uagtsomhed 1231, og han har desuden henført tilnavnet Mule til Esbern i steden for til Niels. Denne fejl er uden tvivl foranlediget ved runestenens Æsbjörn Mule. At årbogens „Esbernus filius Nicolai Mule“ betyder „Niels Mules sön Esbern“ og ikke „Nielses sön Esbern Mule“ (Esbernus, filius Nicolai, Mule), fremgår nemlig med sikkerhed af de andre gamle kilder, som enstemmig giver Esbern tilnavnet 'Snerling', medens hans fader har tilnavnet Mule. Rydårbogen ('kong Eriks krønike') anfører dog ikke faderens navn, men meddeler blot: Anno Domini MCCXXXIII. Esbernus Snerling obiit[3]. Samme tilnavn møder vi i den gamle fortegnelse over ærkebiskop Absalons slægt, ifølge hvilken Esbern snares sön Niels Mule havde en sön, der hed Esbern Snerling. Hermed stemmer også Sorø klosters gavebog, hvor desuden Esbern Snerlings dødsår (1233) og navnet på hans moder (Margareta) anføres[4]. At „Niels Mules sön Esbern“ i den sællandske årbog, „Esbern Snerling“ i Rydårbogen og „Esbern snares söns Niels Mules sön Esbern Snerling“ i ærkebiskop Absalons genealogi og Sorø klosters gavebog, hvis død uforandret henføres til år 1233, er én og samme person, er der ikke mindste grund til at drage i tvivl.

Forskellig fra Esbern snares sönnesön Esbern Snerling er derimod den *Esbern* med tilnavnet *Mule*, der nævnes i ærkebiskop Absalons testamente, idet Absalon skænker det panser, som Esbern Mule havde foræret ham, til sin staldmester Peters broder Ulf[5]. Også et andet sted møder vi navnet *Esbern Mule*, nemlig i den ældre Lundske gavebog, hvor det

[1] Huitfeldts notits gentages som sædvanlig i det væsenlige uforandret af J. I. Pontanus, Rerum Danicarum historia, Amstelod. 1631, s. 317.

[2] Incerti Auctoris Chronica Danorum et præcipue Sialandiæ. Ed. Arnas Magnæus, Lips. 1695, s. 63, SRD II, 629.

[3] SRD I, 166, Monum. Germ. hist., Scriptores XVI, 407.

[4] I „Genealogia Absalonis Archiepiscopi et cognatorum ejus“ hedder det: Qvartus filius prefati Domini Schelmonis Candidi erat Dominus Ascerus Rygh, a qvo Reverendissimus Dominus Absalon Archiepiscopus Lundensis et Esbernus Snare, a qvo Absalon Belg, Joannes Marschalcus et Nicolaus Mule, a qvo Esbernus Snerlingh (SRD IV, 549). I Sorø klosters gavebog opregnes de gaver, som „inclitus vir Esbernus, dictus Snerlyng, filius Nicolai Mulæ, filii Esberni Snare, fratris venerandi Patris Absalon Archiepiscopi,“ på sit dødsleje år 1233 havde bestemt for klostret, men som hans moder Margareta efter hans død søgte at tilbageholde (SRD IV, 481). De samme navne finder vi hos Morten Pedersön, Biscops Absolons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme, Kbh. 1589, hvor det blad F 1 a hedder: „Niels Esbernsøn kaltis Mule, oc vaar Konning Valdemarj Staldmester. Hans Hustru hed Margret (Hand afflede en Søn hed Esbern Snerling)“. Worm, som i Mon. Dan. s. 174 anfører Absalons og Esbern snares stamtavle i overensstemmelse med Morten Pedersön, men ligesom Huitfeldt på grund af Åsum-stenen giver Niels Mules sön Esbern tilnavnet Mule i steden for Snerling, tilföjer dog: „Invenio in Genealogia Absolonis Martini Petrei, hunc Esbernum etiam cognomento dictum Suerting“, hvor Suerting altså er en trykfejl for Snerling.

[5] „Fratri ejus [Petri stabularii] Wlff loricam, quam Esbernus Mule ei dedit, donavit“. Testamentum Dni Absolonis Archiepiscopi Lundensis. Ed. O. Sperlingius, Hafn. 1696, s. 11, SRD V, 425.

under 21. Juli anføres, at „Esbern Mules enke Margareta, nonne i S. Peders kloster i Lund, døde“ [1]. Som Weeke har fremhævet i sin anmærkning til dette sted, er Margareta efter notitsens håndskrift at dömme død omtr. 1215, og da hun ifølge kirkens love først kunde gå i kloster efter sin mands død, må Esbern Mule være død för 1215 og kan altså ikke, som man tidligere almindelig har antaget, skönt allerede Otto Sperling i sin udgave af Absalons testamente (not. 33, s. 72 ff., SRD V, 438) bestemt havde udtalt sig derimod, være den samme som Niels Mules sön Esbern Snerling, der døde 1233. Derimod finder jeg ikke mindste betænkelighed ved i tilslutning til Sperling og Weeke at anse Esbern Mule i Absalons testamente og i den Lundske gavebog for den samme som Åsum-stenens Æsbjorn Muli. Han har altså været samtidig og jævnaldrende med Absalon, som det også efter indskriften ligger nærmest at formode, og han har været så nöje knyttet til Skåne, at ikke blot han selv deltog i opførelsen af Åsum kirke sammen med Absalon, men at også hans hustru efter hans død blev nonne i S. Peders kloster i Lund. Om hans fornemme byrd og nære forhold til Absalon vidner ikke blot kirkebygningen i Åsum, men også den omstændighed, at Absalon i sit testamente har taget en særlig bestemmelse om en gave, som han havde modtaget af ham. Det er endogså sandsynligt, at Esbern Mule ligesom Niels Mules sön Esbern Snerling har været en nær slægtning af den Lundske ærkebiskop, skönt vi intet nærmere ved herom.

Om kirken i Åsum har stået færdig, medens ærkebiskop Absalon var i live, eller om Æsbjörn Mule ene har fuldført det af ham og Absalon begyndte værk, lader sig ikke afgöre med sikkerhed, skönt den sidste antagelse unægtelig ligger nærmest. Længe efter 1201 kan det imidlertid ikke være sket, da Æsbjörn, som vi har set, må antages at være død en halv snes år efter Absalon. Af historiske grunde kan vi altså henføre Åsum-stenen til omtr. år 1210, hvad der stemmer meget godt med indskriftens rune- og sprogformer. Mulig er stenen, der rejstes til minde om kirkens opførelse, og som i sin indskrift nedbeder Kristi nåde over de to bygherrer, ikke en tak fra Åsum bys indbyggere, men en kærlighedsgave fra Æsbjörn Mules enke, den fromme nonne i S. Peders kloster.

Foruden Åsum-stenen meddeler også en anden skånsk runesten os navnet på en mand, som har bygget en kirke. Det er den sten, som tidligere fandtes i et stengærde i Lund[2], men som nu i mange år har ligget i bispegårdens have i København. Indskriften, der er betydelig ældre end Åsum-stenens, og som sammen med de øvrige runeindskrifter, der på en eller anden måde vedrører kirkers opførelse, vil blive udførlig behandlet i en anden afdeling af dette værk, er et brudstykke, der kun indeholder følgende ord:

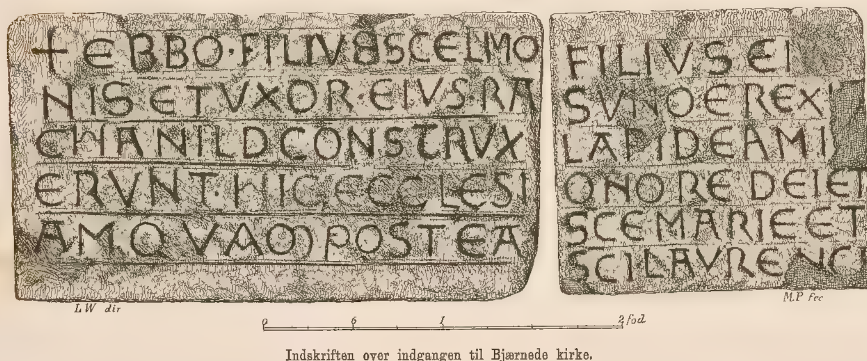
tuki : let : kirkiu : kirua : auk : (resten mangler)

ɔ: *Tóki lǽt kirkju gærwa ok* ....., „Toke lod kirken bygge og .....“; men vi kender lige

[1] „Item obiit Margareta Esberni Muli, sanctimonialis sancte Marie et sancti Petri Lundis“. Lunde Domkapitels Gaveboger ed. Weeke, s. 180.

[2] N. H Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare II, s. 159, III, s. 119 og fig. 198, Liljegren, Run-Urkunder no. 1918 (sml Run-Lära s. 165).

så lidt bygherren Toke som den kirke, han har ladet opføre. Derimod har vi fra en anden egn af Danmark en indskrift, der nöje svarer til Åsum-stenens, idet den ligesom denne nævner bekendte mænd, der har bygget en bestemt kirke. Det er den ofte omtalte, med kirken samtidige indskrift, som findes på to kalkstenstavler, der er indmurede over den halvrunde dör på den sydlige side af kirken i Bjærnede, $^3/_4$ mil nordøst for Sorø. Af denne indskrift meddeler jeg her for første gang en nöjagtig, på egen undersøgelse grundet afbildning i $^1/_8$ af den virkelige störrelse:

Indskriften over indgangen til Bjærnede kirke.

Gengivet med almindelige latinske bogstaver lyder indskriften altså: + Ebbo . filivs Scelmonis et vxor . eivs . Rachanild constrvxervnt . hic ecclesiam qvam postea filivs ei(vs) Svno erexi[t] lapideam i[n] onore Dei et sancte Marie et sancti . Lavrenci ɔ: „Ebbe Skjalmsön og hans hustru Ragnild opførte her en kirke (af stolpeværk), som hans sön Sune senere byggede af sten til ære for gud og S. Marie og S. Laurentius“ [1]. Da Skjalm hvides sön Ebbe døde 1150 eller 1151, hans hustru Ragnild 1161

[1] Indskriften er flere gange offenliggjort, men intetsteds fuldkommen nöjagtig. I dansk oversættelse meddeles den uden nærmere bemærkning og derfor i höj grad misvisende af E. Pontoppidan, Marmora Danica I (1739), s. 204, hvortil der henvises i Danske Atlas III (1767), s. 50. Efter en tegning af S. Abildgaard fra 1756, som endnu bevares i nationalmusæets historisk-topografiske arkiv, blev den latinske tekst offenliggjort af J. Langebek SRD IV, 570, P. F. Suhm, Historie af Danmark VI, s. 55, hvor *amore* er fejl for *onore*, R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge IV, s. 217 not. (jfr. sammes Min Pillegrimsrejse til Sorø i August 1806, Kbh. 1807, s. 9). På selvsyn hviler gengivelserne hos C. Molbech, Ungdomsvandringer i mit Fødeland (I), Kbh. 1811, s. 282, J. B. Sorterup, „Bjernede Kirke ved Sorø“ i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1840—41, s. 105 (herefter hos J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark III [2], s. 378), J. B. Løffler, Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder, Kbh. 1883, s. 249.

De to stene, der er indmurede ved siden af hinanden som på ovenstående afbildning, er lige höje (1′ 7″), men af forskellig længde, idet den störste (til venstre) er 2′ $11^1/_4$″, den mindre (til höjre) kun 1′ $8^3/_4$″. Bægge stene er stærkt forvitrede, og på nogle steder er större fliser afslåede, hvad der særlig er tilfældet på höjre side af den mindre sten, hvor et par bogstaver helt er forsvundne og et par andre kun har efterladt svage spor. Disse beskadigelser synes at være fremkomne i nyere tid, da alle bogstaver er fuldstændige på Abildgaards tegning. I øvrigt står indskriften i det hele taget endnu overordenlig klar og tydelig, da de store bogstaver er indhuggede ualmindelig

og sönnen Sune 1186, synes kirkens bygning og indskriften med rimelighed at kunne sættes mellem 1160 og 1180.

Ligesom stenen ved Åsum kirke har bevaret et minde, der ikke kendes andetstedsfra, om Absalons virksomhed som kirkens nidkære tjæner, således har altså tavlerne i Bjærnede kirke bevaret mindet om et lignende, noget ældre foretagende af hans berömte fætter Sune Ebbesön. Men medens indskriften i Sunes kirke taler til os på Latin og med latinske bogstaver, blev der ved Absalons og Æsbjörn Mules kirke rejst en mindesten, der ikke blot havde de gamle runestenes form, men som også taler til os i modersmålet og med landets gamle skrifttegn. Der falder herved et lys ikke blot over Absalon og hans hele virksomhed, men også over de nærmest følgende tider, der endnu var prægede af hans ånd, da der fra de skånske munkes celler udgik skrifter ikke blot i Romersproget, men også i modersmålet, og ikke blot med latinske bogstaver, men også med de gamle skrifttegn, så at vi nu vistnok for første gang har det særsyn at se en hel stor bog skreven med runer. Mellem Åsum-stenens indskrift og det gamle runehåndskrift af skånske lov ligger der sikkert et tidsrum af mindst 70 år; men den indre sammenhæng mellem bægge er umiskendelig.

dybt. På den större sten indtager bogstaverne i linjernes begyndelse gennemgående mere plads end i deres slutning. Indskriften begynder med de fem linjer på den större sten og ender med de seks på den mindre. Lige over og under bogstaverne er der på den större sten trukket fine streger, og mellem disse er der atter undtagen mellem de to første linjer hugget en dybere streg; en sådan findes ligeledes under den fine streg ved foden af sidste linje. På den mindre sten er derimod kun en enkelt fin streg anbragt mellem linjerne samt over den første, men ikke under den sidste linje. Kun undtagelsesvis bruges skilletegn (et punkt) efter ordene (Løffler har urigtig sådanne efter alle ord undtagen efter **POSTEA**, også i slutningen af linjerne på den mindre sten). Med hensyn til enkeltheder bemærkes i øvrigt: I det efter **EBBO** følgende **FILIVS** har **S**, uden tvivl ved fejlhugning, fået en ejendommelig form, så at det ligner et omvendt **B**. Efter **SCELMONIS**, hvori bogstaverne **LMO** står tæt sammen, findes to små huller, der uden tvivl skyldes forvitring, men ikke er lævninger af huggede punkter. Det femte bogstav i **CONSTRVXERVNT** har formen **T**, medens der ellers overalt bruges **T**. Det følgende **R** er stærkt udfliset og forvitret i øverste del. I **HIC**, der først er læst rigtig af Løffler (da Sorterup undersøgte indskriften, var denne linje skjult, så at han her måtte støtte sig til Abildgaards tegning), har **H** væsenlig samme form som i **RACHANILD**, men tværstaven og nederste del af hovedstaven til höjre træder temmelig svagt frem. Efter **C** findes stærke forvitringer og udflisninger, men intet punkt. I femte linje, hvor alle bogstaver indtager en stor plads, har de tre **A**-er en lidt forskellig form (med **A** i **QVAO** sml. det første **A** i **LAPIDEAM** på den mindre sten). I **QVAO** har det sidste bogstav formen **O**, medens der ellers overalt bruges **M**. På den mindre sten har de to sidste bogstaver i første linje (**VS**) kun efterladt temmelig svage spor, da en lille flage her har løsnet sig fra stenen. Efter **SVNO** findes to små huller af samme art som efter **SCELMONIS** på den större sten. I **EREXIT** er nederste del af **I** og det følgende **T** forsvundne med det bortslåede stykke af stenen. Sidst i tredje linje følges **I** endnu lige foran bruddet; men det følgende **N** er helt forsvundet. I fjærde linje står det første ord **ONORE** overordenlig tydelig; over **E** findes intet spor af forkortelsestegn for **M**, som dog mulig er udeladt ved en uagtsomhed af stenhuggeren. I det sidste **T** i linjen følges tværstregen endnu sikkert lige under bruddet. Over **SCE** i femte linje findes et tydeligt forkortelsestegn (en lille streg) ganske som over **SCI** i sjætte linje. På bægge steder er forkortelsestegnet hugget i den fine streg, der er anbragt mellem linjerne. Medens der intet punkt findes efter **SCE**, synes et hul efter **SCI** sikkert at måtte opfattes som et sådant. Fra toppen af **L** i **LAVRENCI** udgår en lang fure, der næsten når lige hen til det følgende **A** og kan få en vis lighed med en til **L** hørende skrå bistreg, således som den også er gengivet på Abildgaards tegning. Denne fure er dog langtfra så dyb som de huggede linjer i bogstaverne og har en fra disse helt forskellig karakter, der ganske svarer til de udflisninger, som vi finder mange andre steder på stenen. Jeg kan derfor ikke være enig med Løffler i at anse den for en til **L** hørende linje og at opfatte dette bogstav som „en kombination af runen ᛚ og det tilsvarende latinske bogstav“. Vi har her i virkeligheden ganske sammme L-form som på alle andre steder i indskriften, hvor dette bogstav jo forekommer temmelig ofte. **V** når ikke så langt ned som de andre bogstaver, og de tre sidste bogstaver (**NCI**) er stærkt beskadigede.

Efter at vi hermed har afsluttet behandlingen af alle de runemindesmærker, som vi har ment at kunne sammenfatte under benævnelsen 'historiske', vil vi endnu i et kort tilbageblik søge at fastslå de hovedresultater, som disse mindesmærker må siges at bringe i forskellige retninger.

Det er jo kun et meget lille antal indskrifter af denne art, der er os lævnede, og deres ringe antal opvejes ingenlunde ved indskrifternes længde. Alligevel er disse få og små indskrifter af den allerstörste betydning, ikke blot fordi de sætter os i stand til at følge sprogets og runeskriftens udvikling inden for et bestemt tidsrum, men også fordi de på forskellig måde yder værdifulde bidrag til vort fædrelands ældste historie. Ingen af vore runemindesmærker er som bekendt daterede, og vi må følgelig ad andre veje søge tilnærmelsesvis at bestemme deres tid. Men af alle de midler, som her står til vor rådighed, er naturligvis intet så sikkert som de i enkelte indskrifter omtalte historiske begivenheder, hvis tid lader sig nærmere bestemme, så at disse indskrifter kan henføres til et bestemt år, eller i hvert fald kan siges at ligge inden for en snævrere tidsgrænse. Idet vi således ser os i stand til at fastsætte nöjagtige data for enkelte mindesmærker, har vi herigennem tillige en værdifuld hjælp og kontrol ved dateringen af alle de uhistoriske mindesmærker. Og denne hjælp er så meget vigtigere, som næsten alle vore historiske runemindesmærker tilhører det samme korte tidsrum af omtrent 70 år (fra omtr. år 935 til noget efter år 1000), som tillige omfatter det störste antal af alle vore udaterede indskrifter. Det vil da være indlysende, hvilken betydning det har, at vi inden for denne tidsgrænse med fuldkommen, eller så godt som fuldkommen sikkerhed kan bestemme året for 16 mindesmærker. Netop den korte periode, inden for hvilken vi her bevæger os, giver de enkelte tidsbestemmelser en fasthed og sikkerhed, som de under andre omstændigheder langtfra vilde kunne göre krav på. Det vil derfor sikkert findes naturligt, at et værk over de danske runemindesmærker, i hvilket den kronologiske ordning af mindesmærkerne så vidt som muligt søges gennemført, åbnes med samlingen af de historiske indskrifter.

Henimod midten af det 11. århundrede må den egenlige runestensperiode siges at ende i Danmark, når vi ser bort fra Bornholm, hvor man endnu længe vedblev at rejse runestene. Det er da også en bornholmsk runesten, vi fra midten af det 11. årh.

har kunnet optage mellem de historiske runemindesmærker. Hermed afsluttes de egenlige historiske runemindesmærker; men efter lang tids forløb træffer vi dog atter i den periode, da den gamle runeskrift som regel forlængst var afløst af de latinske bogstaver og runestenene af de kristne gravstene, en runesten, som har bevaret navnet på en af Danmarks berömteste mænd, og som derfor også har fået plads mellem de historiske runemindesmærker, nemlig stenen, der rejstes til minde om Åsum kirkes opførelse ved ærkebiskop Absalon og Æsbjörn Mule.

De tidsbestemmelser, vi i de foregående undersøgelser har ment at kunne fastslå for de her behandlede mindesmærker, og som altså danner faste holdepunkter for den kronologiske ordning af runestenene i det hele, er:

935—940 Den mindre Jællinge-sten;
c. 950 Vedelspang-stenene I—II;
c. 970 Sønder Vissing-stenen I;
c. 980 Den större Jællinge-sten;
980—985 Hällestad-stenene I—III, Sjörup-stenen, Års-stenen;
995—996 Hedeby-stenen, Danevirke-stenen, Århus-stenen I;
1000 Århus-stenen II, Kolind-stenen;
1000—1010 Sjælle-stenen;
c. 1050 Ny Larsker-stenen I;
c. 1210 Åsum-stenen.

Af de nævnte 18 historiske runemindesmærker falder altså de 16 i tiden mellem år 935 og år 1010, idet de begynder med Gorms mindesten efter Tyre og ender nogle år efter Svolder-slaget. De tilhører således en periode i vor historie, der i mange henseender er hyllet i et mørke, som det aldrig vil lykkes fuldstændig at sprede. Så meget taknemmeligere må vi derfor være for det lys, som de få samtidige mindesmærkers korte indskrifter kaster over begivenheder og personer. Ti i virkeligheden gælder det jo om næsten alle disse mindesmærker, at de enten berigtiger, hvad de skrevne historiske kilder meddeler, eller bringer helt nye oplysninger om begivenheder og personer. Først den mindre Jællinge-stens indskrift har givet os en sikker løsning på spörsmålet om Gorms og Tyres levetid; Hällestad-stenene og Sjörup-stenen har kastet nyt lys over de Danskes deltagelse i slaget på Fyrisvoldene og bevaret navnet på en sön og sönnesön af Gorm den gamle, som vi ellers ikke kender andetstedsfra.

Helt nye oplysninger om svenske erobringstog til Danmark og om de derved fremkaldte kampe mellem Daner og Svenskere får vi gennem Vedelspang-stenene og for en senere tid gennem Hedeby- og Danevirke-stenen, og hvad Vedelspang-stenene fortæller, bekræftes yderligere af bægge Jællinge-stene, når deres indskrifter forstås på rette måde.

Ligesom Hällestad-stenene lærte os navnet på en ellers ukendt sön af Gorm den gamle, således har Sønder Vissing-stenen bevaret det af krønikeskriverne glemte eller forvanskede navn på Harald blåtands dronning og på hendes fader, hvorved der også

falder lys over Haralds forhold til Venderne. Af mindre betydning er det naturligvis, at Sjælle-stenen og Ny Larsker-stenen nævner en broder til Sigvalde jarl og en sön af Sigurd kåbe, som heller ikke kendes andetstedsfra. Ja selv det yngste blandt de historiske runemindesmærker, Åsum-stenen i Skåne, meddeler en oplysning om ærkebiskop Absalon, som ingen af de kilder kender, der ellers véd at fortælle så meget om ham.

Vor tids kritiske historieforskning har længe været på det rene med, at hverken Saxo eller de øvrige gamle krøniker kan bruges som pålidelige kilder for vor ældre historie. Gennem de få bevarede historiske runemindesmærker har vi dog ret fået de håndgribeligste og uimodsigeligste beviser herfor. Den kritik, som disse mindesmærker således indirekte øver over de skrevne kilder, er derfor måske endogså af större betydning for historieforskningen end selve de nye kendsgærninger, hvormed de har beriget historien.
